

Абдуҳамид ПАРДА

ТАНЛАНГАН АСАРЛАР

IV ЖИЛД

достонлар

«OYDIN» нашриёти

Тошкент

2021

УЎК: 821.512.133-343.4
КБК: 84(5Ўзб)
П 21

Пардаев А.

Танланган асарлар IV жилд. Достонлар
[Матн]: назм / А.Пардаев. – Тошкент:
«OYDIN» нашриёти, 2021. – 320 б.

Абдуҳамид Парда асарларининг тўртинчи жилдидан халқимизнинг икки даҳо фарзанди – соҳибқирон Амир Темур ва Алишер Навоийга бағишланган достонлар жой олган. Соҳибқирон Амир Темурга бағишланган достонда тарихий воқеалар шоирона изчил баён қилинган. Алишер Навоийга бағишланган достон эса ўзига хос услубга эга. Ҳар икки достонда келтирилган қатор ривоятлар уларнинг салмоғини яна ҳам оширган.

ISBN 978-9943-6338-4-1

© Абдуҳамид Пардаев
«Танланган асарлар»
© «OYDIN» нашриёти, 2021

АМИР ТЕМУР

ДОСТОН

Бисмиллоҳир роҳманиир роҳийм

ДЕБОЧА

1. Исми Раҳмону Раҳим-ла ибтидо,
2. Жумла олам Раббига ҳамду сано.
3. Улки Раҳмону Раҳимдир нуру нур,
4. Рўзи Маҳшар подшоси ул эрур.
5. Бош эгиб сенга сиғингаймиз фақат,
Ёлвориб сендан сўрайдирмиз мадад.
6. Бизни андоқ бир йўлингга бошлаким,
Тўғри йўлдир ул, сиролтал мустақим.
7. Сен ўзинг инъом этиб файзу шукуҳ,
Аҳли иймонингга бўлди хос у йўл.
(Яъни, қаҳрингга дучор бўлганлару
Ё адашганлар йўли эмас у йўл.)¹

* * *

- 1-2. Меҳр-муруввати беадад Раҳмон²,
Қуръони каримни қилди армуғон.
- 3-4. Лутфи билан яна яралди инсон,
Инсонга бахш этди булбулдай забон.
- 5-6. Офтоб-ой ҳам ҳисоб-ўлчови бўлар,
Дов-дарахт, ўт-ўлан ҳам сажда қилар.
7. Ҳар неки яратса, билиб яратди,
Осмонни сарбаланд қилиб яратди.
8. Ҳеч зулм қилмасин дея одамзод,
Тошу тарозини ҳам қилди бунёд.
9. Одамзод, адолат бобида толманг,
Тарозидан сира ҳам уриб қолманг.

¹ Қуръони карим, Фотиҳа сураси, Ўзбекистон халқ шоири Жамол Камол шеърӣ таржимаси.

² Қуръони карим, Ар-Роҳман сураси, Муаллиф шеърӣ таржимаси.

10. Жамики жонзотга эҳсон айлади –
Заминни кафт каби равон айлади.
11. Бисёр мева-чева жонзотлар бахти,
Бисёр гулкосали хурмо дарахти.
12. Заминда дону дун сочилиб ётар,
Хушбўй турфа гуллар очилиб ётар.
13. Одамлар ва жинлар! Яна не даркор,
Тангри қай неъматин қиларсиз инкор?!
14. Деманг: Инсонни йўқ жойдан яратган,
Сопол каби қуруқ лойдан яратган.
15. Унинг ҳукми билан жин-иблис насли.
Аланга-оловдан яралган асли.
16. Одамлар ва жинлар! Яна не даркор,
Тангри қай неъматин қиларсиз инкор?!
17. Аҳли муҳаббатнинг севган нигори –
Кун ва ой ботар жой Парвардигори.
18. Одамлар ва жинлар! Яна не даркор,
Тангри қай неъматин қиларсиз инкор?!
19. Қодир ҳукми билан сизга ноаён,
Икки дарё шитоб оқар ёнма-ён.
20. Сувлари оқса ҳам ғоят эшилиб,
Асло бир-бирига кетмас қўшилиб.
21. Одамлар ва жинлар! Яна не даркор,
Тангри қай неъматин қиларсиз инкор?!
22. Наинки балиқлар бисёр макони,
Дурлару марварид, маржонлар кони.
23. Одамлар ва жинлар! Яна не даркор,
Тангри қай неъматин қиларсиз инкор?!
24. Елканли кемалар юсак тоғлардай,
Қодир Парвардигор мулки боғлардай.
25. Одамлар ва жинлар! Яна не даркор,
Тангри қай неъматин қиларсиз инкор?!
26. Хоҳи умри узун, хоҳ умри оний,
Заминда жамики жонзотлар фоний.
27. Соҳиби карам ва буюк баркамол
То абад барҳаёт ёлғиз Зулжалол.
28. Одамлар ва жинлар! Яна не даркор,
Тангри қай неъматин қиларсиз инкор?!
29. Осмонлар, ердаги жамики жонзот,
Ёлғиз Унга муҳтож, ёлворар нажот.

30. Одамлар ва жинлар! Яна не даркор,
Тангри қай неъматин қиларсиз инкор?!
31. Тез кунда қиёмат ҳам содир бўлар,
Одил ҳакам улуғ ал-Қодир бўлар.
32. Одамлар ва жинлар! Яна не даркор,
Тангри қай неъматин қиларсиз инкор?!
33. Эй, инсу жинс аҳли! Гоҳ топиб имкон
Ер-само сарҳадин ошарсиз чандон.
Куч-қувват билан гар кетарсиз йироқ,
Қиёматда бўлмас куч-қувват бироқ.
34. Одамлар ва жинлар! Яна не даркор,
Тангри қай неъматин қиларсиз инкор?!
35. Маҳшарда ёғилар олов ва тутун,
Биронта ҳам жонзот қолмайди бутун.
36. Одамлар ва жинлар! Яна не даркор,
Тангри қай неъматин қиларсиз инкор?!
37. Қиёматда осмон ёрилар катта,
Қизарар чўнг тандир каби, албатта.
38. Одамлар ва жинлар! Яна не даркор,
Тангри қай неъматин қиларсиз инкор?!
39. Оламни титратар инсу жинс оҳи,
Аммо сўралмайди асло гуноҳи.
40. Одамлар ва жинлар! Яна не даркор,
Тангри қай неъматин қиларсиз инкор?!
41. Осийлар пешона-пойидан аён,
Отилар жаҳаннам ичра бегумон.
42. Одамлар ва жинлар! Яна не даркор,
Тангри қай неъматин қиларсиз инкор?!
43. Ёлғон дер дўзахни осийлар бари,
Осийларни ютар жаҳаннам қаъри.
44. Жаҳаннам азоби ичра бор андом,
Ўта қайноқ сувда чарх урар мудом.
45. Одамлар ва жинлар! Яна не даркор,
Тангри қай неъматин қиларсиз инкор?!
46. Кимки қиёматда жазо олишдан
Қўрқиб тийилса гар гуноҳ қилмишдан,
Тангрининг наздида топса эътибор,
Улар учун сўзсиз икки жаннат бор.
47. Одамлар ва жинлар! Яна не даркор,
Тангри қай неъматин қиларсиз инкор?!

48. Сермева боғларнинг соя-салқини,
Шод этар бу икки жаннат халқини.
49. Одамлар ва жинлар! Яна не даркор,
Тангри қай неъматин қиларсиз инкор?!
50. Икки жаннат ичра ҳам икки чашма,
Оби кавсар каби зилол сарчашма.
51. Одамлар ва жинлар! Яна не даркор,
Тангри қай неъматин қиларсиз инкор?!
52. Ғоят тотли икки жаннат меваси,
Шубҳасиз маст қилар жаннат шеваси.
53. Одамлар ва жинлар! Яна не даркор,
Тангри қай неъматин қиларсиз инкор?!
54. Шойи кўрпачалар устида хурсанд,
Жаннат мевасидан барча баҳраманд.
(Қай сархил мевани тусагани он
Кўлида муҳайё бўлар ногаҳон.)
55. Одамлар ва жинлар! Яна не даркор,
Тангри қай неъматин қиларсиз инкор?!
56. Бокира қизлар бор жаннатда аъло,
На инсу жин теккан, аълодан-аъло.
57. Одамлар ва жинлар! Яна не даркор,
Тангри қай неъматин қиларсиз инкор?!
58. Қизлар соф ёқут ва маржон мисоли,
Жаннат роҳатидан аъло висоли.
59. Одамлар ва жинлар! Яна не даркор,
Тангри қай неъматин қиларсиз инкор?!
60. Кимки яхшиликни қилса гар одат,
Яхшилик – мукофот, топар саодат.
61. Одамлар ва жинлар! Яна не даркор,
Тангри қай неъматин қиларсиз инкор?!
62. Бу икки жаннатдан пастда шубҳасиз,
Яна икки жаннат, эй умри азиз.
63. Одамлар ва жинлар! Яна не даркор,
Тангри қай неъматин қиларсиз инкор?!
64. Бу икки жаннат ҳам серсув, серсоя,
Қадамда шоҳона кўшқу чорпоя.
65. Одамлар ва жинлар! Яна не даркор,
Тангри қай неъматин қиларсиз инкор?!
66. Икки чашма қайнаб-тошар доимо,
Жаннат аҳлин завқи ошар доимо.

67. Одамлар ва жинлар! Яна не даркор,
Тангри қай неъматин қиларсиз инкор?!
68. Бисёр мева, хурмо, анорлар бисёр,
Юлдуз каби порлар фонарлар бисёр.
69. Одамлар ва жинлар! Яна не даркор,
Тангри қай неъматин қиларсиз инкор?!
70. Жаннат аҳли барча инсонлар гўзал,
Жаннатларда хушхулқ жононлар гўзал.
71. Одамлар ва жинлар! Яна не даркор,
Тангри қай неъматин қиларсиз инкор?!
72. Нурли чодирларда бокира ҳурлар,
Жамолида порлар жаннатий нурлар.
73. Одамлар ва жинлар! Яна не даркор,
Тангри қай неъматин қиларсиз инкор?!
74. Бокира қизлар бор жаннатда аъло,
На инсу жин теккан аълодан-аъло.
75. Одамлар ва жинлар! Яна не даркор,
Тангри қай неъматин қиларсиз инкор?!
76. Гўзал гиламлару яшил болишлар,
Жаннат аҳлига ёт барча нолишлар.
77. Одамлар ва жинлар! Яна не даркор,
Тангри қай неъматин қиларсиз инкор?!
78. Буюк ва бокарам Тангри таборак,
Исми ҳам баракот – ғоят муборак!

* * *

РИВОЯТ¹

Ябакулар етти юз минг аскар билан,
Мўр-малахдай етти юз минг лашкар билан.
Мўр-малахдай гарчи улар вофир эди,
Парвардигор лаънатлаган кофир эди.
Арслон Тигин қирқ минг аскар билан қарши,
Мусулмонлар билан Оллоҳ, юксак арши.
Карнайлару ноғоралар янграр чунон,
Садосидан еру осмон титрар чунон.

¹ Қаранг: Маҳмуд Кошғарий, «Девону луғати-т-турк (Туркий сўзлар девони)», Фафур Фулом номидаги НМИУ, Т., 2017 й., 402-бет. Муаллиф эс-картиши.

Сон-саноқсиз икки лашкар мисли нужум,
Шерлар каби бир-бирига қилар хужум.
Ябакулар сон-саноқсиз ғоят бисёр,
Улар ўйлар: зафар бизга бўлади ёр!
Ябакулар боши узра айна шу чоғ,
Самовотни тўсиб пайдо ям-яшил тоғ.
Бу тоғ бағри ичра минглаб тешиклари,
Тешиклари деманг, дўзах эшиклари.
Ҳар биридан ёғар дўзах оловлари,
Олов ичра қолар ёвнинг яловлари.
Ҳар бир эшик аждаҳодай ўт сочади,
Дўзах эшикларин ёвга кенг очади.
Сон-саноқсиз ябакулар ёниб кетар,
Жаҳаннамнинг оташига қониб кетар.
Жаҳаннамнинг оловлари мисли вулқон,
Етти юз минг ябакуни қилар яксон.
Тангри амри билан ҳар бир ишга қодир,
Расуллолоҳ мўъжизаси билан нодир,
Жангда яна мусулмонлар ғолиб бўлар,
Боғи беҳишт роҳатига толиб бўлар.

I

ТАВАЛЛУД

Одамзот азалий Одам Атодан,
Ўғил-қиз сўрайди қодир Худодан.
Ҳаёт бўстонининг меваси фарзанд,
Бол каби энг ширин шеваси фарзанд.
Отаю онадан ўғил-қиз қолар,
Қиёматга қадар ўчмас из қолар.
Муҳаммад Тарағай уйланди бироқ
Фарзанд кўриш насиб этмади йироқ¹.
Туғмас бўлса ҳамки хотини аммо
Яна уйланмоғи – катта муаммо.
Ахир қайнотаси – Амир Қазағон²,

¹Муҳаммад Тарағай биринчи хотини – Йўқун хонимдан фарзанд кўрмаган.

²Амир Қазағон (Қозоғон) – чингизийлар сулоласига мансуб ҳукмдор. 1346 – 1356 йилларда Мовароуннаҳрда ҳукмронлик қилган. Ўқтой қоон авлодидан. Донишмандча ва Баёнқулихонларни хон деб эълон қилган ҳамда уларнинг номидан танга зарб қилиб, бутун ҳокимиятни қўлида ушлаб турган.

Дарғазаб бўлиши унинг бегумон.
Тарағайнинг пири Шамсиддин Кулол,
Насихат қилади чин дилдан ҳалол:
«Бухоро шариат аҳлининг пири¹,
Сиз учун муносиб қизларин бири.
Ишонч билан айтсам баҳаққи Аллоҳ
Бағоят хайрли бўлар бу никоҳ».
Фаришталар бунга дейдилар омин,
Хайрихоҳ ҳаттоки самою замин.
Тарағай тўй қилиб, қилиб тантана.
Тегина бегимга уйланар яна.
Ниҳоят, Тарағай қизли бўлади²,
Дунёда ҳеч ўчмас изли бўлади.
Муҳаммад Тарағай бир кун кўрар туш,
Ғаройиб туш қилар бағоят сархуш.
Баланд ялангликда турармиш масрур,
Бир араб йигити бамисоли ҳур,
Дамашқ қиличини тутибди шоён,
«Қилични серманг!» деб айтибди шу он.
Шамширки, дастаси дурга пайваста,
Оламни қилибди нурга пайваста.
Қилич бамисоли бир шамси анвар,
Ер юзин қилибди ногоҳ мунаввар.
У олам офтобу ойида эмиш,
Жумла жаҳон унинг пойида эмиш.
Алпомиш сингари азимдан-азим,
Пойида қилармиш бор жаҳон таъзим.
Сув ҳам отилибди қўлидан шу он,
Оби ҳаёт билан обод бор жаҳон.
Тушни баён қилиб пирига кабир,
Оҳиста сўрабди тушига таъбир.
Шамсиддин Кулол ҳам ўйламас олис,
Тарағай тушини таъбирлар холис:
«Тангрига санолар бўлсин беадад,
Камлик қилар айтсак шукрона беҳад.

¹ Муҳаммад Тарағайнинг иккинчи хотини, соҳибқирон Амир Темурнинг онаси Тегина бегим Моҳнинг отаси – Убайдуллоҳ ал-Бухорий.

² Муҳаммад Тарағай 1331 йилда Тегина бегим Моҳдан қиз кўради ва унга Қутлуғ Туркон оқа деб исм қўяди.

Сенга тортиқ қилар баҳодир ўғлон,
Наинки баҳодир, зўр соҳибқирон!
Ғоят юксак тахтнинг соҳиби бўлар,
Иқболу ҳам бахтнинг соҳиби бўлар.
Илоҳий сирларнинг қодир огоҳи,
Ярим дунёнинг ҳам бўлар у шоҳи.
Одил адолатнинг ғолиб толиби,
Барча жангларнинг у бўлар ғолиби.
Наинки ўлкани озод қилар у,
Ер юзин жаннатдай обод қилар у.
Буюк бўлар гўё Искандар шохдай,
Азиз бўлар гўё ҳабибуллоҳдай.
Бу бахт барчамизга муборак бўлсин,
Пушти паноҳ Тангри таборак бўлсин!»

* * *

Оламга ўзгача зеб берар баҳор,
Баҳорда бор олам яшнайти такрор.
Навбахор тоғлари шалола билан,
Қир ва адирлари гул-лола билан.
Баланддан ҳам баланд парвоз шунқорда,
Ўзгача тароват Хўжа Илғор¹да.
Муҳаммад Тарағай кўнгли безовта,
Иккинчи бор ахир бўлмоқда ота.
Доя ҳам андармон хотини билан,
Тегина бегимдай отини билан.
Тун ичра дафъатан чаққандай чақин,
Баногоҳ ёришар узоғу яқин.
Гўёки мунаввар юлдуз саришта
Самода учарди минг бир фаришта.
Ҳатто ер юзи ҳам ҳур билан тўлар,
Жаннат боғи каби нур билан тўлар.
Гўёки бағоят муборак сана,
Замин, само аҳли қилар тантана.
Тегина Бегимнинг ёрийди кўзи,
Ўғлон ато қилар Тангрининг ўзи.
Муҳаммад Тарағай дейди: «Ё, мадад,
Ўзингга шукурлар бўлсин беадад!»

¹ Хўжа Илғор – соҳибқирон ҳазрати Амир Темури таваллуд топган қишлоқ.

Қалбида шодлиги Жайхундай тошар,
Шамсуддин Кулолнинг қошига шошар.
Қуръонни очади Хожа Шамсуддин,
Ҳар бир ишда дастур шу исломий дин.

Ал-мулк сурасида муқаддас оят¹,
Ўғлон исми Темур бўлар ниҳоят.

* * *

II РИВОЯТ

АМИР ТЕМУР СОҲИБҚИРОННИ ОНАДИН ТУҒУЛМОҚИ²

«Темурнома»да бор айни ҳангома:
«Баёнқулихондан келади нома.
Тарағай баҳодир унга биноан,
Кошғарга отланар лашкари билан.
Йўқун хотин – унинг катта хотини,
Сирти ўзгачаю, ўзга ботини.
Иккинчи хотини Тегина бегим,
Қўнгли ҳам беғубор бегина бегим.
Биринчи хотини мудом бефарзанд,
Иккинчи хотини кутмоқда фарзанд.
Кичик хотинини, илож йўқ нетар,
Катта хотинига ташлаб-да кетар.

* * *

Ҳаёт-мамот азал ҳаёт қонуни,
Тегина бегимнинг яқин ой-куни.
Йўқун хоним бир тун кўрар сирли туш,
Сирли тушдан бўлар жуда ҳам нохуш.
Тегина этагин остидан бир кун,
Чинакам мунаввар оф(и)тоб дуркун,

¹ Қуръони каримнинг Ал-мулк сурасидаги: «Амантум ман фи-с-сама ан йуҳифа бикума-л арда фа иза ҳйя тамуру» ояти каримаси. Тарихий манбааларга кўра, айни оятдаги «тамуру» сўзи шарафига Муҳаммад Тарағайнинг ўғлига Темур исми берилган.

² Салоҳиддин Тошкандий, «Темурнома», «Чўлпон» нашриёти, Т. 1990 й., 47 – 56-бетлар. Муаллиф эскартиши.

Самога юксалиб порлабди чунон,
Нурга чулғанибди бор жумла жаҳон.
Машриқдан Мағрибга томон инибди,
Ҳиндистон узра ҳам ногоҳ тинибди.
Йўқун хоним дейди: «Қуёш басавлат,
Тегинани кутар тенги йўқ давлат».
Кундош хотин кўнгли пора бўлади,
Ҳасаддан яна ҳам қора бўлади.
Чақирар дафъатан Мойдун қулини,
Унга астагина очар дилини.
Кўрган тушин унга қилади аён:
«Бу туш таъбирини қиларким баён?»
Мойдун бир оз ўйга толар ва лекин,
Ўзи билганини айтади секин:
«Бундай таъбирчи йўқ яқин орада,
Самарқандга яқин бир мағорада,
Сабулак ота бор, зукко бегумон,
Ҳар қандай тушни ҳам таъбирлар равон».
Йўқун хоним мамнун бўлганча алҳол,
Қулни Самарқандга юборар дарҳол.
Мойдун шамол каби шитоб елади,
Сабулак отани топиб келади.
Соҳиби каромат ота ҳар қалай,
Нажот истаб келган одамлар талай.
Бир кун ўтиб Мойдун навбати етар,
Барча гапни махфий отага айтар.
Сабулак ота бор сирлардан огоҳ,
Барча сирни ошкор қилади ногоҳ:
«Ҳамон давом этар Наврўз тантана,
Айни шу кунларда қайси бир сана,
Бу гапни яхшилаб эшитгин, болам,
Янгилаган каби Наврўзда олам,
Дунёга келар бир мард соҳибқирон,
Наврўздай оламни янгилар, инон!
Дунёнинг ярмини олишга толиб,
Машриқдан Мағрибга от солар ғолиб.
Юраги шижоат-ғайратга тўла,
Офтобдай оламни олар бир йўла».
Мойдун яна елдай ортига қайтар,
Йўқун хонимга бор гапларни айтар.

Кундош хотин холи бўлган каби вой,
Ўзини қўйгани топа олмас жой.
Худо кундошига берармиш ўғлон,
Бу ўғлон бўлармиш оламга султон.
Ҳасаддан юраги бўлар минг пора,
Дардига ахтарар бирон-бир чора.
Қулига дарғазаб айтади шу кез:
«Тегина бегимни ўлдирайлик тез!»
Мойдун бу фикрга қўшилмас зинҳор,
Тарағай баҳодир бўлса хабардор,
Икки дунёда ҳам тирик қўймайди,
Уни ўлдириб ҳам ҳатто тўймайди.
Бироқ Йўқун хоним қилади талаб,
Режасин қулига айтар ҳижжалаб:
«Отаси номидан биз ёзамиз хат,
Хат боис бошини егаймиз, албат».
Ҳеч қанча вақт ўтмай, хуллас, басма-бас,
Тегина хат олар отасидан, бас.
«Қизим, билсанг агар сира тобим йўқ,
Кундузи орому тунлар хобим йўқ.
Яқинлашган каби ҳаётим шоми,
Оёғу қўлимда мамотнинг доми.
Хатни олган заҳот шамолдай елгин,
Шамолдай бошимга тез етиб келгин.
Сени бир бор кўриб қолайин, илло,
Дийдор қийматга қолмасин асло».
Тегина бегимга дунё тор бўлар,
Юраги ўртаниб беқарор бўлар.
Отамдан қайғули олдим дейди хат,
Йўқун хонимдан тез олади рухсат.
Айёр кундош хотин асло бермас сир,
Гўё у ҳам дарду ҳасратга асир.
Гўё кундошидай ғамга ботади,
Ва лекин ичида қаҳ-қаҳ отади.
Тегинани икки чўриси билан,
Мойдундай ўзининг – бўриси билан,
Бухоро томонга узатар аста,
Гўё завол сари кузатар аста.
Кўп ўтмай орқада қолади шаҳар,
Улар йўл юради тинмай шом-саҳар.

Бетиним йўл юриб жуда толдилар,
Бир қудуқ бошида тўхтаб қолдилар.
Мойдун ваҳшийлашар мисоли бўри,
Олдин қурбон бўлар ҳар икки чўри.
Кўзи қонга тўлиб яна шайланар,
Қонхўр қузғун каби тинмай айланар.
Бутун даштни қонга тўлдирсам, дейди,
Тегина бегимни ўлдирсам, дейди.
Бу ҳолдан Тегина бегим ҳам ҳайрон,
Ёлворар юраги бўлганча вайрон:
«Нечун кўзинг қонга тўлди айна пайт,
Не учун жонимга қасд қиларсан, айт?!
Эҳтимол, мен каби йўқ ҳеч гуноҳкор,
Қорнимдаги бола не гувоҳи бор.
Пойингга бош уриб ёлвораман мен,
Лоақал боламга раҳм қилгин сен!»
Мойдунга бегона раҳм ва шафқат,
Тегина жонига кўз тикар фақат.
Мойдун қиличини шайлар дафъатан,
Тегина тақдирга сира бермас тан.
Яратгандан тилаб омонлик, иқбол,
Ўзини қудуққа ташлайди дарҳол.
Яшин ярқирайди айна шу замон,
Мойдунни қилади ер билан яксон.
Худонинг қаҳрига учрайди қонхўр,
Янчилар дафъатан мисли малах-мўр.
Омон сақлар бироқ Тегина моҳни,
Унга макон қилар қудуқдай чоҳни.
Қудуқнинг тубидан гар чиқа олмас,
Яратгандан нажот сўраб ҳеч толмас.
Бир чўпон келади қудуқ қошига,
Наинки қошига, қудуқ бошига.
Одатига кўра шошилмай чўпон,
Қудуққа челакни ташлайди шу он.
Қудуқда аёлга тушади кўзи,
Кўзларига сира ишонмас ўзи.
Қудуқдан чиқариб олади уни,
Ойдай жамолининг бўлар мафтунни.
Маликаи даврон каби бегумон,
Жамоли мисоли хуршиди тобон.

Гўзал қомати ҳам сарви хиромон,
Юзи тўлин ойдаи, кўзлари чўлпон.
Чўпон дер: «Таъриф йўқ тақдир ишига,
Қандай тушиб қолдинг қудуқ ичига?!»
Тегина бегим дер босиб ўзини,
Хаё билан ердан узмас кўзини:
«Бизлар Шаҳрисабздан чиққандик йўлга,
Ғариб бандалардай йўлиққан дўлга,
Яшин урди бизни қудуқ бошида,
Мана бу жасад, оҳ, эрим лоши-да!
Қўрқиб кетганимдан, нимасин айтай,
Қудуққа ташладим ўзини, нетай».
Хаёли бузилар чўпоннинг шу он,
Ҳирсимни қондирсам, дейди ногаҳон.
Тегина бегимнинг қорнида бола,
Яна у ёлвориб қилади нола.
Ногоҳ бир қария келар от суриб,
Отига басма-бас қамчини уриб.
Суриштириб бўлар барига гувоҳ,
Чўпонга қаҳрини сочар баногоҳ.
Тегина бегимга сўзлар мулойим:
«Ҳамиша асрасин сени худойим.
Амир Чоку дерлар менинг отимни,
Бу юртда ҳар одам билар зотимни.
Мана бу беҳаё менинг чўпоним,
Бўлди бас, сен бўлгин азиз меҳмоним.
Гапларимга ишон, тўғри ҳар сўзим,
Қизимдай эъзозлай сени мен ўзим».
Тегина бегимни бошлаб кетар у,
Ҳеч қанча вақт ўтмай уйга етар у.
«Худо етказди деб бизларга буни!»,
Хотини қўлига топширар уни.
Тегина, Тангрининг ҳиммати мана,
Янги хонадонда яшар росмана.
Бу уйда бор кичик ва барча катта,
Ҳурмат ва эҳтиром қилар, албатта.
Лутфин дариф тутмай меҳрибон Раҳмон,
Кўп ўтмасдан ўғил кўрар паҳлавон.
Зухал ва Муштарий яқинлашган тун,
Айни шундай кезде оламни бутун,

Яратгани каби Аллоҳи қодир,
Туғилар Темур Бек каби баҳодир.
Темур Бек наинки мард паҳлавондир,
Искандар сингари соҳибқирондир.
Ҳазрати пайғамбар сингари ҳатто,
Саккиз юз йилда бир келар мард даҳо!

* * *

Соҳибқирон бўлмай ҳеч тетапоя,
Қоядай оламга солади соя.
Бўлажак шавкати шабнамдай тоза,
Жумла жаҳон ичра бўлар овоза.
Еллар қанотида учар хушхабар,
Хушхабардан топар бор жаҳон хабар.
Рум мамлакатада Елдирим султон,
Ярим Оврупога ҳатто ҳукмрон.
Ўзини санайди барчадан аъло,
Босар-тусарини билмайди асло.
Қайсари Рум бир кун ов қилар тоғда,
Мулозимлар ичра мудом ардоғда.
Кийиклар ортидан шамолдай елар,
Тоғ бағрида катта ғорга дуч келар.
«Бу қандай ғор бўлди?!» сўрайди ҳайрон,
Мулозимлар жавоб бердилар шу он:
«Искандар Зулқарнайн туғилган жойдир,
Турфа фазилатга жуда ҳам бойдир.
Амир, султонлар ҳам азиз деб билар,
Барча савоб истаб зиёрат қилар».
Қадимий ғор гўё кўҳна иморат,
Боязид ҳам қилар аста зиёрат.
Ғор ичра ажойиб лавҳа бор эди,
Лавҳада шу сўзлар, бас, такрор эди:
«Искандар таваллуд топгандан кейин,
Саккиз юз йил ўтиб, шубҳасиз, тайин,
Дунёга келади Расули акрам.
Яна шунча йиллар ўтиб муҳтарам,
Дунёга келади мард соҳибқирон,
Дунёнинг ярмини олар бегумон».
Елдирим Боязид боқар мардона:
«Ўша соҳибқирон менман ягона!

Оврупо ярмини эгаллаб олдим,
Ундан нарига ҳам ҳатто йўл солдим.
Ўнлаб мамлакатлар қўлимда менинг,
Қиrollар бош эгар йўлимда менинг!
Сен ҳам ўз фикрингни қилгайсан зоҳир,
Гапларим тўғрими, Абулмуфохир?!»
Вазири султонга қилади таъзим:
«Мени авфу этинг, султони азим!
Тарих китобларин ўқиб чиққанман,
Тарих сирларини теран уққанман.
Бу йил олис Кешда туғилди бир зот,
Соҳибқирон дерлар ўшани азот.
Искандари соний дейдилар уни,
Ярим дунё бўлар унинг тутқуни.
Оламга офтобдай таъсир қилади,
Қайсари Румни ҳам асир қилади».
Елдириим Боязид дарғазаб бўлар,
Илондай тўлғаниб ғазабга тўлар.
Улғайиб вояга етмасин зинҳор,
Бу болани дарҳол йўқ қилиш даркор.
Абулмухофирни элчи қилар тез,
Бухоро томонга йўл олар шу кез.
Баёнқулихонга қилар у тортиқ,
Тортиқларни қилар жуда ҳам ортиқ.
Боязид мактубин ҳам берар сўзсиз,
Унинг ўтинчин ҳам айтар шубҳасиз.
Муродимиз ҳосил бўлса деб зора,
Хонга ниятини айтар ошкора:
«Сизга ихлосимиз зиёда, билинг,
Темурни ўлдириб, яхшилик қилинг!»

* * *

Дилшод хотин Бағдод ичра малика,
Қўнглини безовта қилар таҳлика.
Дарди бўлмаса ҳам мисоли малак,
Билолмас не боис бўлар жонхалак.
Сира англай олмай ғаройиб ҳолни,
Вазирига айтар сирли аҳволни.
Вазири дер: «Асло бу бежиз эмас,
Дунёда сабабсиз ҳеч иш рўй бермас.

Мовароуннаҳрда туғилди ўғлон,
Шубҳасиз, бўлар у мард соҳибқирон.
Бағдод томонга ҳам у йўл солади,
Сенинг ҳам юртингни тортиб олади».
Малика Дилшод ҳам жуда бадгумон,
Вазирин жўнатар Бухоро томон.
Баёнқулихондан ўтинар у ҳам:
«Биз сизни билармиз ғоят муҳтарам.
Бизларнинг кўнглимиз мудом тўқ қилинг,
Ўша болакайни дарҳол йўқ қилинг».

* * *

Тожу тахт йўлида иш қилиб бежо,
Отасин кўзига мил тортиб Шужоъ,
Мамлакат жиловин қўлга олганди,
Барча ишларини йўлга солганди.
Бир кеча туш кўрар жуда ғаройиб,
Офтоб самовотдан иниб ажойиб,
Мовароуннаҳр узра инганди,
Бу заминга гўё сувдай сингганди.
Бу туш хабар берар дея нелардан,
Таъбирин сўрайди донишманлардан.
Донишмандлар айтар: «Бўлгайсиз огоҳ,
Ғаройиб иш бўлди баҳукми Аллоҳ.
Мовароуннаҳрда бир зот туғилди,
Бахту иқбол билан кундай йўғрилди.
Гар суриштирсангиз зотини унинг,
Соҳибқирон дерлар отини унинг.
Бир куни от суриб келар бегумон,
Сизни ҳам қилади ер билан яксон».
Шужоъ қарасаки, мураккаб аҳвол,
Бухорога элчи жўнатар дарҳол.

* * *

Ҳиндистон султони ғоят мўътабар,
Айни ишдан у ҳам топади хабар.
У ҳам Бухорога жўнатар элчи,
Элчининг ҳамроҳи тил билар тилчи.
Улар ҳам, шубҳасиз, хондан ҳижжалаб,
Болани ўлдилинг деб қилар талаб.

* * *

Олизда бўлса ҳам гар шоҳи фаранг,
Хабарни этишиб, ҳоли бўлар танг.
Шоҳона фармонни қиларкан хитоб,
Бухорога элчи юборар шитоб.
Хитой подшоҳи ҳам нияти қора,
Тақдир ишларига ахтариб чора,
Ғанимат дея ҳар дақиқа, ҳар кез,
Бухорога элчи жўнатади тез.
Тотару Ўрусдан ҳам элчи келар,
Бухоро томонга яшиндай елар.
Элчилар мақсади кичик ва катта,
Соҳибқиронни маҳв этиш, албатта.

* * *

Баёнқулихонга бердилар хабар,
Элчилар келдилар ғоят мўътабар.
Хон айтар: «Эъозлаб кутиб олингиз,
Йўлларига гилам, шойи солингиз.
Худо ёрлақанган фурсатда мақбул,
Уларни, шубҳасиз, қилармиз қабул».

* * *

Ниҳоят элчилар қабул қилинди,
Барчасин муроди аниқ билинди.
Ўша болани тез топмоқлик даркор,
Тез топиб, тезда маҳв этмоқлик даркор!

* * *

Кенгаш ўтказади Баёнқулихон,
Кенгаш аҳли маъқул топар бегумон:
«Ўша болани тез топмоқлик даркор,
Тез топиб, сўнгра маҳв этмоқлик даркор!»

* * *

Элчиларни чорлар Бухоро хони,
Улардан сўрайди: «Айтинглар қани,
Башарти, бир кўрик ташкил қилсак биз,
Сиз ўша болани қандай танийсиз?»
Элчилар дер: «Қийин жойи йўқ буни,
Қуръа ташлаб билиб олармиз уни».

* * *

Баёнқулихон тез беради фармон:
«Қай уйда туғилган бўлса гар ўғлон,
Жоме масжидга тез олиб келсинлар,
Хоннинг ҳадясини олиб кетсинлар».
Асил муддодан беҳабар омма,
Наинки бор омма, жамики ҳамма,
Кетма-кет боласин олиб келади,
Хоннинг ҳадясини олиб кетади.
Кўздан кечирарлар барча ўғлонни,
Элчилар тополмас соҳибқиронни.

* * *

Элчилар қўлида қонли ханжари,
Бошқа шаҳарларга йўл олар бари.
Самарқанд шаҳрин ҳам қилдилар тафтиш,
Бу қандай кўргулик, бу қандай ташвиш,
Бола топилмайди ҳеч Хўжандда ҳам,
Ҳисорда ҳам улар бағрин ўртар ғам.
Даво истаб гўё тақдир заҳрига,
Ниҳоят келдилар Қарши шаҳрига.
Қаршида ҳам аста кун бўлади кеч,
Бироқ зарур бола топилмайди ҳеч.
Сира ором билмай елар элчилар,
Занжир Сарой томон келар элчилар.
Амир Чоку уйи сарбаланд кўрғон,
Айни кўрғон ичра бўлдилар меҳмон.
Элчилар ниятин билдирмас асло,
Ўзларин кўрсатар бағоят аъло.
Ўзларин барчадан яхшимиз дейди,
Олам кезиб юрган бахшимиз дейди:
«Тангри ҳукми билан яралган гилдан,
Гўдакларни дуо қилармиз дилдан.
Меҳримизни офтоб каби сочармиз,
Гўдаклар бахт йўлин бизлар очармиз!
Тангрининг лутфию эҳсони билан
Айни соҳибқирон нишони билан,
Туғилган болани топиб энг аввал,
Биз дуо қилармиз дилдан мукамал».

Амир Чоку дейди: «Айни муаддо,
Эрталаб қиларсиз барчасин дуо».

* * *

Амир Темур олти ойлик бўлганди,
Олти ойлик дема, ойдаи тўлганди.
Бола пайтиданоқ сийрати ўзга,
Офтобу ой каби кўринар кўзга.
Амир Чоку уйи мудом бошпана,
Хотиржам ўтарди ҳар битта сана.

* * *

Амир Чоку иши пухта мард саркор,
Хотинларин қилар бундан хабардор.
Бу гапни эшитар Тегина Бону,
Хавотирга тушар, бас, ўша он у.
Ўғлининг танида бамисли шунқор,
Соҳибқиронликнинг аломати бор.
Ёстиққа бош қўяр мисоли беҳуш,
Ярим тунда кўрар хосиятли туш.
Бу ҳам ҳеч шубҳасиз ба ҳукми Аллоҳ,
Ҳазрат Шайх ул аълам қилади огоҳ:
«Қизим, ўз болангни сақлагин омон,
Айни кимсаларнинг нияти ёмон.
Болангни олгину елдиригдай ел,
Фурсатни бой бермай Бухорога кел.
Ажал кўзин тиккин хавфли бу сана,
Менинг қабрим бўлар сизга бошпана.
Мен ҳам Яратгандан сўрайман нажот,
Зарар етказмасин сизга ҳеч бир зот.
Ҳеч кимса тўкмасин ногоҳ қонини,
Худодан сўраб ол боланг жонини».
Тегина бегим моҳ демай тун-кеча,
Манзиллардан ошиб бўрондай неча,
Шайх ул аълам руҳин ёрдами билан,
Норасида гўдак – ҳамдами билан,
(Гарчи бунга бовар қилмас асло онг)
Бухорога етар отгунича тонг.
Файз Осор мазори ичра жой олар,
Ўғлини кичик бир сандиққа солар.

Дуога очиб қўл сира эринмай,
Яратгандан нажот тилайди тинмай.

* * *

Тонг отиб элчилар билар ногаҳон,
Ғойиб Тегиною ва зарур ўғлон.
Амир Чокуга, бас, қаҳрин сочишди,
Фурсатни бой бермай фол ҳам очишди.
Билдилар Тегино кетганин қаён,
Йўл олдилар дарҳол Бухоро томон.
Улар Бухорода қилар хонга арз:
«Болани топмоқлик бизга фарзу қарз».
Баланд минорларга қўйиб ҳавоза,
Жарчилар қилар бор юртга овоза:
«Кимки бу болани сақласа омон,
Боши кетар, молу мулки ҳам толон.
Уни топиб берса агар қай бир зот,
Бухоро хонидан олар мукофот!»
Тўрт томон умидвор бўлиб чопдилар,
Болани қабристон ичра топдилар.
Қабристон атрофи ўраб олинди,
Барча йўллар бўйлаб ғовлар солинди.
Ерда қолмасин деб элчилар сўзи,
Қабристонга етиб келар хон ўзи.
Тегино боласин қучиб йиғлайди,
Солимлар дастидан бағрин тиғлайди.
«Боламга раҳм қил, дейди, эй Худо,
Жигарбандимдан ҳеч қилмагин жудо!»
Элчилар бир гапни айтар ҳижжалаб,
Онадан боласин қиларлар талаб:
«Қаршилиқ қилмагин сен бизларга ҳеч,
Жонинг керак бўлса, бас, болангдан кеч!»
Заифа бўлса ҳам онадир, она,
Боласин ҳимоя қилар мардона.
Дарғазаб неларни айтмас элчилар,
Қора ниятидан қайтмас элчилар.
Тишларини қайраб жаҳд қилар улар,
Қабрга тушишга аҳд қилар улар.
Авалло қилмиши сиғмас таъбирга,
Хуросон элчиси тушар қабрга.

Тегина бегим оҳ урар бетиним:
«Ўзинг паноҳ бўлгин, муқаддас диним!
Меҳринг дариг тутма, меҳрибон Раҳмон,
Боламни сен ўзинг асрагин омон!»
Элчи сандиқ томон яқин келади,
Самодан гўёки чақин келади.
Муборак қабрдан чиқади бир даст,
Алпомиш қўлидай ғоят забардаст.
Зарбасидан элчи чўчиб кетади,
Калласи олмадай учиб кетади.
Бу ҳам аслида бир ишорат эди,
Бўлажак зафардан башорат эди.
Кун келиб Темур бек отланиб йўлга,
Дастлаб Хуросонни олади қўлга.
Ироқнинг элчиси ғайратга тўлиб,
Қабрга тушади иккинчи бўлиб.
Тополмас, шубҳасиз, сандиқ сари йўл,
Унинг ҳам бошини узар сирли қўл.
Зотан, Амир Темур ғолиб, музаффар,
Ироқни забт этар кейинги сафар.
Ўруснинг элчиси учинчи бўлди,
У ҳам тил тортмасдан шубҳасиз ўлди.
Фаранг элчиси гар сандиққа етар,
Унинг ҳам боши шарт узилиб кетар.
Бешинчи Ҳиндистон элчиси эди,
Бошидан айрилиб, у ҳам панд еди.
Элчилар яроғин қўймас қўлидан,
Ўлим ҳам қайтара олмас йўлидан.
Румнинг элчиси ҳам шайланар тинмай,
Қабр атрофида айланар тинмай.
«Бу ишнинг ҳадисин мен биларман!» дер,
«Болани мана мен йўқ қиларман!» дер.
Паҳлавон сингари хитоб қилади,
Қабр ичра тушиб шитоб қилади.
Ва лекин дафъатан танг бўлар ҳоли,
Унинг ҳам дафъатан етар заволи.
Бу элчилар юртин Темур Бек бир кун,
Жаҳонгир бўлганда бағоят дуркун,
(Ҳикматдан ҳолимас айни ушбу ҳол,)
Шу тартибда қилар барчасин ишғол.

Қабрнинг бошида айни маҳали,
Еттинчи элчининг келади гали.
Хитой элчиси қон тўкишга тайёр,
Шайтон каби маккор, тулкидай айёр:
«Улардай қабрга тушсам мен агар,
Улар каби завол топгум муқаррар.
Бу ишни қилмоғим зарур саришта,
Авлиё қабрида бўлар фаришта,
Бу ишнинг шартини, бас, билиш керак,
Аввал фариштани йўқ қилиш керак.
Бизга бу борада ит беради наф,
Фақат ит қилади фариштани даф».
Ўша заҳотиёқ бир ит топилди,
Хитойликка қабр йўли очилди.
Ит билан қабрга кирар хотиржам,
Олиб чиқар она ва болани ҳам.

* * *

Хитой элчиси дер бешафқат саркор:
«Бу болани дарҳол ўлдириш даркор!»
Тегина моҳ бағрин қилиб минг пора,
Элчилар бўларкан ишга овора,
Аллақачон шитоб ўтиб бўлди кун,
Қора чодирини ёйиб бўлди тун.
Бухоро хони ҳар ўйга пайваста,
Хитой элчисига айтади аста:
«Гарчи авлиёдай тўғри эмасмиз,
Бироқ каллакесар ўғри эмасмиз.
Қоронғи тун ичра қилинса бу иш,
Эл ичра кўпаяр турли хил миш-миш.
Одам боласини ўлдириш осон,
Бироқ тирилтириб бўлмас ҳеч қачон.
Шу норасидага қилмайлик жабр,
Токи тонгга қадар қилайлик сабр.
Тонг отиб, бошлангач яна кун пухта,
Албатта, бу ишга қўярмиз нуқта.
Бухоро ичра жар солиб ҳар тараф,
Болани қилармиз, сўзсиз, бартараф».

* * *

Асло шошилмасдан айни шу дамда,
Хон ётиб қолади Шайх ул аъламда.
Тушида авлиё азмида шитоб,
Баёнқулихонга қилади хитоб:
«Ўзинг ҳам биларсан бир чўпон эдинг,
Аранг кун ўтказиб бағри қон эдинг.
Бизлар дуо қилдик сени басма-бас,
Ниҳоят хон бўлдинг жуда забардаст.
Бизлар қилган каби сенга мурувват,
Онаю болага бўлгин куч-қувват.
Улар нажот истаб келган бу томон,
Кофирлар даъвати билан беомон,
Уларнинг қонини тўкмагин зинҳор,
Дарҳол Амир Чоку олдига юбор!»
Тонг саҳар уйғонар Баёнқулихон,
Мулозимларига тез берар фармон.
Тегина Бонуни қўллар барчаси,
Занжирсарой томон йўллар барчаси!
Хитой элчиси ҳам аламга тўлар,
У ҳам ниятига етмасдан ўлар.
«Кимнинг чироғини Тангри ёндирар,
Пуфлаган кимса ўз жонин куйдирар»¹.

* * *

Деманг ҳеч: Кимларнинг ҳикояти бу?
Сўзамол ровийлар ривояти бу.
Ровийлар сўзига кўра, алқисса,
Шундай давом этар ғаройиб қисса.
Амир Чоку уйи бошпана ҳамон,
Тегина бегим шу ерда соғ-омон.
Зориқмай сира ҳам об билан ошга,
Амир Темур кирар ўн икки ёшга.
Амир Тегинани синглим деб билар,
Ҳамиша эъозлаб иззатин қилар.
Темурни наинки дер ғуломзодам,
Болам деб эъозлар доим бу одам.
Амир Чоку элда бадавлат ғоят,
Молу мулки билан басавлат ғоят.

¹ Салоҳиддин Тошкандий байти, муаллиф эскартиши.

Наинки зиёда мулкумоли кўп
Бисёр мулки ичра молу ҳоли кўп.
Қирқ кули қудуқнинг бошида қоим,
Қудуқдан чорвага сув тортар доим.
Қовға занжир билан боғланган эди,
Барча қуллар бағри доғланган эди.
Шундан Занжирсарой дейилар бу жой,
Саройлар сингари хислат билан бой.
Амир Чоку ўғли Сайфиддин билан,
Оға-ини каби Темур бек, зотан.
Бор болалар билан ўйнаган палла,
Амир бўлар эди Темур баралла.
Ўйнар эди улаб ҳар кунни тунга,
Навкар бўлар эди болалар унга.
Сайфиддин бир куни айтар даъфатан:
«Шундай мард топилса, унга берсам тан.
Мардона бўлса бас ҳар битта сўзи,
Сўзларидай жўмард бўлсайди ўзи.
Зиммасига улкан вазифа ортиб,
Қирқ кул тортадиган қовғани тортиб,
Қудуқдан бир ўзи чиқарсайди сув,
Лолу ҳайрон бўлса бор дўсту адув¹».
Темур Бек мардона жавоб беради,
Унинг қоши узра кўкрак керади:
«Менинг сўзларимга қилмагин гумон,
Бу ишни, мана мен, қиларман, ишон!»
Доим исбот билан Темурнинг сўзи,
Қирқ кулнинг ишини қилар бир ўзи.
Қовғани қийналмай тортаркан ҳалол,
Охурларни сувга тўлдирар дарҳол.
Қирқ қовға сув олар бир уринишда,
Ҳеч ким бас келолмас унга бу ишда.
Сайфиддин кўзига ишонмас асло,
Темур Бек қудрати лол қилар аъло.
Сайфиддин айтар: «Йўқ сендай баҳодир,
Шаҳаншоҳ бўларсан ҳар ишга қодир.
Тож билан тахт насиб қилганда сенга,
«Сен вазир бўласан!» деб сўз бер менга».

¹ Адув – душман, рақиб, ёв.

Темур Бек бу сўздан аввал лол бўлар,
Дафъатан шижоат, ғайратга тўлар:
«Хотиржам бўлгин, бу муаммо эмас,
Энг яқин вазирим сен бўларсан, бас!»

* * *

Тарағай баҳодир Кошғардан қайтар,
Тангрига беадад шукрона айтар.
Қадрдон уйига келгани ҳамон,
Тегина бегимни излар бегумон.
Йўқун хотин жинни бўлганди ўзи,
Кўр бўлиб қолганди ҳар икки кўзи.
Ғариб бир кулбадан жой олганди у,
Уни қарғаганди Тегина Бону.
Тегина Бухоро томонга кетиб,
Бироқ Бухорога бормаган етиб.
Бу ҳолатдан барча қариндош ҳайрон,
Ҳайрон қариндошлар юраги вайрон.
Тарағай баҳодир бағри минг пора,
Дардига тополмас сира ҳам чора.
Ўн икки йил ўтар дарду ғам билан,
Минг бир армон билан, минг алам билан.
Тарағай бир кеча туш кўрар ногоҳ,
Шайхул аълам қилар бир сирдан огоҳ:
«Барча сўзларимга ишонгин менинг,
Ўн иккига кирган ўғлинг бор сенинг.
Сира тиним билмай ахтариб такрор,
Ўғлингни сен излаб топишинг даркор».
Қайдан изламоқни билмас баҳодир,
Таваккал қилиб у Тангрига қодир,
Занжирсарой томон йўл олар секин,
Ҳамроҳ бўлар Йўқун хоним ҳам мискин.
Эру хотин тиним билмай йўл юрар,
Куну тун демасдан ғоят мўл юрар.
Ниҳоят келдилар қудуқ қошига,
Унда ухлаб ётган йигит бошига.
Темур қудуқдан қирқ қовға сув тортиб,
Ухлаб ётар эди чарчоғи ортиб.
Ногаҳон бир илон кўксига чиқар,
Кўйиб берса уни шу лаҳза чақар.

Темур Бек уйқудан уйғониб шу он,
Илонни қилади ер билан яксон.
Тарағайга манзур йигит мардлиги,
Мардлар ичида ҳам жўмард фардлиги.
Ва дейди: «Ўғлим, айт отанг ким сени?
Қани, ўз уйингга бошлаб бор мени».
Темур айтар: «Амир Чокудир отам,
Менинг отам каби йўқ асло хотам».
Тарағайни уйга олиб келади,
Гўёки мардона ғолиб келади.
Амир Чоку кутиб олар шод-хуррам,
Меҳмонни зиёфат қилар муҳтарам.
Тарағай: «Ўғлингиз мард экан», дейди,
«Мардлар ичида ҳам фард экан», дейди.
Амир Чоку дер: «Бу асранди болам,
Айни сўзларимга гувоҳ бор олам.
Тутинган синглимдир унинг онаси,
Ҳовлининг четида холис хонаси.
Ҳамиша банд тоат-ибодат билан,
Тоат-ибодатдай хуш одат билан.
Жуда азиз дерлар унинг зотини,
У каби йўқ асло замон отини».
Тарағай айтади: «Бир туш кўрдим сир,
Маъносин билмасман гўё кўр-басир.
Ўтинчим, бир оғиз сўраб билингиз,
Балки таъбир қилар отин синглингиз».
Хона ичра парда тортиб ўша кез,
Тегино Бонуни келтирдилар тез.
Тарағай овозин эшитган ҳамон,
Тегино таниди эрин бегумон.
Тарағай ўз тушин сўзлаб беради,
Дарду ҳасрат билан бўзлаб беради.
Тегино бегим дер: «Бу тушингиз рост,
Худо фарзанд берган ўзингизга мос.
Тангри лутфи билан темирдан жони,
Бир куни бўлар у жаҳон султони».
Тарағай айтади: «Мен бефарзандман,
Дарду ҳасратларга то ҳануз бандман.
Пешонамда Йўқун хотин ягона,
Неча йилки у ҳам сўқир, девона».

Тегина бегим дер: «Йўқун хотинни,
Даволар дуоси мендай отинни.
Уни олиб келинг қошимга шу он,
Дуо қилай дарҳол баҳаққи Раҳмон».
Тегина бегимнинг дуоси билан,
Тангрига илтижо, нидоси билан,
Йўқун хотин дарди даво топади,
Яна эл қатори наво топади.
Шу палла Тегина бегим дер такрор:
«Барча қилмишларинг қилгайсан ошкор!»
Йўқун хотин сўзсиз ноилож қолар,
Барча қилмишларин бўйнига олар.
Бўлмаган ишларни бўлдирдим, дейди,
Тегина бегимни ўлдирдим, дейди.
Ўзи билан бирга ҳомиласи ҳам,
Завол топган дейди, бас, боласи ҳам.
Тарағай қиличин сермайди шу он,
Йўқунни ўлдирсам дейди бегумон.
Тегина бегим дер: «Ҳожат йўқ бунга,
Ҳудо ҳаққи, раҳм қилгайсиз унга.
Тангрига минг шукур, мана, мен омон,
Темур Бек ўғлингиз – мана шу ўғлон!»
Тарағай бу сўздан жуда шод бўлар,
Кўнгли ҳам жаннатдай боз обод бўлар.
Ўғлини бағрига босар шод-хуррам,
Ёдидан чиқади неча йиллик ғам.
Амир Чоку кўнгли ҳам сўзсиз тўлар,
Тарағай неча кун меҳмони бўлар.
Бутун бир оила яна пайваста,
Ва Кеш томон йўлга тушдилар аста.

ДАВЛАТ ҚУРИШ ОЛДИДАН ҚИЛГАН ИККИНЧИ КЕНГАШИМ¹

Етти юзу олтмиш иккинчи сана,
Муғул хони Туғруқ Темурхон яна,
Юртимизга келди бор давлат билан,
Барча лашкарлару бор савлат билан.
«Сен билан бор дея зарур ҳангома»,
Ҳузурига чорлаб жўнатди нома.
Пешвоз чиқдим унинг истиқболига,
Қулоқ тутдим барча қийлу қол²ига.
Ва лекин унутиб берган аҳдини,
Бор Мовароуннаҳр юксак тахтини,
Ўз ўғлига қилди дафъатан тортиқ,
Илёсхожа³ бўлди бизлардан ортиқ.
Мени сипоҳсолор қилди шу палла,
Норози бўлдим мен бундан баралла.
Туғруқ Темурхон дер: «Норози бўлма,
Бунинг боиси бор, ғазабга тўлма.
Қўнглини ҳеч хира қилмагин тундай,
Боболаримиз, бас, келишган шундай:
Қабулхон⁴ авлоди бўладилар хон,
Қачули баҳодир⁵ авлоди ҳамон,
Сипоҳсолор бўлиб муроса қилсин,
Яхшию ёмондан хулоса қилсин».
Боболар аҳдини билиб муқаддас,
Мен ҳам бу таклифга рози бўлдим, бас.
Муғулларнинг зулми ва лекин ошди,
Аламзада халқнинг ғазаби тошди.
Наинки бутун халқ бағрин тилдилар,
Етмишта саййидни асир қилдилар.

¹ Амир Темур тузукларидан, муаллиф эскартиши.

² Қийлу қоли – гап сўзлари.

³ Илёсхожа – Туғлуқ Темурхоннинг ўғли.

⁴ Қабулхон - турк-мўғулларнинг афсонавий онаси Алонқуванинг авлоди; Чингизхоннинг учинчи аждоди.

⁵ Қачули баҳодир - барлос қабиласидан; Амир Темурнинг саккизинчи аждоди.

Илӛсхожа давлат ишида нўноқ,
Сиӛсат нелигин билмайди мутлоқ.
Зулму ситамларга беролмас барҳам,
Мансабдорлари кун сайин муттаҳам.
Жарбдийда она халқимни ҳассос,
Уларнинг зулмидан қилдим мен халос.
Ғолибона отим суриб ҳар тараф,
Золим муғуларни қилдим бартараф.
Исӛн дея талқин қилдилар тамом,
Муғул амирлари бари беором,
Туғлуқ Темурхонга хат ӛзиб ғоят,
Устимдан қилдилар ноҳақ шикоят.
Хон ӛлғон гапларни чин дея билди,
«Темурни ўлдилинг!» деб амр қилди.
Бу фармон қўлимга тушиб ногаҳон,
Чора кўрдим жоним сақлай деб омон.
Барлос улусида ҳар ишга қодир,
Мардларни тўпладим ғоят баҳодир.
Адолатли кураш йўлида одил,
Бирлаштирдим улар бошини дадил.
Ийгу Темур келди биринчи бўлиб,
Мард Жаку Барлос ҳам ғайратга тўлиб,
Шиддатли жангларда бергани мадад,
ӛнимдан жой олди ихлоси беҳад.
Муғуллар зулмидан безор юртпарвар
Барча мардлар учун бўлдим мен сарвар.
Ғайрат-шижоатга тўлиб сарсари,
«Юртни озод қилиш шарт!» дейди бари.
Наинки амирлар, неча саркарда,
Саййидзодалар ҳам, бас, назаркарда,
Уламолар ҳам тез кўкрак кердилар,
Машойихлар билан фатво бердилар:
«Тангрига минг ҳамду санолар бўлсин,
Расуллоллоҳ қабри нур билан тўлсин.
Парвардигор ўзи энг одил қози,
Саҳобалардан ҳам, бас, бўлсин рози.
Биз ислом динига содиқмиз доим,
Доимо қўлласин қодир худойим.
Мўмин-мусулмонлик талаби ҳам шу,
ӛзилган бутун халқ матлаби ҳам шу:

Кўҳна юртимизда бор аҳли ислом,
Сипоҳу раият бари беором,
Барча уламою машойихлар ҳам,
Барча элатлару халойиқлар ҳам,
Мард Амир Темурни эҳтиром қилсин,
Юртимизни унинг давлати билсин.
Унга насиб этсин султонлик тахти,
Очилсин жафокаш юрту халқ бахти.
Молу мулкимизни талаб муғуллар,
Бутун бойлигимиз мудом ўғирлар.
Кўнглига келганин қилар манфур ёв,
Ору номусимиз топтар беаёв.
Токай тўкиб қайноқ қонимизни ҳам,
Тобакай оларлар жонимизни ҳам.
Юртимиз улардан озод қилайлик,
Она ватанимиз обод қилайлик.
Озодлик жангида Амир Темур бош,
Барчамиз бўлайлик биз унга қўлдош.
Барчамиз бир тану бир жон мустаҳкам,
Аямайлик молу жонимизни ҳам.
Бу аҳду паймонга содиқ ҳамиша,
Барчамизга бўлсин жўмардлик пеша.
Бу аҳду паймондан агарда қайтсак,
Ғанимга хуш ёқар сўзларни айтсак,
Оллоҳнинг қаҳрига учраб ду бора,
Шайтон каби бўлсин юзимиз қора!»
Камина фатвони ўқиган ҳамон,
Ёғий муғулларга қарши беомон,
Яратгандан тилаб қуввату барор,
Жангу жадал учун қилдим мен қарор.

* * *

Илёсхожа дарғазаб ғоят,
Отланар Вахш томон ниҳоят.
Ўттиз минг – бор аскари билан,
Сараланган лашкари билан.
Самоларни хаёлан бўйлар,
Темур Бекни янчишни ўйлар.
Иродаси метин темирдек,
Беш минг аскар билан Темур бек.

Баланд тоғни макон айлаган,
Лашкарин жанг учун шайлаган.
Бўлса ҳамки қодир баҳодир,
Кўнглида йўқ эмас хавотир.
Лашкар билан жуда оз буткул,
Ўттиз мингга бас келиш мушкул.
Амирлари билан мард, илғор,
Бошпанаси мудом баланд ғор.
Лашкари ҳам доим ҳамнафас,
Мудроқ босар уни бир нафас.
Уйқусида осуда, сархуш,
Дафъатан у кўрар сирли туш.
Ғойибона ким қилар хитоб,
Даъват қилар жанг сари шитоб:
«Лашкарим оз дея ғам ема,
Муғулларни енголмам дема,
Тангри билиб тахт ато этган,
Тожу тахт-у, бахт ато этган.
Парвардигор ўзи мададкор,
Жангда сенга зафар бўлар ёр!»
Темур Бекни шод қилар бу туш,
Шоду хуррам ҳам бўлар сархуш.
Яратгандан ишорат қоим,
Ғалабадан башорат қоим.
Зафар тилаб, тилаб саодат,
Сидқидилдан қилар ибодат.

* * *

Илёсхожа гарчи ёш, айёр,
Ҳар қандайин ҳийлага тайёр.
Ишни қилиш учун мукамал,
Элчиларни юборар аввал.
Муросадан элчи сўз очар,
Гўё дўстдай меҳрини сочар.
Лекин қора нияти бошқа,
Назар солар бор тоғу тошга.
Нигоҳида турли таъмалар,
Темур Бек лашкарин чамалар.
Кайфиятин билсам дер унинг,
Ичида дер: «Бас, битди кунинг!»

Адашмайди ва лекин сўздан,
Вазиятни кечирар кўздан.
Темур Бек ҳам сир бермас асло,
У ҳам тадбир ўйлаган аъло.
Ёв кўнглини қилиб у хира,
Баланд тоғдан тушмайди сира.
Жанг бошласа душман шу ҳолда,
Сўзсиз қолар оғир аҳволда.
Тоғдан ўққа тутиб барчани,
Манглайдан очар дарчани.
Лашкари ҳам ғайрати тошиб,
Харсанглардан арслондай ошиб,
Бор яроғин елкага ортиб,
Икки бора ўтар саф тортиб.
Ваҳимада элчилар бари,
Ортга қайтар алҳол сарсари.
Илёсхожа тортганча наъра,
Олти минглик лашкарин сара.
Бенарвон ҳам урар юлдузни,
Сардор қилиб Туғлуқ Сулдузни,
«Темур Бекни қилинг деб яксон!»,
Жўнатади тезда тоғ томон.
Муғуллар гар шиддатли чақин,
Йўламайди ҳеч тоққа яқин.
Таги олтин, дея сабрни,
Яланглиқда кутар Темурни.
Темур Бек ҳам ҳар иши пухта,
Ҳар сўзига ҳикмат омухта.
Ўз жойидан жилмас сира ҳам,
Тоқати тоқ ғаним муттаҳам,
Кечга қадар кутади аммо
Ёвдан нидо чиқмас – муаммо.
Ниҳоят кун ўтиб кеч бўлар,
Уринишлар бари ҳеч бўлар
Муғуллар ҳеч тополмай илож,
Яланглиқда тунар ноилож.
Бироқ ҳамон шошмас Темур Бек,
Дарё каби тошмас Темур Бек.
Қоидага у амал қилар,
Ҳар бир ишни мукамал қилар.

Темур ҳамон баланд тоғида,
Ғира-шира саҳар чоғида,
Ғаним ухлаб қотиб ётганда,
Ғафлат ичра ботиб ётганда,
Жангга бошлар бор йигитларин,
Йигит неки, мард бургутларин.
Гарчи ҳушёр бўлса ҳам кимлар,
Уйқусираб аксар ғанимлар,
Улгурмайди саф тортишга ҳеч,
Ғафлат босиб бари қолар кеч.
Темур лашкарлари мисли шер,
Аксар ёвни тишлатади ер.
Ёвлар бошин сапчадай узар,
Лашкаргоҳни бешафқат бузар.
Ким ярадор басир бўлади,
Кўплаб ғаним асир бўлади.
Ер тишлайди Рустамдай зотлар,
Ўлжа бўлар неча минг отлар.
Ўлжа – қурол-яроғ ҳам қанча,
Ҳатто дуру гавҳарлар анча.
Ҳировулнинг тор-мор бўлгани,
Аксарият лашкар ўлгани,
Илёсхожа хонга то етар,
Ялангликни Темур тарк этар.
Бамисоли юксак офтоб-ой,
Тоғ устидан яна олар жой.
Бу хабар хон юрагин сиқар,
Дарҳол барча лашкарни йиғар.
Тоғ пойига келгунча етиб,
Шом чўқади бутун кун ўтиб.
Хон дейди: «Кун бўйи толдик биз,
Манзилга ҳам етиб олдик биз.
Эртагаёқ қаттиқ жанг бўлар,
Амир Темур холи танг бўлар.
Барчангиз тун бўйи жамулжам,
Дам олинг жанг олди хотиржам».
Темур Бек ҳам жанг учун ҳозир,
Ҳозир деманг, ҳозир нозир.
Ёв кўнглига солиб ғулғула,
Тоғ бағрида бутун бир йўла,

Минглаб гулхан ёқилсин дейди,
Барча ғаним то билсин дейди,
Бисёр ғоят Темур лашкари,
Қолишмайди ёвдан аскари.
Минг атиргул сингари боғда,
Минг бир гулхан ёнади тоғда.
Манзарадан бундай умуман,
Ваҳимага тушади душман.
Ваҳимали тун ўтар аста,
Тонг ёришар яна оҳиста.
Илёсхожа жилар жойидан,
Кўкка туташ тоғнинг пойидан.
Жангдан қўрққан қўрқоқдай мискин,
Ялангликка йўл олар секин.
Лашкари ҳам шитоб чекинар,
Гўёки дашт ичра бекинар.
Темур амирлари бесабр,
Темур Бекка ёлворар кабир:
«Ортидан тез қувайлик ёвни,
Бой бермайлик сира бу овни!»
Амир Темур айтар: «Шошманглар,
Тошқин сойдаи шошиб тошманглар.
Менга аён уларнинг фикри,
Фикри неки, ҳар битта зикри.
Бизни тоғдан тушсин дейдилар,
Тушсак, жангда бизни ейдилар.
Тўрт бор зиёд уларнинг сони,
Жуда мушкул енгмоқ имкони.
Бироқ тоғда туриб жанг қилсак,
Не тонг, душман ҳолин танг қилсак!»
Тоғдан тушмас Темур лашкари,
Сабр билан кутади бари.
Илёсхожа лаънатлар айтар,
Ва ноилож ортига қайтар.
Темур ҳолин қиларман деб танг,
Шиддат билан бошлайди у жанг.
Тоғ бошида ҳеч муаммо йўқ,
Нишонга бехато тегар ўқ.
Ёв ўқларин аксари хато,
Етиб бормас мўлжалга ҳатто.

Юқоридан бироқ ўқлар мўл,
Ёғилади бамисоли дўл.
Душман сафи борар камайиб,
Кимлар ётар ярадор, майиб.
Илёсхожа чорасиз алҳол,
«Тоғни ўраб олинг!» дер дарҳол.
Йигирма беш минг нафар лашкар,
Тоғни қуршаб олар бор аскар.
Илёсхожа қилиб бу ишни,
Ўйлар Темур Бекни енгишни.
Бутун тоғни қуршаб олар ёв,
Парво қилмас Темур Бекдай дов.
Ниҳоят кеч кириб, тушар шом,
Икки лашкар ғоят беором.
Хон лашкари жуда толади,
Ярим тунда ухлаб қолади.
Темурийлар бу гал ҳам ҳамон,
Саҳарда жанг бошлар беомон.
Бамисоли беадад нужум,
Тўрт томондан қилади хужум.
Ёвга яна ғафлат берар панд,
Яна Темур ғолибу хурсанд.
То ўзига келгунича ёв,
Хужум қилар қаттиқ беаёв.
Қирғин-барот чиқар авжига,
Шижоатли зарба мавжига,
Ёш боладай беролмай бардош,
Хон лашкари олиб қочар бош.
Минг аламдан бағри тешилиб,
Хон ҳам бирга қочар қўшилиб.

* * *

Амир Темур бўлар музаффар,
Ёв устидан дастлабки зафар.
Ўттизга ҳам кирмаган ҳали¹,
Ёш-навқирон йигит маҳали.
Қўшин билан беш баробар оз,
Парвардигор мададкор, ҳамроз,

¹ Бу жанг 1363 йил кузда бўлган. Ўшанда Амир Темур 27 ёшда бўлган.

Жангда улуғ ғалаба йўллаб,
Юртин баланд тоғлари кўллаб,
Арчазорлар ҳам бериб мадад,
Эл дуоси билан беадад,
Намоз ўқиб таҳорат билан,
Юксак ҳарбий маҳорат билан,
Мўр-малахдай ғоят бешумор¹
Ёвни қилар жангда тору мор.

IV

АМИР ТЕМУР ТУЗУКЛАРИДАН

Амир Ҳусайни азиз билдим мен,
Уни давлатимга шерик қилдим мен.
Гар мардлик бобида ягона эмас,
Ҳар ҳолда қайноғам – бегона эмас.
Бироқ жуда баланд кибру ҳавоси,
Баланддан ҳам баланд тахтга даъвоси.
Ота-бобосидай тахтнинг соҳиби,
У ҳам бўлсам дейди бахтнинг соҳиби.
Кўнглимда доим хуш хулоса бўлган,
Дўсту душман билан муроса бўлган.
Ҳусайн билан ҳам дўст бўлсам дедим,
У хоинлик қилди – кўп бор панд едим.
Бирга жанглар қилиб қонлар ҳам кечдик,
Содиқ дўст бўламиз деб қасам ичдик.
Ва лекин кўнглида бир қора асад,
Зимдан қилар эди ҳамиша ҳасад.
Менинг шиорим гар адолат бўлди,
Ҳусайн ҳунари адоват бўлди.
Қуръони мажидни қўлига олиб,
Уч бор қасам ичди дўстликка толиб.
Тахт яхши кўриниб мудом кўзига,
Вафо қилмади ҳеч айтган сўзига.
Унутди нелигин сидқу диёнат,
Ичган қасамига қилди хиёнат.

¹ Бешумор – ҳисобсиз, сон-саноксиз, кўп.

Айтинг, қасамхўрга ким қилар шафқат,
Ўз бошини ўзи еди оқибат.

* * *

Муғуллардан юртим озод қилдим мен,
Озод халқим кўнглин обод қилдим мен.
Ким содиқ дўст бўлса, эъзоз айладим,
Мансабу юрт бериб, ҳамроз айладим.
Қанча душманамга ҳиммат ҳам қилдим,
Ҳиммат билан дўсту уммат ҳам қилдим.
Ва лекин айримлар бош эгмади ҳеч,
Душманлик қилдилар тинмай эрта-кеч.
Самода бўлгандай ягона Аллоҳ,
Заминда ҳам битта бўлиши шарт шоҳ.
Шуни талаб қилар азалий низом,
Йўқса юртда бўлмас тартиб-интизом.

АМИР ҲУСАЙННИНГ БАРТАРАФ ҚИЛИНИШИ

Амир Темур олиб лашкарларини,
Балх томон бошлади улар барини.
Амир Ҳусайнни енгаман дер у,
Ахир тахтга лойиқ мардона шер у.
Жангга даъват қилар жанг ноғораси,
Оламни титратар даҳшатли саси.
Қалъа атрофида қаттиқ жанг бўлди,
Кимлар ҳалок бўлди, кимлар ланг бўлди.
Юзма-юз жанг қилар минглаб пиёда,
Ғайрат-шижоати шердан зиёда.
Қон кечиб пишқириб кишнайди отлар,
Отлиқларни жангга пишнайди отлар.
Ариқ бўлиб оқар қон жилғалари,
Наинки қон, асли жон жилғалари.
Ер тишлар енгилмас асадлар бисёр,
Нимта-нимта қанча жасадлар бисёр.
Умаршайх баҳодир¹ гар ўн олти ёш,
Зарбига алплар ҳам беролмас бардош.

¹ Умаршайх баҳодир – Амир Темурнинг тўнғич ўғли деб тахмин қилинади. 1394 йилда, тахминан 40 ёшида ҳалок бўлган.

Навқирон қалбида ғайрати тошар,
Қилич яланғочлаб жанг сари шошар.
Наъраси арслондай ортиб тобора,
Ғаним лашкар сафин қилади пора.
Шиддат билан мудом қилич солади,
Бир зарбда неча ёв бошин олади.
Рустами дostonдай жанг қилар шитоб,
Само ҳам титрайди қилганда хитоб.
Душманни қиларкан пайса ва пайса,
Оёғига ногоҳ санчилар найза.
Жанг майдонидан тез олиб чиқдилар,
Жароҳат устидан боғлаб сиқдилар.
Жарроҳлар дафъатан киришар ишга,
Умаршайх тишини босади тишга.
Қаттиқ оғриси ҳам гар ширин жони,
Жароҳатдан гарчи силқийди қони,
Бироз бўлса ҳамки Умаршайх хомуш,
Мардона миқ этиб чиқармас товуш!
Жароҳат доғланди¹, тўхтади қон ҳам,
Енгил тин олади навқирон жон ҳам.

* * *

Амир Ҳусайнга жанг бўлар офат,
Лашкарлари кўрар катта талофат.
Ва лекин эгардан тушмайди ўзи,
Молу давлатини қиймайди кўзи.
Бойлигин лашкарга тортиқ қилмайди,
Ҳиммат-саховатни ортиқ қилмайди.
Ниҳоят батамом кўнглини ғашлаб,
Омон қолганлар ҳам кетади ташлаб.
Беркиниб олади қалъа ичига,
Ёришмас чироқ ҳам ёқса ичига.
Қалъа дарвозасин ёпар у, ёху,
Давлат дарвозасин ҳам ёпар мангу.

* * *

Енгилиб юраги бўлади пора,
Жонин сақлаш учун ахтарар чора.

¹ Жароҳат доғланди – ўша даврларда қонни тўхтатиш учун жароҳат-га қиздирилган темир босилган.

Маҳкум каби ташна бир парча нурга,
Ноилож ёлворар Амир Темурга:
«Менга ортиқ тахту давлат керакмас,
Амирликдай юксак савлат керакмас.
Даъволар хирқасин елкамдан ечдим,
Бир йўла мен тожу тахтдан ҳам кечдим.
Бундан буён ишим ибодат бўлар,
Ғариблик мен учун саодат бўлар.
Ортиқ бу ўлкада қолиб нетарман,
Ҳаж қилиш учун бош олиб кетарман.
Ўзга иштиёқ-у, орзулар ўлди,
Менинг йўлим очиб қўйсанг, бас, бўлди».
Бироқ Амир Темур бермайди имкон,
Ҳассасин бир бора йўқотар инсон.
Унга жавоб берар: «Кунинг битди, бас,
Ортиқ ҳеч вақони қилмагин ҳавас.
Тузоққа тушдинг сен, ҳолинг жуда танг,
Таслим бўлишдан йўқ ҳеч ўзга чоранг».

* * *

Амир Ҳусайнга дунё тангу тор,
Минора ичига беркинар ночор.
Тузоққа тушган қуш каби холи танг,
Минора бошида жон сақлар аранг.
Йўқотган отини излаб шу замон,
Минорага чиқар бир кас ногаҳон.
Ҳусайнни баттар босар ваҳима,
Ёлворар: «Ҳеч кимга айтма ҳеч нима.
Манави бир ҳовуч дурни олгин сен,
Мени сотма, сени дуо қилай мен.
Худо қўллаб яна қайтса давлатим,
Яна қоялардай бўлса савлатим,
Бошингдан олтинлар сочарман, ишон,
Фақат сотмасанг, бас, мени, эй инсон!»
Лекин минорадан тушгач у одам,
Темурнинг олдига боради шу дам.
Барча гапни ошкор қилади дарҳол,
Ҳусайнни қўлга олишар алҳол.

* * *

Ғариб кимса каби нотавон басир,
Хусайн Темурнинг қўлида асир.
Хусайн бўлса ҳам ғаним бешафқат,
Амир Темур унга қилади шафқат.
Хусайн ахир ҳеч бегона эмас,
Ўлжой¹нинг оғаси, қайноғаси, бас!
Барчага дер: «Тўкмам қонини унинг,
Ўзига бахш этдим жонини унинг».
Саркарда Кайхисрав бундан норози,
Темурга дер: «Бўлинг сиз одил қози.
Акам Кайқубодни ўлдирган баттол,
Амир Хусайндай йўқ асло қаттол.
Қасос олиш учун бор менда асос,
Шариатга кўра олайн қасос!»
Амир Темур айтар: «Кўнглингни кенг қил,
Дўсту душманиннга баробар тенг қил.
Ўтган барча гапга айтгин салавот,
Бағрикенглик каби йўқ ҳеч ҳаловат.
Қулоғингга менинг пандимни олгин,
Хусайн гуноҳин Худога солгин».
Амир Темур ғоят андуҳга ботар,
Бир нафас ўзини ҳатто йўқотар.
Хусайн, ҳар нечук, дўсту қариндош,
Темурнинг кўзида ногоҳ қалқар ёш.
Амир Улжойтуга ёқмайди бу ҳол,
Ичида дер: «Темур, бу қандай аҳвол?!
Адолат қиличи дейдилар сени,
Бироқ бу аҳволинг лол қилди мени.
Амир Хусайнни қолдирсанг омон,
Яна қарши чиқар сенга бегумон.
Наинки йўлингда яна ғов бўлар,
Ҳаттоки қонингга ташна ёв бўлар.
Фурсатни бой берма имкон бор жойда,
Кейинги пушаймон бермайди фойда.
Харсангнинг устида бўлса гар илон,
Қўлингда тош бўлса агар шу замон,

¹ Ўлжой Туркон оқа – Амир Темурнинг хотини, Амир Хусайннинг синглиси.

Бўладиган ишни бўлдириш керак,
Заҳарли илонни ўлдириш керак!»
Амир Кайхисравга имо қилади,
Амир Муайяд ҳам бирга жилади.
Ҳусайн олдига борар тезланиб,
Қилич яланғочлар шердай хезланиб.
Бизларни кечиргин, деб, қодир Худо,
Ҳусайнни қилар жонидан жудо.

V

РИВОЯТ¹

Темур Бек қиличин сермаб ҳар тараф,
Султон Ҳусайнни қилар бартараф.
Дарғазаб қилар бу Тўхтамишхонни,
Дарғазаб титратар жумла жаҳонни.
У ҳам Ҳусайндай муғулдир – қондош,
Қондош заволига беролмас бардош.
Қўзғолар дафъатан ор-ҳамияти,
Фақат қасос олиш қатъий нияти.
Лашкари яроғин олари қўлга,
Уруш қилиш учун отланар йўлга.
Жамики лашкарин қилиб жамулжам,
Самарқанддан йўлга чиқар Темур ҳам.
Бутун лашкар қилиб урҳо-ур хитоб,
Сайхун дарёсидан ўтади шитоб.
Шитоб кетиб борар мисоли чақин,
Туркистон шаҳрига келади яқин.
Кечкудайн бўлиб ҳаттоки жондан,
Тўхтамиш ҳам келар шимол томондан.
Ҳилпирар ҳар икки лашкар ялови,
Дафъатан ловулар уруш олови.
Ҳар икки лашкар ҳам бисёр беадоғ,
Тўқнашар гўёки икки улкан тоғ.

¹ Ибн Арабшоҳ, Амир Темур тарихи, «Меҳнат» нашриёти, Т., 1992 й., 82-, 156-бетлар. Муаллиф эскартиши. Тарихчиларнинг фикрига кўра, бу қаттиқ жанг 1395 йил Терек дарёси бўйида бўлган.

Ҳар аскар қўлида қилич ва қалқон,
Ҳатто Тангритоғни қилгудай талқон.
Алпомиш сингари барчаси сара,
Шеру арслон каби тортади наъра.
Йиртқич қашқирлардай қайрайди тишин,
Тап тортмасдан қилар жаллоднинг ишин.
Суворийлар шамол каби елади,
Кимлардир қоплондай писиб келади.
Бир-бирига қузғун каби чанг солар,
Сира шафқат қилмай бошларни олар.
Тўқнашар пешволар пешоналари,
Ҳар ёнда қиёмат нишонлари.
Уруш меҳробида бошлиқлар боши,
Бошлар узра ўйнар урушнинг тоши.
Ўқлар юлдузлардай учар басма-бас,
Тошлардай бошларни ёрар ҳар нафас.
Халқни жангу жадал ғубори кўмар,
Қон денгизи ичра сипоҳлар чўмар.
Қиличлар ярқирар яшин мисоли,
Ким ғолиб, тангу тор кимларнинг холи.
Бургут каби ёзар кимлар қанотин,
Ажал ҳам басма-бас қамчилар отин.
Минг бор ўлиб, минг бор тирилар лашкар,
Ҳар икки томондан қирилар лашкар.
Зарбалардан талқон метиндай қалқон,
Сахро бўйлаб оқар дарё бўлиб қон.
Кимларнинг кўксига найза санчилар,
Туёқлар остида кимлар янчилар.
Тўхтамиш лашкарин шиддати ортар,
Темурий жангчилар танобин тортар.
Темур лашкарлари ланг бўлар гўё,
Уларнинг аҳволи танг бўлар гўё.
Авжи оғир палла ба ҳукми Оллоҳ,
Пайдо бўлар Саййид Барака ногоҳ,
Темур айтар: «Эвоҳ, не қилдик, пирим,
Во дариғ, бу жангда енгилдик, пирим!»
Саййид Барака дер: «Қўрқмагин алҳол!»
Отидан у сакраб тушади дарҳол.
Сиқим тупроқ олар заминдан одил,

Ва яна отига минади дадил:
«Ўзинг насиб этгин бизларга зафар!»
Тангрига ёлворар Саййид музаффар.
Тупроқни ёв томон дафъатан сочар,
Темурбекка зафар эшигин очар.
«Ёв қочди!» деб қилар баногоҳ хитоб,
«Ёв қочди!» – ҳайқирар Темур ҳам шитоб!
Темур бор лашкари шер каби шоввоз,
«Ёв қочди!» – ҳайқирар бари жўровоз!
Барчаси бир тану бир жон бўлади,
Гўёки шиддатли вулқон бўлади.
Ҳайқириқлар билан ғоят беадад,
Бир-бирига берар барчаси мадад.
Сира ҳам енгилмас жўмард эр каби,
Ғанимга ташланар ғаррон шер каби.
Жангу жадал яна чиқади авжга,
Душман чидай билмас шиддатли мавжга.
Ҳеч қанча ўтмасдан тору мор бўлиб,
Тўхтамиш қочади хору зор бўлиб!

VI

АМИР ТЕМУР ҲИКОЯСИ

Қарши қалъасин забт этиб қайтардик,
Тангрига беадад шукр айтардик.
Кўкбулоққа етдик шомда бахтиёр,
Шу ерда тунашни қилдик ихтиёр.
Навкарлар жойлашди хонадонларга,
Ўзимиз маҳлиё кенг майдонларга,
Сўлим сой бўйида жуда ҳам нодир,
Шошилмасдан тикдик биз яшил чодир.
Ўша тун жуда ҳам осуда ўтди,
Кўз очиб юнгунча оппоқ тонг отди.
Оламга боқардим субҳидам ичра,
Бир манзара қилди кўнглимни хира.
Мушфиқ бир заифа айни шу замон,
От етаклаб борар эди сой томон.
Мулозимлар дарҳол шитоб елдилар,
Аёлнинг эрини топиб келдилар.

«Қандай англаш керак сиздай кишини,
Хотин зоти қилса эрнинг ишини?!
Шунчалар ҳам танбал бўларми киши,
От суғориш ахир эркакнинг иши!»
Ўша одам деди қилганча таъзим:
«Мени маъзур тутгин, эй амир азим!
От боқиш, суғориш эркак учун фарз,
Сидқидилдан сизга қилар бўлсам арз.
Уйимга тўрт нафар навкаринг тушган,
Рости, хавотирдан кўнглим увишган.
Уларнинг ниятин билиб бўлмайди,
Ҳатто тасаввур ҳам қилиб бўлмайди.
Бисёр қилмайин деб бошда ташвишни,
Хотинга буюрдим мен айни ишни.
Уйда бўйга етган икки қизим бор,
Ору номусим бор, ўчмас изим бор.
Хушёр бўлайин деб ўйга толдим мен,
Қизларим кўриқлаб уйда қолдим мен».
«Бу гаплардан муҳим сирни билдим, бас,
Хатойимни англаб қарор қилдим, бас:
Навкарларим ортиқ хонадонларга
Жойлаштирилмайди, кенг майдонларга
Яланг яйловлару сувлоқларда кенг,
Чодирлар тикланар улар учун тенг.
Кўкбулоқда куёш чиқиб улгурмай,
Барча навкарларим дарҳол пайдар-пай,
Бирма-бир чиқардим хонадонлардан,
Улар жой олдилар кенг майдонлардан.
Шу тариқа, гувоҳ осмону замин,
Халқнинг тинчлигини қилдим мен таъмин».

VII

ҲИРОТ ЗАБТИ

(1380 – 1381 йй.)

Жаҳонда зиёда синоат ва сир,
Оғир ўйлар қилар Темурни асир:
«Одамзотни Тангри палаги тоза,
Яратган ўзидан олиб андоза.

Ҳар банда азалдан интилар бахтга,
Забардаст зобитлар тож билан тахтга.
Султонлар ҳам тахтда барқарор токим,
Дунёга ягона бўлсам дер ҳоким.
Ҳайратга солиб бор ҳар бир инсонни,
Искандар ҳам олган ярим жаҳонни.
Шаҳаншоҳи бир пайт қадим Эронни,
Доро қўлга олган чексиз Туронни.
Қутайба йўл олиб Арабистондан,
Жой олган Самарқанд каби бўстондан.
Ҳамон ҳайрат билан эслайди жаҳон,
Дунёни титратган жасур Чингизхон.
Гарчи йўқ дунёда зоти уларнинг,
То ҳануз барҳаёт оти уларнинг.
То замин бор экан, бор экан осмон,
Жаҳонгирлар шони мангу бегумон.
Соҳибқирон деган ном бор менда ҳам,
Жаҳонгирлар каби ком бор менда ҳам.
Ҳаёт уммонида қайнадим-тошдим,
Минг шукур, ниҳоят қирқ ёшдан ошдим.
Зиёда бўлса ҳам салоҳиятим,
Юксак бўлса ҳамки орзу-ниятим,
Алпомиш сингари ғайратим тошиб,
Ҳатто жанг қилмадим Амудан ошиб.
Неча бир шоҳлари Эрон заминни,
Забт этган басма-бас Турон заминни.
То бугун бор мендай соҳибқирони,
Турон халқларин ҳам келди замони.
Самода ягона бўлгандай Аллоҳ,
Ерда ҳам бўлиши керак ёлғиз шоҳ.
Сира хаялламай мен каби саркор,
Хуросонни қўлга олишим даркор.
Гўрўғлидай мудом ниқтаб Ғиротни,
Қўлга олишим шарт олдин Ҳиротни».

* * *

Бир минг уч юз етмиш тўққизинчи йил,
Айни баҳор чоғи, буни яхши бил,
Темур Бек қурултой чақирар катта,
Ҳирот Маликин ҳам чорлар, албатта.

Ғиёсиддин Малик¹ ва лекин айёр,
Дўстдай кўринса ҳам аслида ағёр.
Темур Бек чопарин менсимас асло,
Баҳона топар у жуда ҳам аъло:
«Элчи бўлиб келса Ҳожи Сайфиддин,
Ҳамроҳ бўлиб унга камина тамкин,
Албатта, бораман ҳузурингизга,
Сизга хизмат қилиш шарафдир бизга».
Темур Бек ишонар бу гапга ҳалол,
Ҳожи Сайфиддинни юборар дарҳол.
Мамнун кутиб олар Ҳирот султони,
У бўлар султоннинг азиз меҳмони.
Шубҳасиз, дўстона қиёфатлар ҳам,
Бағоят шоҳона зиёфатлар ҳам.
Кўнглин равшан қилар мисоли чироқ,
Қурултойдан асло сўз очмас бироқ.
Ҳожи Сайфиддинга ҳам бермас рухсат,
Ғанимат ҳар лаҳза, дақиқа, фурсат,
Ҳирот қалъасини мустаҳкам қилар,
Гўё олиб бўлмас истехком қилар.
Шаҳарга ғамлайди ғалла билан дон,
Урушга ҳозирлик кўрар бегумон.
Тақдирга сира ҳам у бермайди тан,
Шаҳристон ҳам барпо қилар дафъатан.
Ҳафталар кетидан ўтади ойлар,
Маликнинг жавобин Сайфиддин пойлар.
Айни пайтда барча ишидан огоҳ,
Темур Бек қошига қайтади ногоҳ.
Барча гапни айтар соҳибқиронга,
Соҳибқирон неки, шоҳи жаҳонга:
«Ғиёсиддин Малик йўқ ҳамияти,
Уруш қилмоқ унинг ёвуз нияти.
Мени кутиб олди гарчи шоҳона,
Вақтдан ютиш учун бу бир баҳона.
Берган ваъдасидан кечиб бу айём,
Урушга ҳозирлик кўрмоқда мудом».
Бу хабардан Темур Бек кўнгли хира,
Афсус ва надомат чекар бир сира:

¹Ғиёсиддин Малик – Малик Ғиёсиддин Пир Али, Ҳирот султони.

«Буни кутмагандим сира ҳам аттанг,
Кимга керак ахир қирғинбарот жанг?!
Менга қолса асло тўкилмасдан қон,
Ҳал бўлсин дегандим айни иш осон.
Калтабин шоҳ ўзин билади аъло,
Асли ҳар иши халқ бошига бало.
Ҳиротни, шубҳасиз, забт этамиз тез,
Ғиёсиддин таслим бўлар ўша кез.
Қурбонсиз бўлмайди ва лекин уруш,
Уруш сабабчиси айни тахтфуруш,
Заҳар қўшиб айбсиз элнинг ошига,
Қанча одамларнинг етар бошига.
Лаънатларга қолиб исмати унинг,
Шармандали тугар қисмати унинг.
Ҳикматдан холимас бу ҳам, ё очун,
Зора, ибрат бўлса ўзгалар учун».
«Урушга ҳозирлик кўринг!» деб шу он,
Амир Темур берар лашкарга фармон.

* * *

Амир Темур зобит адолатпарвар,
Ўғли Мироншоҳни қилар сафарбар.
Ҳали бўлса ҳамки жуда ҳам раста,
Алп Эр Тўнга каби ғоят барваста,
Сазавор Тангрининг иноятига,
Наинки иноят ҳидоятига.
Амир Темур каби адолатпеша,
Қалбида ғайрати тошган ҳамиша.
Ҳотам каби икки қўли ҳам очиқ,
Искандар сингари йўли ҳам очиқ.
Мартабаси юксак офтобдай баланд,
Бахту иқбол билан то абад пайванд,
Амирзодаси шод аҳли замоннинг,
Муносиб вориси соҳибқироннинг,
Чўллар шамолидай шитоб сарсари,
Мироншоҳ йўл олар Хуросон сари.
«Турундан Эронга сари шахриёр,
Юборди ўғлини шаҳи номдор.
Амударё узра қилди у мақар¹,

¹ Мақар – қароргоҳ, макон, манзил.

Буюрди жамлансин бор аҳли ҳунар.
Кемалардан кўприк ясалсин ҳамон,
То Амударёдан ўтайлик равон.
Қўли гул усталар қасд қилиб такрор,
Муҳайё қилдилар кўприк устувор.
Барча лашкар ундан ўтдилар равон,
Дилларда на кўрқинч ва на ваҳми жон»¹.
Мироншоҳ зафарга ташнаю толиб,
Балх билан Андхўйни эгаллар ғолиб.

* * *

Етти юзу саксон иккинчи йил²да,
Айни товуқ йилин эрта баҳори,
Эриб улгурмасдан тоғларнинг қори,
Ғайрату шижоат тошқини дилда,
Амир Темур фармон берар музаффар,
«Жамлансин бор лашкар ба ҳаққи зафар!».
Айни олий фармон янграган ҳамон,
Жам бўлади улкан лашкар бегумон.
Наинки яйлов-у, бор боғу роғлар,
Лашкар билан тўлар даштлару тоғлар.
Бисёр лашкар билан дунё бўлар тор,
Чодиру байроқлар юксалар қатор.
Бошпана беадад чатр ва боргоҳ,
Ҳатто юлдузлардан зиёда сипоҳ.
«Қора булут каби ер қимирлайди,
Сипоҳлар юришса, йўл тополмайди.
Ернинг юзи буткул лашкарга тўлган,
Чин дарёси гўё мавж уриб келган»³.
Амударё узра бағоят йирик,
Қурувчилар яна солдилар кўприк.
Алибекка Темур юборар одам:
«Жангда бизлар билан бўлгайсан ҳамдам!»
Бибурд кимсалардай ғоят бевафо,
Алибек ваъдага қилмайди вафо.

¹ Шарафиддин Али Яздий. Зафарнома. «Шарқ» НМК Бош таҳририяти, Т., 1997 й., 89-бет. Муаллиф эскартиши.

² Етти юзу саксон иккинчи йил – милодий 1381 йил.

³ Низомиддин Шомий. Зафарнома. «Ўзбекистон» нашриёти, Т., 1996 й., 113-бет.

Берган ваъдасини буткул унутиб,
Темур элчисин ҳам қолади тутиб.
Шу он пайғомчилар келтирар мужда:
«Пўшанг¹ликлар қайсар чиқдилар жуда.
Қуроолланган гўё барча ёш-қари,
Бизлар билан жангга тайёр сарсари».
Амир Темур фармон беради алҳол,
«Лашкар ўраб олсин шаҳарни дарҳол!»
Қалъа атрофида айланар лашкар,
Қалъани олишга шайланар лашкар.
Қалъа атрофида ҳандақ тўла сув,
Деворларда жангга тайёр ғаним қув.
Темур лашкарлари ўз ишин билар,
Жангга тайёргарлик ишларин қилар.
Тайёр бўлар мана жангнинг тадбири,
Шеру арслон каби лашкар ҳар бири.
«Хужумга ўтилсин!» – янграган ҳамон,
Қалъага ташланар барча беомон.
Ҳандақнинг сувидан кечиб ўтдилар,
Қалъа фасил²ига шитоб етдилар.
Мардона жангчилар шамолдай шошиб,
Деворларга чиқа бошлар тирмашиб.
Темур лашкарлари ғолиб сарбоздай,
Қалъа деворига чиқар дорвоздай.
Ғаним ҳам басма-бас сира эринмай,
Қалъа тепасидан ўқ узар тинмай.
Ҳандақнинг тубига кимлар бўлар ғарқ,
Аксарият олға интилар бефарқ.
Амир Темур жўмард қариндошлари,
Тошдан бўлсин улар олтин бошлари,
Амир Али билан Мубашшир жасур,
Шижоатли шердай жанг қилар масрур.
Шайх Али баҳодир қилич тортади,
Шиддати ҳар зарба сайин ортади.
Ҳамла қилар унинг укаси Султон,
Хисраву Мирак ҳам жанг қилар чунон.
Бир-бирини қўллаб хитоб қилади,

¹ Пўшанг – Ҳиротдан 60 километр Ғарбдаги ўрта аср шаҳри.

² Фасил – қалъа ва бошқа мудофаа иншоотлари деворлари олдидан қурилган яна бир ташқари девор, оралиқ жой.

Дарвозани кўзлаб шитоб қилади.
Бағоят авжига чиқар қаттиқ жанг,
Бардош бера олмай ғаним ҳоли танг.
Ортига чекинар ғаним, албатта,
Ниҳоят дарвоза очилар катта.
Музаффар лашкарга яна зафар ёр,
Темур Бек ва бутун лашкар бахтиёр!

* * *

Хуросон юртида қалби беғубор,
Мавлоно Зайнуддин Таёбодий¹ бор.
Амир Темур ихлос қўйган зўр пири,
Пири муршидларин у ҳам кабири.
Хотиржам ўтказар ёзу қишини,
Темур Бек кенгашсиз қилмас ишини.
Ғолибона қай бир томон йўл солар,
Пирларидан олдин фотиҳа олар.
Таёбодий дуо билан мадақкор,
Дуо билан Темур шиддатли шунқор.
Ғалабалар тилаб лашкар, элига,
Камар ҳам боғлаган бир пайт белига.
«Паноҳингда ўзинг сақла, деб, Аллоҳ!»,
Бошига кийдирган афсунгар кулоҳ.
«Адолат бўлсин деб шиоринг ортиқ!»,
Машҳур узук²ни ҳам у қилган тортиқ.
Ҳар бир фикри унинг ғоят мукаммал,
Амир Темур қилар ҳамиша амал.
«Аввало Тангрини ёд қил дер доим,
Шунда ҳар бир ишда қўллар худойим.
Ёр бўлсин десанг гар музаффар кудрат,
Саёҳатда олгин набийдан ибрат.
Яна Халилуллоҳ каби бўл хушёр,
Токи панд бермасин бирор бир айёр.
Юртингда устувор тартиб-интизом,
Бузилмасин зинҳор қонун ва низом.

¹ Тўлиқ исми – Шайх Мавлоно Зайнуддин Абубакр Таёбодий. Шайх Таёбодий Соҳибқирон билан илк марта 1357 – 1359 йилларда учрашган. 1388 – 1399 йилларда вафот этган.

² Тарихчиларнинг гувоҳлик беришича, «Рости - русти» («Нажот адолатда, тўғрилиқдадир») шиори ўйиб ёзилган узукни Амир Темурга шайх Таёбодий тортиқ қилган.

Назорат қил мисли одил баҳодир,
Оғир жиноятлар бўлмасин содир.
Шаҳару кентларда фақат жонбозлик,
Улусни бузмасин маишатбозлик.
Учинчидан шуни яхши билиб ол,
Пайғамбар суннатин шиор қилиб ол.
Кенгашсиз қилмаган ҳеч ишни Наби,
Халқ билан кенгашгин пайғамбар каби.
Ўзбошимча бўлса отлиқ зиёда,
Отидан айрилиб қолар пиёда.
Ўзбошимча шоҳ ҳам наинки бахтдан,
Такаббурлик боис айрилар тахтдан.
Чаҳорёрларга ҳам қилгайсан ихлос,
Ихлос билан топар ҳар банда халос.
Улар каби бўлсанг жасур, мардона,
Ҳамиша ёр бўлар зафар дурдона.
То улар сингари ҳимматинг бўлар,
Жумла жаҳон содиқ умматинг бўлар.
Ҳар бир ишни қилсанг қунт билан мудом,
Омаду бахт ёринг бўлар суҳбу шом».

* * *

Таёбодий билар Темур бахтини,
Ҳиротни забт этиш қаттиқ аҳдини.
Насиҳат қилар у Ғиёсиддинга:
«Бехуда зўр берма адоват, кинга.
Тақдирнинг фармони барқарор жойда,
Мустаҳкам истехком ҳам бермас фойда.
Шаҳар аҳлин ортиқ қийнама бекор,
Темур йўлин тўса олмас ҳеч девор.
Агар бўлай десанг ҳамиша омон,
Фақат адолатни тикла бегумон.
Темур билан жангни қилмасдан хаёл,
Сен унга бош эгиб сулҳ тузгин ҳалол».
Ғиёсиддин ўзин қудратли билар,
Шайх Таёбодийни ҳақорат қилар:
«Қўрқоқ деб қараманг асло сиз бизга,
Бундай ҳуқуқ берди, айтинг, ким сизга?!
Тарихда борми ҳеч бу каби нақл,
Имом ўргатарми султонга ақл?!

Қўлимга гар қурол олсам атайин,
Темурдан зўрни ҳам енгарман тайин.
Шунчалар мустаҳкам Ҳирот қўрғон ҳам,
Ололмас, шубҳасиз, соҳибқирон ҳам.
Мен мурид эмасман сизга қул каби,
Муҳтож ҳам эмасман ожиз тул каби.
Бас, ақл ўргатманг мендай хонларга,
Ваъз айтаверинг ғўр намозхонларга!»
Шайх кўнглин ранжитар Малик шу асно,
Ўз бошига ўзи орттирар бало.
Шайх Ҳаққа ёлвориб ибодат қилар,
Темур ғалабасин каромат қилар.

* * *

Темур лашкарлари қистайди отни,
Дарҳол қамал қилар шаҳри Ҳиротни.
Тангридан омаду ва зафар сўраб,
Муаззам шаҳарни олдилар ўраб.
Бўлажак шиддатли жангларни ўйлаб,
Ҳандақлар қаздилар қароргоҳ бўйлаб.
Лашкарга Темурнинг ўзи бош бўлар,
Наинки бош бўлар, кўзу қош бўлар.
Искандардай қодир сезар ўзини
Ҳиротдан сира ҳам узмас кўзини.
Ғаним ҳам тақдирга сира бермас тан,
Дарвозадан чиқар улар дафъатан.
Икки лашкар қилар жуда қаттиқ жанг,
Ҳирот лашкарларин холи бўлар танг.
Темурий отлиқлар шитоб елдилар,
Дарвозага қадар қувиб келдилар.
Ғаним қочиб кирар Ҳиротга мана,
Яна Ҳирот улар учун бошпана.

* * *

Осуда дам олар барча ўша тун,
Жанг бўлмас кейинги сана ҳам бутун.
Жума куни чошгоҳ киргани замон,
Шиддатли жанг бошлар ҳар икки томон.
Темур лашкарига жонбозлик одат,
Жонбозлик билан ҳар зафар, саодат.

Ғайрату шижоат қайнар қонида,
Шердай наъра тортар жанг майдонида.
Амир Ику Темур, Мубашшир, Сунчак,
Ғолиб қиличидан қон томар чак-чак.
Ҳисордан ёмғирдай ёғилса ҳам тош,
Ёвни таъқиб қилар мағрур тутиб бош.
Темур лашкарлари мисоли довул,
Барчадан илгари Халил ясовул,
Барчадан илгари зафарга толиб,
Ҳисор фасилини забт этар ғолиб.
Ортидан бошқалар етар басма-бас,
Ҳисор фасилин забт этар басма-бас.
Хужум авжга чиқар жувонғордан ҳам,
Амирлар даф қилар боронғордан ҳам.
Овчилар қушларни қилган каби ов,
Деворлардан тутдай тўкилади ёв.
Лашкар ўзига йўл очиб боради,
Ғанимлар жон сақлаб қочиб боради.
Қанчаси қонига ботар дафъатан,
Ажал шаробини тотар дафъатан.
Темурий аскарлар зарби муассир,
Икки минг сипоҳни олдилар асир.
Барчасини Темур озод қилади,
Озод қилиб кўнглин обод қилади.
Дейдики: «Ҳиротга қайтиб боринглар,
Менинг шу сўзларим айтиб боринглар.
Ўз уйида бўлиб ҳамиша, ҳар дам,
Қўлига ҳеч курол олмаган одам,
Ўзи билан бирга унинг бегумон,
Аҳли аёли ҳам бўлади омон.
Аксинча, балога гирифтор боши,
Бошида ўйнайди маломат тоши.
Даҳшатли армонлар ичра қолади,
Ўз ажалин ўзи сотиб олади».
Озод этилганлар шаҳарга қайтар,
Бу гапларни Ҳирот халқига айтар.
Темур Бек қаҳридан барчаси огоҳ,
Ўз уйидан топар осуда паноҳ.
Маҳкам боғлаганча мардона белни,
Ғиёсиддин жангга чорлайди элни.

Уни қўллайдиган мард топилмайди,
Ўзидан ўзга бир фард топилмайди.
Бошини беҳуда урад тўрт томон,
Ногоҳ юз ўгирмиш замину замон.
Англик юз ўгирмиш тамомила бахт,
Қўлидан кетиши аниқ тожу тахт.
Ўйлай-ўйлай охир ягона чора,
Темурга элчилар йўллар бечора.
Онаси ноилож йўлга тушади,
Ҳатто ўғлини ҳам унга қўшади.
Искандар Шайхий ҳам замон пешвоси,
Замон пешволарин ҳаттоки хоси,
Қисматдан барчаси ўкиниб борар,
Темур Бек қошига юкиниб борар.
Мурасағўйларнинг кўнгли мудом тинч,
Эгилган бошларни кесмайди қилич.
Уларни шоҳона кутиб олдилар,
Искандар Шайхийни тутиб қолдилар.
Пир Муҳаммад¹ эъзоз қилинар ортиқ,
Ҳатто олтин камар қилдилар тортиқ.
Амир Темур қаттиқ тайинлар унга:
«Ғиёсиддин амал қилсин, бас, шунга!
Авалло етказгин саломимизни,
Яхшилик пайваста каломимизни.
Зиёда бўлмасин асло ташвиши,
Буларнинг барчаси қисматнинг иши.
Бошига келса ҳам минг битта бало,
Тақдирга тан берган кам бўлмас асло.
Ёмонлик йўқ асло кўнглимизда ҳеч,
Адоват бўлмаган ўртамызда ҳеч.
Бош уриб келсин тез ҳузуримизга,
Содиқлигин айтса кифоя бизга.
Оқибат боғлари бузилмасин ҳеч,
Дўстлик ришталари узилмасин ҳеч.
Ҳар бир ишни қилиб ғоят беҳато,
Туғишгандай яқин бўлайлик ҳатто».
Ғиёсиддин учун бу гаплар қонун,
Хиротдан чиқар у қаддин қилиб нун.

¹Пир Муҳаммад – Малик Ғиёсиддиннинг катта ўғли.

Хижолатда терга ғарқ толиб чиқар,
Ҷирот хазинасин ҳам олиб чиқар.
Тангри лутфи билан дорилзамонда,
Темур кутиб олар Боғи Зоғонда.
Темур Бек қошида азимдан-азим,
Ғиёсиддин қилар чин дилдан таъзим.
Лутфин дариг тутмай ҳеч соҳибқирон,
Шоҳона илтифот қилар бегумон.

* * *

Зафардан Темур Бек кўнгли тўлади,
Шукроналар айтиб, хурсанд бўлади.
Яратгандан тилаб тўкис бахтини,
Миришоншоҳга берар Ҷирот тахтини.

* * *

Хуросондан Темур қайтар музаффар,
Бахту иқбол ҳамроҳ, ўлжаси – зафар!
Баимкон унутиб барча ташвишни,
Кўҳна Бухорода ўтказар қишни.
Бироқ тақдир зарбдор болғаси бисёр,
Қутурган денгиздай долғаси бисёр.
Шому саҳар сийлаб бол тутар гоҳо,
Меҳру муравватни унутар гоҳо.
Шоҳу гадо дея сира фарқ қилмас,
Кимларни ғам чоғи ичра ғарқ қилмас.
Оқа Беги хоним – Темур Бек қизи,
Ортимда қолар деб асраган изи.
Малаклар сингари суврати гўзал,
Гўзал сувратидай сийрати гўзал.
Шоҳона саройин фариштаси ҳам,
Ҷар икки қизининг сариштаси ҳам.
Хонлар талабгори гўзал хонзода,
Жаннат хурларидай тоза озода.
Фалак ҳам хуснига мудом нигорон,
Қуёш ҳам ишқида оташин ларзон.
Амир Темур суйган жигарпораси,
Ҷар икки кўзининг оқу қораси.
Бедаво бир дардга чалинар ногоҳ,
Кун сайин касали зўраяр, эвоҳ!

Кун сайин кучаяр бечора дарди,
Хазондай сарғаяр чехраи зарди.
Табиблар дардига тополмас даво,
Ҳақимлар учун ҳам мушкул муаммо.
Қасд қилиб тикса гар ажал кўзини,
Ҳеч ким омон сақлай олмас ўзини.
Азроил дафъатан бўлса гар толиб,
Ёшу қари демай кетади олиб.
Темур Бек қизи ҳам жон таслим қилар,
Темур Бек бағрини бешафқат тилар.
Ота ҳам, она ҳам йўлин йўқотди,
Сарой аҳли оғир мотамга ботди.
Бағри қон жамики дўсту ёрларнинг,
Кўнгли шод ва лекин бор ағёрларнинг.

«Қон тўқди фалак кўзлари бу мотам учун,
Кийди қаро даҳр кечада бу ғам учун.
Ой юзини йиртди, Зухра кесди сочин,
Кўк кийди бу даҳр ул шаҳи олам учун»¹.

Сира ҳам толмаган ҳеч битта ҳарбдан,
Ўзин ўнглай олмас Темур бу зарбдан.
Наздида қафасдай тораюди олам,
Жаҳаннам қаъридай қорайди олам.
Кўзининг қувончи – ой топилмайди,
Ўзини қўйгани жой топилмайди:
«Қай бир айбим учун, ўзинг айт, Худо,
Дафъатан қизимдан айладинг жудо?!
Ёлғиз сен биларсан барча сиримни,
Олганинг каммиди Жаҳонгир²имни?!
Валиаҳд дегандим бу мард ўғлимни,
Эвоҳ, олиб кетди зўр дард ўғлимни!
Эвоҳ, қизимдан ҳам айирдинг, ё Раб,
Икки қанотим ҳам қайирдинг, ё Раб!

* * *

Қаъбадай муқаддас билдим юртимни,
Мўғуллардан озод қилдим қилдим юртимни.

¹ Шарафиддин Али Яздий. Зафарнома. «Шарқ» НМК Бош таҳририяти, Т., 1997 й., 93-бет. Муҳаммад Али ибн Дарвеш Али ал-Бухорий таржимаси.

² Жаҳонгир – Жаҳонгир Мирзо, Амир Темурнинг тўнғич ўғли. 1376 йилда вафот этган.

Тикладим забардаст Турон давлатин,
Забт этдим ҳаттоки Эрон давлатин.

* * *

Нечун титрамасин олам ноламдан,
Беш йилда айирдинг икки боламдан.
Ҳолбуки, зобит деб ўзинг от бердинг,
Тожу тахту, лашкар – қўш қанот бердинг.
Амринг билан отлиқ, гоҳи пиёда,
Гоҳида меҳрим, гоҳ қаҳрим зиёда.
Қодир ҳукминг билан, ё Парвардигор,
Жаҳонгирликка боз бўлдим гирифтор.
Қасд қилди жонимга ҳатто қайноғам¹,
Бунга чидай олмас ҳаттоки тоғ ҳам.
Бешафқат бўлмасам жанглarda қодир,
Мени махв этарди ҳар бир баҳодир.
Бандалар гуноҳлар чоҳи ичра ғарқ,
Шайтон галасидан қилмайди ҳеч фарқ.
Кофир бисёр йироқ мукамал диндан,
Нечун қиличимни ўйнатмай чиндан?!
Бағримга фарзандлар доғини ўйдинг,
Бошимга балолар тоғини қўйдинг!
Фарзанд заволидай қазо бўлмайди,
Ота учун ортиқ жазо бўлмайди.
Жаҳонгирлик бўлса гуноҳи азим,
Ортиқ қилич олмам, Оллоҳи азим!
Ҳатто воз кечарман тожу тахтдан ҳам,
Жаҳон султонлиги каби бахтдан ҳам.
Фақат зир титратиб чексиз оламни,
Қабрга қўймасам бас ўз боламни!
Байроғим гар мудом адолат бўлди,
Рақибим аксари разолат бўлди.
Қаҳат хор дунёда диёнат аҳли,
Бисёр ҳар қадамда хиёнат аҳли.
Фарқ қилмас разиллар қонхўр йиртқичдан,
Йиртқичдай тап тортмас ҳатто қиличдан.
Бўш келсанг, қонингга тўйиб ҳам олар,
Юрагинг бешафқат ўйиб ҳам олар.

¹ Қайноғам – Амир Хусайн, Амир Темурнинг хотини Ўлжой Туркон
Оқанинг акаси.

Адолат холи ҳам куч-қудратсиз танг,
Разолат бошини ейди қилмай жанг.
Бандаларни, айтсам шу ёшга кириб,
Йўлга солар фақат қилич ё фириб.
«Азал ал-қасосу минал-ҳақ», дерлар,
Фиғонимдан титрар осмону ерлар!»

* * *

Дарду ғамдан Темур бағри реш бўлар,
Тарки дунё қилган хор дарвеш бўлар.
Унутар салтанат, давлат ишини,
Қўришни истамас ҳеч бир кишини.
Ўзини ҳақиру мискин топади,
Фақат қироатдан таскин топади.
Гоҳ Жаҳонгир ўғлин йўқлаб йиғлайди,
Гоҳо қизин йўқлаб бағрин тиглайди.
Кўз олдида фақат ўпқондай лаҳад,
Тилидан тушмас ҳеч «Аҳад!», «Ё Аҳад!»

* * *

Самоват бағрида замин қалқади,
Ҳамон гоҳ офтоб, гоҳ моҳтоб балқади.
Басма-бас гоҳи кун, гоҳи тун бўлар,
Кимлар шод, кимларнинг бағри хун бўлар.
Замину замонга бегона ором,
Зобитлик кўйида кимлар беором.
Ўлжага даф қилган сингари шерлар,
Ўзгалар ерига чанг солар эрлар.
Ҳар қанча бўлса ҳам Темур забардаст,
Бисёр панжасига урадиган даст.
Вали ва Алибек лашкари сара,
Сабзаворни қилар тез муҳосара¹.
Ҳаёт ҳар дақиқа дарёдай жўшар,
Муаммо ёнига муаммо кўшар.
Темур салтанатин самодай катта,
Давлат ишлари ҳам бисёр албатта.
Барча ишдан бироқ Темур Бек йироқ,
Кўнгли ёришмайди ёқса ҳам чироқ.

¹Муҳосара – қамал қилмоқ.

Яратган эгамнинг субҳу шомида,
Эртаю кеч мудом қайғу домида.
Ҳеч ким қила олмас сўзлашга журъат,
Ҳаёт давом этар бироқ босуръат.
Таваккал қилишиб қодир Оллога,
Юзландилар Қутлуғ Туркон оқа¹га:
«Ҳазрати Темурнинг сеҳри зиёда,
Сизга ҳеч шубҳасиз меҳри зиёда.
Опаю укалик меҳри мукамал,
Холис сўзингизга қилар у амал.
Сазавор сари тез отланмасак гар,
Душманлар қўлига ўтар муқаррар.
Яхши сўзлаб Темур кўнглини олинг,
Мискин кўнглига сиз иштиёқ солинг.
Яна қизғин ҳаёт, жангларга толиб,
Юртлар забт этайлик ғалаён солиб».
Туркон оқага ҳам ёқмайди бу хол,
Темур Бек ёнига йўл олар дарҳол.
Дарду ҳасратлардан тутдай тўкилиб,
Сандалда ўтирар Темур букилиб.
Бу қандай кўргулик дейди, ё Оллоҳ,
Бечора кимсадай тинмай тортар оҳ.
Темур Бек ёнида аввал қон бағир,
Қуръондан оятлар ўқийди оғир.
Савобин бағишлар бор ўтганларга,
Дунёдан бирма-бир бор кетганларга.
Амир Темур кўнгли топсин деб таскин,
Етти пуштини ҳам ёд этар мискин.
Ниҳоят чин дилдан жуда ҳам мойил,
Темурга насихат қилар астойдил:
«Беҳуда оҳ тортиб бағрингни тилма,
Яратган эгамни дарғазаб қилма.
Жудоликда нажот сабрдир доим,
Сабрли қулини қўллар Худойим.
Бандалик азалдан исмат биз учун,
Тақдирга тан бермоқ қисмат биз учун.
Дарду ғамга қанча ботганинг билан,
Зоҳиддай биқиниб ётганинг билан,

¹ Қутлуғ Туркон Оқа – Амир Темурнинг опаси, тарихчиларнинг ёзиш-ларича укаси дан беш ёш катта бўлган.

Тирилиб келмайди қошингга қизинг,
Парвона бўлмайди бошингга қизинг.
Соҳибқирон деган нисбатинг бордир,
Нисбатин ким қадр қилмайди – хордир.
Бағрингни ортиқча қилаверма хун,
Ҳеч кимса дунёга бўлмайди устун.
Тавба деб айтайин, ёқамда қўлим,
Бизнинг бошимизда ҳам бордир ўлим.
Ва лекин то тирик эканмиз бардам,
Яшашга мажбурмиз, жон иним, ҳар дам.
Тошдай қотиб ётиш марҳумлар иши,
Курашмоғи даркор ҳар тирик киши.
Салтанат жилови қўлингда бисёр,
Зафарлар интизор йўлингда бисёр.
Сенга умид кўзин тиккан бор Турон,
Амру фармонингга мунтазир Эрон.
Минглаб лашкарларинг кутар фармонинг,
Алпомиш амирлар қувват, дармонинг.
Жудоликка мағлуб банда бўлма ҳеч,
Ёвларга масхара, ханда бўлма ҳеч.
Дўстларинг юзини қаратма ерга,
Яна айланишинг даркор мард шерга.
Ғанимлар дасти ҳеч баланд бўлмасин,
Юртингни забт этиб, хурсанд бўлмасин.
Ғам билан беҳуда жанг қилма зинҳор,
Она халқинг холин танг қилма зинҳор.
Шунча мотам тутдинг етар, бас, унут,
Имонинг бут ахир, бошинг баланд тут.
Зарра доғ тушмасин шаънингга асло,
Ёв йўлай олмасин ёнингга асло.
Дунёда сен каби зобит йўқ ҳеч дов,
Йўлингда тоғлар ҳам бўла олмас ғов.
Худо доим қўллар – кўнглинг бўлсин тўқ,
Сен забт этмайдиган ҳеч бир қалъа йўқ.
Ҳеч бир қилич сени даф қила олмас,
Рустами дoston ҳам енголмас толмас.
Тўса олмас ҳеч бир қоя ҳам йўлинг,
Қайира олмайди ҳеч бир мард қўлинг.
Хужумга отлансанг шердай қилиб қасд,
Бас келолмас ҳатто Доро забардаст.

Кимки сенга тикса ёвдай кўзини,
Шубҳасиз бошини ейди ўзини.
Муштоқ қадамингга сафарлар бисёр,
Ғолиб сафарларда зафарлар бисёр.
Қай бир имонсизлар Мозандарондан,
Тўйдирибди мўмин аҳлини жондан.
Ўтинчим: яроғинг олгайсан қўлга,
Шиддат билан тезда тушгайсан йўлга.
Адолат лашкарин тортиб ҳар тараф,
Имонсизларни тез қилгин бартараф.
Яна ғолибона жанг қилгин, иним,
Душман холин чунон танг қилгин, иним.
Титрасин ҳаттоки Тангрининг Арши,
Ортиқ сенга ҳеч ким чиқмасин қарши!
Ҳатто забт этгайсан самовот томин,
Мудом сенга зафар ёр бўлсин, омин».

VIII

БЕШ ЙИЛЛИК САФАР

Амир Темур яна ғайрати тошар,
Беш йиллик музаффар сафарга шошар.
Жарчилар лашкарни сафарга чорлар,
Наинки сафарга, зафарга чорлар.
Темур Бек лашкари яна жам бўлар,
Залворидан замин бели ҳам бўлар.
Азму қарор билан шижоат дилда,
Етти юзу тўқсон тўртинчи йил¹да,
Йўл олар бор лашкар Бухоро сари,
Тезда Бухородан ҳам ўтар нари.
Жўйи зар²да бироз туриб қолдилар,
Сафар бошланмасдан гўё толдилар.
Қисмат амри қодир – ба ҳукми Оллоҳ,
Амир Темур дардга чалинар ногоҳ.
Кундан-кун зўраяр дарди Темурнинг,
Сомондай чехрайи зарди Темурнинг.

¹ Етти юзу тўқсон тўртинчи йил – ҳижрий сана, милодий 1392 йил.

² Жўйи зар – Шофиркон туманидаги ариқ ва мавзе.

Дафъатан битгандай амирнинг куни,
Дарднинг зўридан гоҳ чиқмайди уни.
Амударёдан қай аскарлар ўтган,
Асосий қисми ҳам шу ерга етган.
Саросима ичра бор аҳли сарой,
Ўзини кўйгани ҳеч ким топмас жой.
Қаттиқ қарғишларнинг кучимиди бу,
Ё ёвуз кучларнинг ўчимиди бу?!
Бошида парвона барча ҳабиблар,
Қўли енгил турку тожик табиблар.
Парвона бўларлар ҳар лаҳза, ҳар дам,
Ҳеч бир муолажа бермайди ёрдам.
Гарчи бисёр турфа дармону дори,
Сира ҳам сезилмас ҳеч бирин кори.
Наҳотки Темурга кўз теккан бўлса,
Наҳот паймонаси дафъатан тўлса?!

* * *

Кимлар Самарқандга қайтайлик дейди,
Темур Бекка бунга айтайлик дейди.
Кенгаш билан ҳар бир ишнинг ривожи,
Темурга юзланар Сайфиддин ҳожи:
«Доим омон бўлсин олтин бошингиз,
Олтмишга ҳам бориб қолди ёшингиз.
Шиддатли жангларда олишган зотсиз,
Минг бир ғаним билан солишган зотсиз.
Лутфин дариғ тутмай Тангри меҳрибон,
Қанча ўлимлардан қолгансиз омон.
Шиддат билан умр шамоли елди,
Ниҳоят кексалик замони келди.
Сизнинг ҳаётингиз азиз биз учун,
Амирзодалар жанг қилар сиз учун.
Ҳатто набиралар наинки раста,
Жаҳонгирлик ишқи билан пайваста.
Раста фарзандларга зафар тилайлик,
Биз Самарқандни тинч макон қилайлик».
Амир Темур бироқ бўлмайди рози,
Хаста бўлса ҳамки баланд парвози:
«Менга ҳаловатдан гапирма зинҳор,
Илон каби авраб лоф урма зинҳор!

Мен учун ҳаловат-ҳузур бегона,
Шиддатли жанглардан узр бегона.
Яралганман ғолиб яроғим билан,
Ҳамиша музаффар байроғим билан.
Жангу жадал учун яралган мардман,
Алпомишдай мардлар ичра ҳам фардман.
Қалбимда бир бўрон гувиллар мудом,
Бошимда ўйнайди довуллар мудом.
Мисоли шиддатли арслону паланг,
Сўнгги онимгача жанг қиларман, жанг!
Назар сол зобитлар китобларига,
Ҳамиша музаффар хитобларига:
«Ғолиб қилич мардлар дастада бўлар,
Боғи беҳишт қилич остида бўлар.
Азал-абад бахту иқболу давлат,
Қилич билан равнақ топар басавлат.
Қилич билан умид ниҳоли гуллар,
Ҳар йигитнинг бахту иқболи гуллар.
Қилич билан тожу тахтлар олинар,
Олам ҳавас қилар бахтлар олинар.
Заҳмату балодан қилмас андиша,
Султонга саодат ҳамроҳ ҳамиша.
Қатъий бўлмаса гар шаҳаншоҳ аҳди,
Насиб этмас икки оламнинг бахти».
Заминнинг бағрида бўлсам ҳам ўзим,
Юксак самоларда ҳар икки кўзим.
Ўзимни йигитдай раста биларман,
Ҳамон олам забтин орзу қиларман.
Хасталик ҳам қисмат-рўзи Оллоҳнинг,
Не тонг, шифо берса ўзи Оллоҳнинг!
Шеру арслон босган изидан қайтмас,
Мард йигит ҳеч айтган сўзидан қайтмас.
Тезда шифо топиб яна беором,
Зафарли юришда қилармиз давом».

* * *

Хуллас, наф бермагач барча дорилар,
Оятлар тиловат қилар қорилар.
Темур Бекка тилар Тангридан даво,
Қуръон оятлари – шифобахш ҳаво!

Жоннинг эвазига дея неча жон,
Қанча жонлиқларни қилдилар курбон.
Садақани радди бало билдилар,
Ғарибларга кўплаб эҳсон қилдилар.
Сидқидилдан икки қўлини очиб,
Эл дуо қилса гар бўлади вожиб.
Бор эзгу тилаклар бўлиб пайваста,
Темур Бек аҳволи ўнглонар аста.
Яна кучга тўлар йигитдай мағрур,
Юксак парвозга шай бургутдай мағрур.

IX

ТЕМУР ТУЗУКЛАРИДАН

Дину шарият тузуки

Куй ва калом билан шўх ўлан,
Давлат дину ва тартиб билан.
Гар бўлмаса қонун-қоида,
Бундай юртда бўлмас ҳеч фойда.
На шукуҳ, на қудрат ёр бўлар,
Тартибсиз юрт тору мор бўлар.
Ўз айбини ўзи очади,
Кўрган – кўзин олиб қочади.
Кулбадай йўқ эшик дарчаси,
Қаланғи-қасанғи барчаси,
Тап тортмасдан кириб чиқади,
Уни саррин ел ҳам йиқади.
Кўлласин деб доим Худойим,
Салтанатим бўлсин деб қоим,
Асосини дини ислом ҳам,
Қонун билан қилдим мустаҳкам.
Қонунларни устувор билдим,
Қонун билан ҳар ишни қилдим.
Тангри ҳар бир амри менга фарз,
Расулоллоҳ суннати ҳам қарз.
Дини ислом – ғоят мукамал,
Шариятга ҳам қилдим амал.
Лаёқатли саййидларни бас,
Халққа бошлиқ қилдим басма-бас.

Ибрат элга ҳар бирин ҳулқи,
Вақфлар ҳам уларнинг мулки.
Имони бут улар ғоятда,
Ҳар шаҳару ҳар вилоятда,
Қози, муфтий муҳтасибни ҳам,
Ўзлари тайинлар хотиржам.
Ҳар мушкулга ахтариб чора,
Ўз ўлкасин қилар идора.
Бошқа саййид, шайхларга ортиқ,
Суюрғоллар ҳам қилар тортиқ.
Эътибор ҳам бериб атайин,
Вазифасин ҳам қилар тайин.
Тангри биздан бўлсин деб рози,
Лашкар учун махсус бир қози,
Ўзга қози раият учун,
Бу ишимни олқишлар очун.
Равнақ топсин деб дини ислом,
Ҳар бир юртда бир шайхулислом.
Халққа мудом савоб қилинг, дер,
Қадамжолар тавоб қилинг, дер.
Йўлчи юлдуз бўлиб порлайди,
Яхшиликка халқни чорлайди.
Ибрат олиб шахсан ўзимдан,
Ноибларим чиқмас сўзимдан.
Бутун халқнинг ғамини едим,
Мадрасалар қуринглар дедим.
Имкон қадар қилиб халқни шод,
Масжидлар ҳам қилдилар бунёд.
Қодир амрим билан, бас, барҳо,
Хонақоҳлар қилдилар барпо.
Дин илмидан берсин деб таълим,
Тайин қилдим минглаб муаллим.
Халқ илмсиз бўлмасдан басир,
Ўрганди фикҳ, ҳадису тафсир.
Қозилару садрлар сардор,
Қиларди ҳар ишдан хабардор.
Ҳар ўлкаю ҳар бир шаҳарда,
Жанжал содир бўлса агарда,
Етказсин деб менга маълумот,
Ҳам адолат амирларин бот

Тайинладим, бу ҳам албатта,
Салтанатга наф берди катта.
Ислом дини топди бас, камол,
Камол топиб бўлди баркамол.
Уламолар бу ишим қўллаб,
Дуо қилди мактублар йўллаб.

X

**АМИР СОҲИБҚИРОННИНГ
МОРДИН ТОМОН ЮЗЛАНГАНИ**

Бир минг уч юз тўқсон тўртинчи йилда,
Темурга хос сабот, матонат дилда,
Самарқанд лашкари Мординдан ўтар,
Кўп ўтмасдан Раъс-ал-Айнга етар.
Султон Исо – қадим Мордин султони,
Дафъатан кўзига кўриниб жони,
Темурга хат йўллаб «Қулингизман! дер,
Ғоят садоқатли ўғлингизман дер.
Қадрлайман ҳурмат-иззатингизни,
Жон дея қиларман хизматингизни!»
Соҳибқирон кўнгли ундан хотиржам,
Мисрга илдамлаб борар дам-бадам.
Қароқуюнлиғу ва Ҳасан эли,
Барчасин забт этар лашкарнинг ели.
Ғолиб лашкар яна тушади йўлга,
Дезчубин эли ҳам киради қўлга.
Вилоят аҳлига дунё тор бўлар,
Темур лашкарига зафар ёр бўлар.
Темурий лашкарга ғоят муносиб,
Беҳисоб ўлжалар этади насиб.
Юзлаб хачир, юзлаб туя, юзлаб от,
Минглаб қорамолу қўйлар ўлжа бот.
Лашкар бамисоли шамолдай елар,
Руҳо диёрига ҳам етиб келар.
Кимларни қўрқитмас Темурнинг номи,
Гўё етган каби умрининг шоми,
Ҳисорнинг волийси Кўзал деган кас,
Билар – Темурга ҳеч бас кела олмас.

Гўё тутқич бермас самум сарсари,
Навкарлари билан қочар тоғ сари.
Баланд тоғдан улар ахтарар паноҳ,
Изма-из лашкар ҳам қувар баногоҳ,
Қўлга тушар сўзсиз улар анчаси,
Наинки анчаси – қанча-қанчаси.
Ниҳоят, шу ерда неча субҳу шом,
Лашкар билан Темур ҳам олар ором.
Шоду хуррам кечар неча бир сана,
Барча яйраб қилар тўй ва тантана.
Темур лашкарига тортиқ қилади,
Тортиқларни жуда ортиқ қилади.
Хизматга муносиб эҳсон улашар,
Ҳотами Той каби жаҳон улашар.
Ҳимматдан амирлар кўкси тоғ бўлар,
Ҳатто жаннат каби обод боғ бўлар.
Шоду хуррам минглаб отлиқ, пиёда
Темурга яна ҳам меҳри зиёда.
Шоҳ қилса лашкарга зиёда эҳсон,
Лашкар жонин қилар султонга қурбон.

* * *

Дейдилар: Руҳога қадимда ҳассос
Нимруд шахсан ўзи солганмиш асос.
Турли воқеалар кўп бўлган бунда,
Халилуллоҳ¹ ўтга ташланган шунда.
Тангри амри билан оташин гулхан,
Унинг учун бўлган жаннатдай гулшан.
Тилдан тилга ўтиб бу қадим қисса,
Ҳамон эл ичида дoston, алқисса.

* * *

Соҳибқиронга ким қилса итоат,
Бошида балқарди бахту саодат.
Қасдлашиб қайси бир султон қилса жанг,
Темур билан жангда холи бўлар танг.
Буни яхши билар Жунайди Туркмон,
Соҳибқиронга бош эгар бегумон.

¹ Халилуллоҳ – Иброҳим алайҳиссаломнинг лақаби.

Султони ҳам Ҳасан Кайфо кўрғонин,
Омон сақлаш учун мулкию жонин,
Темурнинг қошига келар бош эгиб,
Таъзим қилар боши ҳам ерга тегиб.
Эгилган бошни ҳеч кесмайди қилич,
Сулҳталаб шоҳларнинг молу жони тинч.
Камтарин шоҳларга Темур бағри кенг,
Уларнинг барига ҳиммат қилар тенг.
Душманлар бағрини бешафқат доғлар,
Дўстларнинг белига зар камар боғлар.
Али Арзиний ҳам Темурга уммат,
Темур Бек унга ҳам қилар кўп ҳиммат.

* * *

Мордин Султонидан умидвор Темур,
Хат бериб юборар олдига маъмур:
«Сени мен ўзимга дедим мулозим,
Миср диёрин забт этмоғим лозим.
Умидимиз шулки, сен каби шунқор,
Бу жангда бўлгайсан бизга мададкор.
Ҳар лаҳза ғанимат, хуллас, айни кез,
Бор лашкаринг билан етиб келгин тез».
Соҳибқирон каби зобит мўътабар,
Мордин султонидан кутар хушxabар.
Орадан неча кун ўтса ҳам ҳамон
Султондан ҳеч қандай йўқ ному нишон.
Султон Исо қилмай ваъдага вафо,
Наҳот ўз жонига қилади жафо?!
Амир Темур айтар: «Бу қандай ҳолат,
Бу қандай хиёнат, қандай жаҳолат?!
Душман бўлса агар ортимизда ҳам,
Жанг қила олмаймиз бизлар хотиржам».
Фурсатни бой бермай қайси бир сана,
Мордин томон бошлар лашкарни яна.
Султон Исо бундан хабар топади,
Тавба қилиб Темур сари чопади.
Темурнинг олдида азимдан-азим,
Сидқидилдан қилар бош эгиб таъзим.
Сандиқ-сандиқ дуру гавҳарлар берар,
Жавоҳирлар берар, жавҳарлар берар.

Шойи ипаклару гиламлар аъло,
Нақшлари бисёр оламлар аъло.
Темур кўнглин овлар садоқат билан,
Камтаринлик билан, зўр тоқат билан.
Темурга ҳам жуда диловор бўлар,
Олий марҳаматга сазовор бўлар.

XI

РИВОЯТ

Жуда қадим ўтган замонда,
Ҳатто хаёл етмас томонда,
Забардаст бир давлат бор экан,
Султони ҳам мард шунқор экан.
Бир кун шоҳнинг битибди куни,
Бутун халқ дафн қилибди уни.
Тангри лутфи билан баногоҳ,
Беозор ёш йигит бўлар шоҳ.
Вазмин, босиқ хотиржам доим,
Доим сўзлар экан мулойим.
Бу ҳолатдан одамлар ҳайрон,
«Қандай қилиб бўлди у султон?!
Бўрон каби қаҳри бўлмаса,
Илон каби заҳри бўлмаса?!
Гар бўлмаса баъзан беомон,
Бўйсунмайди омма, оломон.
Қаттиққўллик бўлмаса йўлдош,
Мағрур беклар эгмас асло бош.
Саркардалар қадрин билмайди,
Шоҳлигин ҳам писанд қилмайди.
Мулойим феъл билан, эй Худо,
Тахтдан бўлар тез кунда жудо».
Шоҳ биларкан эл кайфиятин,
Саркардалар қора ниятин.
Навраста шоҳ бағоят дуркун,
Бор бекларни йиғиб қай бир кун,
Барчасига бамисоли шер,
Ҳайқирганча ногоҳ шундай дер:
«Омон бўлсин доим бошингиз,

Ҳеч оқмасин кўздан ёшингиз.
Яқин йўламасин ҳеч бало,
Ҳеч бир дардга бўлманг мубтало.
Бироқ бунинг бор якка шарти,
Мен сингари замона марди,
Барчангиз бир бўлиб басма-бас,
Шаҳаншоҳни тан оласиз бас!»
Беклар жуда ҳангу манг бўлар,
Йўқ десалар ҳоли танг бўлар.
Асраш учун барчаси жонни,
Тан олишар раста султонни.
Бироқ қайсар бир бек бор эди,
Дастидан бор халқ безор эди.
Тангри қудрат қилган деб тортиқ,
Ишонарди ўзига ортиқ.
Машваратга келмас бир ўзи,
Эртаю кеч шу айтар сўзи:
«Лойиқ эмас бу қўрқоқ тахтга,
Хон бўлишдай сарбаланд бахта.
Мен каби мард эрнинг жойи тахт,
Шижоатли шернинг жойи тахт.
Лашкар тўплаб қудратим ортиб,
Тожу тахтни оларман тортиб!»
Бу гаплардан хабардор ёш шоҳ,
Ҳеч бир қалтис иш қилмас ногоҳ,
Унутгандай бор гина-кекни,
Саройига чорлайди бекни.
Ўжар бек тез рози бўлади,
Шижоатга қалби тўлади.
Пухта қилар ҳар битта ишни,
Ўйлар тожу тахтни олишни.
Йўл олар бор аскари билан,
Ҳатто барча лашкари билан.
Бир овлоқда лашкари қолар,
Ўзи сарой томон йўл олар.
Мудом ҳамроҳ хос соқчилари,
Тўрт ёнида пойлоқчилари.
Бағрин очиб катга жуда ҳам,
Шоҳ қаршилар уни шод-хуррам.
Ялингандай айтиб сўзини,

Мададга зор тутар ўзини.
Ҳар гапида лутфу илтифот,
Эъозлайди қайсар бекни бот.
Бекнинг ногоҳ порлаб кавкаби,
Ўзин тутар шаҳаншоҳ каби.
Бек адашмай деб тўғри йўлдан,
Ҳушёрликни бермайди қўлдан.
Зиёфатда гарчи кун бўйи,
Тожу тахтда ҳамиша ўйи.
Бўлмайлик деб дафъатан хароб,
Соқчилар ҳам ичмас кўп шароб.
Ниҳоят шом тушади аста,
Бек саройдан қўзғолар аста.
Хос соқчилар ҳамроҳи ҳамон,
Йўл олади қароргоҳ томон.
Қароргоҳ ва лекин кимсасиз,
Бирорта ҳам аскар йўқ, эсиз.
Гулханларнинг фақат кули бор,
Қайсар бекка дунё бўлар тор.
Зиёфатда яйраган чоғда,
Ўжар бекни қолдириб доғда,
Ҳар бир иши пухта шаҳаншоҳ,
Осон ҳийла ишлатиб ногоҳ,
Аямасдан кумуш ва зарни,
Сотиб олар барча аскарни.
Ғалабадан шаҳаншоҳ хурсанд,
Ўжар бекни қилар кишанбанд!
Тожу тахтга даъвогар қайсар,
Умри ўтар зиндонда яксар.

ХII

ВАН ВА ВАСТОН САРИ ЗАФАРЛИ ЮРИШ

Ҳаловат нелигин билмай сарбасар,
Ван ва Вастон¹ сари йўл олар лашкар.
Иззуддин Шерозий эшитган ҳамон,
Ошиқар тезда Ван қаъласи томон.

¹ Ван ва Вастон – Ван қўлининг шарқидаги қалъалар.

Тоғ узра жойлашган бу қаъла баланд,
Ғоят баланд чўққи каби сарбаланд.
Бир томони эса жуда ҳам катта
Ҳовузга туташган ҳисор, албатта.
Ҳар қанча мустаҳкам бўлса ҳам қаъла,
Темур Бек лашкари учун бу палла,
Забт этиш сира ҳам муаммо эмас,
Урушга шайланар лашкар басма-бас.
Иззуддин Шерозий ҳар иши пухта,
Ҳар бир сўзига ҳам ҳикмат омухта.
Бахту омад зора бўлса деб йўлдош,
Темур Бек қошига келар эгиб бош.
Қаъла аҳли пухта ўйламай бироқ
Иш тутар ақл ва идрокдан йироқ.
Қаъла мустаҳкам деб ишониб бенаф,
Уруш қилмоқ учун тортар бари саф.
«Шайтон васвасаси ва жаҳду ғурур,
Бахту иқболига етказар путур.
Улар ўзларига қазийдилар чоҳ,
Бахту омад юзин ўгирар, эвоҳ!»¹
Қалъа атрофида айланар лашкар,
Шитоб забт этишга шайланар лашкар.
Мустаҳкам бўлса ҳам бу қўрғон жуда,
Темур лашкарлари хужум авжида,
Баланд деворлардан ошиб ўтдилар,
Тошқин дарё каби тошиб ўтдилар.
Сарбаланд қалъа ҳам мусаххар бўлар,
Амир Темур яна музаффар бўлар.
Ғалаба қилганда лашкар баралла,
Таҳуртан элчиси келар шу палла.
Озарбайжондан у йўллайди салом,
Мактуб ҳам юборар ғоят хушкалом:
«Озарбайжон каби саҳни чаманда,
Соҳибқиронга мен бандаман, банда!
Хизматин қилишдан ўзга ишим йўқ,
Ундан ўзга пушти паноҳ кишим йўқ.
Ҳақиқат Таҳуртан ҳар битта сўзи,

¹ Шарафиддин Али Яздий, Зафарнома, Шарқ нашриёт матбаа концерни бош таҳририяти, Т., 1997 й., 112-бет муаллиф эскартиши.

Сўзларимга гувоҳ Тангрининг ўзи!»¹
Амир Темур кўнгли ғоят шод бўлар,
Тахуртандан унинг кўнгли боз тўлар.
Элчини эъозлар марҳамат қилиб,
Тахуртанни жуда ҳам азиз билиб,
Шоҳона тўнлар ҳам қилади тортиқ,
Яна ҳокимликни беради ортиқ.
«Ҳар ким анга бўлди жаҳонда мутиъ,
Қадри улуғ бўлди, бўлди рафиъ.
Кимки, йибарди анга тожу хирож,
Бўлди мусаллам анга тахту тож.
Кимки, ани ўзига билмади шоҳ,
Кетди қаламдек боши, юзи сиёҳ»².
Темур Бек зафардан мастона бўлар,
Дарҳол Салмос³ сари равона бўлар.
Қошида бош эгган қаддин қилиб нун,
Малик Иззуддинни ҳам қилар мамнун.
Қилгани туфайли ҳар ишни билиб,
Курдистонни берар унга мулк қилиб.
Орадан ўтмасдан ҳеч қанча сана,
Урмия ҳокими ҳам келар яна.
Темурга ихлосин изҳор этади,
Бисёр дуру гавҳар нисор этади.
Кибру ҳаводан у батамом кечар,
«Содиқ қулингизман!» деб қасам ичар.
Камтарликни шиор айлаган бу зот,
Темур Бекдан кўрар бисёр илтифот.
Содиқлиги учун таҳсинлар айтиб,
Унга вилоятин беради қайтиб.
«Бахтинг топсин, дея, яна ҳам камол!»,
Канизак ҳам берар бир соҳибжамол.
Келишган канизак, аълодан-аъло,
Ногоҳ ишқ дардига қилар мубтало.
«Юзи рашкидин эрди хуршид зард,
Субҳнинг бўлди дами меҳрида сард.

¹ Шарафиддин Али Яздий, Зафарнома, Шарқ нашриёт матбаа концерни бош таҳририяти, Т., 1997 й., 112-бет муаллиф эскартиши.

² Шарафидди Али Яздий, Зафарнома, Шарқ нашриёт матбаа концерни бош таҳририяти, Т., 1997 й., 112-бет..

³ Салмос – Эронда Урмия кўлидан 20 км ғарбдаги шаҳар.

Зулфи остида юзи чун офтоб,
Бу жиҳатдин анга бўлди печу тоб.
Лаълида зоҳир эрди оби наввот,
Топар эрди мурда ул сувдин ҳаёт»¹.
Сира тиним билмай мард соҳибқирон,
Йўл олар мардона Гилон²га томон.
Тангрига шукрона айтиб беадад,
Яна сўраб унинг ўзидан мадад,
Амирлару бутун лашкар ҳамнафас,
Ростлар бир неча кун шу ерда нафас.
Азалий дастурин яна қўллайди,
Шероз султониға нома йўллайди:
«Аё, Шоҳ Шужоънинг азиз фарзанди,
Сизга аён бўлсин Темур Бек панди.
Панду насихат не, бу буюк ҳиммат,
Қадрлай билсангиз топарсиз қиммат.
Қадрлаймиз мудом ҳиммат йўлини,
Сен учун тутармиз дўстлик қўлини.
Ҳамжиҳатлик билан бу дунё обод,
Ғанимлик қилар бор оламни барбод.
Дунё иши битар муроса билан,
Теран мулоҳаза, хулоса билан.
Бу имкониятни бой берма сира,
Сира кўнглимизни қилмасдан хира,
Бу мактубни қўлга олганинг ҳамон,
Фурсатни бой бермай келгин биз томон.
Бизлардан наинки ҳимоят бўлар,
Ҳадди ҳисоби йўқ иноят бўлар.
Қошимиздан мамнун бўлиб қайтасан,
Ҳимматимиз учун таҳсин айтасан.
Дўстлик қўлимизни қайтарма, тез кел,
Шод бўлсин дўсту ёр, бизлар билан эл.
Душманлар аламдан қайғуга ботсин,
Юрар йўлини ҳам ҳатто йўқотсин».
Шоҳ Шужоъ ўзининг иззатин билиб,

¹ Шарафиддин Али Яздий, Зафарнома, Шарқ нашриёт матбаа концерни бош таҳририяти, Т., 1997 й., 113-бет.

² Гилон – ўрта асрларда Каспий денгизининг жануби-ғарбида Ширвондан жанубдаги ўлка. Ҳозир Эроннинг шимоли-ғарбида шу номли остон, бош шаҳри – Решт.

Темурга хат ёзар ҳурматин қилиб:
«Айни шу замонда баҳаққи Раҳмон,
Темур ақобири замину замон.
Дунёю диннинг ҳам ягона марди,
Барча мардларнинг ҳам ҳатто жўмарди.
Лутфи марҳамати ғоят беадад,
Барчага Ҳотамдай бергувчи мадад.
Сизни рози қилиш ёлғиз комимиз,
Қабул айланг холис эҳтиромимиз.
Арбоби албобга азалдан аён,
Турфа ҳодисалар макони жаҳон.
Шиддат билан ўтар беш кунлик дунё,
Оқиллар маҳлиё бўлмади асло.
Дунёда неки бор – барчаси фоний,
Фоний дунё ичра барчаси оний.
Бор мулку давлатнинг эгаси Оллоҳ,
Лутфу марҳамати жўш уриб ногоҳ,
Тоҷу тахт беришни қилиб ихтиёр,
Каминани қилди ғоят бахтиёр.
Элу юртдан токи бор қувватимиз,
Дариғ тутмадик ҳеч мурувватимиз.
Диний бор илмлар топдилар қарор,
Шариат ишлари ҳам топди барор.
Бу юртда токи биз ҳукмрон бўлдик,
Халқ дардига мудом биз дармон бўлдик.
Имон-этиқодда мустаҳкам бўлиб,
Ғарибларга меҳр улашдик тўлиб.
Худодан қўрқамиз шубҳасиз биз ҳам,
Эшитган бўлсангиз, не ажаб, сиз ҳам.
Адолат ва инсоф сиз учун ҳам ёр,
Лутфингиздан элу юртлар бахтиёр.
Тангри лутфи билан обод дунёда,
Сизга ихлосимиз ғоят зиёда.
Кучу қудратингиз аъло билганмиз,
Сизга содиқликни шиор қилганмиз.
Тангри самовотдай неча бир қават,
Жаннат ул мавога қилади даъват.
Замону давронлар алмашар такрор,
Парвардигор ҳукми ўзгармас зинҳор.
Гарчи замин ҳар бир банда ватани,

Асли Арши аъло ҳар жон гулшани.
Қай бир амалимиз Тангрига ёққан,
Бизга бахту омад бас кулиб боққан.
Эллик йилдан ошди тожу тахтимиз
Сингари бағоят аъло бахтимиз.
Неларни Тангридан тиласак ортиқ,
Ҳаттоки зиёда айлади тортиқ.
Тангри дер: Ҳар неъмат учун шукр айт,
Рози бўлиб яна ҳузуримга қайт»¹.
«Бу муждаға жон бермак осон эрур,
Ки бу мужда осойиши жон эрур»².
Тангридан етса ҳам гар бизга заҳмат,
Биз қабул қилармиз мисли марҳамат.
Сарвари жамики шоҳу султоннинг,
Умри зиёд бўлсин соҳибқироннинг.
Ғайридинларга йўқ ҳеч тоқатимиз,
Лекин сизга бисёр садоқатимиз.
Суюнган ўғлимиз Зайналобиддин,
У ҳам мўмин гўё барча аҳли дин,
Ихлос билан сизга топширамиз биз,
Ўз ўғлингиз каби тарбиялаб сиз,
Мудом соғу омон паноҳингизда
Умри узун бўлсин даргоҳингизда.
Ҳадисда айтилган каби бегумон,
Имон билан бутун ҳар аҳду паймон.
Сизга умид билан тутдим қўлимни,
Парвардигор ўзи очсин йўлимни.
Ҳазрат соҳибқирон, ғоят муҳтарам,
Дуо қилинг дилдан каминани ҳам.
Тангри сизга лутфин фузун айласин,
Умрингиз жуда ҳам узун айласин.
Қоялардай қилиб савлатингизни,
Мудом зиёд қилсин давлатингизни!»

¹ Қуръони карим, Фал-фажр сураси, 28-ояти карима. Муаллиф эскартиши.

² Шарафиддин Али Яздий, Зафарнома, «Шарқ» нашриёт-матбаа концерни бош таҳририяти, Т., 1997 й., 114-бет.

ХIII

РИВОЯТ

Жаннат каби навбаҳор ойи,
Жаннат каби олам чиройи.
Баҳор қушлар навосида ҳам,
Мовий само мавосида ҳам.
Боғлар илҳом берар булбулга,
Тоғу тошлар ҳам чўмган гулга.
Кўрган каби болдай ширин туш,
Мусичалар ҳам ишқдан сархуш.
Бир-бирига парвона, гирён,
Қалдирғочлар ҳам қурар ошён.
Олам ҳусни кун сайин ошар,
Кўнгилларда ишқ завқи тошар.
Амир Темур баҳор ичра шод,
Хаёлини бўлар бир фарёд.
Ёшгина қиз кўзларида ёш,
Пойи узра йиғлаб урар бош:
«Сизни одил султон дейдилар,
Мушфиқларга қалқон дейдилар.
Адолатга толиб ҳамиша,
Шунинг учун ғолиб ҳамиша.
Кимнинг қадри урилса ерга,
Ёлворади сиз каби шерга.
Аскарингиз билмас диёнат,
Сиздай шоҳга қилди хиёнат.
Номусимга тегди, во дариғ,
Адил қаддим эгди, во дариг!
Юрагимни пора қилди у,
Ойдаи юзим қора қилди у!»
Амир Темур қаҳри келади,
Ғазаб билан заҳри келади.
«Ранжитган сен каби дилдорни,
Танийсанми у нобаркорни?!»
Ҳожат йўқ ҳеч ортиқ ташвишга,
Хос навкарлар киришар ишга.
Келтирдилар номус ўғрисин,
Темур айтар: «Айтгин тўғрисин,
Ранжитдинг, айт, нечун бу қизни,

Огоҳ қилгин баридан бизни!»
Аскар дейди: «Эй, одил қози,
Қизнинг ўзи бўлганди рози».
Қиз айтади: «Барчаси ёлғон,
Зўравонлик қилди бу ҳайвон».
Темур бироз сурганча хаёл,
Фармон берар шу заҳот дарҳол:
«Бизга бу иш муносиб эмас,
Эшитган эл нималар демас.
Бу қиз кўнглин олмоқлик даркор,
Бу каби иш бўлмасин такрор».
Тутқаздилар қизга дурдона
Олтин тангаларни ўн дона.
Қизга рухсат берар Темур Бек,
Бироқ сўзлар билан темурдек,
Аскарга дер: «Тезда туш йўлга,
Ўша қизни олгин тез қўлга.
Токи ғойиб бўлмасдан бундан,
Тангаларни тортиб ол ундан!»
Йигит қизнинг ортидан чопар,
Ҳеч шубҳасиз кўп ўтмай топар.
Бироқ қанча берса ҳамки зўр,
Ёпишса ҳам мисли малах-мўр,
Олтинларни ололмас қиздан,
Асло устун бўлолмас қиздан.
Чанг солар у шердай ўғлонга,
Юз-қўзини ботирар қонга.
Иккисини яна шу замон,
Бошладилар саройга томон.
Қиз бу бор ҳам шикоят қилар,
Барча гапни ҳикоят қилар:
«Номусимни топтагани кам,
Бергин дейди олтинларни ҳам!»
Темур айтар: «Мана бу зўр гап,
Бунинг ақлин киритибсан зап.
Номусинг ҳам олтинлар мисол,
Гар ҳимоя қилсайдинг ҳалол,
Бу иш содир бўлмасди асло,
Тушмас эди бошингга бало.
Бироқ бўлар иш бўлган тамом,

Барчасидан огоҳ халқ, авом.
Олтинларни бахш этдим сизга,
Лекин қулоқ тутгайсиз бизга:
Бир-бирингиз кечириб шоён,
Никоҳ ҳам ўқитиб бегумон,
Эру хотин бўлиб яшайсиз,
Ризқу рўзни бирга ошайсиз.
Эй, сен, аскар, ёдингда тутгин,
Зўрликларни ортиқ унутгин.
Фуқароми ё асилзода,
Имонини сақласин тоза.
Доим кўнглим бўлсин деса чоғ,
Шаънига ҳеч туширмагин доғ.
Баднафс бек ҳам ултон бўлади,
Нафсин тийган султон бўлади».

XIV

ҲАЗРАТ СОҲИБҚИРОННИНГ ҲАМАДОН ВА ФОРС ТОМОН ЮРИШИ

Турли баҳоналар қилар экан тахт,
Зайналобидиндан юз ўғирди бахт.
Темур Бек қошига келмайди, зотан,
Жаҳонгир дарғазаб бўлар дафъатан.
Дафъатан бошлади Форс сари юриш,
Юриш деманг асло, шиддатли уруш.
Бир минг уч юз саксон еттинчи йил. Куз,
Хазонга юз тутган бутун дала-туз.
Сариққамиш ичра бор ўғруқ¹ қолар,
Лашкар Форс томонга шитоб йўл олар.
«Равон бўлди ул шоҳи нусратқарин,
Черики била барчаси покдин.
Ҳужаста саманди эди зери рон,
Анга фатҳ ҳамдам, зафар ҳаминон.
Рикобида Турон диловарлари,
Бири қул анга, бириси чоқари.

¹Ўғруқ – асли «чодир» маъносида; кўпроқ лашкарнинг асосий жанго-вар қисмларидан ортда борадиган «оғир карвон» (обоз) қисми.

Жаҳон ул сипоҳ гардидан қийргун,
Ким эрди сипоҳи чу аз ҳадд бурун.
Юрур эрди бу навъ соҳибқирон,
Нигаҳбони эрди Худойи жаҳон»¹.
Ҳамадондан ўтар Темур лашкари,
Алпомишдай жўмард ҳар бир аскари.
Манзил томон Жайхун сингари шошар,
Исфаҳонга яқин ерга жойлашар.
Шаҳар аъёнлари ҳамроҳу йўлдош,
Исфаҳон ҳокими чиқар эгиб бош.
«Бизлар ҳоким, яна қозимиз, дейди,
Барча шартингизга розимиз», дейди.
«Муродимиз фақат тўкилмасин қон,
Исфаҳон шаҳри ҳам бўлмасин вайрон».
Бағоят шод бўлар Темур муҳтарам,
Улар барчасига қилади карам.
Шоҳона инъомлар билан шод қилар,
Барчасининг кўнглин ҳам обод қилар.
Бағоят хотиржам тутиб ўзини,
Сира ҳам аямас ширин сўзини:
«Имон-эътиқоддан қилмасдан жудо,
Мудом тўғри йўлга бошласин Худо.
Жангу жадалларнинг гар шунқориман,
Мен ҳам тинч муроса тарафдориман.
Ким эъзоз топгандай бахшилик билан,
Ҳар иш битгани соз яхшилик билан.
Шаҳар моли омон йиғиб берса, бас,
Бизга бундан ортиқ ҳеч не керакмас.
Фақат аҳдимизда собит бўлайлик,
Эътиқоди бутун обид бўлайлик».
Амир Темур ғоят азим маолий,
Овоза қилади фармони олий:
«Исфаҳонда бор от, тева, аслаҳа,
Барчаси тез фурсат ичра ҳадаҳа,
Барчаси келтириб берилсин дарҳол,
Ортиқча ғавғолар чиқмасин алҳол.
Аксинча, бошингиз узра минг бало,
Минг балога қилар сизни мубтало».

¹ Шарафиддин Али Яздий, Зафарнома, «Шарқ» нашриёт матбаа концерни бош таҳририяти, Т., 1997 й., 114-бет.

Моли омон йиғиш учун бегумон,
Уч мингта темурий Исфаҳон томон,
Йўл олар барчаси кўнгли хотиржам,
Сафида бор жўмард Баён Темур ҳам.
Бироқ Исфаҳонда саркаш рўпадо,
Мисоли бузғунчи Али Кўчапо,
Кимсалар дафъатан ғалаён қилар,
Хирож йиғувчилар бағрини тилар.
Улар қизғанади бойлигу молин,
Ўйламас кейинги оғир аҳволин.
Тун бўйи ҳеч тиним билмасдан бари,
Қонхўрлик қилдилар мудом сарсари.
Шайтон ихтиёрин олганча қўлдан,
Уларни чиқарар, бас, тўғри йўлдан.
Уч минг муҳассил¹ни ўлдирар улар,
Ногоҳ паймонасин тўлдирар улар.
Исёнчиларга ёт холис диёнат,
Битим шартларига қилар хиёнат.
Разил қилмишлари билан, ё очун,
Улар чоҳ қазийди ўзлари учун!
Тонг отиб фош бўлар уларнинг иши,
Иши деманг асло қонли қилмиши.
Бу ишдан Темур ҳам бўлар хабардор,
Шубҳасиз дарғазаб бўлар мард сардор:
«Аҳду паймонларни бузган ҳар банда,
Жазосиз қолмайди, бўлар шарманда.
Бу иш битсин дедим яхшилик билан,
Шаҳар аҳли исён қилди дафъатан.
Жўмард аскарларим бағрин тилдилар,
Сира шафқат қилмай қатл қилдилар.
Менинг қудратимга қилганлар гумон,
Қаҳримга йўлиқар бари бегумон.
Ўт билан ўйнашган қошсиз қолади,
Бек билан ўйнашган бошсиз қолади.
Дарҳол жанг бошлаймиз шаҳарга қарши,
Майлига, титрасин самонинг арши.
Майли, бор ариқлар қон билан тўлсин,
Ўзгалар учун бу зўр сабоқ бўлсин.

¹ Муҳассил – солиқ ундирувчи, бу ўринда моли хирож ундирувчилар.

Токи ҳар бандага ҳамроҳ диёнат,
Аҳдига қилмасин асло хиёнат!»
Олий фармон билан лашкар қўзғолар,
Ғазаб билан ҳар бир аскар қўзғолар.
Янграр: «Ал қасос ул минал ҳақ!» хитоб,
Қасос олиш учун отланар шитоб.
Исёнчилар билан Темур Бек ўчин,
Барчаси саф тортар мудофаа учун.
Бироқ Амир Темур лашкари тўфон,
Бўрондай бостириб келар ногаҳон.
Қўз очиб юмгунча олар шаҳарни,
Бошига солади рўзи маҳшарни.
«Чу ҳукм этди ул шоҳи олиймақом,
Ки қилсун черик шаҳрни қатли ом.
Муғуллар чу шаҳар ичра кирдилар,
Басе элни қаҳр ила қирдилар»¹.
Темур Бек сочар гар бешафқат қаҳрин,
Ва лекин унутмас мурувват баҳрин.
Хожа Имомиддин уйига асло,
Яқин йўламайди ҳеч қандай бало.
Қиёмат куни ҳам кулар иқболи,
Маволи Тарка ҳам балодан холи.
Темур Бекка кимки бўлса хайрихоҳ,
Барчасига бўлар жаҳонгир паноҳ.
Ўрмонга ўт кетса агар ногаҳон,
Хўлу қуруқ куйиб кул бўлар шу он.
Дафъатан отилса оловли вулқон,
Тўрт томонни қилар шубҳасиз вайрон.
Исфаҳон атрофи ҳам ботар қонга,
Ҳеч шафқат қилинмас аксари жонга.
Исфаҳон шаҳридан бир гуруҳ одам,
Жонин омон сақлаш учун дамодам,
Тун ичра шаҳардан бош олиб кетар,
Қайси бир манзилга соғ-омон етар.
Бироқ улар изи қорда қолади,
Изма-из лашкарлар етиб олади.
Ажал шаробини ичар улар ҳам,
Қора ер бағрини қучар улар ҳам.

¹ Шарафиддин Али Яздий, Зафарнома, «Шарқ» нашриёт-матбаа концерни бош таҳририяти, Т., 1997 й., 115-бет.

Зотан, кўз тикса гар ажал беомон,
Ҳеч қачон ҳеч кимса қолмайди омон.
Хуллас, жаҳон ичра даҳшат солинган,
Етмиш минг одамнинг боши олинган.
Саксон еттинчи йил, гувоҳ ал-Қодир,
Ноябрь ойида бўлган бу содир¹!

XV

АМИР ТЕМУР ВА ҲОФИЗ ШЕРОЗИЙ

Амир Темури:

*Агар кўнглимни шод этса, ўшал Шероз жонони,
Қаро холига бахш этгум Самарқанду Бухорони.*

Жангу жадалларда кечар ҳаётим,
Пайваста машаққат билан баётим.
Минг бир заҳмат билан азоб чекиб бот
Самарқанд, Бухоро шаҳрини обод
Қилсаму бу икки шаҳарни аъло
Тортиқ қилсанг қора хол учун ҳоло!
Бу қандай шаккоклик, бу қандайин байт,
Шу ҳам инсофданми, шоир, ўзинг айт?!

Ҳофиз:

Ҳар икки шаҳар ҳам бор бўлсин доим,
Барча қасд қилганлар хор бўлсин доим.
Темури Бек, кўнглингиз мудом бўлсин тўқ,
Бу байтда ҳеч қандай ёмон ният йўқ.
Буни дерлар асли назмий зарофат,
Зарофатсиз ғазал топмас шарофат.
Яна: писанд қилмай асло шонимни,
Бир бўса учун ёр тилар жонимни.
Шоир ёр учун жон қилмаса қурбон,
Унинг шоирлиги шубҳасиз ёлғон.

¹ Шарафиддин Али Яздийнинг ёзишича, бу воқеа 1387 йил 15 ноябрда рўй берган. Қаранг: Шарафиддин Али Яздий, Зафарнома, «Шарқ» нашриёт-матбаа концерни бош таҳририяти, Т., 1997 й., 115-бет.

Қўлим очиқлигин ҳам қўшай бунга,
Бор-будим улашиб тушдим шу кунга!

Амир Темур:

Шоирона сўзлаб кўнглимни топдинг,
Қаҳрим эшикларин дафъатан ёпдинг.
Гапга чечан бўлар азалдан шоир,
Бахт топар достону ғазалдан шоир.
Аё, Ҳотам каби қўли очиқ зот,
Бизлар ҳам қилармиз сенга илтифот.
Менинг шоҳлигимни бир нафас унут,
Қошимда ўзингни жуда эркин тут.
Турфа рутбалардан бир нафас олис,
Кел, суҳбатлашайлик иккимиз холис.

Ҳофиз:

Кўнглимдаги гапни сизга қилсам арз,
Меҳнаткашлик бўлди менга мудом фарз.
Каломуллоҳ билан ҳадис қўш қанот,
Илҳом парилари ҳамнафас банот.
Менинг жону дилим забони форсий,
Девонимни дерлар Куръони форсий.
Шоҳона байтларим маъноси теран,
Англир фақат нозик дидли ҳар эран.

Амир Темур:

Ёзгани билан гоҳ кўнгил хуморин,
Назмбозлик билан тўймайди қорин.

Ҳофиз:

Фақат қорин ғамин ўйлаган банда,
Ҳайвондан фарқи йўқ тубан газанда.

Амир Темур:

Қўлнинг югуриги ошга дейдилар,
Тилнинг югуриги бошга дейдилар.

Ҳофиз:

Ҳар сўзи бўлмаса ҳақиқат нақши,
Қўрқоқ ҳар шоирнинг ўлгани яхши.
Фақат қуллар учун асорат аъло,
Шоирлар ҳам сарбоз – жасорат аъло.
Наинки мен назм шаҳаншоҳиман,
Илоҳий сирларнинг ҳам огоҳиман.
Сизга хизмат қилса бор аҳли олам,
Фаришталарни ҳам ром қилар нолам.

Темур:

*Билимдонлик ва ҳушхонлик эмас Шерозда ҳеч манзур,
Кел, эй Ҳофиз, ки биз юзни бўлак юртга ўгиргаймиз.*

Алам билан шундай ёзгансиз шоир,
Яхши таклиф айтай мен сизга доир:
Самарқандга олиб кетай мен сизни,
Азиз фуқаромиз бўлинг сиз бизни.
Сизга таъминлаймиз шоҳона ҳаёт,
Беармон булбулдай куйлайсиз баёт.

Ҳофиз:

Менинг ўқ илдизим Шероз қаърида,
Яшолмайман ундан зарра нарида.
Зотан, керак эмас карами шоҳнинг,
Бандаси бўлсам бас қодир Аллоҳнинг.
Булбулман боғларда бийрон ҳар нафас,
Бийрон булбул учун сарой тор қафас.
Мусофирнинг оши азалдан тахир,
Ватанни севмоқ ҳам имондан, ахир.
Шу юрт, шу халқ билан зўр бўлар Ҳофиз,
Ногоҳ юз ўгирса, кўр бўлар Ҳофиз!
Ҳамиша Ватаним, халқим дейман мен,
Жаннатда ҳам улар ғамин ейман мен.

Темур:

Бу бобда Ҳофиз ҳеч ягона эмас,
Бу ҳислар менга ҳам бегона эмас.

Оташин сўзингиз тинглаб бегумон,
Сўзнинг қудратига келтирдим имон.

Ҳофиз:

Сизга ёққанидан хурсандман нолам,
Бир оғиз сўз билан яралган олам.
Сухбатнинг аввали салом бўлади,
Оламнинг негизи калом бўлади.
Қуръони карим ҳам сўз билан инган,
Қалбу руҳимизга сўз билан сингган.
Билиб айтган бир пайт устоз Ироқий:
Муқаддас сўз фақат оламда боқий.
Искандар ҳам қачон кетгандир ўтиб,
Шухрати сўз билан келгандир етиб.
Афсонага дўнган кенг салтанати,
Ва лекин боқий ҳар шоир санъати.
Қасрлар ҳам вайрон бўлади бир кун,
Фақат шоҳ асарлар ҳамиша дуркун.
Оламни тиғ билан зобит олади,
Зобит васфин шоир шеърга солади.
«Аллоҳнинг арслони!»¹ дейдилар сизни,
«Аллоҳнинг лисони!»² дейдилар бизни.
Сеҳрга пайваста Ҳофиз хитоби,
Ҳофизнинг девони – тақдир китоби.
Одамлар девоним билан кўрар фол,
Яхши ният билан ахтарар иқбол.
Эгнида гар доим эски чопони,
Шоир Ҳофиз калом соҳибқирони.
Сизни боши узра кўтарар омма,
Бизни юрагида ардоқлар ҳамма.
Қараган кўради бериб эътибор,
Менинг бошимда ҳам шухрат тожи бор.
Таклифингиз учун ташаккур холис,
Бироқ кетолмайман Шероздан олис.
Яна бир гапни ҳам айтмасам бўлмас,
Юзаки сўз билан кўнглим ҳеч тўлмас:

¹ Амир Темурнинг «Аллоҳнинг ғазоби», «Аллоҳнинг қаҳри» нисбатларини муаллиф эскартиши.

² Ҳофиз Шерозийнинг «Лисон ул ғайб» унвонига ишора.

Инсонни бахтиёр қилмас ҳеч диёр,
Фақат жаннатда у бўлар бахтиёр.
Ҳатто жаннатда ҳам сарбаланд тахт йўқ,
Аллоҳнинг васлидан зиёда бахт йўқ.
Муваққат кулбамиз бу дунё бизнинг,
Асил ватанимиз у дунё бизнинг.

XVI

АМИР ТЕМУРНИНГ РУМ СУЛТОНИ ЕЛДИРИМ БОЯЗИДГА МАКТУБИ¹

Аллоҳга беадад минг ҳамду сано,
Ўзи бандам десин бизни Раббано.
Жумлаи жаҳонга меҳри зиёда,
Беадад меҳридай сеҳри зиёда.
Расуллоҳга ҳам минг бир селоват,
Жаннат боғларида топсин ҳаловат.
Чаҳорёрларга ҳам саломлар бўлсин,
Шаънига энг аъло каломлар бўлсин.
Тангри душманларин метин яроғи,
Бор имон аҳлининг равшан чароғи,
Аллоҳ бандаларин кўксида қалқон,
Ғайрат-шижоати шиддатли вулқон,
Бешафқат душмани бор разолатнинг,
Музаффар қўрғони ҳақ-адолатнинг,
Ғозий Боязидга нома йўллаймиз,
Ҳамиша ҳар ишда уни қўллаймиз.
Тожу тахти мангу барқарор бўлсин,
Унинг ҳар ишида наф-барор бўлсин.
Тангри лутфи билан тилимиз ҳам бир,
Имону эътиқод, дилимиз ҳам бир.
Ва лекин дўстона алоқалар кам,
Ўзаро робита эмас мустаҳкам.
Ислом йўлида ким қилса гар жиҳод,
Ғазавот қилса ким қилиб ижтиҳод²,

¹ Тадқиқотчиларнинг фикрига кўра, бу мактуб 1395 йил март ойи бошларида ёзилган.

² Ижтиҳод – саъй, жаҳд, ҳаракат.

Тангри қўлагани каби ҳамиша¹,
Сизга мададкорлик бизга ҳам пеша.
Машриқда биз мудом курашга толиб,
Ғайридинлар билан жанглarda ғолиб.
Ҳеч шафқат қилмаймиз қароқчиларга,
Исёнкор – шайтонга яроқчиларга.
Расул шариати бўлсин деб қоим,
Куну тун шиддатли жангдамиз доим.
Елдирим Боязид Мағриб томонда,
Унинг жони бўлсин доим омонда.
Ислом душманлари билан жанг қилар,
Ғанимлар холини мудом танг қилар.
Бу сўзни маъқулла қар оқил киши,
Яратган Эгамга маъқул бу иши.
Мусулмонлар бўлиб бир тану бир жон,
Мардона ғазовот қилгани замон,
Аллоҳнинг меҳрига лойиқ бўлади²,
Ҳалок бўлса, шаҳид бўлиб ўлади.
Зотан, ислом дини мудом барқарор,
Шариат туфайли зиёда барор.
Барча мўминларнинг маъмур ҳаёти,
Тангрини алқайди шодон баёти.
Оллоҳ даъватига кўра қар замон,
Мўминларни жангга чорлайсиз ҳамон³.
Зотан, ўзга динга ким қилар ихлос,
Тангри лутфи билан топмайди халос.
Заволин офтобдай аён кўради,
Охиратда фақат зиён кўради⁴.
Кимки собит бўлса Оллоҳ йўлида,

¹ Мактубда Қуръони каримнинг Анкабут сураси 69-оятини шарифа келтирилган. Қаранг: Қуръони карим, Анкабут сураси. 69. Бизнинг (Йўлимиз)да жиҳод қилган – курашган зотларни албатта Ўз йўлимизга ҳидоят қилурмиз. Аниқки, Оллоҳ чиройли амал қилувчи зотлар билан биргадир.

² Мактубда Саф сурасининг тўртинчи ояти шарифаси келтирилган. Қаранг: Қуръони карим, Саф сураси, 4. Албатта, Оллоҳ Ўзининг Йўлида гўё туташ бинолардек бир сафга тизилган ҳолларида жиҳод қиладиган зотларни севар.

³ Мактубда Қуръони карим, Анфол сураси, 8-оятини шарифанинг илк жумласи келтирилган. Қаранг: Қуръони карим, 8/65.

⁴ Мактубда Қуръони карим Ол-и-имрон сураси, 85-оятини шарифа келтирилган.

Оллоҳ лутфи билан зафар қўлида.
Боязид юрти ҳам гуллар кун сайин,
Имонли халқининг иқболи тайин.
Тобора музаффар сафари ортар,
Шонли сафарларда зафари ортар.
Иқбол ўз бағрига чорлайди мудом,
Бахт юлдузи ёрқин порлайди мудом.
Фазлу марҳамати Оллоҳнинг бисёр,
Хоҳлаган одамни қилар бахтиёр¹.
Бизнинг дўстлигимиз мустаҳкам бўлсин,
Дўстларимиз бисёр, ёвлар кам бўлсин.
Худодан ёлвориб сўраймиз доим,
Ўзинг қўлла бизни, қодир Худойим!
Мўминлар дуосин раво қилар Ҳақ,
Мўминлар дардига даво қилар Ҳақ.
Содиқ қулларини қўллайди мудом,
Эзгу ишлар сари йўллайди мудом.
Оллоҳ ҳам айтади: Бўлсанг ҳамки шер,
Доим аҳли имон билан бўлинг дер².
Зотан, биз аҳли дил – бахшилар билан,
Имони мустаҳкам яхшилар билан.
Сизни ҳам биз имон аҳли билармиз,
Зотан, чин кўнгилдан иззат қилармиз.
Қўлни қўлга бериб қучиб биз зафар,
Ҳамиша бўлармиз ғолиб-музаффар.
Имони мустаҳкам мўмин-мусулмон,
Ҳақ сўзни сўзлайсиз доим бегумон.
Аҳли имон учун нурли чироқсиз,
Бўхтондан ҳатто минг сарҳад йироқсиз.
«Оллоҳдан кўрқинг!» дер Ҳақнинг каломи,
Мудом қўлда бўлсин ҳақиқат жоми.
Шунда доим сизга зафар ёр бўлар,
Ростгўйлар ҳамиша бахтиёр бўлар³.
Дейдилар имонли дўст топсанг йўлдан,
Имонли дўстни ҳеч бой берма қўлдан.

¹ Мактубда Қуръони карим Ҳадид сурасининг 29-оятидан жумла келтирилган.

² Мактубда Қуръони карим, Тавба сураси, 119-оят шарифадан жумла келтирилган.

³ Мактубда Қуръони каримнинг Аҳзоб сураси 70- ва 71-оят шарифасидан жумла келтирилган.

Биз сизни дўст дея тутдик қўлимиз,
Оллоҳ ўзи очсин бизнинг йўлимиз.
Оллоҳ амри билан ғолиб Чингизхон,
Мулкига айланди Турону Эрон.
Дунёнинг ярмини эгаллаб ортиқ,
Ўғилларига сўнг қилди у тортиқ.
Чиғатой бу юртлар султони бўлди,
Ғоят дасти дароз хоқони бўлди.
Ўтиб неча замон ва даври даврон,
Халоқу ўғлон ҳам бўлди ҳукмрон.
Парвардигор лутфи билан ҳаттоким,
Ўғлонлари бўлди шаҳаншоҳ ҳоқим.
Биз билан ўртада низолар бўлди,
Сабр косамиз гоҳ жуда ҳам тўлди.
Сира келишломай рости гап борҳо,
Қирғин-барот жанглар ҳам қилдик гоҳо.
Чингизий султонлар бой бергач тахтни,
Халойиқ унутди хузур ва бахтни.
Юртда на тартибу на бор интизом,
Буткул унутилди қонун ва низом.
Юриб бўлмади қолди йўллардан асло,
Ҳар қадамда кутар эди минг бало.
Карвон йўллари ҳам серхатар ғоят,
Ҳаж зиёрати ҳам ҳатто ниҳоят,
Хатардан ҳеч холи эмасди сира,
Бу ҳолат қиларди дилларни хира.
Тангри дер: «Эй Расул! Собит қил динни,
Ҳажга даъват қилгин барча мўминни.
Улар неча ўлка ошиб келади,
Турли уловларда шошиб келади»¹.
Бор ҳақиқатни гар айтсак биз холис,
Юриб бўлмади қолди йўллардан олис.
Бор йўллар қароқчи касларга тўлди,
Ҳаж зиёрати ҳам бир армон бўлди.
Савдо карвонларин йўли боғланган,
Тижорат аҳлининг кўнгли доғланган.
Асрий карвон йўли бузилди, ё Раб,
Алоқа риштаси узилди, ё Раб.

¹ Мактубда Куръони карим, Ҳаж сураси, 27-оятти шарифаси келтирилган.

Қароқчи курдлару беҳаё лурлар,
Кўнглига келганин қилар, ўлгурлар.
Юртнинг холини ҳам қилдилар хароб,
Омма учун бағрин қонидир шароб.
Ҳолбуки азалдан ҳар битта ҳоким,
Мамлакат жилови қўлида токим,
Ҳаттоки тўлдириб гадо кашкулин,
Осон қилмоғи шарт элнинг мушқулин¹.
Ҳасан Тикритий, бас, отин эгарлаб,
Тикрит ўлкасини олди эгаллаб.
Бизларни дарғазаб қилар алоҳа,
Ўғрининг қўлида бу кун бу воҳа.
Барча қароқчилар макони бу кун,
Наинки макони, зўр кони бу кун.
Ғолиб бўлишни гар қилса ҳам ҳавас,
Аҳмад Жалойирий кела олмас бас.
Улар билан ҳатто ҳамтовоқ бўлиб,
Шариат шартларин бузмоқда тўлиб.
Ҳаром-ҳариш фақат еган бор оши,
Айшу ишратдан ҳеч чиқмайди боши.
Қарочилар билан бириктириб тил,
У ҳам бўлди бу кун қўли қон қотил.
Барча ёмонларга бағрин кенг очди,
Яхшилар қошидан тўрт томон қочди.
Ислом аҳли бағрин қилиб ғоят хун,
Кўнглига келганин қилмоқда бу кун.
Биз Эрон заминда қиларканмиз жанг,
Қанча яхшиликни билмаган, аттанг,
Тўхтамиш шимолдан боз ҳамла қилиб,
Бизларга панд бермиш бағримиз тилиб.
Оқибат бор лашкар қўлга бериб қўл,
Дашти қипчоқ сари шитоб олдик йўл.
Бепоеён даштларда қаттиқ жанг бўлди,
Тўхтамиш лашқарин холи танг бўлди.
Тангри яна қилди бизларга ҳиммат,
Бизлар унга мангу содиқ хур уммат.
Ҳаётнинг турфа хил фаслида азал,

¹ Мактубда Куръони карим, Нама сурасининг, 62-оятини шарифаси келтирилган.

Зафар ҳам Оллоҳдан аслида азал¹.
Бир пайт Тўхтамишнинг содиқ сафдоши,
Улкан бир лашкарнинг сарвари боши,
Тўхтамиш хон яқин қариндоши ҳам,
Бирга бўлган ҳатто обу оши ҳам,
Темур Туғлуқ бизга бўлди мадакдор,
Доимо қўлласин ҳақ Парвардигор.
Ниҳоят шимолда хавф топди барҳам,
Ниҳоят қўнглимиз бўлди хотиржам.
Яна лочин каби боғлаб қўш қанот,
Яна Эрон сари ғолиб сурдик от.
Фақат зафарларга ҳамиша толиб,
Тангри лутфи билан яна биз ғолиб.

Қўлга олдик улкан Мозандаронни,
Ироқу Кирмону ҳатто Макронни.
Қўлимизда ҳатто бутун Курдистон,
Фарису Хормузу ҳатто Хузистон.
Қўлимиз остида ўнлаб бўстон ҳам,
Жаннат каби гўзал Озарбайжон ҳам.
Бизнинг зафарлардан ғоят мўътабар,
Тўхтамиш лашкари топибди хабар.
Саросима ичра улар қанчаси,
Туғлуққа қўшилган яна анчаси.
Қанчаси қайларга бош олиб кетган,
Олис ўлкаларда йўқолиб кетган.
Минг бир ҳамду сано Яратганга пок,
Золим бу қавмни қилдик биз ҳалок².
Навбатдаги режа – Шом томон сафар,
Не тонг, насиб этса бу гал ҳам зафар.
Тўхтамиш ҳамон бор, айни замонда,
Кезар эмиш сизга яқин томонда.
Ўтинчим – сиз қўшин йўллаб у тараф,
Батамом қилсансиз уни бартараф.
Шунда дўстлигимиз наинки маҳкам,
Қоядай бўларди ғоят мустаҳкам.

¹ Мактубда Қуръони карим Ол-и-имрон сурасининг 126-ояти шарифасидан жумла келтирилган.

² Мактубда Қуръони карим Анъом сурасининг 45-ояти шарифаси келтирилган.

Лутфу марҳаматин аямай Раҳмон,
Ўзи қилсин муҳим бу ишни осон.
Ўтган йил Ироқ, Шом томонда бўлиб,
Ҳотами Той каби ҳимматга тўлиб,
Наинки беклару ҳар кимлар билан,
Жамики маҳаллий ҳокимлар билан,
Совғалар алмашдик ниҳоятда бой,
Сиз ҳам хабардорсиз бундан, ҳойнаҳой.
Мисрга ҳам элчи юбордик аммо,
Ногоҳ келиб чиқди катта муаммо.
Бизнинг элчиларга сочиб кўп ғазаб,
Носир Фараж қилди бизни дарғазаб.
Тарихда ҳеч бир шоҳ бундай қилмаган,
Бегуноҳ элчилар бағрин тилмаган.
Элчидан нораво бўлмоқ домангир,
Улар холисона фақат хабаргир¹.
Ҳеч ким кўрмаган бу каби бадбахтни,
Зўрлик билан олган аслида тахтни.
Ўз валинеъматин ўғлин маҳв этиб,
Шоҳ бўлиб олган у ўзидан кетиб.
Имон-эйтиқоддан батамом жудо,
Ношукурни ҳатто лаънатлар Худо.
Бундай бемаъни иш қилган ҳар банда,
Наинки дунёда бўлар шарманда.
Тангри ҳам ҳеч қачон кечирмас уни,
Қаттиқ азоб тортар қиёмат куни².
Азобини тортгай бедаво нақлин,
Бизлар киритамиз бу нодон ақлин.
Кимки ўзгаларга қазир экан чоҳ,
Жазо олиши шарт ба ҳукми Оллоҳ.
Аё, эй Боязид, ғоят мўътабар,
Сиздан ҳам кутамиз мудом хат-хабар.
Зотан, ҳар бир ишда бўлсак ҳамжиҳат,
Тангри каломидай пухта ҳар жиҳат.
Безовта қилса гар бу мактуб сизни,
Ҳиммат билан авфу этгайсиз бизни.

¹ Мактубда Қуръони каримнинг Моида сураси 99-оятининг шарифасидан жумла келтирилган.

² Мактубда Қуръони карим Бақара сурасининг 85-оятининг шарифасидан жумла келтирилган.

Жами мўмин аҳли бахтиёр бўлсин,
Сизга ҳам ҳамиша Худо ёр бўлсин.

1394 йил воқеаларидан:

XVII

СОҲИБҚИРОН АМИР ТЕМУРНИНГ ШИРВОН СУЛТОНИ ШАЙХ ИБРОҲИМГА ИЛТИФОТИ

Амру фармонида замину замон,
Темур Бек отланар Дарбандга томон.
Адолат туғини кўтариб одил,
Ширвон ўлкасида от сурар дадил.
Шайх Иброҳим – Ширвон юртин султони,
Ваҳима чоҳида ўртанар жони.
Кўнглига сиғмайди ҳатто тола қил,
Қандай йўл тутишни ўйлар астойдил.
Заҳар қўшилгандай obu ошига,
Абу Язидни тез чорлар қошига.
«Қози жаноблари, оғир вазият,
Нима қилсам ҳеч ким чекмас азият?
Зудлик билан маҳкам истеҳком қуриб,
Жанг қилсам бўларми мардона туриб?
Фурсатни бой бермай ёки айни кез,
Дуч келган томонга қочайинми тез?»
Абу Язид айтар: «Керак бўлса жон,
Агарда қолайин десанг соғ-омон,
Бошимга тушмасин десанг минг бало,
Бу жойдан жуфтакни ростлаган аъло.
Баланд тоғда қилгин кўрғонни макон,
Айни вазиятда йўқ ўзга имкон».
Қози сўзларига қулоқ солади,
Лекин султон оғир ўйга толади.
Бироз мулоҳаза юритиб шитоб,
Дафъатан қозига қилади хитоб:
«Ҳоли эмас гарчи асосдан зикринг,
Менга маъкул эмас бу айтган фикринг.
Агар кўрқиб бизлар Темурдек шердан,
Бошимизни олиб кетсак бу ердан.

Не кечар фуқаро ва юртнинг холи,
Дафъатан етмасми халқнинг заволи?!
Қирғинга учраса бутун халойиқ,
Менинг шаънимга бу бўлмади лойиқ.
Ахир мен бу юрт ва улусга шоҳман,
Каттаю кичикка пушти паноҳман.
Бутун халқ бўлса гар қонига ғарқоб,
Қиёматда қандай бераман жавоб?!
Темурга қарши бош кўтарган банда,
Шубҳасиз, енгилиб бўлар шарманда.
Соҳибқирон мудом музаффар қўли,
Мудом очиқ унга ғалаба йўли.
Наинки забт этган бутун Туронни,
Эгаллаб олди у бутун Эронни.
Унга қарши асло кўтармасман бош,
Ўз бошимга ўзим отмасман ҳеч тош.
Эгилган бошни ҳеч кесмайди қилич,
Кўнглимда барқарор умид ва илинж,
Бош эгиб борарман ҳузурига бас,
Илтифот қилса гар ҳеч ажаб эмас.
Зора юрагимни қилмай ҳеч пора,
Тахтимни қайтириб берса у зора.
Жонимни олса ҳам Темур беомон,
Менинг бутун халқим қолар соғ-омон.
Минг битга балога бўлиб мубтало,
Талон-торож бўлмас бойлиги асло.
Каттаю кичик эл хору зор бўлмас,
Она юртим зинҳор тору мор бўлмас.
Темур Бекка маъқул бўлса агар ким,
Ширвон диёрига қилади ҳоким».
Қатъий қарор қилар Иброҳим султон,
Қарорга мувофиқ берар тез фармон:
«Тоza кўнглимизда йўқ ҳеч ёмонлик,
Ниятимиз фақат тинчлик-омонлик.

Темур исми билан хутба ўқилсин,
Шаънига ғазалу дoston тўқилсин.
Шарофат келтирсин халқу ватанга,
Ҳам номи билан зарб қилинсин танга.

Уруш ниятидан кечиб батамом,
Шоду хуррам бўлсин барча субху шом.
Темурга эҳсонлар қилиб армуғон,
Унинг ўзидан ҳам кутармиз эҳсон.
Зиёда совғаю инъом сеҳри ҳам,
Мавжланса, не ажаб, Темур меҳри ҳам!»
Шайх Иброҳим гарчи бағри доғланар,
Қалтис сафар учун дадил чоғланар.
Ҳотами Тойдан у олиб андоза,
Совғалар тайёрлар жуда ҳам тоза.
Олар энг сара дур-жавоҳирларни,
Ҳамроҳ қилиб олар бор соҳирларни.
Ҳимматин жуда ҳам ортиқ қилади,
Арабий тулпорлар тортиқ қилади.
Яхши ният билан тез кетиб борар,
Темур ҳузурига тез етиб борар.
Темур Бек қошида бағоят азим,
Ихлос билан қилар чин дилдан таъзим.
Соҳибқиронга мос жуда ҳам кабир,
Совғаларни тақдим қилар бирма-бир.
Барчани ром қилар совғалар сири,
Одатий тўққизта улар ҳар бири.
Ғуломлар ва лекин битта кам эди,
Темур: «Яна битта қул қани», деди.
Иброҳим дер: «Менман тўққизинчи қул,
Қул каби бўларман сиз учун мақтул!»
Тошни ҳам эритар яхши сўз сеҳри,
Шубҳасиз товланар Темур Бек меҳри:
«Ҳиммату ихлосни ғоят қилиб мўл,
Сен менинг кўнглимга топдинг тўғри йўл.
Қулман деб сира ҳам бўлма беором,
Ўғлим деб биларман сени мен, тамом!
Ўзингга буюрсин тожинг ва тахтинг,
Яна ҳам зиёда бўлсин, бас, бахтинг.
Ким бизга узатса дўстлик йўлини,
Дўст бўлиб очармиз бахтин йўлини.
Элу юртинг билан доим бор бўлгин,
Менинг паноҳимда бахтиёр бўлгин!»

XVIII

ТЕМУР ТУЗУКЛАРИДАН

РАИЯТДАН МОЛ-ХИРОЖ ОЛИШ, МАМЛАКАТНИ
ТАРТИБГА КЕЛТИРИШ ВА ЮКСАЛТИРИШ,
УНИНГ ОБОДОНЧИЛИГИ, ХАВФСИЗЛИГИНИ
АМАЛГА ОШИРИШ ТУЗУКИ

Хирож йиғишда ҳам элдан басма-бас,
Етти ўлчаб бир бор кесиш даркор, бас.
«Мўминлар – биродар!» дегай Ҳақ-Ҳолиқ,
Халққа инсоф билан солинсин солиқ.
Кўплаб солиқдан халқ холи бўлса танг,
Сира ҳам наф бермас кейинги аттанг.
Ошу нонсиз омма очликдан ўлар,
Халқи қашшоқ давлат ҳам кучсиз бўлар.
Қашшоқликдан бўлса халқ хонавайрон,
Давлат хазинаси ҳам ғариб, вайрон.
Хазина камайиб кетса баногоҳ,
Тарқилиб кетиши ҳеч гапмас сипоҳ.
Сипоҳ тарқоқлиги, хулласи калом,
Салтанатни заиф қилар батамом.
Яна фармон бердим: агар ялакат,
Фатҳ этилса ногоҳ бирон мамлакат,
Ё жангу жадалсиз таслим бўлса гар,
Омонлик тиласа халқи муқаррар,
Хирож ундиришдан даставвал шитоб,
Ҳосилу даромад қилинсин ҳисоб.
Азалий хирожга халқ бўлса рози,
Хирож йиғмоқ даркор қилмай норози.
Аксинча, фармонга қулоқ солинсин,
Тузукка биноан хирож олинсин.
Хирож йиғадиган жамики эрлар,
Диққатида бўлсин суғорма ерлар.
Учдан икки қисми қолсин деҳқонда,
Бир қисми хирождир айна замонда.

XIX

АМИРЗОДА УМАРШАЙХ БАҲОДИР ВОҚЕАСИ

*(Аллоҳ уни ўз раҳмати ва
мағфиратига сазовор этсин)*

Амир Соҳибқирон ғолиб, бахтиёр,
Шом томон юришни қилар ихтиёр.
Шиддатли сафарда бўлсин деб ҳамдам,
Умаршайх Мирзога юборар одам.
Умаршайх баҳодир шаън амирзода,
Барча ҳавас қилар темурийзода.
Суянган тоғи ҳам соҳибқироннинг,
Ишонган боғи ҳам соҳибқироннинг.
Шиддатли жангларнинг ғолиби бўлган,
Жаҳон тахтининг ҳам толиби бўлган.
Шероз ҳукмдори у айни палла,
Наинки у даврон сурар баралла.
Отаси сингари ҳар ишга қодир,
Қанча қалъаларни олар баҳодир.
Шердан ҳам забардаст жангу азмда,
Булутдек дур сочар қўли базмда.
Одамлар умидвор одил хатидан,
Миннадор меҳрию марҳаматидан.
Сафар анжомларин олару қўлга,
Фармонга биноан отланар йўлга.
Бағдод йўли билан кетиб боради,
Хармотуга шитоб етиб боради.
Умаршайх хотиржам кетаркан ногоҳ,
Дайди ўқ кўксига санчилар, эвоҳ!
Юракка санчилган бу ўқ, ё Худо,
Шаҳзодани қилар жонидан жудо.
Қазо ўқи учун чикора қалқон,
Барча лашкарларин бағри бўлар қон.
Халойиқнинг кўнгли бирён бўлади,
Кўзлари қон йиғлаб гирён бўлади.
Аламдан Хармоту вайрон қилинди,
Ҳаттоки ер билан яксон қилинди.
Қолмади раису тобелари ҳам,
Малик ҳам қуллари билан муттаҳам.

* * *

Темур то ҳануз тўқ қилиб кўнглини,
Кўзлари тўрт бўлиб кутар ўғлини.
Хаёлида Миср ва Шомга сафар,
Ўйлар: «Ўғлим билан кучармиз зафар!»
Ва лекин бандаси тадбир қилади,
Қодир Эгам мудом тақдир қилади.
Бандаларнинг барча орзулари хом,
Тангрининг ҳукми рўй беради мудом.

* * *

Бу мудҳиш хабарни айтмоқлик лозим,
Журъат қила олмас ҳеч бир мулозим.
Яшириб бўлмайди ҳеч дардни зинҳор,
Истимаси қилар дафъатан ошкор.
Ойни этак билан бўлмайди ёпиб,
Темурга айтдилар йўлини топиб.
Соҳибқирон ногоҳ хасратга ботди,
Ҳатто ақлу хушин бир дам йўқотди.
Кўтарса бўлар чўнг олам тоғини,
Кўтариб бўлмас ҳеч фарзанд доғини.
Ҳеч кимса жудолик ошин емасин,
Ҳеч кимса қақшаб «Вой, болам!» демасин!
Қисмат ҳеч аямас тахт эгасин ҳам,
Амир Темур каби бахт эгасин ҳам.
Темур ғамга ботар: «Бу қандайин ҳол,
Наҳот юз ўгирди мендан бахт-иқбол?!
Жаҳонгир¹имдан ҳам айирди қисмат,
Яна бир қанотим қайирди қисмат.
Қай оғир гуноҳим учун, эй фазо,
Сен менга берарсан бешафқат жазо?!
Ислом байроғини тутганим баланд,
Тангрим, наҳот сени қилмайди хурсанд?!
Оламнинг ҳатто тенг ярмини олдим,
Бироқ айни палла ўйланиб қолдим:
Хатога йўл қўйдим қайдадир ҳассос,
Одил қисмат олар шу боис қасос».

¹ Жаҳонгир Мирзо – айрим тарихчиларнинг фикрига кўра, Амир Темурнинг иккинчи ўғли, 1376 йилда вафот этган.

Унга ҳамдард бўлар Ҳожи Сайфиддин:
«Сабрли бўлгин, дер, жудоликда дин.
Беҳуда бағрингиз қилманг кўп пора,
Тақдири азалга йўқ асло чора.
Умаршайх Мирзодай йўқ эди жўмард,
Барчанинг бағрини қон қилди бу дард.
Мардона қалбига бегона ҳадик,
Ажалнинг кўзига қарар эди тик.
Лутфин дариг тутмай Ҳаллоқи олам,
Сизга қўшиб берсин унинг умрин ҳам.
Фарзандлари бўлсин ҳамиша омон,
Сиздай бўлсин улар ҳам соҳибқирон¹».

* * *

От ўрнин ҳамиша той босиб келган,
Мардларнинг вориси муносиб келган.
Амир Темур ҳукмин айтар мардона,
Шероз тахтин асло қилмас бегона.
Ҳамду сано айтиб қодир Аҳадга,
Форс юртин топширар Пир Муҳаммадга.

* * *

Мордин маликидан йироқ диёнат,
Берган ваъдасига қилди хиёнат.
Содиқлигин қилиб Темурга ошкор,
Асли ўз халқига буюрган такрор:
«Мен Темур олдига бош эгиб боргум,
«Сизга содиқман!» деб ҳатто ёлворгум.
Ва лекин қалъани қўлдан берманг сиз,
Шаҳарни ҳам ёвга топширмагайсиз.
Мен қўлимга олиб неча бор хома,
Сизга йўлласам ҳам неча бир нома,
«Таслим бўлинг!» дея такрор ҳижжалаб,
Сиздан такрор-такрор қилсам ҳам талаб,
Душманга сиз таслим бўлманг ҳеч қачон,
Сиз учун қиларман жонимни қурбон».
Айни қилмишига ғоят мувофиқ,
Жазо олар Султон Исо мунофиқ.

¹Темурий Умаршайх Баҳодир авлодидан кейинчалик Султон Ҳусайн Бойқаро Ҳирот тахтида 36 йил ҳукмронлик қилган.

Оқибатда яна қонли жанг бўлар,
Мордин лашкарларин холи танг бўлар.

* * *

«Ўтлар камлигидан яйловда аксар,
Уловлар қийналар!» арз қилар лашкар.
«Серўт яйловларга кўчайлик бир дам,
Тўйиб ўтлаб, отлар семирсин бардам.
Тангрига саною шукрона айтиб,
Яна шу жойларга келармиз қайтиб».
Подишоҳ маъқуллар лашкар фикрини,
Элга ошкор қилар холис зикрини.
Соҳибқирон амри билан бегумон,
Лашкар Кўҳистонга йўл олар равон.
Ва лекин орадан ўтмай кўп сана,
Қасд қилгандай ёмғир ёғар росмана.
Хамирдай кўпчийди бу жойларда ер,
Ботқоққа дўниб кўп улов бошин ер.
Туя, отлар қадам босса дафъатан,
Қорнигача лойга ботади, зотан.
Устида юклари бўлса ҳамки кам,
Гўёки ер ютар хачирларни ҳам.
Оёққа сирачдай ёпишарди лой,
Бутун бир лашкарнинг холи бўлар вой.
От-уловлар нобуд бўлар зиёда,
Минглаб суворийлар қолар пиёда.
Мумкин эмас асло бу жойда туриш,
Мўсул сари дарҳол қилдилар юриш.
Жазира¹ султони Малик Изиддин,
Бош эгиб келади билиб ўз ҳаддин.
Чимлик водийсида бўлар бу содир,
Султонни эъзозлар Темур Бек нодир.
Бош эгиб келганга марҳамати кенг,
Азиз амирлари билан кўрар тенг.
Такрор ошкор қилиб ўз ихлосини,
Рухсат сўраб айтар илтимосини:
«Тез вилоятимга қайтиб борайин,
Барча гапларингиз айтиб борайин.

¹ Жазира – Месопотамия.

Сизга содиқликка қатъий аҳд қилай,
Лашкарингиз учун озиқ тахт қилай».
Соҳибқирон сўзсиз холис бериб қўл,
Малик Иззиддинга тилайди оқ йўл.
Бироқ Иззиддин ҳам чиқди сержафо,
Берган ваъдасига қилмади вафо.
Лафзига хиёнат қилиб, ё Оллоҳ,
Ўзига қазиди у ҳам ўзи чоҳ!

* * *

Яна келган эди Шайх деган киши,
Шайх деган исмига тескари иши.
Соҳибқирон лутфин қозонди, аммо
Кейин пайдо қилди қатор муаммо.
Сира тап тортмасдан нонкўрлик қилди,
Қароқчилар каби кўп зўрлик қилди.
Пайт пойлаб қайси бир биёбон чўлда,
Темур чопарини талади йўлда.
Шундай беномуслик қилиб кетма-кет,
Жазирадан паноҳ топди бу сурбет.
Ўғрига ҳамиша ўғри ҳамсоя,
Малик Иззиддин ҳам қилди ҳимоя.
Темур Бек ўз ишин яхши билади,
«Шайхни бизга бер!» деб талаб қилади.
Малик Иззиддинга гап қилмас таъсир,
Ҳовлиқиб иш тутар бамисли басир.
Оқибат бошига орттириб бало,
Турфа балоларга бўлди мубтало.
Ғалаба ёр лашкар Дажладан ўтар,
Жазира томонга дафъатан етар.
Шу куниёқ қўлга олинар шаҳар,
Қанча қалъалар ҳам бўлар мусаххар.
Яна ғолиб бўлар лашкар зафар ёр,
Беҳисоб ўлжалар олинар бисёр.
Жазира султонин тутар бир аскар,
Бор молу мулкани талайди аксар.
Битмаган экан ҳеч Иззиддин куни,
Танимасдан қўйиб юборар уни.
Лашкар қилич сермаб неча кун ҳассос,
Жазира халқидан олинди қасос.

Қўлга кирган барча бойлик бегумон
Дарҳол юборилар Мўсулга томон.
Сон-саноқсиз туя, сон-саноқсиз от,
Бисёр хачирлар ҳам қўлга кирар бот.
Сира ёлғон эмас тарихчи сўзи,
Ўттиз кема бўлди қўйларнинг ўзи.
Кемага юкланиб пешма-пеш бари,
Йўл олар барчаси, бас, Мўсул сари.
Темур Бек Тангрига шукрона айтар,
Ярим ойда яна Мординга қайтар.

* * *

Темурбек лашкари ғоят мукамал,
Мордин қалъасини қилдилар қамал.
Душман қафасдаги қуш каби бўлар,
Ҳаёти ваҳима туш каби бўлар.
Карнаю сурнайлар янграб сержаранг,
Иккинчи кун тонгдан бошланади жанг.
Сипоҳлар кўксига тутдилар қалқон,
Баланд деворларга қўйдилар нарвон.
Қиличу ханжарни қўлларга олиб,
Барча кўтарилар қалъага ғолиб.
Шиддатли жанг авжга чиқар беомон,
Ҳисорни ташлаб ёв қочар ҳар томон.
Қай бирин кўксига найза санчилар,
Оёқлар остида кимлар янчилар.
Дарё бўлиб оқар яна қонлар ҳам,
Майдонда зиёда чалажонлар ҳам.
Қалъа сарбаланд тоғ – маҳкам, устувор,
Ёв қалъа ичида жон сақлар абгор.
Ҳужум ваҳмасидан юраги пора,
Душман таслим бўлар тополмай чора.
Омонлик ёлвориб барчаси шитоб,
Моли омон тортиқ қилар беҳисоб.
Турфа тухфаларни ортиқ қилади,
Арабий тулпорлар тортиқ қилади.
Яхши ният билан берилгандай бож,
Тўланар беҳисоб мол билан хирож.

* * *

Ҳаёт фақат ғамдан иборат эмас,
 Зинҳор мудом вайрон иморат эмас.
 Гоҳида гар ғаму ҳасрати бисёр,
 Аксари қувончу касрати бисёр.
 Темурни ўғлидан гар қилар жудо,
 Бир набира тортиқ қилади Худо.
 Сарой мулк ҳолимдан келар бу хабар,
 Соҳибқирон ғоят хурсанд мўътабар.
 Амирзода Шоҳруҳ ўғлон кўради,
 Ўғлонлар ичра ҳам полвон кўради.
 «Улуғ бек!» бўлсин деб тамойил, расм,
 Улуғбек деб унга қўйдилар исм.
 Хушxabар баҳона бўлиб шу сана,
 Соҳибқирон қилар катта тантана.
 Тангрига беадад шукрона айтар,
 Оташин қалбига мурувват қайтар.
 Ҳадялар берар бор мард амирларга,
 Ёнида муҳайё бор кабирларга.
 Сипоҳларга қанча дарҳам берилар,
 Жангу жадалга ҳам барҳам берилар.
 Мордин халқини ҳам озод қилади,
 Барчасин кўнглини обод қилади.
 Вилоятни, таҳсин айтиб Ҳолиққа,
 Берар собиқ ҳоким Султон Солиҳга.

XX

ТЕМУР ТУЗУКЛАРИДАН

ДЎСТУ ДУШМАНГА МУОМАЛА ҚИЛИШ ТУЗУКИ

Турон ўлкасин фатҳ этганим замон,
 Самарқанд тахтида бўлгач ҳукмрон,
 Ҳар бир ишдан чуқур хулоса қилдим,
 Дўсту душман билан муроса қилдим.
 Менга қарши қанча ёмонлик қилган,
 Ҳийла-найранг билан бағримни тилган,
 Бешафқат жанг қилган қилич ўйнатиб,
 Душманликлар қилган қоним қайнатиб,
 Айрим турку тожик амирлари ҳам,

Бадахшон амири жуда муттаҳам,
Қилган ишларидан бўлиб пушаймон,
Ваҳимада эди бари бағри қон.
Қошимга келдилар чорасиз қолиб,
Паноҳ, ҳимматимга бўлдилар толиб.
Ҳатто кўли очиқ Ҳотамдан ортиқ,
Барчасига қилдим зиёда тортиқ.
Ҳиммат билан қилдим барчасин банда,
Қилган ишларидан бўлди шарманда.
Уларга ҳимматим зиёда бўлди,
Ҳам кадрү қимматим зиёда бўлди.
Кимники ранжитган бўлсам баногоҳ,
Кўнглини шод қилдим баҳаққи Оллоҳ.
Инъомлар билан шод қилиб дафъатан,
Сийладим муносиб мартаба билан.
Нафратландим Сулдуз амирларидан,
Жета амирларин бари-баридан.
Қобилшоҳ¹ни аввал амир билдилар,
Сўнгра ихлос билан хон ҳам қилдилар.
Хизматин қилдилар зўр тоқат билан,
Наинки зўр тоқат, садоқат билан.
Тахтни олганимдан бўлгач хабардор,
Барчаси бўлдилар чин лаганбардор.
Зора, ёр бўлса деб бизга ҳам омад,
Тап тортмай қилдилар менга хушомад.
Ичган қасамларин унутиб тамом,
Қобулшоҳ боши едилар бадном.

Менга ҳасад қилиб кимлардир алҳол,
Ҳатто ўлдиришни қилдилар хаёл.
Улардан ҳам лутфим дариг тутмадим,
Қасос олайн деб қатл этмадим.
Гўёки бағрикенг аҳли футувват,
Уларга ҳам қилдим бисёр мурувват.
Бисёр ҳимматимдан бўлиб лол-ҳайрон,
Қилган ишларидан бўлди пушаймон.
Марҳамат йўлини тутиб мен маҳкам,
Содиқ дўст қилдим қай ёвларимни ҳам.

¹ Қобулшоҳ – асли чингизий шахзодалардан, дарвиштабиат одам бўлган. 1364 й. бошида амир Ҳусайн ва Амир Темур уни хон кўтарган эдилар.

Ҳамжиҳатликни ким қилса гар пеша,
Менинг розилигим билан ҳамиша,
Иш тутган дўстларим истаса паноҳ,
Барча ҳасратидан бўлиб мен огоҳ,
Бахту давлатимдан баҳраманд қилдим,
Баҳрамандлар қилиб шод-хурсанд қилдим.
Барчасини қилиб мудом бахтиёр,
Молу давлатимдан бахш этдим бисёр.
Азият тортса ҳам, билдим, эрта-кеч,
Ҳақиқий дўст сендан ранжимади ҳеч.
Барча душманларинг душман деб билар,
Сен учун жонини ҳам фидо қилар.
Қай бир амир менга фидо қилса жон,
Эъзозладим оғам каби бегумон.
Умримда яхшию ёмонни кўрлим,
Инсон шаклидаги шайтонни кўрдим.
Теран хулосамга кўра умуман,
Нодон дўстдан афзал ақлли душман.
Хусайннинг насли гарчи хон эди,
Афсуски, жуда ҳам гўр-нодон эди.
«Дўстингман!» деб даъво қиларди доим,
Душман ишин қилар эди, Худойим!
Мен учун ҳамиша хатар эди у,
Ҳатто душманимдан баттар эди у.
Мунофиқ, кун ва тун ботин-зоҳири,
Ўз бошини ўзи еди охири!
Амир Худойдод ҳам ишига пухта,
Аксар гапларига ҳикмат омухта.
Содиқ дўстдай менинг ғамим ейди у,
«Ёвни лаълу дурдек сақла!» дейди у.
«Тошлоқ ерга бориб қолсанг ногаҳон,
Уни олиб тошга ургайсан чунон.
Хуллас, ёвдан кўнглинг айлаган хира,
Ҳатто ному нишон қолмасин сира.
Бироқ паноҳ тилаб келса қошингга,
Ҳиммат билан шерик қилгин ошингга.
Мени эъзозлаган азиз отамдай,
Мурувват, яхшилик қилгин Ҳотамдай».
Тўхтамиш келганда ахтариб мадад,
Унга яхшиликлар қилдим беадад.

Қора танга билиб меҳр бадрини,
Билмади мурувват, ҳиммат қадрини.
Душман ишин қилди уялмай асло,
Ўзи бошига у ҳам орттирди бало.

XXI

АМИР ТЕМУРНИНГ ТЎХТАМИШХОН БИЛАН 1390 ЙИЛДА ҚИЛГАН ЖАНГИ

Етти юзу тўқсон иккинчи¹ сана,
Темур Бек фармони янграйди яна.
Дашти Қипчоқ сари йўл олар лашкар,
Аслаҳа, озуқа мўл олар лашкар.
«Буюрди шаҳаншоҳи гитистон,
Ким илиқидаги отларни равон
Барини суруб менга бот келтурунг,
Равонроқ бориб мунда турмай юрунг.
Кетурди чу отларини илқибон,
Кўруб отларини шаҳи комрон,
Кишиким сипоҳийдин эрди йайоқ,
Анга берди ул шоҳ оту йароқ»².
Самарқанддан чиқар дабдаба билан,
Давлату шавкату мартаба билан.
Пухта қилиш учун бу гал ҳам ишни,
Тошкент яқинида ўтказар қишни.
Хўжанд сари бироқ отланар қай кун,
Ҳамроҳ бор аркони давлат ҳам дуркун.
Яратгандан тилаб беадад савоб,
Хўжандий³ қабрини қилади тавоб.
Қўлласин деб мудом меҳрибон Раҳмон,
Ғарибларга қилар садақа, эҳсон.
Жанговор мана шу юришдан олдин,
Улашиб зиёда кумуш ва олтин
Мискинлар кўнглини шод-обод қилар,
Шод этиб, ғамлардан ҳам озод қилар.

¹ Ҳижрий 792 йил, милодий 1390 йилнинг куз фасли.

² Шарафиддин Али Яздий, Зафарнома, «ШАРҚ», НМК Бош таҳририяти, Т., 1997 й., 129-бет.

³ Шайх Маслаҳат Хўжандий.

Яна қароргоҳга қайтиб келади,
Саною саловат айтиб келади.

* * *

Шоҳу гадони тенг кўрар худойим,
Иссиқ жон истима билан ҳар доим.
Темур Бек дафъатан хаста бўлади,
Барча кўнгли дарду ғамга тўлади.

Ҳасрат ғамидан барча жаҳон титрар эди,
Танларда кўнгуллар била жон титрар эди.
Ул жону жаҳон эрди анинг ваҳмидин,
Айтмоққа оғизларда забон титрар эди¹.

Темур каби бутун лашкар беором,
Унга саломатлик ёлворар мудом:
«Раббано, ўзингсан ҳар ишга қодир,
Ҳазрати Темурни ғоят баҳодир,
Ҳиммат билан ўзинг танини соғ қил,
Танини соғ қилиб, кўнглини чоғ қил.
Хасталиқдан нишон қолмасин зарра,
Насиб эт жангларда музаффар марра.
Дўстлар шод, ғанимлар тору мор бўлсин,
Бахту иқболимиз барқарор бўлсин».

«Тиғи агар ўртадин даме кам бўлғай,
Бир лаҳзадин ўзга барча олам бўлғай.
Тўшак маразиким душманинг ериду,
Бадҳоҳларингга ул дамо-дам бўлғай»².

Темур дарддан чекар бир муддат заҳмат,
Қуръон оятлари шифою раҳмат³,
Тангри лутфи билан баҳукми Оллоҳ,
Қирқ кунлик хасталик чекинар ногоҳ.
Дуо билан барча парвона бўлар,
Темур Бек соғайиб мардона бўлар.

¹ Ўша китоб, 129-бет.

² Ўша китоб, 130-бет.

³ Қуръони карим, Ал-Исро сураси, 82-оятӣ шарифадан.

Тангри таолога шукрона айта,
Каттаю кичикка қайта ва қайта,
Садақа-эҳсонлар берилар яна,
Темур Бек кўкраги керилар яна!
Тўхтамишга қарши бошлайди юриш,
Юриш деманг асло – росмана уруш!
Ўтрор яқинига етар бор аскар,
Наинки бор аскар, бутун бор лашкар.
Тўхтамиш кўнглида ваҳима катта,
Холис элчиларин йўллар, албатта.
Темур Бекдан яна илтифот кутиб,
Хат йўллар лутфига яна кўз тутиб:
«Тангри номи билан тутдик биз хома,
Тангри номи билан йўллаймиз нома.
Тангри таолога минг ҳамду сано,
Оға-ини қилди бизни Раббано.
Беадад шукрлар бўлсин то ҳамон,
Барчамизни асрар саломат-омон.
Яхлит илдиз каби бир тану жонмиз,
Бир чинор шоҳидай пайвастажонмиз.
Оллоҳнинг қудрати доим ёр бўлсин,
Барча аҳли мўмин бахтиёр бўлсин!
Аё, шон-шуҳрати самога етган,
Сарбаланд самодан ҳам ўтиб кетган.
Музаффар қалқони муборак диннинг,
Ҳам пушти паноҳи аҳли мўминнинг,
Барча шоҳлар ичра бағоят азим,
Ҳазрати Темурга қилармиз таъзим.
Сизни қўли очиқ Ҳотам ҳам дейман,
Ҳатто ғоят ғамхўр отам ҳам дейман.
Сира ҳам чеки йўқ ҳимматингизнинг,
Ҳиммату ҳам қадру қимматингизнинг.
Ўғлингиз каби гар атолар қилдим,
Шайтон йўлдан уриб, хатолар қилдим.
Сизнинг олдингизда гар юзим қора,
Ўтинчим, бағримни қилманг ҳеч пора.
Пушаймонман қилган барча ишимдан,
Пушаймонман бугун бор қилмишимдан.
Мени йўлдан урди имонсиз каслар,
Молу дунёга ўч тўймас нокаслар.

Тангрининг қаҳрига йўлиқсин бари,
Барчасини ютсин дўзахнинг қаъри.
Ҳар қанча бўлсам ҳам замон нодони,
Қалбингизда чексиз меҳр уммони.
Бошимга тушмасин балолар баногоҳ,
Айбимни кечиринг, эй, олампаноҳ!
Баҳор ёмғиридан яшнайди боғлар,
Боғлар каби яшнар ҳаттоки тоғлар.
Лутфингиз ёғини билан шод қилинг,
Мендай бебош кўнглин ҳам обод қилинг.
Асло дариғ тутмай ҳиммат кўлини,
Очсангиз мен каби ношуд йўлини,
Амру фармон каби ҳар сўзингиздан
Чиқмасман тўғри ҳар чизингиздан.
Ҳар битта сўзингиз биларман фармон,
Ўтинчим, бўлмасин бу менга армон.
Сизга салоқатли Тўхтамиш сўзим,
Тасдиқлайман муҳр билан, бас, ўзим!
Бир минг уч юз тўқсон биринчи йил, қиш
Фаслида бу мактуб сизга ёзилмиш».

* * *

Элчиларни яхши кутиб олдилар,
Сўзларига вазмин қулоқ солдилар.
Уларни бағоят эъозлаб ҳассос,
Зиёфат қилдилар Темур Бекка хос.
Тўхтамиш хатига ва лекин шитоб,
Шу тобда ёзилар муносиб жавоб:

«Аллоҳ номи билан йўнилди хома,
Аллоҳ номи билан битилди нома!
Муқтадир Тангрининг қудрати билан,
Ҳам дини исломнинг нусрати билан!

Фақат яхши ният билан, албатта,
Умид боғлагандим мен сенга катта.
Неча бора енгди сени Ўрусхон,
Лашкарингни қилди ер билан яксон.
Ўрусхон ўғли ҳам ғоят бешафқат,
Сира ҳам қилмади сенга, бас, шафқат.

Барча ўтинчингга биз қулоқ солдик,
Неча бор ўлимдан ҳам асраб қолдик.
Ва лекин қўллади аввал Худойим,
Бизлар ҳам, шубҳасиз, қўлладик доим.
Ерга уриб ҳамки қадр-қимматим,
Дариғ тутмадим ҳеч сендан ҳимматим.
Яқин одамимдай бағоят ортиқ
Дуру гавҳарларни ҳам қилдим тортиқ.
Тўкис қилиб сенинг кемтик бахтингни,
Олиб бердик Олтин Ўрта тахтини.
«Ота-боламиз!» деб қасам ҳам ичдинг,
Қасамингни бузиб кафан ҳам бичдинг.
Бизларга хиёнат қилдинг, кўрнамак,
Сени кўр қилар биз берган нон-намак.
Семирган ит каби эгасин қопар,
Хоин ҳеч шубҳасиз жазосин топар.
Яхшиликни билмас, эй нонқўр бало,
Балоларга қилдинг бизни мубтало.
Камина Эронда бўлган бир палла,
Юртимизга босиб келдинг баралла.
Босқинчилик қилиб, қилиб қаттиқ жанг,
Элу юртнинг ҳолин қилган эдинг танг.
Гарчи ёприлсанг ҳам мисоли чақин,
Ҳамлангни кўнглимга олмадим яқин.
Дедимки, ҳамма ҳам адашар аммо
Шубҳасиз, бўлмас бу катта муаммо.
Ақлу ҳушин йиғиб бир кун бегумон,
Қилган қилмишидан бўлар пушаймон.
Теран мулоҳаза қилиб баҳузур,
Хато қилдим дея сўрайди узр.
Афсус, тахт билан маст бўлибди кўнглинг,
Кибру ҳаво билан тўлибди кўнглинг.
Оёғинг ҳам тамом ердан узилган,
Биз билан қасдлашиб феълинг бузилган.
Талтайиб ўзингни қудратли билдинг,
Озарбайжонга ҳам хужумлар қилдинг.
Бизнинг Хоразмга юриш қилдинг сен,
Мен билан ошкора уруш қилдинг сен.
Билиб олиб менинг бор сирларимни,
Менга қарши қўйдинг амирларимни.

Миср билан битим-иттифоқ тузиб,
Енгмоқчи ҳам бўлдинг давлатим бузиб.
Кейинги пайтларда сира турмай тинч,
Фақат менга қарши қайрайсан қилич.
«Амирларим йўлдан урдилар!» дебсан,
Ҳаром қотган бузоқ гўштини ебсан!
Болтани айблар ўтинчи нўноқ,
Сен ҳам амирларинг айблайсан, боқ.
Соҳибингни мугуз битиб суздинг ҳам,
Ўз томингни қанот битиб буздинг ҳам.
Лутфу марҳаматим ҳамон кутасан,
Ханжарингга асал суриб тутасан.
Тобакай қанчалар қилсанг ҳам итлик,
Тобакай қилишим керак йигитлик?!
Яхшилаб уқиб ол сўзларим менинг,
Ортиқ алданмайман макрингга сенинг.
Алдансанг исталган амир сўзига,
Тик қарай билмасанг улар кўзига,
Ким сени ардоқлар қудратли шоҳ деб,
Ҳеч ақлинг кирмади кетма-кет панд еб.
Сендай қасамхўрдан қилармиз ҳазар,
Ваъдабозлигингдан ҳазар, алҳазар!
Мени донишманд шоҳ дейсан-у, бироқ,
Кечирим сўрашинг мантиқдан йироқ.
Ваъданга алданар нодон эмасман,
Сенга ортиқ яхши бир сўз демасман.
Жангдан ўзга чора йўқ айна маҳал,
Барча муаммони жанг қилади ҳал».

* * *

Темур Бек шиори адолат фақат,
Душмани қабиҳлик, разолат фақат.
Тўхтамишга қарши бошлайди юриш,
Юриш дема зинҳор росмана уруш.
Қипчоқ даштларининг на поёни бор,
Чексиз поёнининг на аёни бор.
Лашкар кетиб борар шитоб Ғарб томон,
Тўхтамиш изига тушган бегумон.
Қорачуқдан ўтар лашкар бесабр,
Дашт узра сувсизлик жонларга жабр.

Ташналикка чидар гар одам зоти,
Нобуд бўлар бироқ кўпларнинг оти.
Заҳмату машаққат тортиб бағоят,
Кичик Тоғга етар лашкар ниҳоят.
Икки кун йўл юриб яна сарбасар,
Улуғ Тоғни манзил қилар бор лашкар.
Соҳибқирон чиқар тоғ узра баланд,
Кўздан кечиради атрофни ҳарчанд.
Уфққа туташган чексиз биёбон,
Бирон фуқарою бексиз биёбон.
Биронбир дарахтсиз поёни йўқ дашт,
Бағрида мудрайди сирли саргузашт.
Ҳаётнинг мароми бузилган саҳро,
Бор жумла жаҳондан узилган саҳро.
Темур Бек ҳаловат билмайди сира,
«Бизлардан қолсин дер бунда хотира!».
Қодир амри билан эгилиб бошлар,
Бир жойга тўпланди зиёда тошлар.
Лашкарнинг ғайрати билан беадоғ,
Даштда пайдо бўлар яна битта тоғ.
Темур Бек сафарин эзгуга йўйиб,
Тоштарошлар тошга ёздилар ўйиб:
«Етти юзу тўқсон учинчи сана,
Айни ёзнинг ора ойи росмана,
Тангри лутфи билан қўй йили эди,
Бу жойлар Темур Бек манзили эди.
Икки юз минг лашкар билан музаффар,
Шиддатли жангларда қучгани зафар,
Тўхтамиш билан жанг қилишга тайёр,
Хоннинг холини танг қилишга тайёр.
Тошлардан баланд тоғ қилди у бунёд,
Кўрганлар қилсинлар дуо билан ёд»¹.

¹Йирик харсанг тошга аслида туркий ёзувда қуйидаги матн ёзилган: «Тарих етти юз тўқсон учда, қўй йил ёзнинг ора ой Туроннинг султони Темурбек икки юз минг черик била ислом учун Тўхтамишхонни (нг) хонига йуриди. Бу ерга етиб, белгу бўлсун теб бу йўбани кўпорди. Тангри нусрат бергай. Иншооллоҳ. Тангри эл кишига раҳмат қилгай. Бизин дуо била ёд қилгай». Маълумотларга кўра, бу йирик тош Санкт-Петербургдаги Эрмитаж музейида сақланмоқда.

* * *

Темур Бек лашкари қувар изма-из,
Тўхтамиш лашкари кўринмас ҳаргиз.
Темур Бек лашкарин бисёр бегумон,
Холдан тойдиришни ўйлар хон ҳамон.
Шип-шийдам саҳрода озиқ-овқатсиз,
Холдан тойиб бўлсин дейди қувватсиз.
Бепоен даштларда елдай улоқиб,
Кучдан қолсин дейди ғоят тутоқиб.
Ва лекин ҳар иши пухта Темур Бек,
Шижоати метин гўё темирдек.
Вазиятга қараб иш тутар лашкар,
Ов қилиб баъзида қуш тутар лашкар.
Очлик ҳам лашкарга синов-синоат,
Атала билан гоҳ қилар қаноат.
Жониворлар бисёр жойда, албатта,
Ов ташкил қилинар жуда ҳам катта.
Музаффар лашкарни қилиб ҳайронлар,
Тузоққа илинар семиз жайронлар.
Чарга шарофати билан ҳам дарров,
Беҳисоб кийиклар қилинарди ов.
Ёввойи эчкилар бағоят бисёр,
Темур лашкарига яна Худо ёр.
Яна ёв изидан тушар басма-бас,
Қилиб бўлмас ғаним холига ҳавас.
Ниҳоят авжи ёз икки баҳодир
Ўртасида бўлар қаттиқ жанг содир.

Фазо ҳам еттита самовот дуркун,
Азалдан бўлгандай ҳафта етти кун,
Темур етти қўлга бўлар лашкарин,
Пешма-пеш у жангга ташлайди барин.
Жангдан олдин Амир Темур музаффар,
Намоз ўқиб тилар Тангридан зафар.
Лашкар тоғдек сабот билан бошлар жанг,
Қўп ўтмасдан қилар ғаним холин танг.
Жанг майдонин ташлаб қочар Тўхтамиш,
Ёвлиги бир муддат унинг тўхтамиш.
Темурийлар ўлжа олади бисёр,
Бисёр ўлжа билан лашкар бахтиёр.

Ўнлаб отли бўлар оддий пиёда,
Отлиқлар ўлжаси ўн бор зиёда.
Қўй ва қўзиларнинг сон-саноғи йўқ,
Сону саноғининг ҳам адоғи йўқ.
Ҳар бир аскар қўйни тўлиб қайтади,
Юртга Қорундай бой бўлиб қайтади.

XXII

1394 ЙИЛНИНГ КУЗ ВА 1395 ЙИЛНИНГ БАҲОР ФАСЛИ. ТЎХТАМИШХОН БИЛАН ҲАЛ ҚИЛУВЧИ ЖАНГ

Тўхтамишхон инсофни билмас,
Темур Бекни ҳеч писанд қилмас.
Хоннинг жуда ғайрати тошар,
Тап тортмасдан Дарбанддан ошар.
Қилган каби қаттиқ ҳақорат,
У Ширвонни қилади ғорат.
Амир Темур юраги пора,
Хонга қарши ахтарар чора.
Ғанимат ҳар куну ҳар сана,
Тайёрланар урушга яна.
Саноғи йўқ лашкар қўзғолар,
Дарбанд томон дадил йўл олар.
Амир Темур шижоатли шер,
Бу жангда ҳам ғолиб бўлсам дер.
Енгиш учун хон Тўхтамишни,
Пухта қилар ҳар битта ишни.
Режа тузар сўзсиз мукамал,
Вақтдан ютиш даркор энг аввал.
Ташаббусни бермай сира ҳам,
Ёвни қилиш керак хотиржам.
Шу мақсадда юборар элчи,
Турфа сирдан бохабар тилчи.
Муросага сўзсиз интилар,
Тўхтамишга сулҳ таклиф қилар.
Тўхтамиш бу таклифга рози,
Саркардалар бироқ норози.

Улар дейди: «Жанг қиламиз, бас,
Бу гал ғолиб бўлармиз, хуллас.
Чингизхонга авлодмиз ғолиб,
Бутун Турон юртига толиб.
Чиғатойхон мулки бор Турон,
Бизларники демак, бегумон.
Темур Бекдан тортиб олармиз,
Бошига ит кунин солармиз.
Ўнлаб юртни талаб бахтиёр,
Бойликларни тўплаган бисёр.
Бор бойлиги бизники бўлар,
Қўйнимиз ва қўнжимиз тўлар.
Жангга бошланг бизни, эй хоқон,
Темур Бекни қилармиз яксон!»
Хон маъқуллар улар зикрини,
Зикри неки, ҳар бир фикрини.
Тайёрланар ҳар икки томон,
Икки лашкар ғоят беомон.
Амир лашкар қўнглини билар,
Барчасига эҳсонлар қилар.
Саркардалар баридан ортиқ,
Ҳар бирига ўзгача ортиқ.
Бутун лашкар кўриқдан ўтар,
Ҳайқириғи оламини тутар.
Тоғлар титраб ногоҳ берар тан,
Денгизлар ҳам жўшар дафъатан.
Аён гарчи лашкар зоҳири,
Кўринмайди асло охири.
Қиличлари оташ яшиндай,
Жумла жаҳон аҳли қўшиндай.
Наъра тортар бамисли вулқон,
Тоғларни ҳам қилгудай талқон.
Шиддат билан ўша пайт борҳо,
Қароргоҳ ҳам қилинар барпо.
Ҳандақлар ҳам қазилар хушёр,
Мўндулар ҳам ичида бисёр.
Ҳар бир сипоҳ шижоатли, дов,
Чапарлардан тикладилар ғов.
Барча ишни битказар лашкар,
Тунни хушёр ўтказар лашкар.

* * *

Ўн бешинчи апрел санаси,
Жанг қилишнинг келар хонаси.
Шиддатли жанг дастлабки куни,
Туркий олам икки устун
Амир Темур ва Тўхтамишхон,
Ўзаро жанг бошлар беомон.
Жангга чорлаб барчани огоҳ,
Ноғоралар чалинар ногоҳ,
«Ироданигиз қилинг деб маҳкам!»
Гумбирлайди дўмбиралар ҳам.
Дашт шамоли каби сар-сари,
Байроқдорлар чопар илгари.
Арслон каби шиддатли ҳар от,
Суворийлар учун жуфт қанот.
Темурий ҳар сипоҳ мисли шер,
Рустамни ҳам бас енгаман дер.
От устида қоматин эгар,
Гўё қоплон каби ғаротгар.
Титратади ерни шитоби,
Янграр само ичра хитоби.
Жўшқин денгиз каби жўш урар,
Жанг майдони сари тўш урар.
Тўхтамиш ҳам тулкидай айёр,
Шиддатли жанг учун шай, тайёр.
Лашкар тўплар қумдай саноксиз,
Саноғи ҳам ҳатто адоқсиз.
Ғайрат қилса ҳар бири ҳатто,
Юлдузни ҳам урар бехато.
Мўр-малахдай бисёр пиёда,
Суворийлар минг бор зиёда.
Кўзи ёнар мерганлар бисёр,
Ёвни ғиштдай терганлар бисёр.
Қиличбозлар моҳирдан-моҳир,
Афсунгардай соҳирдан-соҳир.
Найзабозлар жўмарду аъло,
Жаҳаннамга қилар мубтало.
Камончилар ўқ узган ҳамон,
Ғалвир бўлар ҳаттоки осмон.
Раъдандозлар отганида тош,

Бир тош билан ёрилар минг бош.
Ғанимни тез қилар тору мор
Милтиқлар ҳам ўт очар бисёр.
Ёв холини қилиш учун танг,
Тўхтамишхон шитоб бошлар жанг.
Ҳужум қилар Бек Ёрлиқ ўғлон,
Мададкори Оқтау полвон.
Довуд Сўфи лашкарига бош,
Удурқу¹нинг сипоҳи қўлдош.
Ҳар лаҳзани азиз билдилар,
Жуванғарга ҳужум қилдилар.
Авжга чиқар лаҳза сайин жанг,
Сўл қанотнинг холи бўлар танг.
Амир Темур ҳамиша бардам,
Ажратади уларга ёрдам.
Темурийлар айна шу палла,
Ҳужум қилар ёвга баралла.
Ногоҳ ортга чекинар рақиб,
Лашкар қилар ортидан таъқиб.
Ғайрати жўш уриб лашкар бас,
Ёв ортидан қувар басма-бас.
Пистирмага дуч келар улар,
Тўхтамишхон омади кулар.
Қилич сермар ёвлар ҳар тараф,
Таъқибчилар бўлар бартараф.
Икки лашкар наъра тортади,
Жанг шиддати яна ортади.
Ва дафъатан амир Темур Бек,
Исканжада қолар темурдек.
Бўрилардай йиртқич пишқириб,
Ёв лашкари келар бостириб.
Ҳаловати ногоҳ йўқолар,
Ҳаёти хавф остида қолар.
Ёв қаршида турса ҳам бироқ,
Ваҳимадан мардона йироқ,
Темур Бекка бегона ҳадик,
Ўлимга ҳам қарайди у тик.

¹ Бек Ёрлиқ ўғлон, Оқтау, Довуд Сўфи, Удурқу – Тўхтамишхон саркардалари.

Шайх Нуриддин шамолдай елар,
Мадад учун тез етиб келар.
Мардонавор барчаси шу он,
Темур учун мустаҳкам қалқон.
Отдан тушиб лашкари дарров,
Ўққа тутар ёвни беаёв.
Етиб келар Муҳаммад Озод,
Ёвга зарба берар Оллоҳдод.
Хон лашкарин шиддати ортар,
Арслон каби наъра ҳам тортар.
Темурийлар бироқ мардона,
Улоқтирар ёвни ордона.
Кун ботиб тун чўккани ҳамон,
Шиддатли жанг тўхтар бегумон.

* * *

Тўхтамишхон лашкари бало,
Жанг қилишдан тап тортмас асло.
Иккинчи кун яна мисли шер,
Темур Бекни, бас, енгаман дер!
Хон ишонган икки саркарда,
Ҳужум қилар яна саҳарда.
Хон Исабий ва Ҳожи Бахши,
Хон лашкарин шиддатли нақши,
Темур Бекка ташланар дарҳол,
Ҳировул¹ни тўзғитар алҳол.
Муроди тек зафар, тантана,
Ўнг қанотга ташланар яна.
Бу Сайфиддин Ҳожи лашкари,
Тушиб қолар қуршовга бари.
Бошида гар ўйнаса ҳам тош,
Улар берар ҳужумга бардош.
Бу аҳволдан бўлдию огоҳ,
Етиб келар жасур Жаҳоншоҳ.
Темур Хожа Оқбуға ҳам тез,
Мадад қўлин чўзади шу кез.
Жангчилари ҳар ишга қодир,
Пайдо бўлар Рустам баҳодир.

¹ Ҳировул – лашкарнинг илғор қисми кетидан борувчи бўлинма;
лашкарнинг марказ, қанотлари олдида турувчи олд қўшинлар.

Авжга чиқар қаттиқ олишув,
Олишув не, қаттиқ солишув.
Жангу жадал деманг, худойим,
Бу росмана қиёмат қоим!
Жанг бўлади тинмай бутун кун,
Ҳеч бир томон бўлолмас устун.

* * *

Тўхтамишхон зафарга толиб,
Ниҳоят у бўлсам дер ғолиб.
Гўё сира шафқат қилмас ёв,
Панд беради саркарда Ақтов.
Ўнг қанотнинг бошлиғи жасур,
Бироқ жуда ўжар, такаббур.
«Фалончида қасдим бор дейди,
Гар паст келсам, бошимни ейди.
Ҳал қилайлик тез бу мавзуни,
Ижозат бер, ўлдирай уни!»
Хон айтади: «Сўзинг сершиддат,
Сен ўзингни босгин бир муддат.
Бу талабинг ўринли бироқ,
Маъно билан мазмундан йироқ.
Аввал ёвни енгайлик, кейин
Сен қасдингни оларсан тайин».
Ақтов кўнмас бу шартга сира,
Хоннинг кўнглин қилар у хира:
«Илтимолим рад этсанг агар,
Кетарман бош олиб муқаррар!»
«Ғанимлардай тутма ўзингни,
Ўйлаб гапир ҳар бир сўзингни.
Қаршимизда ёв бор беаёв,
Шафқатни ҳеч билмайди бу ёв.
Шиддатли жанг кутмоқда катта,
Сенга ҳам бу аён, албатта.
Темур Бекни енгайлик олдин,
Ва хотиржам олармиз биз тин.
Узун бўлар яна ҳам дастинг,
Душманингдан оларсан қасдинг».
Ақтов бироқ кўнмайди зинҳор,
Ўз лашкарин тўплаб у такрор,

Олисларга бошлаб кетади,
Тўхтамишни ташлаб кетади.

* * *

Амир Темур мудом хотиржам,
У ибодат қилар бу тун ҳам.
Саждадан бош олмасдан узоқ,
Ғалабага бу гал ҳам муштоқ,
Ҳар бир жангда қилган музаффар,
Яратгандан тилайди зафар.

* * *

Бошланади бас, учинчи кун,
Шу кун топар айни жанг якун.
Қочиб кетган қанча аскари,
Заифлашган хоннинг лашкари.
Тангри сўзин Темур Бек сўзлаб,
Заифлашган қисми кўзлаб,
Жангга ташлаб лашкарин барин,
Янчиб ташлар хон жуванғар¹ин.
Темурийлар наъралар тортар,
Лаҳза сайин шиддати ортар.
Қаттиқ қилич сермаб ҳар тараф,
Хон лашкарин қилар бартараф.
Амир Темур яна музаффар,
Яна жангда қучар у зафар.
Тўхтамишхон гар қаҳрин сочар,
Темурга бас келолмай қочар!

XXIII

АВНИК ҚАЛЪАСИ ФАТҲИ

Темур Бек лашкари мудом беором,
Пешма-пеш олинар қанча истехком.
Қанча қўрғонларни забт этар яна,
Тантана устига яна тантана.
Забардаст бўлса ҳам Темур Бек дасти,
Зафар қўлга осон кирмайди асти.

¹Жуванғар – лашкарнинг сўл қаноти.

Рақиб холи қанча бўлса ҳамки танг,
Қурбонсиз бўлмайди аксарият жанг.
Шарқий Анадўли, Арас дарёси,
Тинимсиз шовуллар дарёнинг саси.
Дарёга туташган бепоён дала,
Араснинг бўйида асрий бир қалъа.
Тоғ узра жойлашган истехкоми зўр,
Самога пайваста баланд томи зўр.
Авник қалъаси бу ғоят мустаҳкам,
Эгаллай олмаган баҳодирлар ҳам.
Қора Юсуф туркман ўғли дардисар,
Амир Масир унда ҳоким сарбасар.
Таслим бўлишни ҳеч ўйламас сира,
Асл ниятин ҳам сўйламас сира.
Қалъа атрофида Темур лашкари,
Юлдузлар сингари бисёр аскари.
Ноғора-нафир¹лар, дўмбиралар соз,
Титратар замин у самони ҳамроз.
Музаффар лашкарнинг ғолиб сурони,
Қаҳрли қаҳратон қаттиқ бўрони.
Илоҳий амрдай айни шу замон
Жангга даъват қилар шоҳона фармон.
Қўшинлар дафъатан хужумга ўтар,
Қалъани бир ҳамла билан забт этар.
Амир Масир холи сўзсиз бўлар вой,
Истехком ичидан ночор олар жой.
Ваҳмадан кўрқоқ юраги пора,
Тўрт томон бош уриб ахтарар чора.
Отасидан мадад кутар умидвор,
Гуржилар билан ҳам шартномаси бор.
Ҳийла билан вақтдан ютса бир замон,
Мадад кучлар етиб келар бегумон.
Гўё ишнинг кўзин яхши билар у,
Ёшгина ўғлини элчи қилар у.
Оро кирар дея бола жонига,
Ноибларини ҳам қўшар ёнига.
Гўёки Темурдан илтифот кутиб,
Илтижолар билан юборар мактуб:

¹Нафир – карнай.

«Амир Темура жумла жаҳоннинг шоҳи,
Жаҳон шоҳларининг ҳатто паноҳи.
Қудрати қошида наинки жаҳон,
Таъзимда ҳаттоки забардаст осмон.
Илоҳо, яна ҳам забардаст бўлсин,
Қасд қилган ғанимлар бари паст бўлсин.
Содиқ қулларингиз мудом мўл бўлсин,
Сизга қарши чиқмоқ – менга йўл бўлсин.
Соҳибқирон йўқ ҳеч сиз каби ўктам,
Сизга жоним фидо қилсам ҳамки кам.
Арзимас совғамни қилгайсиз қабул,
Омонлик берсангиз гар топиб маъқул,
Бош эгиб борарман ҳузурингизга,
Сизга қуллик – бахту саодат бизга»!
Элчиларни сийлаш азалий одат,
Азалий одатда бахту саодат.
Яратганга – банда, Расулга уммат,
Амир Темура қилар шоҳона ҳиммат.
Масир ўғлига зар камар боғлайди,
Отасин қошига дадил чоғлайди:
«Омонлик тилаши маъқул бизларга,
Амир Масир содиқ бир қул бизларга.
Ғанимлик белбоғин беллардан ечдик,
Отангнинг бир қошиқ қонидан кечдик.
Қаттиқ қаҳримиздан қўрқмасин зинҳор,
Фақат лутфимиздан бўлсин умидвор.
Бахту иқбол бўлсин деса гар йўлдош,
Ўзи келиб эгсин қошимизда бош».
Элчилар ҳисорга қайтиб боради,
Темура Бек сўзларин айтиб боради.
Амир Масир қатъий бир қарор қилмас,
Темурнинг олдига боришни билмас.
Мадад кучларига кўз тикар ҳамон,
Дафъатан яна жанг бошлар ногаҳон.
Темур гар ҳамиша ошна жангларга,
Ошна не, бўлса ҳам ташна жангларга,
Баимкон сулҳ йўлин излар ҳамиша,
Сулҳталаб рақибни сизлар ҳамиша.
Ўжар Амир Масир ишидан диққат,
Амир Тахуртанбек қилар насиҳат:

«Истеҳком мустаҳкам демагин зинҳор,
То мағлуб бўлиб панд емагин зинҳор.
Саробий орзуни қилмагин ҳавас,
Темур Бекка ҳеч ким келолмагай бас.
Аллоҳ суйган зотга бўлсанг гар қарши,
Шубҳасиз татрайди Яратган Арши.
Оқил ўйнашмайди ҳеч арбоб билан,
Ҳар бир арбоб урар минг бир боб билан.
Ўнлаб шаҳаншоҳлар азимдан-азим,
Темур Бек қошида қилганлар таъзим.
Юзлаб Рустамлар ҳам ғуломи унинг,
Самодан ҳам баланд мақоми унинг.
Фаридун ва Жамшид ва хоқони Чин,
Барчаси Темурга банда чиппа-чин.
Холис маслаҳатим сенга шу замон,
Тоғдан тушиб, тила Темурдан омон.
Ўз бошингга ўзинг орттирма бало,
Минг битта балога бўлма мубтало».
Гўёки саҳрода сарсон пиёда,
Масирнинг қўркуви бўлар зиёда.
Жангу жадалларда бамисоли шер,
Яқин қариндоши Сатилмишга дер:
«Менинг сўзларимга сен қулоқ солгин,
Ўғлимни ҳам дарҳол ёнингга олгин.
Темур ҳузурига борасан шу пайт,
Унга содиқлигим таъзим қилиб айт.
Элчилик ишини бажаргин аъло,
Бошимиздан бадар кетсин бу бало».
Яна совға билан элчилар борар,
Темурнинг пойида яна ёлворар.
Ўша таваллою, яна ўша арз,
Фирибгар сингари айёрона тарз.
Темурга сира ҳам ёқмайди бу ҳол,
Барчасин ҳибсга олади дарҳол.
Йигирма биринчи июн – авжи ёз,
Темур лашкарига ғалаба ҳамроз.
Муборак санада шамолдай елиб,
Муҳаммад Султон ҳам қўшилар келиб.
Фурсатни бой бермай барчаси шунда,
Хужум бошладилар шиддатли тунда.

Токи тонгга қадар етар айни жанг,
Рақиб холини танг этар айни жанг.
Темурга хайрихоҳ замину замон,
Қалъадан кимлардир тонг отган ҳамон,
Музаффар лашкарнинг кўнглини чоғлаб,
Бир хат жўнатдилар найзага боғлаб:
«Сатилмишдир Амир Масирнинг марди,
Сатилмишсиз бисёр Масирнинг дарди.
Уни ҳибс қилиб тўғри қилдингиз,
Масирнинг юрагин қаттиқ тилдингиз.
Сатилмишсиз Масир қанотсиз бир қуш,
Йўлидан адашган телбадай беҳуш.
Ҳаловат, ороми буткул йўқолди,
Таслим бўлишига жуда оз қолди».
Жаҳон зобитлари ичра мўътабар,
Соҳибқирон бўлар бундан бохабар.
Амир Масир ўғлин қошига чорлар,
Болакай беғубор кўзлари порлар.
Олти ёшли бола – беғубор шоён,
Талъатида хуру ғилмон намоён.
Ёлворар у Амир Темур қошида,
Отасин ташвиши мурғак бошида:
«Ижозат берсангиз, уйга қайтайин,
Отамга бор гапни дарҳол айтайин.
Бағрингиз кенг қилиб, қилиб марҳамат,
Бир қошиқ қонидан кечсангиз фақат.
Шамширини илиб отам бўйнига,
Кафанликни ташлаб қулдай энгига,
Олдингизга бошлаб келарман дарҳол,
Соҳибқирон, рухсат бергайсиз алҳол».
Амир Темур меҳри жўшар бағоят,
Такрорлар ваъдасин яна ниҳоят.

Ҳадялар билан бас уни қўллайди,
Отасин олдиға яна йўллайди.
Бўйнига ҳам тақар олтин ҳамойил,
Барчани яна ҳам қилади мойил.
Элчилар ҳам қўшиб юборар бирга,
Темур марҳамати сиғмас таъбирга.

Қалъада барчасин кутиб олдилар,
Лутфу марҳаматдан ҳайрон қолдилар.
Халойиқ ҳайратдан неча бор қалқар,
Темур ҳимматини барчаси алқар.
Сийлаб соҳибқирон элчиларин ҳам,
Барчасин кузатиб қўйдилар хуррам.
Ва лекин Масирнинг заиф суръати,
Қалъадан чиқишга етмас журъати.
Темурни ўйласа совуйди қони,
Танидан чиққудай титрайди жони.
Амир Темур англар: қўрқоқ бу Масир,
Ваҳима дастида то ҳануз асир.
Ғазабдан Темур Бек бағри доғланар,
Қалъани забт этиш учун чоғланар.
Яна фармон берар бекларга шитоб,
Жангга чорлаб қилар лашкарга хитоб.
Ноғоралар ларза солади ерга,
Ҳар бир аскар дўнар забардаст шерга.
Карнайлар садоси қанот бахш этар,
Дилларга шижоат-шиддат нақш этар.
Ҳар бир манжаниқдан отилган ҳар тош,
Ўнлаб елкалардан учиради бош.
Юзлаб рақибларнинг жони узилар,
Ўнлаб иморатлар ногоҳ бузилар.
Қирғин-барот авжга чиқаркан чунон,
«Урҳо-ур!»дан титрар замину осмон.
Аланга ичида неча уй ва том,
Кимлар ақлу ҳушдан айрилар тамом.
Обод гўшалар ҳам дафъатан барбод,
Қиёмат қўпгандай дод ила фарёд.

* * *

Темур Бек лутфидан ахтариб паноҳ,
Масирнинг онаси келар баногоҳ.
Аввало ўғлининг жонини ўйлар,
Темур Бек пойига бош уриб сўйлар:
«Салкам бир ой бўлди, давом этар жанг,
Қалъада барчанинг холи бўлди танг.
Кулфатзада элнинг бағри қон бўлди,
Омон қолганлар ҳам чалажон бўлди.

Ўғлимга ҳам сира тутманг сиз осон,
Сизга бас келолмас ҳаттоки арслон.
Дуч келса наинки арслон берар тан,
Юраги ёрилиб ўлар дафъатан.
Менинг ўғлим эса оддий бир банда,
Ўтинчим – ортиқ ҳеч қилманг шарманда.
Барчамиз ҳам ахир мўмин-муслмон,
Ба ҳаққи айни шу моҳи рамазон,
Ўғлимнинг гуноҳин кечиб бир йўла,
Бизларга омонлик бергайсиз тўла».
Амир Темур жавоб берар хотиржам:
«Аёл ҳам онасиз ғоят муҳтарам.
Фаришталар билган инсонни азим,
Биз эса онага қилармиз таъзим.
Зотан, ким ўзини ҳисоблайди мард,
Аввало аёлни эъзозлаши шарт.
Мен ҳам эртаю кеч дегайман Аллоҳ,
Мен ҳам муслмонман, алҳамдулиллоҳ!
Икки олам ичра юксак қиммати,
Расули акрамнинг мен ҳам уммати.
Рамазон, шубҳасиз, энг муқаддас ой,
Ҳар бир сонияси ҳикмат билан бой.
Шайтон ҳам кишанбанд қилинган палла,
Фақат савоб қилмоқ даркор баралла.
Мен ҳам кўнглим жуда кенг қилиб қўйдим,
Яхшию ёмонга тенг қилиб қўйдим.
Ўғлинг Амир Масир бир ойдан буён,
«Таслим бўламан!» деб алдар бегумон.
Неча бор элчилар юборди бироқ,
Ва лекин қилмиши ақлдан йироқ.
Кўнглимни ҳар қанча қилса ҳам хира,
Қасд қилиб ҳаддимдан ошмадим сира.
Хоҳласам, мен учун бу жуда осон,
Қалъани бир кунда қиларман яксон.
Лекин соҳибқирон бўлсам ҳам кабир,
Рамазон ҳурмати – қиларман сабр!
То ҳануз фикримдан қайтганим йўқ ҳеч,
Ўғлинг эрта кунни қилмай асло кеч,
Узр сўраса гар келиб атайин,
Барча гуноҳларин кечарман тайин».

Масирнинг онасин ғоят меҳрибон
Сарой Мулк хоним ҳам қилади меҳмон.
Туман оқа, аҳли ҳарамнинг бари,
Темур ҳарамда бор ёшу қари,
Ғаразу ғанимлик буткул бегона,
Масир онасига бўлар парвона.
Шоҳона дастурхон ёзилар катта,
Нозу неъматлари бисёр, албатта.
Зиёфат қизийди, қизийди базм,
Маст қилар куй-қўшиқ, наво ва назм.
Ҳиммат-илтифотни ортиқ қилдилар,
Тилло тақинчоқлар тортиқ қилдилар.
Тун бўйи эъвозлаб бағоят уни,
Кузатиб қўйдилар эртаси куни.

* * *

Истеҳкомга қайтиб келади она,
Шубҳасиз ўғлига бўлар парвона.
Нима деган бўлса Темур Бек сардор,
Батафсил баридан қилар хабардор.
Ваҳимачи Масир то ҳануз бироқ,
Тўғри қарор қабул қилишдан йироқ.
Ҳамон ўжар кимса каби қилар иш,
То ҳануз ортирар бошига ташвиш.
Темур Бекка қарши қайраб тишини,
Калтабин кимсанинг қилар ишини.

* * *

Амир Темур қаҳри келар баногоҳ:
«Наҳот таслим бўлмас Масирдай гумроҳ!
Уни ҳам енгмасак кўнглим ҳеч тўлмас,
Дунёни унга тор қилмасак бўлмас.
Қалъани бутунлай қилгани ғорат,
Ёнида тикланглар баланд иморат.
Масирнинг бошига бағоят бебош,
Иморат устидан ёғдирамиз тош».
Лашкар айни ишга киришади шахд,
Кесилар дафъатан қанча дов-дарахт.
Ёғоч-тахта, бисёр тоғ тоши билан,
Иморат тикланар бир зумда улкан.

Масир қалъасидан ҳатто юқори,
Яна ҳам ваҳима солар виқори.
Иморат устига ғолиб чиқдилар,
Манжаниқларни ҳам олиб чиқдилар.
Шафқатсиз равишда қилган каби дўқ,
Камончилар қалъа сари отар ўқ,
Фалакнинг гардиши айланар яна,
Тошотар қуроллар шайланар яна.
Гўёки осмондан ёққан каби тош,
Тошлар отилади рақибга бебош.
Темур Бек лашкари қилади таъқиб,
Сира бас келолмас Масирдай рақиб.
Кўнгли бўлса ҳамки бағоят хира,
Таслим бўлишни у ўйламас сира.
Бироқ юз ўгирар ундан иқболи,
Бағоят танг бўлар аҳоли ҳоли.
Ҳатто ичимлик сув қаҳад бўлади,
Қалъа омма учун лаҳад бўлади.
Бирма-бир қалъани бари тарк этар,
Масирни лашкари ҳам ташлаб кетар.
Ниҳоят тақдирга тан берар Масир,
Ҳайит куни тушар Темурга асир.
Яна ғолиб лашкар иқболи кулар,
Кўшалок байрамни нишонлар улар.

XXIV

ҲИНДИСТОН ЗАБТИ

1398 йил. Баҳор ва қиш.

Ақлли зотларга азалдан зоҳир,
Яхши билар аҳли фаросат моҳир,
Тангри инояти ҳам фатҳу зафар,
Саодату иқбол йўли музаффар
Гўёки тенги йўқ шоҳона ғазал
Раҳмати илоҳий азалдан-азал.
Азалдан шубҳасиз бўлса ҳам бахти,
Гар юсак самодай давлатин тахти,
Тоққа чиқмаса гар дўлона қайда,
Агар жон чекмаса жонона қайда?!

Машаққатсиз оғир юмуш битмайди,
Машаққатсиз жаннат насиб этмайди.
Астойдил тортмасдан сафар заҳматин,
Қўлга киритмассан ҳажнинг раҳматин.
Жон фидо қилмасанг Мажнун мисоли,
Насиб этмас зинҳор ёрнинг висоли.

* * *

Лутфин дариф тутмай меҳрибон Аллоҳ,
Давру даврон сурди Султон Ферузшоҳ¹.
Ўттиз йилдан ортиқ юрт шоҳи бўлди,
Мўмин-мусулмонлар паноҳи бўлди.
Бироқ шоҳ бағри ҳам бутун бўлмайди,
Султон ҳам дунёга устун бўлмайди.
Тугади заминда насиба мухлат,
У ҳам қилди боқий оламга рихлат.
Тоғу тахт берганди гар унга Худо,
Бироқ валиаҳддан қилганди жудо.
Хуллас, Ҳиндистонда тахт талаш бўлди,
Юрт вайрон, халқ мулки хомталаш бўлди.
Ҳиндистон разолат чоҳига чўкди,
Мазлумларнинг оху воҳига чўкди.
Кун сайин ҳаддидан ошиб золимлар,
Ҳинддан бошин олиб кетди олимлар.
Беғуноҳ одамлар олиб жонини,
Куйдирдилар халқнинг хонумонини.
Соҳибқирон топар бу ҳолдан хабар,
Кенгаш чақиради дарҳол мўътабар.

АМИР ТЕМУР «ТУЗУКЛАРИ» ДАН

Ҳиндистонни забт этиш учун қилган кенгашим

То қодир шаҳаншоҳ қилган Худойим,
Айни фикрда мен собитман доим:
Шоҳ учун шубҳасиз яхши от яхши,
Кофирларга қарши ғазовот яхши.

¹ Султон Ферузшоҳ (Ферузшоҳ III) – Деҳлида 1351 – 1388 йилларда ҳукмронлик қилган ҳукмдор.

Шоҳ олис юртларга ғолиб от солсин,
Мардона жанг қилиб эгаллаб олсин.
Лочин каби қилиб сарбаланд парвоз,
Ҳамиша музаффар жаҳонгирлик соз.
Қўлга олсам дедим Ҳиндистонни ҳам,
Наинки Ҳиндистон, бор жаҳонни ҳам.
Сира тинчлик бермас экан айни ўй,
Сира тарқамайди маслаҳатли тўй,
Дедиму фарзандлар, амирлар зикрин
Эшитиб билайин барчасин фикрин
Дея улар билан маслаҳат қилдим
Ниҳоят уларнинг фикрини билдим.
Муҳаммад Жаҳонгир¹ деди фардона:
«Ҳиндистонни агар олсак мардона,
Бисёр олтинлари билан бегумон,
Қўлимизга кирар бор жумла жаҳон».
Муҳаммад Султон² ҳам кўрсатиб ўзин,
Мардона билдирди дилдаги сўзин:
«Ўзингиз бўлсангиз бизга раҳнамо,
Ҳиндистонни олиш эмас муаммо.
Лекин осон қўлга кирмас бу зафар,
Тинкамиз қури тар хўп олис сафар.
Қанча дарёлардан ўтмоқ ҳам керак,
Сахролар оралаб кетмоқ ҳам керак.
Ҳиндлар ҳам жанг қилиш бобида моҳир,
Жоду ҳам ишлатар афсунгар соҳир.
Одамхўр филлари лашкарга офат,
Кўрқаман, етказар катта талофат».
Юлдуз каби чақнар ҳар икки кўзи,
Менга ёқди Султон Ҳусайн³ сўзи:
«Қуrollаниб йўлга тушайлик алҳол,
Ҳиндистонни қўлга олайлик дарҳол.

¹ Аслида Амирзода Пирмуҳаммад Жаҳонгир(1376– 1406) – Амир Темурнинг набираси. Отаси Жаҳонгир вафотидан (1376) кейин у Кобул, Қандаҳор, Ғазна ва Балхни идора қилган.

² Муҳаммад Султон– Амир Темурнинг набираси. Жаҳонгирнинг ўғли (1376– 1403). Онаси Олтин Ўрда хони Ўзбекхоннинг (1312– 1341) набираси Хонзода бегим бўлган.

³ Султон Ҳусайн– Амир Темурнинг набираси, қизи Оқа Беги (Тағайшоҳ)нинг ўғли.

Шубҳа қилманг асло ушбу нақлимга,
Хукмирон бўлармиз ҳар тўрт иқлимга».
Амирзода Шоҳрух¹ жуда ҳам вазмин,
Қатъий баён қилди барқарор азмин:
«Бир пайт диққат билан бериб эътибор,
«Туркий қонунлар»да ўқиганим бор.
Жаҳонда беш нафар шон-шавкатли шоҳ,
Шубҳамиз, уларни сийлаган Адлоҳ.
Уларнинг хурматин жо қилиб дилга,
Доим лақабларин олишар тилга.
Мисоли самода ёрқин офтоб-ой,
Ҳиндлар подшосини рой дейдилар, рой.
Касб қилган қайсарлик каби турумни,
Қайсар деб аталар подшоси Румни.
Тоғларнинг бургуту сингари мағрур,
Хитой ва Чин-Мочин подшоси – фағфур.
Ғайрат-шижоати мисоли вулқон,
Туркистон подшоси аталар хоқон.
Эрону Туронда шаҳаншоҳ дерлар,
Заминда сояи иллаллоҳ дерлар.
Шаҳаншоҳнинг ҳукми ғоят мустаҳкам,
Мудом жорий бўлган Ҳиндистонда ҳам.
Токи қўлимизда Эрону Турон,
Бўладиган гапни айтсам бегумон,
Шитоб Ҳиндистонга етишимиз шарт,
Бу ўлкани ҳам фатҳ этишимиз шарт».
Амирлар негадир сусткашлик қилди,
Уларнинг гаплари бағримни тилди:
«Шиддатли жангларда аямай жонни,
Забт этдик ҳам дейлик биз Ҳиндистонни.
Йўқолар у ерда қолсак наслимиз,
Тамоман ўзгарар ҳатто аслимиз.
Кун келиб ҳам ҳиндча сўйлай бошлайди,
Ҳатто ҳиндлар каби ўйлай бошлайди.
Оқибат ёв ғолиб бўлар бир жойда,
Жангу жадаллардан бизга не фойда?»
Ва лекин мен қатъий аҳд қилган эдим,
Бу юрт забтин гўё нақд қилган эдим.

¹ Шоҳрух (1377– 1447) – Амир Темурунинг кенжа ўғли, 1405 йилдан Хуросон ноиби, 1409– 1447 йилларда Темурийлар салтанати олий ҳукмдори.

Фурсатни бой бериб ўйламай йирок,
Амирлар кўнглин ҳам ранжитмай бироқ,
Дедим: «Яратганга ёлворайлик биз,
Қуръони каримдан фол кўрайлик биз.
Нени раво кўрса Тангри мукамал,
Олий фармонига қилармиз амал».
Барча учун маъқул бу фикр ғоят,
Ниҳоят Қуръондан чиқди шу оят:
«Аё, эй, пайғамбар! Сизга шу фармон,
Каломим сиз учун бўлсин, бас, дармон.
Кофир-мунофиқлар билан жанг қилинг,
Шиддатли жангларда холин танг қилинг.
Уларга сиз раҳм қилманг сира ҳам,
Уларнинг жойлари дўзах-жаҳаннам.
Солиб бўлмас аянч холига назар,
Бундай кимсалардан ҳазар-алҳазар»¹.
Айрим амирларга ёқмади бу фол,
Хомуш бўлиб қолди барчаси дарҳол.
Ғазабим баногоҳ туғёнга келди,
Ҳаттоки бешафқат исёнга келди.
Ўйладим: уларни мансабдан олай,
Кутволларга ишни топшира қолай.
Лекин улар камол топган қўлимда,
Ҳамиша парвона ўнгу сўлимда.
Ғазабимни босиб сир бермадим ҳеч,
Ниҳоят барчаси гар бўлса ҳам кеч,
Фикримни чин дилдан қўллади такрор,
Кўнглимда тариқча қолмади ғубор.
Саҳролар шамоли каби сарсари,
Ҳамжиҳат йўл олдик Ҳиндистон сари.

Ҳинд сари жадал от чоптириш зарур,
Адолатни қарор топшириш зарур.
Лашкар Ҳиндистонга йўл олар дарҳол,
Барча заҳирани мўл олар дарҳол.
Манзил сари барча бетоқат шошар,
Дашту саҳролару доvonлар ошар.

¹ Қуръони карим, Таҳрим сураси, 9-ояти карима. Қаранг: Ўша китоб, 662-бет.

Кемалардан денгиз карвонин тузиб,
Амударёдан тез ўтдилар сузиб.
Ўтиб неча куну неча бир сана,
Деҳли минорлари кўринди, ана.

* * *

Насиб этиб ногоҳ султонлик бахти,
Маллуга ўтганди Ҳиндистон тахти.
«Саҳронинг қуюни каби сарсари,
Темур лашкарлари келар Ҳиндн сари!»
Бу хабар Маллуни қилмас асло лол,
Уруш тадоригин бошлайди дарҳол.
Дафъатан чопарлар йўллар ҳар томон,
Ёрдам берар ҳар бир рожа баимкон.
Урушга шайланиб жидду жаҳд қилар,
Темурни енгишга қатъий аҳд қилар.
Сарфлаб қанча бойлик, қанча кумуш-зар,
Тўплар минглаб отлиқ ва минглаб аскар.
Вазирлари айтар: «Бари бехуда,
Амир Темур дасти забардаст жуда.
Элчилар юбориб сулҳ тузиш даркор,
Доим сулҳга мойил Темурдай саркор.
Бисёр совға-салом бас қилиб тортиқ,
Биз унинг кўнглини овлайлик ортиқ.
Яхши гапга илон инидан чиқар,
Ёмон гапга қилич қинидан чиқар.
Жаҳлини чиқарсак бу соҳибқирон,
Катгаю кичикка келтирар қирон.
«Оллоҳнинг ғазаби!» деган номи бор,
Ҳатто ямламасдан ютар коми бор.
Муроса қилсак гар обод бўламиз,
Қасдлашсак, шубҳасиз, барбод бўламиз.
Унга бас келмаса гар Аллоҳ қодир,
Жангда енга олмас ҳеч бир баҳодир!»
Маллу дер: «Темур ҳам мен каби банда,
Мен уни қиларман енгиб шарманда.
Аксари шоҳларда бўлмас диёнат,
Аксари ваъдага қилар хиёнат.
Бугун ваъда бериб гар сулҳ тузади,
Бир кун ҳам ўтмасдан уни бузади.

Сиёсат мисоли сароб иморат,
Ёлғону бўхтондан аксар иборат.
Темур ҳам мардона қилмайди ҳеч жанг,
Аксари хунари ҳийлаю найранг.
Олтмиш ёшдан ошиб кучдан ҳам қолган,
Олдинги ғайрати сўзсиз йўқолган.
Кекса бир чўлоқни енгиш чикора,
Мен уни қиларман ҳатто минг пора.
Минглаб суворийлар, минглаб пиёда,
Пистирмалар ҳар бир кентда зиёда.
Босқинчига қарши қўллайди элим,
Ишонганим ўнлаб жанговар филим.
Забардаст жиҳозлай ҳар ёвқур филни,
Вайрон қилар ҳатто азим Бобилни.
Ҳар бирининг метин совути бўлар,
Бу совутлар ёвнинг тобути бўлар.
Филларнинг тишида қиличлар аъло,
Ёвни балоларга қилар мубтало.
Қўнғироқлари ҳам солади жаранг,
Жаранг солиб қилар душман холин танг.
Ёв устига девдай ўкириб борар,
Рустамдай ботирлар юрагин ёрар.
Ҳар филнинг устида кунгурали тахт,
Тахт узра беш-олти камончи некбахт.
Ёв бошига ўқлар ёғдириб қора,
Уларнинг бағрини қилар минг пора.
Филлар залворидан титрар ҳатто ер,
Қочгани жой топа олмас ҳатто шер.
Бостириб борганда қора булутдай,
Темурнинг лашкари тўкилар тутдай.
Улар тўлқин каби ёзиб қулочин,
Ёвнинг метин сафин қилар чилпарчин.
Фироқ кечасидай балоси бисёр,
Тору мор қилар бор ағёрни хушёр.
Филларим Темурнинг лашкарин янчар,
Кўксига қасоскор қиличим санчар!»

* * *

Аркини давлатни йиғиб муҳтарам,
Машварат ўтказар Соҳибқирон ҳам.

Бу сафар ҳам кўз-кўз қилиб ўзини,
Мунажжимлар айтар тахмин сўзини:
«Жангни бошламоққа айнаи шу замон,
Юлдузлар ҳолати бермайди имкон».
Амир Темурга ҳеч ёқмас бу фикр,
Ҳар галгидек қатъий қилади зикр:
«Фасод оламида юлдузлар доим,
Бизни қўлласа бас қодир худойим.
Тангри иродаси барқарор жойда,
Юлдузлардан ҳеч ким кутмайди фойда.
Юзин ўғирмаса Тангри ногаҳон,
Бандаси кўрмайди ҳеч қандай зиён.
Қуръони каримни очиб кўринг фол,
Насиб этса, не тонг, бизларга иқбол».
Қуръони каримнинг Юнус сураси,
Оятлар ичра ҳам соз мастураси:
«Аслида ҳаёти дунёнинг холи,
Бизлар мўл ёғдирган ёмғир мисоли.
Наботот олами ёмғир билан бой,
Замин ҳам касб этар ўзгача чирой.
«Ҳосил мўл бўлди!» деб қувонар деҳқон,
Хаёлан тиклар у тоғ каби хирмон.
Бироқ ер юзини қилгандай обод,
Барчасин бир онда қилармиз барбод»¹.
Бу оятда келган айнаи шу ҳолат,
Душман заволидан ёрқин далолат.
Фурсатни бой бермай улар айнаи кез,
Маллухон учун ҳам фол кўрдилар тез:
«Жамики сирларни мукамал билар,
Қодир Аллоҳ аён мисол келтирар:
Бизлар ризқ-рўзини қилган зиёда,
Ҳотам каби қўли очиқ дунёда,
Аъло феъли билан бизларга маъқул,
Некбахт одам билан тенг бўларми қул?!
Бутларга сиғиниш бу қулнинг иши,
Имон-эътиқоддан йироқ қилмиши»².

¹ Қуръони карим, Юнус сураси, 24-оят и каримадан. Қаранг: Қуръони карим, ўзбекча изоҳли таржима, 2004 й., 233-бет.

² Қуръони карим, Наҳл сураси, 75-оят и каримадан. Қаранг: Қуръони карим, ўзбекча изоҳли таржима, 2004 й., 305-306-бетлар.

Қуръони каримнинг муқаддас хати,
Темур лашкарига Тангри ҳиммати.
Дуогўй пир каби дилдан очиб қўл,
Фақат зафар тилар, тилайди оқ йўл!

* * *

Темур айтар: «Маллу нияти аён,
Хуфиялар барин қилдилар баён.
Унинг ишонгани жанговар филлар,
Бироқ ваҳимага тушмас оқиллар.
Ўлимдан ўзганинг чораси бисёр,
Чикора биз учун Маллудай ағёр.
Аввало филларни қилсак бартараф,
Насиб этар бизга ютуқ, шон-шараф.
Амир Шайх Нуриддин баҳодир сўзлар,
Маллу каби ёвни енгишни кўзлар:
«Бизга мадад берар муқтадир Розик,
Жанг майдони узра бамисли қозик,
Ўткир учли симлар ташлаймиз бисёр,
Душман бўлса ҳамки ҳар қанча хушёр,
Филлар оёғига симлар санчилар,
Азобдан ортига қайтади улар.
Қутурган ит каби занжирин узар,
Маллухон лашкарин сафини бузар.
Жанговар филлари аълодан-аъло,
Унинг ўз бошига бўлади бало».
Темур учун маъқул бўлар бу фикр,
Мамнуният билан қилади зикр:
«Жуда соз, ва лекин ушбу тадбир кам,
Таклифингиз айтинг, шоҳ Малик, сиз ҳам».
«Маллухонда бўлса филлар забардаст,
Бизда бор туялар, қўтослар чапдаст.
Уларнинг устига хас-хашак боғлаб,
Хас-хашакни ҳатто ёғ билан ёғлаб,
Ёндириб йўллаймиз биз душман томон,
Ваҳимага тушар филлар бегумон.
Қўтосу туялар ҳамон ўкириб,
Оловнинг забтидан чунон ўкириб,
Филларни ортига қайтарар дарҳол,
Душман лашкарин ҳам қилар ҳайрон-лол.

Ғафлат ичра қолган ёвни шу палла,
Бартараф қилармиз бизлар баралла».
Турфа хил фикрлар бўлиб омухта,
Жанг режаси ишлаб чиқилди пухта.
Синд дарёсидан то Деҳлига қадар,
Соҳибқиронга ёр бўлиб муқаддар¹,
Асирга олинган эди минглаб ёв,
Барчаси бартараф қилинди дарров.
Аксинча жанг пайти бари кўзғолиб,
Кўлига дуч келган яроғни олиб,
Гўё кутилмаган шафқатсиз ҳарба²,
Лашкарнинг ортидан берарди зарба.

* * *

Ниҳоят жанговар саф тортар лашкар,
Шиддатли жанг учун тайёр ҳар аскар.
Муҳаммад баҳодир ўнг қўл томонда,
Халил Султон эса сўл қўл томонда.
Уларнинг ёнида неча баҳодир,
Ҳатто Рустамни ҳам энгишга қодир.
Забардаст лашкарнинг манглай қисми ҳам,
Совутлари каби метин жисми ҳам.
Амир Темур ўзи лашкар қалб³ида,
Ғайрату шижоат жўшар қалбида.
Уларга юзланган хон Маҳмуд Султон,
Ўз лашкари билан қайсар Маллухон.
Мингларча Ҳиндистон сипоҳдорлари,
Ҳиндистон диёрин асил норлари.
Филлар наъра тортиб бошлар экан жанг,
Темур лашкарининг гўё ҳоли танг,
Манглай қисми ортга чекинар алҳол,
«Душман кўрқди» дея ёв томон дарҳол,
Шиддат билан олға интилар аммо
Уларнинг йўлини тўсар муаммо.
Жанг майдони бўйлаб сочилган тиғиз
Ўткир учли симлар мисоли бигиз
Филлар оёғига қаттиқ санчилар,

¹ Муқаддар – тақдир, қисмат.

² Ҳарба – найза.

³ Қалб – лашкарнинг марказий қисми.

Оғриғи уларнинг бағрини тилар.
Туя ва қўтослар яна бир гала,
Барчаси гўёки тирик машғала,
Филларнинг устига ташланар ногоҳ,
Бундай балолардан тополмай паноҳ,
Филлар бош бермасдан ортга қайтади,
Ҳиндлар лашкарини янчиб кетади.
Пароканда бўлар Маллу лашкари,
Ҳужумга ўтади Темур аскари.
Қиёмат қоимдай бўлар қаттиқ жанг,
Маллухон лашкарин холи бўлар танг.
Темур зарбасига қилолмай тоқат,
Жанг майдонин ташлаб қочар оқибат.

XXV

РИВОЯТ

Икки вафодор ёр бир-бирига вафо қилиб, бошларидан кечгани, уларнинг шарофати билан юз минг бош қиличдан ва қилич қиндан қутулгани, ҳатто қайта қинга киргани¹

Эшитдим, бир замон беармон султон,
Ярим дунё хони Темур Кўрагон,

Қанча ғанимларнинг ҳолин танг қилган,
Ҳиндистонда жуда қаттиқ жанг қилган.

Темир лашкарига омад ёр бўлар,
Душман лашкарлари тору мор бўлар.

Ғанимлар барчаси ғайридин тамом,
Шоҳ айтар: «Барчасин қилинг қатли ом!»

Қирғин-барот бўлар ғоят беомон,
Нил дарёси каби қон оқар чунон.

Бу дарёда бошлар сойнинг тошича,
Ҳар сипоҳ бош олар ки ўз бошича.

¹ Алишер Навоий, «Ҳайрат ул аброр», XXXVII боб, муаллиф шеърий табдили.

Хунрезлик авжига чиқар, худойим,
Гўё бошлангандай қиёмат қойим.

Ғаним ичра икки содиқ дўст ночор,
Эл қатори бўлар қирғинга дучор.

Шоҳнинг фармонини бажариш лозим,
Шайланар бир аскар азимдан-азим.

Қўлига қиличин олар дафъатан,
Ва лекин ҳайратда қолар дафъатан.

Ночор ҳолда кўриб содиқ йўлдошин,
Дўсти жондан кечиб тутади бошин:

«Менинг сўзларимга қулоқ солгайсан,
Аввало, сен менинг бошим олгайсан».

Дўстини чопишга чоғланган ҳамон,
Буниси дер: «Аввал мени қил қурбон!»

У қайси бирига қаҳрин қилса фош,
Буниси кўярди оёғига бош.

Ниҳоят ҳайқирав дарғазаб қотил:
«Иккингишни ҳам тез қиларман қатл!»

Ва лекин қиличин кўтарса шитоб,
Бири қилар эди ёлвориб хитоб:

«Дўстим заволига бўлмаин гувоҳ,
Олдин мени ўлдир, баҳаққи Аллоҳ».

Икки дўст ёлвориб нидо қиларди,
Бир-бирига жонин фидо қиларди.

Кўп фурсат ўтмасдан айни шу замон,
Бир нидо янгради: «Ёвга ал-омон».

Дўстлик ҳаққи улар кечди жонидан,
Шоҳ ҳам кечди бутун ёвнинг қонидан.

Бир-бирига содиқ икки дўст ҳассос,
Ўзлари ва элни қилдилар халос.

Эй Навоий, сенга дўст берса Худо,
Сен ҳам қил бошингу жонингни фидо.

Соқийё, олиб кел қадаҳ ёр бўлсанг,
Меҳру вафо шарти билан бор бўлсанг.

Оғзимга жон етди – даво қил менга,
Токай ваъда ахир – вафо қил менга.

XXVI

ҲАЛАБ ШАҲРИНИНГ ФАТҲИ

Темур Бек Ғарб томон кетиб боради,
Беҳасти¹ шаҳрига етиб боради.
Забт этилар дашту даласи унинг,
Ҳаттоки мустаҳкам қалъаси унинг.
Ғолиб лашкар шитоб тушади йўлга,
Антоб қалъаси² ҳам киради қўлга.
Лашкарларга қанот музаффар хитоб,
Ҳалаб шаҳри томон йўл олар шитоб.
Бу хабар барчани безовта қилар,
Бешафқат тиғ каби бағрини тилар.
«Бу хужумга қандай берамиз бардош?!» -
Ваҳимага тушар ҳоким Темиртош.
Хат йўллар тез Миср ҳукмдорига,
Ундан ўзга ким ҳам ярар корига.
«Темурни ҳамжиҳат енгсак деб шояд»,
Араблар Ҳалабга шошар ниҳоят.
Турли бекликларнинг қўшини елар,
Шадун бошлиқ Дамашқ лашкари келар.

Ҳалабга мададга ошиқиб, зотан,
Олтмиш минг аскар жам бўлар дафъатан.
Ва лекин каттаю кичик кўнгли ғаш,
Саркардалар қилар тўпланиб кенгаш.
Темиртош теранроқ фикр қилади,
Холис фикрларин зикр қилади:

¹ Беҳасти – тахминан ҳозирги Туркиянинг Бесни шаҳри.

² Антоб қалъаси – Ҳозирги Туркиядаги Ғази Антоб шаҳри, шу номдаги вилоят маркази.

«Мададга келдингиз шу кунда бизга,
Чин дилдан раҳматлар айтамиз сизга.
Агар бамаслаҳат қилсак бизлар иш,
Сўзсиз бошимиздан кетар бу ташвиш.
Бироқ пухта қилиш зарур ҳар ишни,
Келишиб олайлик нима қилишни».
Дамашқ ҳукмдори Шадун қизиққон,
Дафъатан портлайди бамисли вулқон:
«Ҳеч қандай кенгашга ҳожат йўқ зинҳор,
Жанг қилиб душманни қилармиз тор-мор!»
Темиртошга ёқмас бундай ҳовлиқиш,
Фикрин баён қилар яна серташвиш:
«Темур Бекнинг мудом равон коми бор,
«Аллоҳнинг қиличи!» деган номи бор.
Зотан, рақибимиз Темурдай даҳо,
Ўзимизга ортиқ бермайлик баҳо.
Лашкарин сафида Турон эрлари,
Ҳаттоки зиёда Эрон шерлари.
Забардаст Туркистон йўлбарслари бор,
Ҳар қандай душманни қилар тору мор.
Зарби зўр Бадахшон қоплонларининг,
Хуросон палангу сиртлонларининг.
Дашти Қипчоқ, Хитой лочинлари зўр,
Тўрт томондан келар мисли малах-мўр.
Зиёда Исфаҳон бўрилари ҳам,
Шиддатли жанг қилар чўрилари ҳам.
Форсий отлиқлари хужум қилганда,
Рустами дoston ҳам бўлар шарманда.
Ҳинду Синд филлари даҳшат темиртан,
Ғаним ўтакасин ёрар дафъатан.
Муҳими, қай томон қилса ҳам сафар,
Ҳамиша раҳнамо музаффар зафар.
Қайси бир ўлкага бўлса гар толиб,
Бахту иқбол доим йўлбошчи ғолиб.
Ҳамиша ҳамроҳи Ҳақ-Парваргидор,
Тақдир мувофиқу қадар мададкор.
Ҳамиша очади йўлини Худо,
Доим ғолиб қилар қўлини Худо!
Зотан, нодон ишин қилмайлик зинҳор,
Қасддан бағримизни тилмайлик зинҳор.

Кимки қарши чиққан бўлса ногаҳон,
Уни енголмаган жангда ҳеч қачон.
Оқил ўзин қасддан ташламас жарга,
Қайсарлик қимматга тушар ўжарга.
Забт этган Хуросон, Исфохонни ҳам,
Ҳаттоки бепоён Ҳиндистонни ҳам.
Темур қаҳри келса ғоят бешафқат,
Ҳатто Хоразмга қилмаган шафқат.
Барча рақибларин қилиб лол-ҳайрон,
Шаҳар-қалъаларни забт этар осон.
Итоатни кимки билмаса аъло,
Бошига ёғдирган минг битта бало.
Буни теран ўйлаб кўргайсиз сиз ҳам,
Муроса йўлини танлайлик биз ҳам.
Эгилган бошни ҳеч кесмайди қилич,
Жонимиз омону кўнгил бўлсин тинч.
Юртимизни Темур қилмасин яксон
Десангиз сулҳ бунинг шарти бегумон».
Шадун каби беклар калтабин, қайсар,
Сулҳ тузишга қарши чиқар сарбасар:
«Бу гапга қўшилиб бўлмайди зинҳор,
Унда нима бўлар номус билан ор?!

Қадрин ерга урмас жамиятимиз,
Бизнинг ҳам бор ахир ҳамиятимиз.
Бошимизда ҳатто ўйнатса ҳам тош,
Темурнинг қошида биз эгмаймиз бош.
Холи маълум Турон қалъаларининг,
Девори лойидан далаларининг.
Эрон шаҳарлари ҳам шундай, зотан,
Ҳужумга дош бера олмас дафъатан.
Мудофаа девори пахса билан лой,
Шаҳарларнинг холи осон бўлар вой.
Шунинг учун улар барчасин осон,
Қўлга киритганди Темур Бек султон.
Шаҳарсозлик улар учун бегона,
Лекин бизнинг меъмор улус мардона,
Мергандай юлдузни бенарвон урган,
Қоядай шаҳару қалъалар қурган.

Шаҳримиз девори метин билан тош,
Ҳар қандай зарбага беради бардош.
Ҳатто бир йилда ҳам йиқита олмас,
Лашкарларимиз ҳам жўмард ва толмас.
Уларнинг қўлида Дамашқ камони,
Камонлар ичида заб беомони.
Миср қиличлари яшиндай шитоб,
Ҳар қандай ғанимни нимталар шу тоб.
Моҳир қуролсозлар илми омухта,
Араб найзалари бағоят пухта.
Ҳар битта аскарда Ҳалабий қалқон,
Ҳатто Темурни ҳам қилади яксон.
Бизга ҳам хайрихоҳ меҳрибон Аллоҳ,
Жанг қилиш учун шай олтмиш минг сипоҳ.
Олтмиш минг қишлоқ бор ҳамда қасаба,
Ҳар бири биттадан берса табаа,
Лашкаримиз ортар бас икки ҳисса,
Бизга бас келолмас Темур, алқисса».
Темуртош ранжийди бундан росмана,
Сулҳу муросадан гап очар яна:
«Қизишиб хулоса қилиб басма-бас,
Жангу жадални ҳеч қилмайлик ҳавас.
Не ҳожат бизларга ёмонлик йўли,
Аввал бизга даркор омонлик йўли.
Қай томон қасдлашиб токи жанг қилар,
Энг олдин ўзининг холин танг қилар.
Жанг қилсак шаҳримиз вайрон бўлади,
Бегуноҳ аҳоли қурбон бўлади.
Наинки фарзандлар – умидимиздан,
Мосуво бўлармиз бор-будимиздан.
Ҳатто жонимиздан бўлармиз жудо,
Асраб қололмайди ҳаттоки Худо.
Темурга бош эгиб қилсак итоат,
Шубҳасиз ёр бўлар бизга саодат».
Ва лекин Шадун ўз фикридан қайтмас,
Жангдан ўзга бирон каломни айтмас:
«Муросадан нажот ахтарманг сира,
Муроса деб қилманг кўнглимиз хира.
Бош эгиб борсак ҳам Темур ҳижжалаб,
Бисёр божу хирож қилади талаб.

Омонлик моли деб талар боримиз,
Ер билан тенг бўлар номус-оримиз.
Тортиб олар нону ошимизни ҳам,
Қаҳри келса, олар бошимизни ҳам.
Бошига келса ҳам минг битта бало,
Мардлар мағрур бошин эгмайди асло.
Ҳамиша қул бўлиш қўрқоқнинг иши,
Бошидан аримас бисёр ташвиши.
Дунёда олмайлик қўрқоқ деган ном,
Темурга қарши жанг қилармиз, тамом!»
Ҳалабда бир талай ажамлик ҳам бор,
Холис хизмат билан топган эътибор.
Кенгашда қатнашар улар сардори,
Дафъатан янграйди унинг ҳам зори:
«Амир Темур феъли бизларга аён,
Яхшига яхшидир, ёмонга ёмон.
Хайрихоҳ элларга бағрин кенг очар,
Бироқ ғанимларга захрини сочар.
Сулҳ таклиф қилинса айни шу жойда,
Шубҳасиз, барчамиз кўрамиз фойда».
Шадунга ёқмайди бу гап ҳам лекин,
Ғазабини босиб сўзлайди секин:
«Темур ҳеч шубҳасиз юртдошингиздир,
Юртдошу ҳаттоки қондошингиздир.
Ўзингиз Ҳалабга келганингиз кам,
Ҳалабни олсинми Амир Темур ҳам!
Сизнинг кимлигингиз, бас, билармиз биз,
Ўша босқинчилар жосусларисиз!
Темур лашкарларин қилгач қатли ом,
Сизни ҳам йўқотиш керак батамом!»

Шадун ҳовлиққанча неларки деди,
Ҳақиқатга улар бари зид эди.
Ундан рухсорини ўгирганин бахт,
Исбот қилиб берар кўп ўтмасдан вақт.
Турфа хил фикрлар қилинди такрор,
Бироқ жанг қилишга қилинди қарор.
Метин қўрғонимиз биз учун қалқон,
Шаҳардан чиқмаймиз дедилар ҳеч он.

Душман хужум қилса ҳамки минг қайта,
Тангрига чин дилдан шукрона айта,
Миноралардан биз ўққа тутармиз,
Барча хужумларин бас, даъф этармиз.
Ўзгача тус олар бироқ вазият,
Ҳалабликлар тортар аччиқ азият.

* * *

Темур жосуслари Ҳалабда бисёр,
Улар барча гапдан хабардор ҳушёр.
Кенгашда айтилган ҳар битта фикр,
Темурга шубҳасиз қилинар зикр.
Бу гаплар туғдирмас ҳеч қандай ташвиш,
Шошилмай Ҳалабга қилар у юриш.
Жанг қилиш ниятин гўё тарк этар,
Икки кунлик йўлга бир ҳафта кетар.
Бир фарсахдан ортиқ йўл юрмас ҳар кун,
Бутун лашкар қотиб ухлайди ҳар тун.
Лашкар атрофига хандақ қазилар,
Ёвни ҳайрон қилар ишларни қилар.
Темур муаммога келган каби дуч,
Ҳалаб аҳлига бу бахш этади куч.
Ўзларига ишонч ортиб баногоҳ,
Шаҳардан ташқари чиқарлар ногоҳ,
Гўё Темурни ҳам енгишга қодир,
Тикладилар қанча қўналға, чодир.
Шиддатли жанг учун тортар улар саф,
Ва лекин барчаси кетади бенаф.
Темурга хайрихоҳ Тангрининг Арши,
Ҳеч бир лашкар унга туrolмас қарши.
Уч кун давом этар кенг майдонда жанг,
Ҳалабликлар холи уч кундаёқ танг.
Бир минг тўрт юзинчи йилнинг куз фасли,
Темур Бек лашкари – туронлик асли,
Олтмиш мингдан ортиқ ғоят бешумор
Ҳалаб лашкарини қилар тору мор.
Қурбонлар қалашиб ётар ҳар ёнда,
Яна кимлар қурбон бўлар ҳар онда.
Ер тишлаб ётади не жўмард зотлар,
Жасадларин босиб учади отлар.

Темур Бек лашкари қўлида Ҳалаб,
Лашкар нафси қонар шаҳарни талаб.
Ҳалаб бойликлари қолмас безга,
Ғолиб лашкар чиқар барига эга.
Лак-лак олтин, лак-лак кумуш билан зар,
Темур хазинасин яна ҳам безар.
Беҳисоб молу мулк, беҳисоб мато,
Музаффар лашкарга муносиб ато.

* * *

Ҳалабда ҳам асрий удум ҳукмрон,
Шаҳарнинг ичида мустаҳкам қўрғон.
Унда ҳам Хивадай Дишан қалъа бор,
Дишан қалъа ичра Ичан қалъа бор.
Шадун ва Темуртош жон ширин, алҳол,
Мустаҳкам қалъага беркинар дарҳол.
Хандағининг эни дарё каби кенг,
Ҳатто Амударё эни билан тенг.
Хокрези ҳам унинг туташ осмонга,
Забти мушкул ҳатто соҳибқиронга.
Сипоҳ ҳам етарли жанг қилиш учун,
Зотан, ваҳимага берилмоқ нечун?!
Шадун ва Темиртош бир жону бир тан,
Иккиси ҳам бермас ҳеч тақдирга тан.
Гар жангда енгилиб кўнгли ҳеч хушмас,
Отдан тушса ҳамки эгардан тушмас.
Ўзларин жуда ҳам кўрсатишар дов,
Яна ноғоралар чалинар дарров.
Карнайлар садоси титратар ерни,
Жангга даъват қилар ҳар жўмард эрни.

* * *

Амир Темур яна шошмайди сира,
Ҳеч бир ҳолат қилмас кўнглини хира.
Истеҳкомдан асло узмас кўзини,
Минг бор ўйлаб айтар ҳар бир сўзини.
Хандақ бўйлаб равон жойлашар лашкар,
Қалъа шинакларин нишонга олар.
Буржлардан ҳам кимки чиқарса гар бош,
Ўққа тутар дарҳол ёвларни бебош.

Чоҳ қазувчилар тез ишга киришар,
Хандақни қуришти учун тиришар.
Қалъа тагига ҳам етиб басма-бас,
Нақблар қазишни бошладилар, бас!
Қалъа дарвозаси очилар бирдан,
Беш жангчи отилиб чиқар дафъатан.
Чоҳ қазувчиларга ташланар шитоб,
Олишув рўй берар беомон шу тоб.
Бешала ғаним ҳам холи бўлар вой,
Хандақнинг тубидан улар олар жой.
Бу бўлар бор қалъа аҳлига сабоқ,
Ортиқ ҳеч бир кимса чиқмайди мутлоқ.
Гўё очилгандай дўзах дарчаси,
Ваҳима комига тушар барчаси.

* * *

Амир Темур ёмон ниятдан олис,
Қалъага элчисин юборар холис.
Элчи ҳам зобитлар ичра ягона
Соҳибқирон сўзин айтар мардона:
«Бизга насиб этган беқиёс давлат,
Қоялар сингари сарбаланд савлат.
Сонсиз ва саноксиз лашкаримиз бор,
Исталган душманни қилар тору мор.
Ва лекин то қўлга қурол олибмиз,
Тангри марҳамати билан ғолибмиз.
Бизларни ҳамиша қўллайди Худо,
Фақат ғалабага йўллайди Худо.
Унинг лутфи билан тоғлардан ошиб,
Катта дарёлардан ўтармиз тошиб.
То ҳар бир сафарда мадакдор Раҳмон,
Хитой деворидан ўтармиз осон.
Истеҳком бўлса ҳам қанча мустаҳкам,
Дарвозалар ёпиқ бўлса ҳам маҳкам,
Йўлимизни тўса олмас ҳеч бири,
Барча зафаримиз – Тангрининг сири.
Темур жанглар қилиб асло толмаган,
Забт этмаган шаҳар, қалъа қолмаган.
Шарт эмас барчасин қилмоқлик баён,
Оламга офтобу ой каби аён.

«Қалъа мустаҳкам!» деб янглишманг зинҳор,
Тезроқ таслим бўлинг токи имкон бор.
Аксинча, қанча халқ тўкилар қони,
Бегуноҳ инсонлар узилар жони.
Минг бир заҳмат билан қилинган обод,
Қалъа ҳам беҳуда бўлади барбод.
Ўз халқингиз ажал комига отманг,
Яна ҳам зиёда гуноҳга ботманг.
Қасдлашиб оламни қилгандан вайрон,
Муроса билан, бас, сақлайлик омон».
Темуртош ва Шадун кенгаш қилади,
Сулҳ ва муросани афзал билади.
Темурнинг лутфидан бўлиб умидвор,
Қалъа калитларин топширар ночор.
Дуру гавҳарлар ҳам тортиқ қилдилар,
Бисёр тортиқларни ортиқ қилдилар.
Иккиси ҳам қўлга олинар аммо,
Шуни талаб қилар мавжуд муаммо.
Аталмиш¹ Мисрда асир то ҳамон,
Уни қутқаришга туғилди имкон.
Султон Фараж² рози бўлса гар шунга
Алмашар Темуртош билан Шадунга.
Ғалабадан Темур Бек кўнгли тўлар,
Ҳалаб қалъасида икки кун бўлар.

* * *

Яна ҳиммат қилар тақдирнинг баҳри,
Яна қўлга кирар ҳам Ҳама шаҳри.
Қурол-яроғларни тез шайладилар,
Хўмс қалъасин ҳам забт айладилар.
Қалъа бўлса ҳамки мисоли тилсим,
Темур лашкарига бўлади таслим.
Яна қўлга кирар беҳисоб фойда,
Йигирма кун қолар лашкар шу жойда.
Пир Муҳаммад³ Темур Бекка арз қилар,
Арз қилишни ўзи учун фарз билар:

¹ Аталмиш – Соҳибқирон Амир Темур 1393 йилда Мисрга юборган элчи.

² Султон Фараж – Миср султони.

³ Пир Муҳаммад Умаршайх – Умаршайх Мирзонинг ўғли, Амир Темурнинг набираси.

«Икки йилдан буён қилармиз сафар,
Тиним билмас сира лашкар музаффар.
Олам ичра қанча туғёнлар солдик,
Қанча шаҳарлару юртларни олдик.
Яна ҳам сарбаланд Темур савлати,
Яна ҳам зиёда Темур давлати.
Беҳисоб бойликлар ортди яна ҳам,
Зафар ваъда қилар келар сана ҳам.
Бироқ юрган билар йўл азобини,
Гўр азоби каби мўл азобини.
Лашкарни жанглар ҳам чарчатган жуда,
Менинг арзимни ҳеч деманг беҳуда.
Отлар ҳам чарчаган йўл юриб узоқ,
Лашкар учун чарчоқ бўлмасин тузоқ.
Ғанимлар ва лекин осуда жони,
Бошида бошпана ота макони.
Барчасин қалбида ғайрати тошар,
Жанг майдони сари мардона шошар.
Олдимизда яна қиш турибди, қиш,
Маълумки, қиш фасли жуда серташвиш.
Қиш ичра унутиб барча ташвишни,
Шу дарё бўйида ўтказсак қишни.
Лашкар тез ўзига келиб оларди,
Отлар ҳам семириб, бардам бўларди.
Шиддату шахд билан шердай росмана,
Баҳорда юришни бошласак яна».
Темур Бек хотиржам қулоқ солади,
Бир нафас тек қотиб ўйга толади.
Набирасидан ҳеч узмай кўзини,
Таъкидлаб айтади ҳар бир сўзини:
«Менинг бутун умрим йўлларда ўтди,
Кенту овуллару чўлларда ўтди.
Жангу жадал билан ҳаётим гўзал,
Жангу жадал билан баётим гўзал.
Лутфин дариғ тутмай меҳрибон Раҳмон,
Қанча ўлимлардан сақлади омон.
Ҳамиша қўлимни баланд қилди У,
Минг бир зафар билан хурсанд қилди У.
Унинг лутфи билан мудом мардона,
Ҳаловат то абад менга бегона.

Ҳаловат-хузурни ўйлаган инсон,
Фақат еб семирсам дер мисли ҳайвон.
Юксак марраларни кўзлаган саркор,
Шиддату шаҳд билан яшаши даркор.
Гарчи сендай ортиқ раста эмасман,
Бироқ хилватнишин хаста эмасман.
Пайғамбар ёшидан ҳам ўтдим мана,
Бундан буён азиз менга ҳар сана.
Тангри марҳамати билан аозим,
Янги ўлкалар забт этишим лозим.
Наинки шунчаки орзу-ният бу,
Зиммамда тарихий масъулият бу.
Боболар олдида қарзим бу шонли,
Авлодлар олдида фарзим бу шонли.
Ҳар зафар не мендай султон шавкатин,
Юксалтирар буюк Турон шавкатин.
Авлодлар бўлиши учун миннатдор,
Керак бўлса жондан ҳам кечиш даркор.

* * *

Илму ирфон муҳри бўлса тилларда,
Маърифат машъали порлар дилларда.
Яхши билиб олгин бу гапни сен ҳам,
Юртга қанча бойлик борса, шунча кам.
Юртимизни қилган мўғуллар яксон,
Халқни талаб қилган ҳам хонавайрон.
Камлик қилар халқнинг бўлгани озод,
Шаҳар, кентларимиз ҳам бўлсин обод.
Бунинг учун зарур беҳисоб бойлик,
Халқ ҳаёти бойлик билан чиройлик.
Қорин ғами бўлса фақат ташвиши,
Ғариб халқнинг асло юришмас иши.

* * *

Сабоқ бўлсин сенга бу гаплар аъло,
Ғафлат ҳаловатни ўйлама асло.
Сенинг томирингда қоним бор менинг,
Қонимга пайваста шоним бор менинг.
То тирик экансан ҳамиша хушёр,
Сенга ҳам ҳамиша Худо бўлсин ёр!

Бас, қурол-яроғни олармиз қўлга,
Дамашқ сари дарҳол тушармиз йўлга!»

* * *

Дадил кетиб борар лашкар сарбасар,
Баалбак фатҳи ҳам бўлар муяссар.
Бағоят мустаҳкам шаҳар қўрғони,
Қоядай сарбаланд ҳар тўрт томони.
Девордаги тошлар жуда ҳам узун,
Ўн уч метрдан ҳам ҳаттоки фузун.
Салкам саккиз метр эни ҳар бирин,
Идрок қилиш гумон бу ҳолнинг сирин.
Уч ярим метр, бас, баландлиги ҳам,
Улкан тошлар билан девор мустаҳкам.
Ривоят қилишар одамлар ҳамон,
Бу шаҳарни қурган подшо Сулаймон.
Унинг амри билан деворни қодир
Жинлар қурган бўлса, не тонг, баҳодир.
Бундай тошларни, зўр бўлса ҳам асти
Қўтара олмайди одамзот дасти.
Ҳар қанча бўлмасин шаҳар муаззам,
Темур Бек лашкарин қудрати аъзам.
Заҳмат чекмас ортиқ лашкар шом-саҳар,
Машаққатсиз қўлга киради шаҳар.

* * *

Бир минг тўрт юзинчи йил сўнгги ойи,
Қаҳратон авжига чиқар кироийи.
Гоҳида қор ёғар, гоҳида ёмғир,
Жонларни қақшатар изғирин ғир-ғир.
Оппоқ қор қўйнида сарбаланд тоғлар,
Қорнинг кучоғида мудрайди боғлар.
Булутли осмон гар тунд ва қоп-қора,
Ғолиб лашкарга қиш заҳри чикора.
На кундуз, на қора тунларда тинар,
Тиним билмай зафар сари талпинар.

* * *

Амир Темур ғолиб, мард соҳибқирон,
Имон-эътиқоди собит мусулмон.

Расулга уммату Тангрига банда,
Фарзу қарз амални қилмайди канда.
Авлиёлар қабрин азиз деб билар,
Дуч келгани ҳамон зиёрат қилар.
Бу жойда ҳам азиз бир қадамжо бор,
Темур Бек ҳам сўзсиз берар эътибор.
Яратган эгамдан ёлвориб савоб,
Нуҳ пайғамбар қабрин қилади тавоб.

XXVII

ДАМАШҚ ШАҲРИНИНГ ЗАБТ ЭТИЛИШИ

Ҳалабда енгилиб қочган ёв сипоҳ,
Барчаси Дамашқдан топади паноҳ.
Абдул Қассор Ҳалаб ҳолидан огоҳ,
Одамларга дейди баҳаққи Аллоҳ:
«Ҳамон келолмайман асло ўзимга,
Эй одамлар, кулоқ тутинг сўзимга.
Ҳалаб шаҳри яксон бўлди батамом,
Ҳаттоки росмана бўлди қатли ом.
Азал қирғин-барот урушнинг иши,
Бундай қиёматни кўрмаган киши.
Дамашқ сари келар уруш ялови,
Беомон кул қилар уруш олови.
Наинки олов бу, даҳшат фалокат,
Наинки фалокат, ҳатто ҳалокат.
Ҳеч қачон бўлмаган бу каби кулфат,
Кулфат билан ҳеч ким бўлмасин улфат.
Жонини асрамоқ одамзот насли,
Азалдан пайғамбар суннати асли.
Кимнинг бўлса агар бирон улови,
Ўчмасин деса гар қалбин олови,
Ҳар лаҳза ғанимат, керак бўлса жон,
Дамашқдан бош олиб кетсин айни он».
Бунга аксарият ишонмайди ҳеч,
Дейдилар: «Бемаъни даъволардан кеч!
Қаёққа борамиз ватандан кетиб,
Ким ҳам бахт топар, айт, юртин тарк этиб?!

Сенга қолса бизлар саргардон бўлсак,
Саргардону сарсон, бағри қон бўлсак.
Ҳаттоки Худони тан олмас кофир,
Бўлмасин ҳеч ўзга юртда мусофир.
Ҳалабда ноиблар нўноқлик қилди,
Оқибат ҳалойиқ бағрини тилди.
Темурга қарши ҳеч бирикмай боши,
Қону зардоб бўлди эл обу оши.
Дамашқда сира ҳам бўлмайди бу ҳол,
Бизларга ҳамиша ёр бахту иқбол.
Титратиб замину ҳатто самони,
Қўшин тортиб келар Миср султони.
Ботир лашкарлари бамисли қоя,
Бизларни шубҳасиз қилар ҳимоя.
Қурол-яроғлари мукамал ғоят,
Темур лашкарини енгар ниҳоят.
Бизларни ўзингдай қўрқоқ деб билма,
Ваҳима қилиб бор эл бағрин тилма.
Ҳақиқий мард жангда зафарга толиб,
Ёки қурбон бўлар ё бўлар ғолиб.
Сендай қўрқоқ ширин билиб жонингни,
Хонавайрон қилиб хонумонингни,
Жанг майдонин ташлаб қочгансан аён,
Бизни ҳам қўрқоқ деб ўйлама, нодон!
Ва ёки айғоқчи бўлсанг, ростин айт,
Душманга сотилмай тўғри йўлга қайт.
Токи минг балога бўлиб мубтало,
Бошингга орттирма дафъатан бало».
Абдул Қассор мискин тутиб ўзини,
Яна такрорлайди қатъий сўзини:
«Гапларим самимий, қилманг ҳеч гумон,
Қирғинларда аранг қолдим мен омон.
Тил тортмай ўлайин агар алдасам,
Талаб қилсангиз гар ичарман қасам.
Менинг кўнглимда йўқ зарра ёмонлик,
Сизларга тилайман фақат омонлик.
Бошингизга ногоҳ тушиб қора кун,
Бағрингиз бўлмасин дедим фақат хун.
Насихатгўйга ҳеч тоқатингиз йўқ,
Хайрихоҳ бандага қилманг сира дўқ.

«Ўзингизни асранг!» дедим, шу қарзим,
Қодир Аллоҳ гувоҳ – йўқ ўзга арзим». Бу гапларга кимлар бўлса гар бефарқ,
Кимлар оғир ўйлар ичра бўлар ғарқ,
Кимлардир ғанимат билиб ҳар онни,
Балодан асрайин деб ширин жонни,
Қўлига илинган мол-мулкин олиб,
Бола-чақасин ҳам олдиға солиб,
Сафар азобидан бўлиб дилхаста,
Қадамжолар сари йўл олар аста.
Кимлардир Мисрга бош олиб кетар,
Алам билан кўзга ёш олиб кетар.
Бош олиб кетгани ким топмай имкон
Баланд чўққиларни қилади макон.
Сабр билан кимлар неча бир сана,
Хилват гўшалардан топар бошпана.

* * *

Дамашқнинг бошида хавф-хатар ортар,
Ваҳимада ҳамма оҳ-фиғон тортар.
Дарду ҳасратлари ғоят беадад,
Миср султонидан ёлворар мадад:
«Амир Темур қилди бизларга ҳамла,
Қўлига ўтмоқда бор шаҳру қалъа.
Ҳатто Ҳалабни ҳам осон забт этди,
Кўҳна Дамашқнинг ҳам пойига етди.
Уни бирга тор-мор қилмасак гар биз,
Мисрга ҳам ҳужум қилар шубҳасиз.
Бошлаб келинг дарҳол сипоҳнинг барин,
Дамашқда енгайлик Темур лашкарин».
Шоҳ Фараж бу хатни олгани ҳамон,
Лашкар билан борар Дамашққа томон.
Йўлга тушди шоҳи Миср билан Шом,
Темур Бекдан олсам дейди интиқом.
Беҳисоб лашкари бисёр бешумор,
Ёвни қилсам дейди сўзсиз тору мор.
Тақдирга сира ҳам тан бермай, зотан,
Фараж ғирром йўлни танлар дафъатан.
Дарвешона жанда кийдириб ғариб,
Ҳийлаю найрангдан нажот ахтариб,

Жосуслар йўллайди Темур қошига,
 Ногоҳ етсам дейди Темур бошига.
 Уларга заҳарли ханжар тутқазар,
 «Темурни ўлдилинг!» дейди сарбасар.
 Элчиларни қабул қилар Темур Бек,
 Қўнглида на бирон гумон ва на кек.
 Ва лекин дарбонлар жуда ҳам ҳушёр,
 Қўлга олинар бу жосуслар ағёр.
 Соҳибқирон сўзсиз дарғазаб бўлар,
 Ногоҳ қалби унинг қаҳрга тўлар:
 «Дарвеш шаънин булар қилдилар бадном,
 Жосусни қилмоқлик шартдир қатли ом!»
 Жаллоднинг қўлида заҳарли ханжар,
 Шубҳасиз, жосуснинг кўксига санчар.
 Ҳатто ёндирдилар ўтда шу замон,
 Қолмади бас ундан ҳеч ному нишон.
 Унинг шеригин ҳам эздилар сўзсиз,
 Қулоғу бурнини кесдилар сўзсиз.
 Фаражга бу сабоқ бўлсин деб катта,
 Ортга қайтардилар кейин, албатта.

* * *

Амир Темур англар муҳим ҳар палла,
 Дамашқ сари юриш бошлар баралла.
 Ҳар ғолиб юриши ҳикмат билан бой,
 Шаҳар қибласидан лашкар олар жой.
 Эҳтиёткорликда теран ҳикмат бор,
 Тикладилар одам бўйи тошдевор.
 Ўзин асрагани асрар доим Ҳақ,
 Лашкаргоҳ бўйлаб тез қазилди ҳандақ.
 Сипоҳи жангга шай бўлса ҳам аъло,
 Темур Бек бу гал ҳам шошилмас асло.
 Мададкор бўлса ҳам уруш Худоси,
 Раво бўлса ҳамки ҳар бир нидоси,
 Тўкилмасин дейди ҳеч беҳуда қон,
 Бўлмасин дер обод Дамашқ ҳам вайрон.
 Зора, яхшиликка бўлса деб дохил,
 Мактуб билан элчи юборар оқил:
 «Фараж, қудратимиз сен учун аён,
 Ҳожати йўқ ортиқ қилмоқни баён.

Турфа найрангларни ишлатмай олис,
Сен ҳам уммат бўлгин бизларга холис.
Отолмишни қайтар, дедик биз аммо,
Ҳамон ҳал бўлмади айни муаммо.
Ҳалимликни севар меҳрибон Раҳмон,
Сенга яна бир бор берармиз имкон.
Отолмишни бизга соғ-омон қайтар,
Шунда сенга барча олқишлар айтар.
Бизга узатсанг гар дўстлик қўлини,
Худо сенга очар нажот йўлини.
Заррача ҳам тортмай зиёну озор,
Аҳли аёлинг ҳам бўлар миннатдор.
Молу манолингиз ҳам бўлар омон,
Дамашққа ҳам шикаст етмас бегумон».
Элчини эъзозлаб кутиб олдилар,
Муғомбирлик билан гапга солдилар.
Тўкин дастурхон ҳам ёздилар катта,
Зиёфат ҳам қуюқ бўлди, албатта.
Лекин мақтангандай айтмай ортиқ сўз,
Дамашқ лашкарин ҳам қилдилар кўз-кўз.
Кўрсатдилар кўплаб раъдандозларни,
Лочиндай тез учар чавандозларни.
Найзабозлар турар минглаб саф тортиб,
Алпомиш сингари ғайрати ортиб.
Шиддатли жангларда шубҳасиз нафи,
Адоқсиз пиёда қўшинлар сафи.
Ҳар қандай лашкарнинг шавкати-шони,
Зиёда камончи аскарлар сони.
Бироқ билмас улар ортиқ пиёда
Лашкари Темурнинг минг бор зиёда.
Темур лашкарида ҳар бир баҳодир,
Яхлит қўшиндай жанг қилишга қодир.

* * *

Дамашқ аҳли учун бу яхши аён,
Сулҳга мойиллигин қилар намоён.
Шоҳ Фараж ҳам ширин жон ғамин ейди,
«Отолмишни сўзсиз қайтаргум!» дейди.
Темур Бек қилса бас бир муддат сабр,
Токи кўрмагаймиз биз ундан жабр.

Тезда ҳузурида таъзим қилармиз,
Ижозат берсалар, базм қилармиз.
Бор-будимиз қилиб қўш қўллаб тортиқ,
Биз унинг кўнглини овлармиз ортиқ».

* * *

Соҳибқиронни шод қилар хушхабар,
Лашкаргоҳда ҳоким сурур мўътабар.
Ўн кун туриб қолар бир жойда лашкар,
Ўт-ўлан қолмайди яйловда аксар.
Уовлар емишга бўлмасин муҳтож,
Олий фармон билан лашкар ноилож,
Дамашқдан шарқ томон йўл олар ногоҳ,
Ўзгача таъбирлар буни Фараж шоҳ.
Уни йўлдан урар шайтоний хаёл,
«Темур кўрқиб қочди!» деб ўйлар дарҳол.
Фараж айтар: «Бундай қулай пайт бўлмас,
Шитоб жанг қилмасак, кўнглим ҳеч тўлмас.
Темур Бек лашкари кетиб боради,
Бизникилар қувиб етиб боради.
Улар ўзларини ўнглагунча то,
Зарбалар берармиз ўнлаб бехато.
Бор кучимиз билан жанг қилармиз биз,
Темурнинг холини танг қилармиз биз.
Турон лашкарини қилиб тору мор,
То абад шонимиз бўлар барқарор».
Афсуски, бу бари хомхаёл эди,
Кўп ўтмасдан Фараж қаттиқ панд еди.
«Жаҳонда ким билар Худодан ўзга,
Замона не ўйин кўрсатар кўзга»¹.
Шаҳардан чиқар бор Дамашқ лашкари,
Сахро сипоҳ билан тўлар сарсари.
Чавандозлар совут-садоғи билан,
Олмос зулфиқору яроғи билан.
Пиёдалар келар кўксида қалқон,
Сарбаланд тоғни ҳам қилгудай толқон.
Камончилар келар камонин шайлаб,
Камонга пешма-пеш ўқларни жойлаб.

¹ Низомиддин Шомий, «Зафарнома», «Ўзбекистон» нашриёти, Т., 1996 й., 302-бет.

Қўлига дуч келган яроғни олиб,
Омма ҳам хезланиб бўлсам дер ғолиб.
Барчаси булутдай келарди босиб,
Темур лашкарига рақиб муносиб.
Амир Темур учун бу хол чикора,
Бундай хужумларни кўрган кўп бора.
Кўп кўрган аҳдини бузган зотларни,
Номарднинг ишини қилган мотларни.
Барча-барчасидан олган у ҳассос,
Қилмишига лойиқ бешафқат қасос!
Муқтадир Тангридан ёлвориб мадад,
Жанг учун лашкарин шайлайди беҳад.

* * *

Ғаним хужумини қилиш учун даф,
Темур Бек лашкари дарҳол тортар саф.
Дафъатан ҳар оғир ишга қодирлар,
Дарҳол тикладилар қатор чодирлар.
Қадрин теран англаб лаҳза-онларнинг,
Қанотин ёйдилар соябонларнинг.
Қаровул ва манглой тайин бўлар тез,
Мудофаа девори тикланар шу кез.
Жўмард суворийлар совути билан,
Ёвларга аталган тобути билан.
Пиёда аскарлар беҳисоб лак-лак,
Ёвни бир ҳамлада қилгувчи халак.
Шиддатли зарбида бешафқат ваҳшат,
Важоҳати солар ёвларга даҳшат.
Темур Бек лашкари беҳисоб нужум,
Ўнгу сўлдан қилар душманга хужум.
Шиддатли зарбага беролмай бардош,
Ғаним Дамашқ сари чекинар бебош.
Мудом авжга чиқар шиддати жангнинг,
Оламини титратар ҳиддати жангнинг.
Яна дарё-дарё бўлиб оқар қон,
Баҳор дарёсидай тўлиб оқар қон.
Минглаб ярадору басирлар бисёр,
Дамашқ лашкаридан асирлар бисёр.
Шомгача шиддатли қизгин жанг бўлар,
Фараж сипоҳининг холи танг бўлар.

* * *

Тонг отар, бошланар яна битта кун,
Темур Бек лашкари музаффар дуркун,
Жой олар мардона Дамашқ пойидан,
Сув очиб бор ариқ, барча сойидан,
Атрофин хандақлар билан ўрайди,
«Зафар ёр бўлсин!» деб Ҳақдан сўрайди.
Сипарлар кўксига қалқон бўлади,
Ғайрат-шижоати вулқон бўлади.
Говсипарлар билан қатор сепоя,
Лашкарни қоядай қилар Ҳимоя.
Суворийлар яна қатор саф тортар,
Ғанимлар кўнглида хавотир ортар.
Лашкар ўнгу сўли жанг учун тайёр,
Қалбу қанотлар ҳам арслондай хушёр.
Темур Бек лашкари яна шай жангга,
Ва лекин сичқоннинг ини минг танга,
Дамашқ лашкарлари ғоят беқарор,
Унутиб нелигин ҳатто номус-ор,
Жанг майдонин ташлаб қочар анчаси,
Наинки анчаси, қанча-қанчаси.

* * *

Машварат ўтказар Миср султони:
«Вазиятдан чиқиш борми имкони?!»
Айримлар мардона фикр қилади,
Дафъатан ҳовлиқиб зикр қилади зикр:
«Ростини айтганда, бизга кўз тегди,
Тақдир бошимизни баногоҳ эгди.
Ҳа, жангда енгилдик, баҳаққи Худо,
Бисёр аскарлардан ҳам бўлдик жудо.
Кўплари ярадор, басир ҳам бўлди,
Душманнинг қўлида асир ҳам бўлди.
Бироқ Яратганга минг ҳамду сано,
Ҳамон қўлламоқда бизни Раббано.
Муҳими барқарор шаҳар ва қўрғон,
Жанг учун қилиш шай минг марду майдон.
Агар собитқадам жанг қилсак билиб,
Шаҳар ва қалъани Ҳимоя қилиб,
Ажаб эмас, ҳатто зафар бўлиб ёр,

Темурни енгиб биз бўлсак бахтиёр».
Буни маъқулламас ўзгалар аммо:
«Биродарлар, жуда жиддий муаммо.
Ўйлаб иш қилар ҳар ақлли киши,
Ақлга мос бўлар унинг ҳар иши.
Бисёр лашкар билан бамисли нужум,
Темурга қўқисдан қилсак ҳам хужум,
Насиб этмади ҳеч зафар, шарофат,
Аксинча, ўзимиз кўрдик талофат.
Ким омон қолса гар хатарли жойда,
Шунинг ўзи унга энг катта фойда.
Ҳар лаҳза ғанимат шубҳасиз шу тоб,
Мисрга бош олиб кетайлик шитоб».
Фаражга бу фикр бўлади манзур,
Ва лекин сўраган сингари узр,
Темур Бекдан гўё илтифот кутиб,
Элчи билан дарҳол йўллайди мактуб:
«Бизни авфу этинг, эй соҳибқирон,
Айтган сўзимизга содиқмиз ҳамон.
Бизда ҳам бор номус, бордир диёнат,
Ваъдага қилмасмиз асло хиёнат.
Ҳовлиқма кимсалар билмас номус-ор,
Сизга хужум қилиб, қилди шармисор.
Лекин биз содиқмиз сулҳ шартларига,
Нимага келишган бўлсак – барига.
Биздай бандаларга раҳм қилгайсиз,
Барчамизни содиқ кул деб билгайсиз».
Аслида бу мактуб бир найранг эди,
Зотан, шоҳ Фаражнинг холи танг эди.
Вақтдан ютиш эди унинг мақсади
(Бахту омадининг оти оқсади).
Темурга элчисин жўнатган ҳамон,
Ўзи қочар шитоб Мисрга томон.

XXVIII

Амир Соҳибқироннинг иккинчи марта Рум томон юриши ва бунинг сабаблари

Олам ободлиги адолат билан,
Бахт топиб бўлмас ҳеч разолат билан.
Юксалгандан буён тоқи осмоннинг,
Яшнагандан буён рўйи жаҳоннинг,
Турфа хил тоифа – яхшию ёмон,
Кимлар тобе, кимлар кабир ҳукмрон.
Кимлар муҳтарам-у, кимлардир шариф,
Кимлар оддий улус, кимлардир зариф.
Кимлар дасти дароз, зўру забардаст,
Кимлар зору заиф ҳам толеи паст.
Юксак само макон фаришталарга,
Ҳурлару ғилмонлар саришталарга.
Маҳлуқу жонзотлар улардан тубан,
Тубан заминдан жой олган умуман.
Азалдан барқарор бу олий низом,
Олий низом билан тартиб-интизом.
Самовот сарбаланд бўлиши лозим,
Замин ҳам жойида туриши лозим.
Акобирлар билан оддий халойиқ,
Мартабада бўлсин ўзига лойиқ.
Дафъатан йўқолса ўртадаги фарқ,
Олам завол чоҳи ичра бўлар ғарқ.
Шу боис азалдан қилинар нақл,
Идора қилар бу тартибни ақл.
Яхшини ёмондан ажратар тайин,
Шарифни хасисдан фарқлар атайин.
Катгани кичикдан айирар равон,
Адолатли тартиб билан бор жаҳон.
Хаёл найрангбози қасд қилиб алҳол,
Девни хур деса гар ғоят бетимсол,
Нархи сариқ чақа бўзни кироий
Алқисса: бу асли бебаҳо шойи,
Тафаккур бу билан қилмай муроса,
Дарҳол адолатли қилар хулоса.
Ҳар давру давроннинг одил султони,
Адлу адолатнинг одил посбони.

Ибн Сино каби доною лабиб,
Замона дардларин даволар табиб.
Зарур пайтда ҳатто жарроҳ ҳам бўлар,
Мазлумларга пушти паноҳ ҳам бўлар.
Сақлаб қолиш учун беморни омон,
Керак бўлса ундан олар зарур қон.

* * *

Тоҷу тахт юки ҳам оғир бўлади,
Қўтара олмаган яғир бўлади.
Насиб қилса ногоҳ озгина зафар,
Ўзини барчадан билар музаффар.
Шону шуҳрат майи билан маст бўлар,
Наздида енгилмас забардаст бўлар.
Боязид олгандай жумла жаҳонни,
Писанд қилмай қўйди соҳибқиронни.
Искандари замон атар ўзини,
Кибр билан айтар ҳар бир сўзини.
Бироқ Амир Темур вазмин бағоят,
Жиловлар шиддатли азмин бағоят.
Боязидхон қанча бўлса ҳам қайсар,
Марҳаматин дариғ тутмас сарбасар.
Бургутлар сингари ғору ини бир,
Ўзидай мусулмон, ахир, дини бир.
Мусулмон султонлар қасдлашса ногоҳ,
Сира маъқулламас муқтадир Аллоҳ.
Бироқ андишадан йироқ Боязид,
Барча қилмишлари адолатга зид.
Ўзини ҳар ишга қодир деб билар,
Темур Бекни ҳатто ҳақорат қилар.
Темурни оқсоқ дер бу манглайи шўр,
Ҳолбуки, ўзининг битта кўзи кўр.
Соҳибқирон охир азимдан-азим,
Рум¹ сари юришга қилади жазм.
Рум аҳлига аён Темур шуҳрати,
Оламини титратар кучу қудрати.
Боязидга айтар аксар мулозим:
«Амир Темур билан сулҳ тузиш лозим.

¹ Рум – Амир Темур даврида ҳозирги Туркия Рум деб аталган.

Темур Бек ҳеч жангда енгилган эмас,
Алп Тегин ҳам унга бас кела олмас.
У билан қасдлашган яксон бўлади,
Дўстлашганнинг қадри осмон бўлади».
Амир Боязид гар бўлса ҳам қайсар,
Жўяли таклифга ногоҳ ён босар.
Муроди чап бериш қисмат тошига,
Элчилар юборар Темур қошига.
Мақсади, шубҳасиз, сулҳу муроса,
Элчилар чин дилдан уринар роса.
Темур Бек ҳам сўзсиз сулҳ тарафдори,
Адолату тинчлик олий шиори.
«Бироқ сулҳ тузишнинг шарти бор» дейди,
Мазлум аҳолининг ғамини ейди:
«Рум эли бизларга эмас бегона,
Улар ҳам туркий халқ биздай мардона.
Боязид ишидан камина хурсанд,
Фарангларга қарши ғазот билан банд.
Уни эъзозлайман ўз ўғлим каби,
Яна ҳам порласин бахтин кавкаби.
Лашкари яна ҳам ғайратга бўлсин,
Ғаним фаранглик¹лар тору мор бўлсин.
Аллоҳ зиёд қилсин Боязид кучин,
Ягона талабим сулҳ тузиш учун:
Қора Юсуф жуда ҳаддидан ошди,
Ҳаттоки у тўғри йўлдан адашди.
Касб қилиб олди у қароқчиликни,
Лаънати шайтонга яроқчиликни.
Йўлтўсарлик қилар тап тортмай сира,
Қилмишлари қилар кўнглимни хира.
Карвонларни талаб қилар ўғрилик,
Унга тамомила ётдир тўғрилик.
Ёмон ният билан айни муттаҳам,
Хужум қилар катта шаҳарларга ҳам.
Мен билан Боязид каби одил бек,
Унинг қилмишига тез қўялик чек.
Бор карвон йўллари осуда бўлсин,
Осуда халойиқ маъсуда бўлсин.

¹Фарангликлар – европаликлар назарда тутилган.

Боязид бошпана берибди унга,
Сира чидаб бўлмас, во дариг, бунга!
Дафъатан қилибди ўғрининг ишин,
Талабим: тез қилсин тўғрининг ишин.
Қатл қилсин Қора Юсуфни дарҳол,
Ё бизга топширсин бу касни алҳол.
Бу икки ишни ҳам қилмаса агар,
Юртидан Юсуфни қувсин у бадар.
Шундагина аҳил-иноқ бўлармиз,
Кину адоватдан йироқ бўлармиз.
Ота-бола каби бир тану бир жон,
Оламда бўлармиз ғолиб ҳукмрон.
Қардошлик шиорин қилмасдан канда,
Ҳаттоки бўлармиз кудаю анда.
Ғазот жанглирида ғоят беадад,
Истаганча ҳатто берарман мадад.
Қиш бўйи Қорабоғ биз учун макон,
Лекин баҳор фасли бошланган ҳамон,
Оҳиста силжиймиз бундан нарига,
Йўл оламиз Румнинг сарҳадларига.
Муқаддас жойларни қилганча тавоб,
Сизлардан кутарман хушхабар жавоб».

* * *

Қиш ўтиб ниҳоят келар баҳор ҳам,
Яна тароватли шому наҳор ҳам.
Қорабоғ тоғларин пойида баҳор,
Тўлиб-тошган тошқин сойида баҳор.
Адирлар гўёки ранг-баранг гилам,
Нозланар келинчак сингари олам.
Боғларни безайди баҳор шамоли,
Кун сайин жаннатдай яшнар жамоли.
Соҳибқирон Амир Темур маолий,
Овоза қилади фармони олий,
Баҳор булутидай қўзғолар лашкар,
Рум сари оҳиста йўл олар лашкар.
«Ҳаммаси ўқ отар жангчи, камондор,
Жавшан совут кийган жанговор донгдор»¹.

¹ Низомиддин Шомий, «Зафарнома», «Ўзбекистон» нашриёти, 1996 й., 324-бет.

Иқбол ўнгидаю шодлик сўлида,
Куч-қудрат кўлида, зафар йўлида.
Яна жангу жадал, зафарга толиб,
Шамкур саҳроси¹га юзланар ғолиб.

* * *

Ғанимат бўлса ҳам гарчи ҳар сана,
Амир Темур зинҳор шошмайди яна.
«Раббим!» деб чин дилдан боз нидо қилар,
Илоҳий суннатга иқтидо қилар.
Тангридан яхшилик фақат ёлворар,
Яна Боязидга элчи юборар:
«Гарчи сен томонга тезланиб келдик,
Гарчи шиддат билан хезланиб келдик.
Бизлардан ҳамиша кўнглинг бўлсин тўқ,
Дилимизда сенга ҳеч ёмонлик йўқ.
Лекин ўша шартни ҳамон ҳижжалаб,
Биз сендан шубҳасиз қилармиз талаб.
Аввало гар бўлсанг доною оқил,
Юсуфни ҳимоя қилишни бас қил.
Зотан, одамийлик унда йўқолган,
Йўлтўсарлик ишин касб қилиб олган.
Султон Аҳмаднинг ҳам ҳар иши қора,
Одамлар қалбини қилар минг пора.
Мамлакатлар учун фалокат фақат,
Наинки фалокат, ҳалоқат фақат.
Ўзларин Фиръавн ва Ҳомон билар,
Ҳар бир тубан ишни тап тортмай қилар,
Қуръонда ҳам зикр қилинган ҳатто,
Кўшинларин қилар ишлари хато.
Булар қай ўлкага қўйсалар қадам,
Шумлигу кулфатлар ҳамиша ҳамдам.
Шариат ҳукми ҳам қилар иқтизо,
Қора Юсуф учун энг олий жазо.
Султон Аҳмадни ҳам қилиб бартараф,
Бизнинг наздимизда топгин шон-шараф.
Ёки кам деганда сен каби дарға,
Уларни юртингдан қилгин бадарға.

¹ Шамкур саҳроси – ҳозирги Самгори шаҳри атрофидаги мавзе. Тбилиси шаҳри яқинида жойлашган.

Эътироз билдирмай яна шу сўзга,
Кемох қалъаси¹н ҳам топширгин бизга.
Барча умидимиз баимкон оқла,
Бизга ёв бўлишдан ўзингни сақла.
Ўз бошинга ўзинг орттириб бало,
Минг битга балога бўлма мубтало.
Душманимиз гарчи офтоб-ой бўлар,
Биз билан қасдлашса, холи вой бўлар.
Ортиқча сўзларга эрк берма сира,
Зинҳор кўнглимизни қилмагин хира.
Фақат шундагина сен билан аҳил,
Бошқа ерларингга қилмаймиз дахил.
Ғазот жанглирида йўлдош бўламиз,
Бор кучимиз билан қўлдош бўламиз.
Ғазот савобидан бўлиб баҳраманд,
Қиёматда биз ҳам бўлсак бас хурсанд».

* * *

Бу хатдан Боязид дарғазаб бўлар,
Юраги дафъатан ғазабга тўлар.
Тожу тахтин ногоҳ берган каби бой,
Ўзини қўйгани топа олмас жой.
Темур Бек сўзларин ҳақорат билар,
Ҳақоратин такрор нақорат билар.
Тақдирга мардона сира бермас тан,
У ҳам ўз элчисин юборар, зотан.
Жуда андишасиз жўнатади хат,
Темур Бек кўнглига етар жароҳат:
«Мени кўрқитишни ўйладингми сен,
Бўйинг етмас тоғни бўйладингми сен?!
Турфа таъналарни афзал билдингми,
Уруш бошлашимни талаб қилдингми?!
Ўзингга ортиқча бино қўйма сен,
Ажам шоҳларидай кўрқоқманми мен?!
Қалбида имондан зарра йўқ зиё,
Даштий хор тотор деб ўйладингми ё?!
Дўсту душманига мол каби бефарқ,

¹ Кемох қалъаси – ҳозир Туркиядаги шу номдаги шаҳарча. Фирот дарёсининг ўнг соҳилида жойлашган. Эрзинжон вилоятидан жануброқдаги жуда мустақкам қалъанинг номланиши.

Ҳинд лашкарларидан қилмадингми фарқ?!
Ҳаром ўлган бузоқ гўштин едингми,
Ироқ тўдасидай тарқоқ деддингми?!
Ғазовот жангида бизлар барқарор,
Шом аскарларига ўхшатма зинҳор.
Юсуфни қароқчи дебсан аломат,
Ўзингга тегишли айни маломат.
Мақр билан ҳийла касбинг азалий,
Турфа хил ҳийлалар аспинг азалий.
Аҳду паймонларни бузарсан доим,
Риштаи жонларни узарсан доим.
Ажам шоҳларини қул қилиб олдинг,
Тоғу тахтдан жудо тул қилиб олдинг.
Улар бор фурсатни бермаганда бой,
Ҳолинг ҳеч шубҳасиз бўлар эди вой.
Тўхтамиш ҳам сенга енгилмас эди,
Хоин аскарлари бошини еди.
Тоторлар жангни ҳеч билмас ордона,
Бироқ Рум шерлари ғоят мардона.
Шом аҳлин ҳам асло боши бирикмас,
Оқибатда осон ўлжа бўлди, бас!
Улар бўлганида бир тану бир жон,
Сенга енгилмасди зинҳор ҳеч қачон.
Аҳил бўлганда жанг қилиб мисли шер,
Сени янчиб қилар эди қора ер.
Наинки тариқдай сочар эдилар,
Бошингни сапчадай янчар эдилар.
Араб халқларининг фақат тили бир,
Ҳеч қачон бўлмаган улар дили бир.
Уларда ҳам йўлга қўйилган низом,
Ғалабани ўйлар гарчи субҳу шом.
Гарчи шижоати қоплон сингари,
Гарчи шиддатлари арслон сингари,
Қон билан тўла гар ўткир қароғи,
Ҳамиша жангга шай гарчи яроғи,
Биз каби тартибу интизоми йўқ,
Ғалаба гарови бош низоми йўқ.
Шиддатли жангларга ташнамиз бизлар,
Шонли зафарларга ошнамиз бизлар.

Макру ҳйла хунар сизга азалий,
Жиҳод жанги санъат бизга азалий.
Токи ғазот қилар Тангри йўлида,
Зафар Рум лашкарин ғолиб қўлида.
Бойлик учун қилсанг ёвлар холин танг,
Биз Худо йўлида қилармиз ҳақ жанг.
Бизлар «Ё Худо!» деб нидо қилармиз,
Бор бойлигимиз ҳам фидо қилармиз.
Бор будимизни ҳам ҳатто нимталаб,
Жаннат роҳатини қилармиз талаб.
Сув келса симирар Рум лашкарлари,
Тоғни ҳам кемирар Рум лашкарлари.
«Жангга ташлан!» дея берсак бас фармон,
Девлар лашкарин ҳам қилади яксон.
Рустами дostonдай бари ягона,
Хиёнат уларга буткул бегона.
Содиқ қуллар каби ҳар Рум аскари,
Бизларга ҳеч қачон боқмас тескари.
Шиддатли арслондан наинки аъло,
Шерри ғаррон каби ҳар бошга бало.
Ваҳима солиб бор жумла жаҳонга,
Йиртқич бўрилардай ботирар қонга.
Бурчимиз лашкарни бошлаб ҳар тараф,
Барча кофирларни қилиш бартараф.
Гувоҳ сўзларимга муқтадир Аллоҳ,
Сен ҳам шахсан бўлай десанг гар гувоҳ,
Бетайиндир асли аждодинг сенинг,
Султон Мурод дерлар отамни менинг.
Зафар мудом ўнгу сўлимиздадир,
Яқин Шарқ деярли қўлимиздадир.
Ғолиблик ҳамиша бизга муносиб,
Не тонг, Европани олсак гар босиб.
Тезда фатҳ этармиз Фарангистонни,
Фарангистон неки, жумла жаҳонни.
Ярим дунё бизга бож-хирож тўлар,
Биз билан қасдлашган шубҳасиз ўлар.
Чикора биз учун бошингдаги тож,
Керак бўлса сендан ҳам оламиз бож.
Ҳаққингиз йўқ талаб қўйишга бизга,
Қора Юсуфни ҳеч бермасман сизга.

Меҳмон отангдан ҳам дейдилар азиз,
Бу гапга хиёнат қилмасман ҳаргиз.
Қора Юсуф менинг азиз меҳмоним,
Керак бўлса унга берарман жоним.
Ҳиндлар рожасидай кўрқоқ эмасман,
Саҳройилар каби тарқоқ эмасман.
Барча яхши билар: Йилдирим отим,
Сира ҳам енгилмас мардона зотим.
Шиддатли йилдирим чақнаб бир бора,
Сен каби темирни қилар минг пора.
Ҳеч писанд қилмасман ҳеч бир сўзингни,
Мард бўлсанг майдонда кўрсат ўзингни!
Агарда мард бўлсанг биз билан қил жанг,
Жанг қилиб холингни қилармиз биз танг.
Келмасанг қўлингда ит ялоқ бўлсин,
Барча хотинларинг уч талоқ бўлсин!
Агар сени жангда қилмасам ҳалок,
Менинг хотинларим бўлсин уч талоқ!»

* * *

Темур Бек қўлига бу мактуб етар,
Дафъатан кўнглини вайрон ҳам этар.
Боязид писанд ҳам қилмай ёшини,
Бешафқат отган минг таъна тошини,
Отаси билан тенг Темур Бек ёши,
Жангу жадалларда оқарган боши.
Муслмонлигин гар мудом қилар пеш,
Алжираши гўё кофир бир дарвеш.
Худонинг номини гарчи ёд қилар,
Ўзини Худодан ҳам қодир билар.
Салтанат кўзини кўр қилган унинг,
Манглайн тақдир ҳам шўр қилган унинг.
Босар-тусарини билмай қолибди,
Кўнглига ҳавойи ўйлар солибди.
«Талоқ» сўзини ҳам айтибди ҳатто,
Асло кечирилмас бу катта хато.
Қабул қилиб бўлмас нақлини сўзсиз,
Киришиб қўйиш шарт ақлини сўзсиз.
Доимий одатга қилиб у амал,
Режа туза бошлар ғоят мукамал.

Бирор-бир кимсага бермай асло сир,
Ўйлар Боязидни қилишни асир.

* * *

Элчилар келтирар совға учун от,
Амир Темур бироқ қилмас илтифот.
Гарчи совғаларни сўзсиз рад этар,
Ҳамон у мураса йўлини тутар:
«Боязид қилибди бу гал бебошлик,
Бебошлик боиси қизиққон ёшлик.
Ва лекин кўнглимни қилса ҳам хира,
Ундан ранжимасман ҳар тугур сира.
Ахир иккимиз ҳам мўмин-муслмон,
Боз устига бизлар фарзанди Турон.
Жанг қилса агарда икки туркий хон,
Фақат ёвлар хурсанд бўлар бегумон.
Забардаст дастимиз узун бўлса ҳам,
Кучу қудратимиз фузун бўлса ҳам,
Бизларга бегона, бас, кибру ҳаво,
Боязид юртига қилмасмиз даъво.
Бож ҳам сўрамаймиз ундан ҳеч қачон,
Зотан, бизлар учун жуда қадрдон.
Омон бўлсин деса хонумонини,
Жўнатсин Тахуртан хонадонини.
Ўзаро ишончга шубҳасиз пеша,
Ўғли ҳам биз билан бўлсин ҳамиша.
Шунда биз бўлармиз отаю бола,
Икки томоннинг ҳам ишлари аъло.
Унга бор-будимни тортиқ қиларман,
Ҳатто отасидан ортиқ қиларман.
Қоядай юксалар савлати унинг,
Жамшиддан ҳам ортар давлати унинг.
Шаҳару қишлоқлар барчаси обод,
Обод юртнинг барча одамлари шод.
Наинки беш кунлик оламнинг тахти,
Насиб этсин икки оламнинг бахти».

* * *

Темур Бек лашкари сафар бошлайди,
Заминни титраб қадам ташлайди.

Рум сари отланиб музаффар йўлга,
Тартум¹ қалъасин ҳам олади қўлга.
Ва шитоб юзланар Арзирум томон,
Ва манзил бўлади азим Арзинжон.
Темур Бек шиддати самони бўйлар,
Камох² қалъасини олишни ўйлар.
Муҳаммад Султоннинг ғайрати шошар.
Камох қалъасин забт этишга шошар.
Амирзода улуғ мирзоларга хос,
Темур бобосидан қилар илтимос:
«Яна бир бор бўлинг дардимга дармон,
Берсангиз кифоя сиз олий фармон.
Бу каби қалъалар бўлса ҳамки кам,
Девори бўлса ҳам қанча мустаҳкам,
Бутун бир лашкарга ўзим бўлиб бош,
Олий фармонингиз қўлдошу йўлдош,
Шиддатли жанг сари отланиб шу тоб,
Камох қалъасини забт этай шитоб».
Амир Темур очиб фотиҳага қўл,
Муҳаммад Султонга тилайди оқ йўл.
Камох сари йўлга тушади лашкар,
Сони саноғи йўқ беадад аскар.

* * *

Абу Бакр, Халил Султон баҳодир,
Муҳаммад Баҳодир ҳар ишга қодир,
Султон Ҳусайн ҳам бағоят жасур,
Амир Сулаймоншоҳ ҳам отда масрур,
Бурундуқ ва Рустам амирзода ҳам,
Тулпорин жilовин тутганча маҳкам,
Зафар билан қайтар Бағдод томондан,
Қайси бири Бағдод, ким Курдистондан.
Ҳар бирин қалбида ёнар аланга,
Ёвқур арслон каби ташнадир жангга.

¹ Тартум – ўрта асрларда Рум ўлкасидаги қалъалардан бири. Тортум дарёси (Чороҳ дарёсининг ирмоғи) водийсида бўлган.

² Камох – ҳозир Туркиядаги шу номдаги шаҳарча. Фирот дарёсининг ўнг соҳилида жойлашган. Арзинжон вилоятидан жануброқдаги жуда мустаҳкам қалъа.

Бир қисми Темур Бек фармони билан,
Олий фармон каби дармони билан,
Муҳаммад Султонга бергани мадад,
Сафарга отланар қушдай беадад.

* * *

Фирот дарёсининг бўйидаги жой,
Жаннат боғларидай гўзалликка бой.
Бу дарё айқириб оқар шовуллаб,
Соҳилин безайди боғу роғ гуллаб.
Дарё соҳилида мустаҳкам қаъла,
Ортида уфққа туташган дала.
Қалъа яқинига йўлаб бўлмади,
Дафъатан бир усул қўллаб бўлмади.
Қалъа деворининг пойи жар катта,
Лашкар ўта олмас жардан, албатта.
Ноилож бор лашкар туриб қолдилар,
Чора топа олмай ўйга толдилар.
Ниҳоят қасд қилар Темур Бек ўзи,
Лашкар учун фармон қодир ҳар сўзи.
Оқил фикри элга дармон бўлади,
Шох-шаббалар билан жарлик тўлади.
Лашкар қалъа сари талпинар аммо,
Дарҳол пайдо бўлар яна муаммо.
Қалъа аҳли пухта мудофа бошлар,
Барча шох-шаббани ёндириб ташлар.
Ва лекин мукамал Темурнинг ақли,
Лашкар учун яна қўш-қанот нақли:
«Қалъани забт этиш учун тез бебош,
Жарликни тўлдириш учун ташланг тош!»
Лашкар чумолидай тарқар сарсари,
Тош келтириб ташлар жарликка бари.
Кўз очиб юмгунча уни тўлдирар,
Бўлмаган ишни шу асно бўлдирар.
Темур лашкарига ёр яна иқбол,
Камох деворига ёпишар дарҳол.
Баланд бўлса ҳамки қалъа виқори,
Нарвон билан бари чиқар юқори.
Қалъа аҳли ортиқ тополмай илож,
Темур Бекка таслим бўлар ноилож.

* * *

Рум элчилари ҳам гувоҳ шу замон,
Амир Темур берар лашкарга фармон.
Кўрик учун лашкар саф тортар дарҳол,
Бисёр лашкар қилар элчиларни лол.
Кўнгиллари тундай хира бўлади,
Ҳайрон ақллари тийра бўлади.
Жанговар филлари мисоли қоя,
Шонли ғалабага шубҳасиз доя.
Сону саноғи йўқ лашкарлар лак-лак,
Ҳар қандай душманни ҳам қилар халак.
Мардона аскарлар эгнида хафтон,
Жавшану зирҳлару қоядай қалқон.
Беҳисоб найзалар ярқирар учи,
Осмонни ҳам пора қилгудай кучи.
Қиличлар ярқирар мисоли чақмоқ,
Элчиларнинг бўлар бор тоқати тоқ.

XXIX

ТОТОР ҚЎШИНЛАРИНИ ИБН УСМОНДАН ҚАЙТАРИШ БОРАСИДА АМИР ТЕМУР ҚИЛГАН БАҒОЯТ БЕЗАКЛИ ИШ БАЁНИ¹

Ақлу тафаккурин қилиб омухта,
Темур режа тузар жуда ҳам пухта:
«Боязид, шубҳасиз, қудратли султон,
У билан жанг қилиш эмас ҳеч осон.
Амру фармонида тўрт юз минг лашкар,
Шердай шижоатли ҳар битта аскар.
Боязидга қарши энг биринчи иш,
Унинг лашкарини заифлаштириш.
Бир қисм лашкарин оғдириб олсак,
Не ажаб, кўнглига ваҳима солсак.
Душманни бартараф қилиш учун мард,
Жанг майдонин тўғри танлай билиш шарт.
Сўнгра оқилона олиб борсак жанг,
Шубҳасиз холини қилармиз биз танг.

¹ Ибн Арабшоҳ, Амир Темур тарихи, «Меҳнат» нашриёти, Т., 1992 й., I китоб, 264 – 266-бетлар. Муаллиф эскартиши.

Қаттиқ зарба билан тору мор бўлар,
Наинки тору мор, хору зор бўлар!
Бир кулбада қирқта дарвеш соғ-омон,
Икки шоҳ дунёга сиғмас ҳеч қачон».
Зарур маълумотлар тўплашни ўйлаб,
Темур хуфялари кезар Рум бўйлаб.
Ҳар бир шаҳар, ҳар бир овулни тинмай,
Синчиклаб ўрганар сира эринмай.
Синчков нигоҳидан уларнинг ҳамон,
Ҳеч бир жиҳат четда қолмас бегумон.
Назарда бор катта ва кичик йўллар,
Барча дарёлару сойлар ва кўллар.
Ҳисобга олинар дашту биёбон,
Ҳар битта дараю ҳар бир хиёбон.
Боязид лашкарин кайфиятини,
Ўрганар уларнинг бор ниятини.
Барчасин кўнглига аста қўл солар,
Наинки қўл солар, равон йўл солар.
Ниҳоят фош бўлар уларнинг рози,
Аксари Боязид шоҳдан норози.
Сону саноғи йўқ лашкарлар лак-лак,
Маошин вақтида ололмай халак.
Йилдирим Боязид зиқналик қилар,
Зиқна бўлиб лашкар бағрини тилар.
Шубҳасиз жуда ҳам муҳим бу хабар,
Манзур бўлар Темур Бекка мўътабар.
Маош муаммоси бўлиб баҳона,
Фозилбекка мактуб йўллар шоҳона.
Айни улуғ амир Фозилбек исми,
Боязид лашкарин йирик бир қисми,
Наинки бир қисми ҳаттоки асил,
Амру фармонида унинг муттасил.
Темур бор гапларни сўйлайди фақат,
Оғдириб олишни ўйлайди фақат:
«Азиз биродарим, баҳаққи Худо,
Мен сизга самимий қиларман нидо.
Барчангиз мен учун ғоят муҳтарам,
Сизнинг мартабингиз – менинг мартабам.
Жаҳон аҳли ичра бағоят кабир,
Сизу бизнинг наслу насабимиз бир.

Ягона мардона аждодларимиз,
Бир тану жон бўлар авлодларимиз.
Бизлар бир дарёнинг ирмоқларимиз,
Ягона дарё жуфт қирғоқларимиз.
Яхлит алангаси оташу норнинг,
Турфа шохларимиз яхлит чинорнинг.
Азалдан бир жойда етдик вояга,
Дўндик барча ҳавас қилар қояга.
Сизларсиз шикаста кўнглим ҳеч тўлмас,
Сизларсиз бағрим ҳам ҳеч бутун бўлмас.
Не насли тозаю ва озода сиз,
Барчангиз азалдан асилзодасиз.
Боболарингиз шавқ ва завққа тўлган,
Турон ерларининг султони бўлган.
Бир қисми Рум ичра келиб дафъатан,
Айни ўлка бағрин қилганлар ватан.
Бу ерда ҳам тахтнинг толиби бўлган,
Тахт учун қурашнинг ғолиби бўлган.
Алп Тегиндай бериб муқтадир фармон,
Давру даврон сурган бари беармон.
Шонли султонингиз марҳум Эртана¹,
Бу юртда шоҳ бўлиб қилган тантана.
Шону шавкатингиз азимдан-азим,
Ҳокиму беклар ҳам қиларди таъзим.
Наҳотки сизларга ёмон сўз тегди,
Наҳот кўра олмас ёмон кўз тегди?!
Нечун йўл қўйдингиз хўрланишларга,
Таънаю ҳақорат, зўрланишларга?
Нечун ўзгаларга бўлдингиз малай,
Ору номусингиз дейман ҳар қалай.
Ҳамиша сарбаланд офтоб-ойингиз,
Негиб ғариб пойгак бўлди жойингиз?!
Менга алам қилар – қадри бир пуллик,
Қуллар авлодига қиларсиз қуллик.
Боязид аждоди асил қул эди,
Тожу тахтдан жудо ғариб тул эди.
Охирати бўлсин ҳамиша обод,

¹ Эртена – XIII асрнинг иккинчи ярмида Қайсария, Арзинжон, Сивос ва бошқа баъзи шаҳарларини ўз ичига олган Шарқий Рум ҳокими, муғул ноиби.

Салжуқий қулликдан қилганди озод¹.
Боязид ҳаддидан ошибди жуда,
Ҳаққоний бу таъна эмас беҳуда.
Ваъдасига вафо қилмай бу бебош,
Яна бермас эмиш вақтида маош.
Норози қилса ўз лашкарини шоҳ,
Не тонг, тожу тахтин бой берса ногоҳ.
Сипоҳни қилмаса жангдан сўнг рози,
Ҳаттоки Худо ҳам бўлар норози.
Наинки шоҳ ғолиб яроғи лашкар,
Икки кўрар кўзин қароғи лашкар.
Лочин учгандай қўш қаноти билан,
Шоҳ ғолиб лашкарнинг саботи билан.
Боязид бермаган барча маошни,
Мен ўзим тўлайман – кўтаринг бошни!
Қадрингизни яна қиларман баланд,
Мартабангизни ҳам қилгум сарбаланд.
Амир Темур қўли музаффар токим,
Рум юртида сизлар бўларсиз ҳоким.
Рум шаҳар-кентлари бизники бўлар,
Аслида барчаси сизники бўлар.
Боязид билан жанг бўлганда ҳамон,
Унга мадад бермай асло у замон,
Ундан юз ўгириб шитоб басма-бас,
Сизлар биз томонга ўтсангизлар бас.
Унгача билмасин ҳеч ким бу сирни,
Енгсак бас Боязид каби амирни.
Ҳар қандай шубҳадан холи бу сўзим,
Ҳар битта сўзимга кафилман ўзим!

¹ XI– XIII асрларда Кичик Осиёда ҳукм юритган (Марказий Куниё) Салжуқийлар авлодидан бўлган Султон Алоуддин ўз мулкининг шимол-ғарбий томонларини қўриқлаб туриш шарти билан усмоний турклар давлатининг асосчиси Усмоннинг (1258 – 1324) отаси Эртўғрулга (вафоти) 1281 йил Анқара яқинидан бир қадар ер берган. 1289 йилда салжуқий султон Алоуддин Кайкубод III отаси вафотидан кейин ўрнини эгаллаган Усмонга бей (амир) унвонини берди. (Қаранг: А.Ф. Мюллер. Краткая история Турции, стр. 9.). Муғуллар истилосидан кейин салжуқийлар ҳокимиятининг батамом интиқрозга юз тутиши туфайли 1299йили Усмон ўзини мустақил ҳоким деб эълон қилиб, натижада, Усмонийлар империяси вужудга келди. Турк султони Боязид ҳам шулар авлодларидан бўлиб, бу ўринда салжуқийларнинг ана шу ҳимматига ишора қилинаётир.

Жангларда бизларга зафар ёр бўлсин,
Эрдана авлоди бахтиёр бўлсин!»

* * *

Боязиддан барча тотор норози,
Улар учун нажот Темурнинг рози.
Темур Бек таклифи уларга маъқул,
Бажонидил уни қилдилар қабул.

* * *

Амир Темур қанча уринар, бироқ
Муроса қилишдан Боязид йироқ.
Иккиси душманга айланар охир,
Икки томон жангга шайланар охир.
Темур Бек ҳеч жангда енгилган эмас,
Шунда ҳам кеккайиб: «Мен зўрман!» демас.
«Ўзингсан оламда мадакдор аъло!»,
Тангрига ёлвориб қилар тавалло:
«Барча сир-асрорлар ўзингга аён,
Ўн саккиз минг олам кафтдай намоён.
Хоҳлаган бандангни азиз қиларсан,
Кимни хор қилишни ўзинг биларсан.
Барча ниятларим баимкон холис,
Кин ва адоватдан камина олис.
Боязидга тутдим дўстлик қўлини,
Бироқ у танлади нифоқ йўлини.
Юз буриб раҳмоний аъмолдан мастур,
Шайтоний қутқуни қилди у дастур.
Неларни кўрмади менинг ҳам бошим,
Сенинг лутфинг билан бу улуғ ёшим.
Сенинг лутфинг билан мудом музаффар,
Ҳар гал лутфинг билан қучарман зафар.
Камлик қилар айтсам минг ҳамду сано,
Яна ўзинг мени қўлла, Раббано!
Жанг майдони узра қанотимни кер,
Боязид жазосин, ё Раб, ўзинг бер!»

* * *

Темур лашкарига рақиб муносиб,
Боязид лашкари келади босиб.

Бири бўлса агар шиддатли арслон,
Бири ундан асло қолишмас қоплон.
Бири ҳеч бир жангда енгилмаган шер,
Бири ўлимни ҳам писанд қилмас эр.
Бири бўлса ярим оламнинг шоҳи,
Бири бор жаҳонгир турклар паноҳи.
Бири биридан ҳеч қолишмас асло,
Номардлар сингари олишмас асло.
Беҳисоб лашкари иккисининг ҳам,
Зарбидан заминнинг бели бўлар ҳам.
Бири етмишларга бориб қолган чол,
Арслондай шиддати ҳамон қилар лол.
Бири қирчиллама қирқ ёшли зобит,
Имон-эътиқодли мусулмон обид.
Ҳар икки юракда оташ-аланга,
Иккиси ҳам кирар «Оллоҳ!» деб жангга.
(Сақлаб қолинг айни санани дилда)
Ҳижрий саккиз юзу тўртинчи йилда,
Зулҳижжа, 19, нақд жума куни¹,
Тарихчилар такрор таъкидлар бунӣ,
Темур Бек Боязид билан жанг қилар,
Жанг қилиб Боязид холин танг қилар.
Икки томонда гар кучлар эди тенг,
Ва лекин жуда ҳам марҳамати кенг,
Тангри Амир Темур лашкарин қўллар,
Темур лашкарига ғалаба йўллар.
Темур томон ўтар тотор лашкари,
Тотор лашкарининг барча аскарӣ.
Саноғи ҳаттоки юз мингдан ортиқ,
Ғалаба бу гал ҳам Темурга тортиқ.
Боязиднинг ўғли Сулаймон ҳам тез,
Жанг майдонин дарҳол тарк этар шу кез.
Темур Бек лашкари ғоят шиддаткор,
Боязид лашкарин қилар тору мор.
Тарих ҳам гувоҳлик берар албатта,
Асло жанг бўлмаган бу каби катта.
Жангда жами гўё шиддатли яшин,
Бир миллонга яқин қатнашар қўшин.

¹ Амир Темур билан Боязид лашкари ўртасидаги жанг ҳижрий 804 йил зулҳижжа ойининг 19-си, жумаъ куни (милодий 1402 йил 20 июлда) бўлган.

Амир Боязидни олдилар асир,
 Темур хузурида турар кўр-басир.
 Аламдан гезарган унинг ранг-рўйи,
 Фақат сукут сақлар бош эгган кўйи.
 Асир бўлса ҳамки асилзода зот,
 Амир Темур унга қилар илтифот.
 Эроний гиламлар тўшаб пойига,
 Боязид ҳурматин кўяр жойига.
 Ҳар бир сўзи ҳикмат билан ораста,
 Қаҳр билан сўзлар меҳр пайваста:
 «Манглайга битилган тақдир азалдан,
 Тақдир деганлари ҳақдир азалдан.
 Наинки адашган заиф ғўрни ҳам,
 Ақлини киритиб кўяр зўрни ҳам.
 Пухта қилмаса гар ишни қай банда,
 Ҳовлиқиб ўзини қилар шарманда.
 Хомхаёллар сенга панд берди ҳассос,
 Мажбур бўлдим сендан олишга қасос.
 Ҳолбуки, бегона эмасмиз асло,
 Иккимиз ҳам мўмин-мусулмон аъло.
 Биз туркий халқлармиз тилимиз ҳам бир,
 Наинки тилимиз – дилимиз ҳам бир.
 Чексиз ҳиммат қилди қодир Худованд,
 Бугун туркийларнинг қўллари баланд.
 Қонимиз тўксак гар бир-биримизни,
 Ёвларга фош қилсак бор сиримизни,
 Гуноҳимиз асло хушламай Худо,
 Не тонг, куч-қувватдан қилса гар жудо.
 Сен билан баимкон жанг қилмай дедим,
 Сенинг аҳволингни танг қилмай дедим.
 Холис ниятимни айта-айта мен,
 Элчилар юбордим қайта-қайта мен.
 Қайта-қайта дўстлик кўлини тутдим,
 Туғишган биродар йўлини тутдим.
 Сен эса оламини қилгудай ғорат,
 Мендай оқсоқолни қилдинг ҳақорат.
 Айтсам ўринлидир буни ўзингга,
 Болта урдинг ўзинг ўқ илдингга.
 Жангда кўлинг баланд келсайди сенинг,
 Не кунлар солардинг бошимга менинг?!

Иш тутган бўлсанг ҳам мисоли ботил,
Мен асло иш қилмам мисоли қотил.
Сени ва юртингни қилсам гар барбод,
Ислом душманлари фақат бўлар шод.
Зотан, бир ёқадан чиқармасак бош,
Ёвлар бошимизда ўйнатади тош.
Жангда енгилганинг кўнглингга олма,
«Енгилдим!» деб асло ғафлатда қолма.
Холис ниятимни қилсам ҳавола,
Бас, ортиқ бўлайлик ота ва бола.
Сенга ўз юртингни тортиқ этарман,
Тезда ўз юртимга қайтиб кетарман.
Ниятим сен каби жаҳонгир анлар,
Бизларни кутмоқда шиддатли жанглар.
Ислом байроғини тутиб музаффар,
Шиддатли жангларда қучайлик зафар.
Ҳар қадамда бизга Худо бўлсин ёр,
Туркий халқлар мангу бўлсин бахтиёр!»

XXX

СУЛТОН БОЯЗИД ЕНГИЛГАНДАН КЕЙИНГИ ВОҚЕА

Беаёв олов гар Темур Бек қаҳри,
Уммон каби теран меҳрининг баҳри.
Шоир каби касбу кори бахшилик,
Ҳамиша нияти бўлган яхшилик.
Қайси бир ўлкага юзланган ҳамон,
Аввало сулҳдан сўз очган бегумон.
Дуч келган томонга ўйнатиб отни,
Асло истамаган қирғин-баротни.
Муросагўйларга бағрин қилиб кенг,
Эъзозлаган дўсти билан билиб тенг.
Қайсарликка кимки бўлса мубтало,
Бошига ёғдирган минг битта бало.
Темур Бек билан ким бўлмаса улфат,
Бошига ёғилган бешафқат кулфат.
Қайсарлик туфайли бағри бўлиб хун,
Мантошо¹ бошига тушган қора кун.

¹ Мантошо – Туркиядаги шаҳар.

Буни таърифлайди ибн Арабшоҳ,
Қирғиндан бизларни қилади огоҳ:
«Бошларни танлардан жудо қилдилар,
Бешафқат одамлар кўксин тилдилар.
Шафқат тилаб бошлар бўлса ҳамки ҳам,
Кесдилар шафқатсиз томоқларни ҳам.
Наинки одамлар уйин буздилар,
Бўйинларни сапча каби уздилар.
Қаҳру ғазаб билан тўлдилар, эвоҳ,
Бўлиқ билакларни бўлдилар, эвоҳ!
Қонга ботирдилар жигарларини,
Соғ қўймадилар ёт-дигарларини.
Қонли найзаларни санчдилар, ё Раб,
Ойдаи юзларни ҳам янчдилар, ё Раб!
Дур каби сочдилар кўз гавҳарларин,
Селдай оқиздилар жон жавҳарларин.
Бутун халқ манглайн шўр қилдилар, шўр,
Манглайн шўр дема, кўр қилдилар, кўр!
Шўрликлар қисмати доду мунг бўлди,
Бийрон тиллари ҳам лолу гунг бўлди.
Қон билан тўлдириб булоқларини,
Тамом кар қилдилар қулоқларини.
Юксалтириб фиғон тутунларини,
Кесиб ташладилар бурунларини.
Оғизлар ҳам бўлак-бўлак бўлдилар,
Юраги ёрилиб кимлар ўлдилар.
Қоядай кўкраклар тутдай тўкилди,
Мардона беллар ҳам толдай букилди.
Гўё тегирмонга тушган юмurtқа,
Маида-маида бўлди собит умurtқа.
Киндиклар дафъатан ёрилди бари,
Қора қони билан қорилди бари.
Қалблар эритилди юмшоқ мум каби,
Барчаси қон билан тўлди хум каби.
Лашкар ваҳшийлашиб бу қонли палла,
Ичаклар бошларга қилинди салла.
Гўё қонсираган гала асадлар,
Пойида зиёда минглаб жасадлар.
Нафсу ҳирсига эрк бериб батамом,
Инсоний сийратин йўқотди тамом.

Ҳатто андомлар ҳам очиб ташланди,
Гўёки қиёмат қоим бошланди.
Қаҳру ғазаб қайнаб бамисли вулқон,
Талаб қилар эди тобора кўп қон.
Йиртқич қашқир каби сира олмай дам,
Мудом маҳв этарди одамни одам.
Қирғинбарот ичра бешафқат буткул,
Қанча одам тамом ёниб бўлди кул.
Наинки танларни қонсиз қилдилар,
Жондан жудо қилиб жонсиз қилдилар.
Гулханда ёнгандай хўл-қуруқ – бари,
Қирғинга гирифтор бор ёшу қари».

XXXI

ҲАЗРАТ СОҲИБҚИРОННИНГ ҚОРАБОҒДАН ОТЛАНИБ ОВ ҚИЛМОҚҚА ЙЎЛ ОЛГАНИ

Ҳазрат соҳибқирон азимдан-азим,
Ов қилишга ногоҳ қилади жазм.
Ҳижрий саккиз юзу олтинчи йилда,
Муборак Рамазон. Ўн тўртинчи кун¹,
Тангрининг лутфидан бағоят мамнун,
Улкан ғалабалар шукуҳи дилда,
Ҳамиша музаффар аскари билан,
Аскари дема бор лашкари билан,
Элга ошкор қилиб бор ютуғини,
Мудом юксалтириб ғолиб туғини,
Титратиб заминни шашти забардаст,
Аракс дарёсидан ўтар басма-бас.
Темурий ҳар лашкар шайланар овга,
Ҳар бири айланар шер каби довга.
Қиличлар тиғида порлайди олов,
Бамисли аскарлар бошида ялов.
Арслонлар учун ҳам даҳшат аланга,
Сичқон ини бўлар ногоҳ минг танга.
Ханжарлар ярақлар барқдай ногаҳон,
Ваҳший ҳайвонларнинг юрак-бағри қон.

¹ Милодий 1404 йил 26 март.

Тўрт қанотли ўқлар бургут мисоли,
Учқур оҳулар ҳам танг бўлар холи.
Темурнинг шунқори ўқ каби учар,
Дафъатан сарбаланд самони кучар.
Тулки, қуёнга чанг солади шитоб,
Басма-бас ўлжалар олади шитоб.
Шунқорнинг кўзлари қон билан тўла,
Қон билан демагин шон билан тўла.
Жаллод қиличидек лаъли Бадахшон,
Ўлжаси қутила олмас ҳеч қачон.
Гўёки рафторин бузгандай йиғи,
Сурма каби оққан кўз қорачиғи.
Дардмандга ҳар малҳам бўлган каби эм,
Ярадор ҳайвонлар йиртқичларга ем.
Қуёнга чанг солар экан бургут оч
Боши узра ногоҳ бўлар гўё тож.
Тозилар ҳам овчи мардум мисоли,
Ҳатто гир айланар гардун мисоли.
Балиқлар учгандай уммон бағрида,
Лочинлар чарх урар осмон бағрида.
Овчи итлар чопар даштни чангитиб,
Изма-из ҳар битта овни гангитиб.
Овчилар отларда шамолдай елар,
Овларни ҳуркитиб ҳай-ҳайлаб келар.
Қутила олмайди айёр тулки ҳам,
Териси бўлар ов халқин мулки ҳам.
Қоча олмай йироқ овчидан ёвуқ,
Қўлга тушар ўнлаб семиз тустовуқ.
Чаргадан бир қадам чиқолмай зарра,
Тузоққа илинар кийиклар барра.
Юзлаб беданалар тўрга тушади,
Зиёфат олдидан кўрга тушади.
Гўёки денгизда тебранган қайиқ,
Ўлжа бўлар ҳатто неча бир айиқ.
Зарбаси титратар ҳаттоки ерни,
Мард овчилар овлар ҳаттоки шерни.
Ҳамма ҳам ром бўлар бу каби шонга,
Кимлар кийик кўзин олар нишонга.
Мастона бор лашкар ов завқи билан,
Забардаст бор лашкар ов шавқи билан.

Камону найзалар қодир қўлларда,
Ов қилдилар яйраб дашту чўлларда.
Хумордан чиқдилар овда беармон,
Овдан сўнг зиёфат дардларга дармон!

* * *

Сира тиним билмас мард соҳибқирон,
Ардабилни қилар ниҳоят макон.
Шоҳона тожини кийиб бошига,
Аркони давлатни чорлар қошига.
Мардона ҳайқириб шердай шиддаткор,
Амри фармонини қилади ошкор:
«Тангри ҳукми билан ҳар ишга қодир,
Азиз амирзода Умар баҳодир,
Мироншоҳ ўғлимиз жўмард фарзанди,
Буюк салтанатнинг мустаҳкам банди,
Ироқу Ажаму ҳам Озарбайжон,
Армания билан Муғон, Гуржистон,
Аррон ҳоқими ҳам бўлар шу кундан,
Амир Жаҳоншоҳ ҳам айни бугундан,
Давлат ишларида не бўлса даркор,
Умар баҳодирга бўлар мададкор.
Умар Бек йигирма бир ёш – эр бўлди,
Наинки эр бўлди, жўмард шер бўлди.
Фармонимда бўлсин деса кўп диёр,
Аввало тақвони қилсин ихтиёр.
Ҳикматли намози нафили аъло,
Тақво ҳам охират кафили аъло.
Қиёматда қалқон ҳимоя тақво,
Иқбол савдосида сармоя тақво.
Яхши хислатларни ким қилса одат,
Тақволи ахлоқни билса саодат,
Серташвиш умрнинг марғуласидан,
Ҳатто шаҳаншоҳлик ғулғуласидан,
Нафсу ҳирсидан ҳам ҳатто басма-бас,
Аллоҳ розилигин билса муқаддас,
Кўксини беармон керар шубҳасиз,
Шодлик меваларин терар шубҳасиз.
Аллоҳдан қўрққан зот охиратда шод,

Ҳар икки дунёсин ҳам қилар обод.
Кутмаган жойдан ризқ етказар ортиқ,
Юксак мартабалар ҳам қилар тортиқ.
Ходиму лашкарин боз қилса рози,
Ҳар ишда мададкор бўлар ҳамрози.
Адолати билан бор оммага тенг,
Хайрли ишларга йўл очади кенг.
Маош бобида шарт одамгарчилик,
Ва лекин яхшимас исрофгарчилик.
Ҳар бир ишим бўлсин деса мукамал,
Олтин ўрталикка қилгайдир амал.
Орзу-нияти ҳам пок-тоза бўлсин,
Тўғрилиқ қонуни андоза бўлсин.
Қинғир қилмишларга бўлиб мубтало,
Ўз бошига ўзи солмасин бало.
Қасд олишни билмай қай бир кишидан,
Пушаймон бўлмасин ўз қилмишидан.
Зулму хасисликдан узоқ ҳамиша,
Ақлли расамад ҳар ишда пеша.
Аллоҳ таоло ҳам бахил бўлманг дер,
Ҳам исрофгарчилик қилмас жўмард шер.
Меъёрида бўлса чиқим ва кирим,
Ҳамиша мададкор Аллоҳи карим,
Юртни бошқаришда зарур иш осон,
Зулмга ҳам ҳожат қолмас ҳеч қачон.
Лашкарнинг қаноти бўлгандай отлар,
Чегарада бўлсин мардона зотлар.
Фаҳму фаросатли шижоатли ҳам,
Шерюрак ва лекин итоатли ҳам,
Ҳушёр ҳамда сергак лочин сингари,
Бирон хавф туғилса, арслон жангари,
Гўё ўтиб бўлмас сарбаланд қоя,
Салтанатни қилсин шердай ҳимоя.
Чегарада бўлса жўмардлар аъло,
Маломат тамғаси босилмас асло.
Шарманда бўлишдан ҳамиша ҳоли,
Қулиб боқса, не тонг, бахту иқболи.
Йўллар ҳам ҳамиша осуда бўлсин,
Барча йўловчилар маъсуда бўлсин.
Билиб олсин буни ҳар битта киши,

Бу ҳам салтанатнинг муҳим бир иши.
Равон бўлсин тужжор аҳлининг йўли,
Сира ранжимасин уларнинг кўнгли.
Йўлларда мусофир йўловчи бўлар,
Ҳокимлар уларни қўлловчи бўлар.
Умар Бек ортиқ ҳеч эмас ёш бола,
Қолганин ўзига қилдик ҳавола.
Ақлу фаросати доим ёр бўлсин,
Ҳамиша Худойим амадкор бўлсин!
Мавлоно Шамсиддин битган шу фармон,
Амирзода учун дастур бегумон:

XXXII

АМИРЗОДА УМАР НОМИГА МАВЛОНО ШАМСИДДИН МУНШИЙ ҚАЛАМИ ИЛА БИТИЛГАН (СОҲИБҚИРОН АМИР ТЕМУР) ҲУКМИ

«Алҳамдулиллаҳи раббил оламин,
Ё Раб! Ўзинг егин бандалар ғамин.
Ўзингсан бағоят бой ва бадавлат,
Ҳеч бир зот бўлолмас сендай басавлат.
Ўн саккиз минг олам мулкинг бебаҳо,
Илоҳий барқарор ҳукминг бебаҳо.
Қудрат ҳам Аллоҳнинг қудрати қодир,
Қодир қудратингдай қудрат йўқ нодир.
Лутфинг билан равшан Темур Бек кўзи,
Ҳимматинг туфайли фармон ҳар сўзи!
Фармони олий бу баҳукми Аллоҳ,
Аҳли жаҳон бўлсин барчаси огоҳ.
Оғаю инилар, фарзанд, ўғлонлар,
Куёвлар, улусу барча аъёнлар.
Туману ҳазора амирлари ҳам,
Сада беклари ҳам билсинлар бекам.
Аллоҳ ҳукмин битган фаришталари,
Фаришталар ичра саришталари,
Тақдир китобини битганда равон,
Аллоҳнинг амрини қилганлар баён:
Тангри ҳар бир ишин бехато этар,
Суйган бандасига мулк ато этар.

Довуд Сулаймонни билимли қилди,
Барча элдан афзал илмли қилди.
Қушлар тилини ҳам биларди равон,
Ҳам тожу тахт бериб қилди ҳукмрон.
Набий, шаҳаншоҳга не бўлса зарур,
Аллоҳ қилган унга барчасин маъмур.
Сулаймон заминга қўйиб бошини,
Ёлворган оқизиб кўзин ёшини:
Мағфират сўраган ғоят басавлат,
Ҳеч кимсага насиб этмаган давлат.
Барча дардларига Яратган даво,
Барча илтижосин қилган У раво.
Ато этган ғоят юксак камолни,
Унга бўсинлирган ҳатто шамолни.
Инсу жинсу қушлар сардори қилди,
Уни даргоҳида азиз деб билди.
Юксалтириб шону шуҳрат тоғида,
Мукаррам ҳам қилди жаннат боғида.
Бизни ҳам азизу мукаррам қилди,
«Соҳибқирон!» дея муҳтарам қилди.
Тангри фазлу карам соҳибби, зотан,
Камдир бисёр ҳамду сано дафъатан.
Юртни яшнатишни фарз дея билдик,
Ҳукмдор учун бу қарз дея билдик.
Адолат қонуни наинки ҳавас,
Фуқаро фаровон бўлсин дедик, бас!
Бу бизга наинки замона шарти,
Аллоҳ инъомининг шукрона шарти.
Аллоҳга беадад ҳам ҳамду сано,
Беадад шукрлар бўлсин, Раббано!
Лутфи билан буюк салтанатимиз,
Офтобдай шуҳрату шон-талъатимиз.
«Зотан, фазлу лутфи Аллоҳнинг ортиқ,
Хоҳлаган одамга қилар у тортиқ¹».
Бахту иқбол ҳамроҳ йўлимиздадир,
Улкан бир салтанат қўлимиздадир.
Ўғил, набиралар, бор улус билар,
Турли ўлкаларда ҳокимлик қилар.

¹Қуръони карим, Ҳадид сураси, 21-оятдан муаллиф эскартиши.

Тангри марҳамати айни дунёда,
Аллоҳ унинг умрин қилсин зиёда,
Амирзода Умар ҳам бахти бутун,
Олий марҳаматга муносиб бугун.
Унинг учун юксак мақом тахт қилдик,
Аллоҳ номи билан қатъий аҳд қилдик.
Муқтадир Тангрининг иродаси ҳам,
Оталик меҳримиз ифодаси ҳам.
Форс билан Кирмондан Ироққача то,
Рай билан Қаробоғ, Жилон ҳам ҳатто,
Диёрбақр билан мулки Гуржистон,
Яна Абхоз билан олис Курдистон,
Румдан Истамбулу Фарангга қадар,
Искандария ва Миср муқаррар,
Топширдик барчасин ихтиёрига,
Темурий амирлар бахтиёрига.
Жамики ишларни ақлан ҳал қилсин,
Салтанат ишларин мукаммал қилсин.
Жаҳон бўйсунувчи бу олий фармон,
Барча ўлкаларга қилинди эълон.
Айни ўлкаларда кичик ва катта,
Умарни ҳукмдор билгай, албатта.
Умар Бекни тахтнинг соҳиби билсин,
У билан ҳар ишни маслаҳат қилсин.
Иззат-икром билан ҳамиша бекам,
Муҳтарам билсинлар ноибларин ҳам.
Юрт ободлигини кўзлар фармони,
Ҳам барча улуснинг дардин дармони.
Амирзодага бор ишларда қўлдош,
Амру фармонидан тортмасинлар бош.
Адолатли амри қонун ва низом,
Ҳар бир юртда бўлсин тартиб-интизом.
Ҳар одил амрига зўр тоқат билан,
Хизмат қилсин доим садоқат билан.
Қай бир муаммога дуч келса диёр,
Уларни билсинлар соҳибихтиёр.
Амридан бош тортган қайсар ҳар банда,
Балога йўлиқиб бўлар шарманда.
Кимки унга душман сўзини дейди,
Қилмиш-қидирмиш – ўз бошини ейди.

Итоатни кимки қилса гар одат,
Мартабаси ортиб, топар саодат.
Амирзода ҳам, бас, билсин халойиқ,
Фақат ишлар қилсин тахт учун лойиқ.
Ҳақиқат ҳамиша низоми бўлсин,
Адолат устун-изоми бўлсин.
Ҳамиша ҳар иши тўғри жойида,
Раиятпарварлик бўлсин қоида.
Одил Нўширавон эгизи бўлсин,
Ободлик ва тинчлик негизи бўлсин.
Солиху бор аҳли тақвою иршод,
Ҳақпарвар ҳар зотни мудом қилсин шод.
Ҳар бирин ҳамиша қўлласин доим,
Эзгу ишлар сари йўлласин доим.
Тахт соҳиби халқнинг паноҳи бўлар,
Нажотбахш мададкор ҳамроҳи бўлар.
Мадраса, масжидлар таъмири билан,
Беллашсин оламлар амири билан.
Касб қилган касларни қароқчиликни,
Шайтони лаинга яроқчиликни,
Авбошу жиноят қавмини барча,
Аяб ўтирмасин зинҳор заррача.
Каззоб, ўғрилардан юрт бўлса холи,
Ватан обод, халқнинг кулар иқболи.
Шунда ҳар соҳада фойдаю барор,
Давлату салтанат қоим барқарор.
Темур Бек фармони ғоят мукамал,
Ҳар икки томон ҳам, бас, қилсин амал.
Давлат иродасин айлаган зухур,
Қонуний фармон деб босилди муҳр.
Саккиз юз олтинчи йил. Шаъбон ойи¹,
Ардабил ўлкаси битилган жойи».

* * *

Амирзода Умар, амир Жаҳоншоҳ,
Фармону ҳам барча гаплардан огоҳ,
Қодир Амир Темур қошида азим,
Қайта-қайта қилиб чин дилдан таъзим,
Шижоат ва шиддат билан шу замон,
Озарбайжон томон йўл олар равон.

¹Милодий ҳисоб билан: 1404 йил март ойининг ўрталари.

XXXIII

ҲАЗРАТ СОҲИБҚИРОННИНГ ПОЙТАХТ САМАРҚАНДГА ҚАЙТИШИ ВА КОНИГИЛДА ТЎЙ ТАНТАНАЛАРНИ ЎТКАЗИШИ

1404 йилнинг ёз ва куз воқеалари

Баҳор келиб яна мунаввар олам,
Гулу чечаклардан муанбар олам.
Яна қаддин ростлаб сарбаланд тоғлар,
Боғи беҳишт каби яшнади боғлар.
Баҳор елларидай жўшқин сарсари,
Темур Бек отланар Самарқанд сари.
Шоду хуррамликлар йўлдоши доим,
Хурсандчилик содиқ қўлдоши доим,
Ҳамиша ҳамсуҳбат яхши кайфият,
Лочиндай қўш қанот музаффар ният,
Мағруру мастона давлати билан,
Оламни лол қилар савлати билан,
Ғолиб лашкар билан сон-саноғи йўқ,
Сону саноғининг ҳеч адоғи йўқ,
Доим пушти паноҳ меҳрибон Раҳмон,
Темур кетиб борар Самарқанд томон.
Йўл узра ҳар битта ўлка одами,
Пешвоз чиқиб бўлар қулдай ҳамдами.
Ҳокимлар совғалар тортиқ қилади,
Иzzату икромни ортиқ қилади.
Қай бири пойига поёндоз тўшар,
Бисёр давлатига давлат ҳам қўшар.
Темур Бек ташрифи бўлиб баҳона,
Қай бири зиёфат берар шоҳона.
Саййиду уламо, шайхлар кузатар,
Оқ йўл тилаб пойтахт сари узатар.
Ошиб ўтар гўзал боғу роғлардан,
Чўққиси самога туташ тоғлардан.
Манзил сари шошар ғолиб палангдай,
Дарёлардан сузиб ўтар наҳангдай.
Эртаю кеч тиним билмас эл каби,
Саҳролардан елиб ўтар ел каби.
Пойтахтин соғиниб елар ниҳоят,
Самарқандга етиб келар ниҳоят.

Темур Бекка очиқ барча дарчаси,
Кутиб олар шаҳар аҳлин барчаси.
Бутун халқ мардона хизматин оқлаб,
Бошида кўтарар уни ардоқлаб.

* * *

Поёнига етар яна бир сафар,
Амир Темур яна ғолиб-музаффар.
Самарқанд шод зафар сурури билан,
Мастона ғолиблик ғурури билан.
Бухорою Урганч, Термиз, Андижон,
Салтанат таянчи тўрт жуфт бегумон.
Шаҳрисабз бу осмон ойи киройи,
Самарқанд офтобдай порлоқ чиройи.
Шаҳрисабз бағрида кўркам Оқсарой,
Жумла жаҳон ичра тенгсиз тоқ сарой.
Гумбази Саййидон, Доруссиёдат,
Жомеъ масжидию, Доруттиловат.
Гўёки Алпомиш жуббаси гўзал,
Илм билан аҳлоқ қуббаси гўзал.
Самарқанд ва лекин замин сайқали,
Музаффар Темурнинг мангу ҳайкали.
Наинки Темур Бек туғидай ғолиб,
Ҳамиша Темур Бек руҳидай ғолиб.
Темурдай бошида бўрки ўзгача,
То рўзи қиёмат кўрки ўзгача.
Узоқ сафардан сўнг мардона бетин,
Темур Бек пойтахтда енгил олар тин.
Ва лекин бошидан аримас ташвиш,
Давлат ишларини қилар у тафтиш.
Ҳар қандай шубҳани олиб орадан,
Ажратар шубҳасиз оқни қорадан.
Қанча катта бўлса ҳамки хизмати,
Қанча баланд бўлса ҳамки иззати,
Жиддий хатога йўл қўйган бўлса ким
Пойтахт девонида бўлса ҳам ҳоқим,
Бешафқакт жазолар одиллик билан,
Амир Темурга хос дадиллик билан.
Зиндонбанд қилинган бўлса ким ноҳақ,
Уни озод қилар шубҳасиз барҳақ.

Ниҳоят чақирар улкан қурултой,
Фикрин баён қилар ҳикмат билан бой:
«Етти йил шамолдай биз ҳам бетиним,
Дунёни забт этдик ҳеч билмай тиним.
Тинмадик сира ҳам саратонда ҳам,
Жанг қилдик мардона қаҳратонда ҳам.
Баҳор селларин ҳам писанд қилмадик,
Кеч кузак они ҳам тиним билмадик.
Ғов бўла олмади на баланд тоғлар,
Ва на бағримизга ёв солган доғлар.
Сира ҳам аямай ширин жонимиз,
Тоғдай юксалтирдик яна шонимиз.
Ниҳоят мавриди келди – бу сана,
Арзийди ҳар қанча қилсак тантана.
Яйрайлик шукрона айтиб, минг раҳмат,
Токи ёдимиздан чиқсин минг заҳмат.
Тантана баҳона омма бўлсин шод,
Солиқ-тўловлардан қилинсин озод.
Қиндан чиқмасин ҳеч яроғларингиз,
Юлдуздай порласин қароғларингиз.
Жабру ситамларга берилсин барҳам,
Кибору авом ҳам жамулжам дарҳам,
Барча бир-бирига меҳр улашсин,
Меҳрдай афсунгар сеҳр улашсин.
Безанг Самарқандни гўшанга каби,
Порласин бамисли само кавкаби.
Тантана баҳона бўлиб барчамиз,
Амирзодаларни уйлантирамыз.
Жангларда ёвни маҳв қилган фардона,
Барча амирларни ғоят мардона,
Инъомлар билан ҳам қилармиз хурсанд,
Мартабасин яна қилармиз баланд.
Тантана шоҳона бўлар росмана,
Конибилда ўтар барча тантана».

* * *

Жарчилар овоза қилар ҳар томон:
«Буни эшитганлар дармонда бўлар,
Барча эшитмаган армонда бўлар,
Элга тўй беради соҳиби замон!

Ниҳоят ниятлар топар кушойиш,
Барча ўз санъатин қилар намойиш.
Конигилда бўлар тўй, билинг омма,
Тўйга тайёрлансин бугундан ҳамма!»
Конигил – азалдан ҳикмат билан бой,
Кимларни бағрига олмаган бу жой.
Сўйиб неча оту неча сўқим, қўй,
Искандар¹ ҳам қилган бу яйловда тўй.
Ҳулогу² ҳам унинг қадрини билган,
Конигилда роса қирқ кун тўй қилган.
Ниҳоят келдию шухрат маҳали,
Шоҳона тўй бериш Темурнинг гали.
Бежиз танланмади бу гўзал гўша,
Шоирлар файзини куйлаган жўша.
Баланд тоғлар каби тоза ҳавоси,
Ҳаттоки минг битта дарднинг давоси.
Бошида парвона офтобу ҳилол,
Кавсар булоғидай сувлари зилол.
Оби ҳаётдан ҳам ҳаттоки лазиз,
Жаннат боғи каби бағоят азиз.
Соҳибқирон учун тикдилар чодир,
Соҳибқиронга мос шоҳона нодир.
Кўзи билан кўрган тарихчи сўзи:
Юз қадам чодирнинг энини ўзи.
Чодир баландлиги уч найза бўйи,
Сира ҳам кўрмаган заминнинг рўйи.
Кунгураси осмон каби бус-бутун,
Уни тутиб турар ўн икки устун.
Ҳар бири мунаққаш олтин-зар билан,
Ром қилар барчани хуш манзар билан.
Гўёки паҳлавон баҳодир кифти,
Ипак арқон билан тортилган шифти.
Ўзгача шуқуҳ ва тароват тўла,
Ўн минг одам сиғар унга бир йўла.
Чодирларин тикар шаҳзодалар ҳам,
Шаҳзодалар каби озодалар ҳам.
Лашкарбошиларнинг чодирини ўзга,

¹ Искандар – Александр Македонсий.

² Ҳулогу – Чингизхоннинг набираси, Элхонийлар давлатининг асосчиси ва илк ҳукмдори.

Таърифи сиғмайди ҳеч битта сўзга.
Ўзгача чодир баҳодирларнинг,
Жангларда чиниққан мард қодирларнинг.
Элчилар учун ҳам азиз атайин,
Шоҳона чодирлар қилинган тайин.
Конигилда гўзал бир шаҳар пайдо,
Кўрган одам бўлар дафъатан шайдо.
Кўчиб чиқар бутун аҳли пойтахтнинг,
Ҳар ёнда янграйди нақли пойтахтнинг.
Конигилда бутун шаҳар жамулжам,
Санъатин кўрсатар хунармандлар ҳам.
Созини сайратар бор созандалар,
Қўшиқ куйлар тинмай бор хонандалар.
Бир томонда янграр туркона алёр,
Форсий қўшиқ куйлар кимлар бахтиёр.
Нозу неъматлари бисёр дастурхон,
Гадолар ҳам яйрар бамисоли хон.
Ҳар битта даврага пишган эт келар,
Турфа хил таомлар кетма-кет келар.
Оби кавсар каби май-шароб ҳам мўл,
Лиммо-лим қадаҳлар мудом қўлма-қўл.
Конигил жаннатдай латофат билан,
Наинки латофат, зарофат билан.
Ниҳоят пешма-пеш ба ҳукми Аллоҳ,
Амирзодаларга ўқилар никоҳ,
Уйланар Улуғбек Мирзо бегумон,
Ва унинг укаси Иброҳим Султон.
Мироншоҳнинг ўғли Ижил Мирзо ҳам,
Саид Аҳмад бахтин топади бекам...
Амир Темур сўзсиз азалий одат,
Барчасига тилар бахту саодат.
Бошида бутун эл парвона бўлар,
Темур Бек ҳам бахтдан мастона бўлар.
Кўнглида зарра ҳам қолмасдан ғубор,
Беармон боладай яйрар беғубор.
Амир Темур ғоят хурсанду шодон,
Ўз амрин барчага қилади баён:
«Муқтадир Тангрига минг ҳамду сано,
Бизларни қудратли қилди Раббано.
Ўнлаб мамлакатлар қўлимиздадир,

Зафару бахт-иқбол йўлимиздадир.
Аллоҳ ҳукми билан ғоят мўғтабар
Бизнинг амримизда бутун баҳру бар.
Бунинг шукронаси учун албатта,
Барча-барча халқни кичик ва катта,
Барча қудратлиу заифларни ҳам,
Фақиру киборга ажратмай бекам,
Ҳақиқий халқпарварлар подшоларга хос,
Ҳимоя қилармиз Ҳақ ҳукмига мос.
Офтобдай баробар бўлиш бизга қарз,
Наинки қарз, ҳатто намоз каби фарз.
Тангри ярлақан бу олам аро,
Салтанатимизда ҳар бир фуқаро,
Буюк давлатимиз ҳимоясида,
Тоҷу тахтимизнинг шод соясида.
Яхшию ёмонни фикр қилгайсиз,
Яхши-ёмон кунда шукр қилгайсиз.
Зотан, шукр қилса кимки дунёда,
Ризқу рўзи яна бўлар зиёда.
Ношукурлик қилиб тўлиқмагайсиз,
Тангрининг қаҳрига йўлиқмагайсиз.
Наинки Темур Бек саломидир бу,
Аллоҳнинг муқаддас каломидир бу.
Тангридан ёлвориб музаффар зафар,
Энди Хитой сари қилармиз сафар!»

XXXIV

1404 ЙИЛНИНГ КУЗ – 1405 ЙИЛНИНГ ҚИШ ФАСЛИДАГИ ВОҚЕАЛАР, СОҲИБҚИРОН АМИР ТЕМУР ВАФОТИ

Бир минг тўрт юзу тўртинчи йил, куз,
Кеч куз бўлса ҳамки ҳаво қишдай муз.
Зиёда қилса ҳам совуқ ташвишни,
Амир Темур писанд қилмайди қишни.
Кексайиб қолса ҳам ором бегона,
Хитойга юришни ўйлар мардона.
Кенгаш учун тўплар шаҳзодаларни,
Саркарда беклару бекзодаларни.

Темурдек қатъият билан, бас, такрор,
Қатъий қарорини қилади ошкор:
«Тангрига ҳар қанча шукур айтсак кам,
Сийлади тожу тахт билан мустаҳкам.
Қўлимизни қилди узундан-узун,
Мартабамиз қилди фузундан-фузун.
Олам забти учун толиб ҳам қилди,
Шиддатли жангларда ғолиб ҳам қилди.
Жумла жаҳон ичра туғёнлар солдик,
Искандари соний рутбасин олдик.
Бизни билиб ғоят азимдан-азим,
Шоҳлар ҳам қилдилар басма-бас таъзим.
Бисёр лутфинг учун, эй қодир Оллоҳ,
Бисёр ҳамду сано, алҳамдулиллоҳ!
Хукмфармо баъзан тақдирнинг дасти,
Кераксиз ишларни ҳам қилдик асти.
Бизни шу ишларга мажбур қилдилар,
Мажбуран бағримиз қаттиқ тилдилар.
Ғанимлар бир ёнда қолиб, ё Раҳмон,
Ўзаро жанг қилдик мўмин-мусулмон.
Қай бир қилмишлари адолатга зид,
Бизларга панд берди муслим Боязид.
Нонкўрлик ҳам қилди, бас, Тўхтамишхон,
Қасдлашиб бағримиз ҳам қилди вайрон.
Бундан насронийлар ютди Мағрибда,
Яна ҳам кучайди Хитой Машриқда.
Ниҳоят, Хитойга қилармиз юриш,
Эътиқод учун биз қилармиз уруш.
Ислом байроғини кўтариб баланд,
Мусулмон аҳлини қилармиз хурсанд.
Ортиқ чидаб бўлмас бундай ҳолатга,
Дарҳол чек қўярмиз бу жаҳолатга.
Наҳотки шунчалар топган у ривож,
Хитой талаб қилар биздан ҳатто бож.
Наинки мўминлар бағрин тилибди,
Минглаб муслимларни қирғин қилибди.
Бир пайтлар, бор жумла жаҳонга аён,
Хитой деворидан ўтмаган бу ён.
Бизнинг боболардан чўчиб бағрихун,
Шу девор ортида ўтказарди кун.

Энди кўз тикмоқда бизнинг ерларга,
Бироқ бас келолмас бизнинг шерларга.
Хуллас, Амир Темур сўзим маолий,
Халққа ошкор қилинг фармони олий.
Жамулжам бор лашкар билан биз шу тоб,
Хитой сари юриш бошлармиз шитоб.
Ҳар бир аскар олсин яроғин қўлга,
Фурсатни бой бермай тушармиз йўлга».
Фармони олийни жарчилар тоза,
Бутун салтанатга қилар овоза.
Яратган эгамнинг марҳамати кенг,
Ғазавот ҳам ҳажнинг савобига тенг.
Лашкар йиғилади бор Туркистондан,
Наинки Туркистон, бутун Эрондан.
Аскар берар Балху Бадахшон аҳли,
Қадим Хуросону Сеистон аҳли.
Озарбайжон неки ҳатто Ироқдан,
Ҳаттоки Ироқдан нари йироқдан.
Тўпланар шеркелбат минглаб пиёда,
Минглаб суворий ҳам яна зиёда.
Икки юз минг лашкар жамулжам бўлар,
Амир Темур кўнгли, шубҳасиз, тўлар.
Кўзғалар лашкари Амир Темурнинг,
Лашкар ҳар аскари Амир Темурнинг.
Сони бор, саноғи йўқ лашкар лак-лак,
Ҳайратдан қадди дол забардаст фалак.
Наинки тафаккур чўнг парвози ҳам,
Ҳайратда тасаввур чавандози ҳам.
Бор дарахтлар қалам бўлса ҳам маъруф,
Осмондай ҳайбатин қилолмас таъриф.
Таърифлай олмас ҳеч калом моҳири,
Лолу ҳайрон ҳатто калом соҳири.
Уфққа туташган улуғ бир карвон,
Кўрмаган тарихда бирон бир даврон.
Турнадай тизилган неча минглаб от,
Парвоз қилар гўё чиқариб қанот.
Туялар мардона кетиб боради,
Гўё маҳшаргача етиб боради.
Туёқлар зарбидан титрайди жаҳон,
Жумла жаҳон неки, титрайди осмон!

Амир Темур азим савлати билан,
Кетиб борар бутун давлати билан.
Неча кун йўл юриб улар бетиним,
Қадим Оқсулот¹да топдилар қўним.
Амир Темур учун энг аввал нодир,
Тикладилар дарҳол шоҳона чодир.
Чодир арқонлари юлдузга етар,
Назар солган боши айланиб кетар.
Ғайрат қилар барча тинмай шом-саҳар,
Чодирлардан пайдо бўлар бир шаҳар.
Дафъатан қад ростлар неча бир ўтов,
Дашт бағрида гўё пайдо бўлар тов.
Тошкентда қишлайди бир қисм лашкар,
Шоҳруҳия ичра неча минг аскар.
Сайрамда ҳам қишлар яна бир қисм,
Келажак ва лекин қиш каби тилсим.

РИВОЯТ

Эркин ВОҲИДОВ

ЖАҲОНГИР ВА САРТАРОШ

Амир сўзи вожиб – Шундоқ қоида,
Фармони – фармондир, ҳукми ҳукм эрур,
Юз минг лашкар билан мезон ойида
Хитойга отланди жаҳонгир Темур.
Карнай садолари, отлар дупури,
Жарчилар сасидан уйғонди шаҳар.
Чангдан хира тортди қуёшнинг нури,
Бамисли дафъатан қўзғолди маҳшар.
Кўкда юлдузларни санамоқ мумкин,
Лек Темур лашкари ҳоли ҳисобдан.
Форишга етганда аввали қўшин,
Сўнгги чиқар эди энди Сиёбдан.
Олдинда ҳадсиз йўл, поёнсиз саҳро,
Қутурган Сайхун бор, қорли Олатоғ.
Амир ўйлаб борар: «Меники Хито,
Лашкарнинг ярмиси етиб борса соғ».

¹ Оқсулот – Арис дарёсининг Сирдарёга қуйилиш жойи атрофидаги манзилгоҳ.

Сипоҳлар бошида ўзгача хаёл:
«Жаҳогир бемаҳал бошлади юриш.
Эрта совуқ тушса, не кечар аҳвол?
Қирилиб битмасак бошламай уруш».
Саркардалар ўйлар: «Хуржунлаб олтин,
Моллар келтирамиз неча минглаб бош...»
Фақат ҳеч нарсани ўйламай сокин
Саф четида мудраб борар сартарош.
Унинг иши осон, доим бир хилдир.
Хоҳ шаҳарда бўлсин, хоҳи сафарда:
Амир даргоҳида, мана, ўн йилдир
Соқол қайчилайди ҳар кун саҳарда.
Дўст надир, бир яқин киши ҳам йўқдир,
На хотин, на бола, уй-жой ташвиши.
Дунёнииг у билан иши ҳам йўқдир,
Унинг дунё билан қанчалик иши?
Мана буюрдилар, отланди йўлга.
Бари бир унинг-чун Ҳинду Чин, Ажам...
Саваш бўлса қилич ушламас қўлга,
Улуш бўлса умид қилмас зардан ҳам.
У мудраб боради, алмашар тун-кун,
Алмашар ҳафталар... Довон бадовон –
Ўтрор яқинига етганда қўшин,
Ногоҳ қор аралаш қўзғолди бўрон.
Олға силжимоқнинг имкони йўқ ҳеч,
Не илож, тикланди ўтов, хаймалар.
Қор қуюни аро тушди қаро кеч,
Тонг ҳам ёришди, қор ҳануз майдалар.
Борган сари авжга минар изғирин,
Ҳеч кимса ўтовдан чиқаролмас бош.
«Ўлжа ширин, аммо ундан жон ширин»,
Лашкарбошилардан кулар сартарош.
Кечқурун Темурбек йиғди машварат,
Деди қатъий: «Бизни қайтармас аёз!»
Шунда биринчи бор аркони давлат
Буюк жаҳонгирга айтди эътироз:
«Қайтайлик, қилмайлик нобуд қўшинни.
Олатоғ йўли не – амир оғоҳдир.
Қўриб-билиб туриб, аҳли мўминни –
Ўлимга йўлламоқ буюк гуноҳдир».

Лаҳза кўз юммади бу тун жаҳонгир,
Тонг совуқ шуъласин ёйганда қуёш –
Буюрди: «Ҳамманинг олдида ҳозир
Ялангликда сочим олсин сартарош».
Буюк жаҳонгирдек соҳиби тадбир
На шох, на саркарда дунёда бўлмас.
Чора топмоқ бўлди чорасиз амир,
Чора эса бундан зиёда бўлмас.
Ахир ярим дунё давлатига бош
Ярим ой тамғалик байроғи билан...
Мана хузурида турар сартарош
Сочиғу устара, қайроғи билан.
Суғуриб келдилар уни кўрпадан,
Бундан ортиқ зулм борми кишига.
Аёз тўндан ўтиб тешгудек бадан,
Тегмас бечоранинг тиши тишига.
Юпқа тўн нимадир, ҳатто пўстинда
Яланг ерда туриш бу дам маҳолдир.
Воҳ, ўлтирар ташда шу изғиринда
Нилий шоҳи кўйлак кийган жаҳонгир.
Ўлтирар бепарво, мағрур, улуғвор,
Кўкраклари очиқ худди ёз маҳал.
На титроқ, на ҳатто киприк қоқмоқ бор,
Бамисоли мисдан ясалган ҳайкал.
Сартарош ўйлайди, «Одамлар билиб
Деганлар: Темурнинг мингта деб жони.
Қудрати шунчаки, ҳамма қирилиб
Якка ўзи борса, олар Хитони».
Устара қайраркан уста дамодам
Бир хаёл кечади унинг қўнглидан:
Ер юзин титратиб турган бу одам
Ҳозир бир дақиқа унинг қўлида.
Нафақат жаҳонгир, юз минглик лашкар,
Унинг измидадир тақдири жаҳон.
Шундай бир томир бор... Тиғ тортса агар,
Шунча лашкар омон, мулки Чин омон.
Сартарош қамчилар хаёл отини,
У Темур бошида тик туриб ҳозир –
Унутди батамом наслу зотини,
Дунёни унутди, бўлди жаҳонгир.

У ўзи асли ким? Бир бебахт одам,
Қирган сочларининг битта толаси.
Гирдобида ютган бешафқат олам
Темур навкарининг етим боласи.
Мана у атрофга ташлайди назар,
Гўё лашкар унга дардин сўйлар зор:
«Амирга тахт керак, Вазирларга зар,
Бизга жондан ўзга нима ҳам даркор».
Англади – эл зада жангдаи, ур-сурдан,
Кўз очди – юракка тугди ниятни.
Кутқармоқ бўлди у хунхор Темурдан
Устараси билан инсониятни.

Йўқ, бу қўлидаги устара эмас,
Адолат шамшири, ҳақиқат тиғи.
Бир лаҳза кифоя, Темур кетса, бас,
Дунёдан йўқолар дард, офат, йиғи.
Шоҳ-гадо баробар даврон бўлажак,
Дунё омон-омон, эл омон-омон.
Абадий тилларда дoston бўлажак
Сартарош оламга бахш этган замон.
Ўзи-чи? Майли, сўнг не бўлса ўзи,
Ким бор йиғлагувчи унинг ўзига?
У тиғ кўтарди-ю, дафъатан кўзи
Тушди жаҳонгирнинг қаттол кўзига.
Лаҳза вужудида уйғонди титроқ,
Лаҳза ҳалқумига тиқилди жони.
Бу кўзлар айтарди: Таги паст, олчоқ,
Йўл бўлсин кутқармоқ сенга дунёни.
Минг йилда ҳам келмас сен айтган даврон
Эй, хомхаёл банда, девона юрак!
Одам насли учун ҳали кўп замон
Қамчи керак, шамшир керак, мен керак!
– Йўқ, йўқ! Адолат-чи, инсоф-чи? Наҳот,
Одамзод абадий зулмга маҳкум?
– Шундоқ! Одамзодга Оллоҳдур ул зот –
Жонидан, эркидан ким этса маҳрум.
Билмасмисан, итни инсон ит деюр,
Ваҳший шерга эса ҳурмат айлар фош?
Шафқатни билмасдан мен бўлдим Темур,
Сен мушфиқлик ила бўлдинг сартарош.

Фақат бир сония давом этди баҳс,
Устанинг жавоби бўғизда қолди.
Ногоҳ гулдирагаи садо келди: «Бас!
Иш бошла! Жаҳонгир аёзда қолди!
Бунча тиғ қайрадинг, тез бўл, баччағар!
Нега имиллайсан? Совуқни қара!»
Уст-уст қамчи урди бошига навкар,
Шўрликнинг қўлидан тушди устара
Ва хаёл кўкидан тушди сартарош,
Одатий ишига киришди дарҳол.
Қотди кипригида кўздан оққан ёш,
Гўё музлаб қолди мижжада хаёл.
Юксак орзуларни кўмиб кетди қор,
Армон юрагини юлиб ташлади.
Аmmo содда умид кетмади бекор,
Жаҳонгир оҳиста титрай бошлади.
Шунда ўз-ўзига деди сартарош:
«Бир бошда бир ўлим. Шошдим қаёққа?
Оппоқ қирилганда энди ярим бош,
Шошилмай устара урди қайроққа.
У одам сўймади, Унда бор шафқат,
Қонга бўямади меҳнаткаш қўлин.
Фақат у шошмади, Бор қадим ҳикмат:
Қулнинг шошмаслиги – соҳибга ўлим.
Жаҳонгир сесканди, Англади уста
Шу лаҳза дарз кетди улкан қоя тош...
Ёзинг, эй ровийлар Ўтрор устида
Буюк жаҳонгирни енгди сартарош.
Эй, сиз муаррихлар, доно олимлар!
Сиз тинглаб замонлар гулдирагини,
Айтиб бероласиз қачон ва кимлар
Айлантирган тарих ғилдирагини.
Шоҳлар, файласуфлар, исёнкор зотлар
Таърифин битганда унутманг бир дам –
Қайроқчаси билан инсониятга
Хизмат қилиб қўйган сартарошни ҳам.
Бир ёнда Рум, Фаранг, бу ён мулкн Чин
Ўшал – устараси шамширни қирққан,
Олам йиқолмаган Темурни йиққан
Хаёлкаш устага таъзимда бўлсин.

Бу – эртак, чин тарих аён дунёга
Амирни зотилжам ўлдиргани йўқ.
Оғу пайкон бўлди оқсоқ бобога
Олис масофадан бизлар отган ўқ.
Алқисса, ривоят: Авлоди одам
Подшолар олдида эгмаса-да бош,
Саждага тургандек бошин қилур хам
Ҳар гал тиф олганда қўлга сартарош.

* * *

Қиш ҳам бор лашкарин бошлаб келади,
Лашкар юрагини ғашлаб келади.
Тоғдай булутлари музаффар ялов,
Ҳатто бас келолмас жўмардлар ҳам дов.
Бепоен Туроннинг бор дашту қирин,
Бир ҳамла билан забт этар изғирин.
Ўлжасин маҳв этган сингари шунқор,
Дашту далаларни босар қалин қор.
Совуқда холи танг паррандаларнинг,
Паррандалар неки, даррандаларнинг.
Ҳатто бургутларнинг холи бўлар танг,
Арслонлар тўқайда жон сақлар аранг.
Оппоқ қор қўйнида бутун дала-туз,
Оловлар сўнган, бор ариқлар ҳам муз.
Наинки музлайди қуёш кўзи ҳам,
Кўзга кўринмас ҳеч унинг ўзи ҳам.
Изиллар қаҳратон қисир шамоли,
Борлиқни қақшатиш совуқ аъмоли.
Замҳарир қаҳратон заҳри зиёда,
Бироқ соҳибқирон қаҳри зиёда.
Совуққа ҳам парво қилмай бир бора,
Жидду жаҳд қилиб у ахтарар чора.
Лашкар учун бисёр қилар либослар,
Чидай олмас бироқ ҳаттоки хослар.
Қанча акобирни совуқ олади,
Қай ғариблар тамом яхлаб қолади.
Қадамда минг битта қорли қуббалар,
Отларга наф бермас жулу жубба¹лар.

¹Жул ва жуббалар – отлар учун махсус тикилган ёпинчиқлар.

Соҳибқирон зинҳор қайтмас аҳдидан,
Ҳамиша умидвор бутун бахтидан.
Январь ўртасида қайси бир сана,
Ўтрорни мўлжаллаб йўл олар яна.
Шубҳасиз ҳар кунни ғанимат билар,
Бердибек уйини бошпана қилар.
Ўша кун ўт тушар уйига бекнинг,
Таъби хира тортар, бас, Темурбекнинг.
Каттаю кичик жон чекканча алҳол,
Ҳамжиҳат ёнғинни ўчирар дарҳол.
Эл ичра оқилу донолар кабир,
Ёнғинни фалокат деб қилар таъбир.
Бир-бирига айтар: Бу ёнғин, ишон
Бағоят бешафқат балодан нишон.
Боз устига яна айни шу дамлар,
Ваҳимали тушлар кўрар одамлар.
Забтига олгандай каби қорли қаҳратон,
Тақдир ҳам қиличин қайрар беомон.
Гўё ваҳимали афсона сўйлаб,
Қора бир кўланка кезар юрт бўйлаб.
Эртаю кеч демай ҳатто бир йўла
Одамлар кўнглига солар ғулғула.
Қор бўронларидай баравж субҳу шом,
Амир Темурга ҳам бегона ором.
Узун кечаларда хоби қочади,
Дафъатан Темур Бек тоби қочади.
Кундан-кун зиёда иситма дарди,
Не даволар қилмас табиблар марди.
Самарқанддан олис Ўтрордай жойда,
Ҳеч бир муолажа бермайди фойда.
Бир кун Амир Темур кўрар ғамгин туш,
Ғамгин туш қилади яна ҳам нохуш.
Шиддатли бургутдай боғлаб қўш қанот,
Қамишзор оралаб сурар эмиш от.
Қамишзор ичидан чиқиб отаси,
Қиё ҳам боқмасдан чиқмасдан саси,
Темур Бек йўлини тўсганмиш ногоҳ,
Отининг жиловин тутиб баногоҳ,
Англаб бўлмас тавр билан ғаройиб,
Қамишзор ичида бўлибди ғойиб.

Ортидан термилиб қолибди ўзи,
Ўйлар: бу бешафқат қисматнинг сўзи.
Аломат бу тушдан бағри бўлиб қон,
Куни битганини англар ногаҳон.
У ҳам аччиқ қисмат шаробин хўплаб,
Васиятин айтар барчани тўплаб:

АМИР ТЕМУР ВАСИЯТИ

Руҳим қуши айни дам беихтиёр
Қалбим қафасидан парвозга тайёр.
Қоши узра руҳим чорлар Раҳмоним,
Тангри даргоҳига талпинар жоним.
Марҳаматин дариг тутмай бегумон,
Барчангизни Тангри асрасин омон.
Пушти паноҳимиз кетди деб, эвоҳ,
Беҳуда сира ҳам қилманг оху воҳ.
Тангрининг қисмати муқаррар жойда,
Доду фарёд сира ҳам бермас фойда.
Дуолар билан сиз руҳим шод қилинг,
Ҳамжиҳат қабримни ҳам обод қилинг.
Тангрим қилди менга беадад ҳиммат,
Лутфи билан топдим қадр ва қиммат.
Жангу жадалларда мудом музаффар,
Дунёнинг ярмини қилдим мусаххар¹.
Адолат ўрнатдим бутун Туронда,
Наинки Туронда, ҳатто Эронда.
Хотиржамлик ҳамроҳ ҳар бир кишига,
Ҳеч ким аралашмас ўзга ишига.
Солимлар зулмига чек қўйдим тамом,
Бечораларни ҳеч килмас беором.
Салтанатда ҳоким тартиб-интизом,
Ҳар бир ишда дастур қонуну низом.
Токи тахт устида кўкрак кердим мен,
Зўравонликларга барҳам бердим мен.
Ёлғиз Парвардигор гуноҳдан холи,
Маълум ҳар гуноҳкор банда аҳволи.
Билиб-билмай қилган бўлсам гар гуноҳ,
Гуноҳим кечиринг ба ҳаққи Оллоҳ!

¹ Мусаххар – бўйсундурмоқ, ҳукми остига киритмоқ.

Вафо қилмади бу дунё сержафо,
Сизларга ҳам, эвоҳ, қилмайди вафо!
Фуқаро ташвиши зиммангизда то,
Ҳар бир ишни адо этинг беҳато.
Зўравонлар дасти дароз бўлмасин,
Эл паймонаси ҳеч бевақт тўлмасин.
Солимларга ногоҳ эрк берилса гар,
Остин-устун қилар юртни муқаррар.
Ҳузур-ҳаловатдан маҳрум халойиқ,
Армон бўлар ҳаёт инсонга лойиқ.
Зўравонларга мос тартиб тузилар,
Маслагу тариқат тарҳи бузилар.
«Нечун тикламадинг адолатни?!» деб,
Нечун даф қилмадинг разолатни?!» деб,
Тангри қийматда сиздан ҳижжалаб,
Ҳар биттангиздан, бас, қилади талаб!
Барчангиз гувоҳсиз: қилдик бизлар аҳд,
Пирмуҳаммад¹ бўлар бизга валиаҳд.
Набирам Жаҳонгир, бас, бундан буён,
Тожу тахтимизни эгаллар шоён.
Унинг фармонида Самарқанд тахти,
Баланд бўлсин тахти сингари бахти.
Ғолиб жаҳонгирдай нидолар қилсин,
Юрт учун жонини фидолар қилсин.
Сизлар эса Худо берган эрта-кеч,
Унинг фармонидан ҳстга чиқманг ҳеч.
Яхшиликни қалбга мудом нақш этинг,
Юрт учун, халқ учун жонни бахш этинг.
Оға-инилардай бир тану бир жон,
Токи бузилмасин олам ногаҳон.
Аё, мен суянган жигарбандларим,
Ўғилларим билан мард фарзандларим!
Эъозлаб халойиқ ҳар табаъсини,
Кўздай асранг миллат мартабасини.
Менинг тузуқларим ғоят мукаммал,
Ҳамиша сиз унга қилгайсиз амал.
Имон-эйтиқодга то доим толиб,
Адолат жангида бўлгайсиз ғолиб.

¹ Пирмуҳаммад Жаҳонгир – соҳибқирон Амир Темурнинг набираси.

Музаффар соҳиби фармон бўлгайсиз,
Халқнинг дардларига дармон бўлгайсиз.
Туну кун ҳаловат билмай сира ҳам,
Заифлар дардига бўлгайсиз малҳам.
Оддий аҳолини, унутманг зинҳор,
Бой ва бадавлатлар қилмасинлар хор.
Мансабдорлар халқнинг ичмасин қонин,
Жабру ситам билан олмасин жонин.
Бош кўтармасин ҳеч юртда разолат,
Доим дастурингиз бўлсин адолат.
Имонингиз мудом бўлсин мустаҳкам,
Соҳиби тахт бўлинг мен каби сиз ҳам.
Мўминлар чиқмасин десангиз диндан,
Қиличингиз ўйлаб чиқаринг қиндан.
Барчангиз бўлсангиз аҳил-иттифоқ,
Ҳеч ёв ўртангизга сололмас нифоқ.
Аксинча, ғанимлар омади кулар,
Бирма-бир бошингиз ейдилар улар.
Пирмуҳаммадга бас, қилиб итоат,
Амирларим, сиз ҳам топинг саодат.
Амру фармониға ҳозир унози,
Қасам ичинг менинг қошимда ҳозир.
Азиз бошингизга тушмасин ҳеч тош,
Парвардигор бўлсин йўлдошу қўлдош.
Кўнглимнинг қаъридан чиқар бу нидо,
Барчангизга айтар бўлдим алвидо.
Арши аъло томон руҳим парвози,
Амир Темурдан, бас, бўлгайсиз рози!

* * *

Буз чодиринг фалакким, султон ўлди ғойиб,
Тун ичра эрди чун моҳи тобон ўлди ғойиб.
Ёруқ жаҳон қуёши, ислом элининг боши,
Дин эди кўб талоши, даййан¹ ўлди ғойиб.
Оламни қилди дарбар, Соҳибқирон Скандар,
Соний демиш эранлар, ёрон ўлди ғойиб.
Дин эрди жустужўси, шаръи² эрди гуфтуғўси,
Миллатнинг обрўси, бурҳон ўлди ғойиб.

¹ Даййан – мукофотловчи, жазоловчи, қаҳрли.

² Шаръи – шариат аҳкомлари.

Нўширавондек одил, ҳам олим эрди, фозил,
Ҳар ишға ақли комил, фарзон ўлди ғойиб.
Давлатда ким Сулаймон, фитратда чун Фалотун,
Ҳикматда эрди гўё Лукмон ўлди ғойиб.
Эҳсонда мисли Ҳотам, шавкатда эрди чун Жам,
Зўрликда ҳам чу Рустам, паҳлавон ўлди ғойиб.
Ғайратда мисли арслон, дашти ичра ёки қоплон,
Баҳра наҳангу сарбон, шужоъбон¹ ўлди ғойиб.
Фарзанди аҳли нўён, Турағай баҳодир ўғлон,
Саййид Амир Темурхон Кўрагон ўлди ғойиб².

* * *

Илоҳи, қорайсун фалакни юзи,
Тўкулсун кўзум ёшидек юлдузи.
Куйуб Ой, тутулсун Кўёши анинг,
Бу мотамға зулмот ўлуб кундузи³.

* * *

Дариғо, ул шаҳаншоҳи соҳибқирон,
Шаҳи тожбахши мамоликситон.
Дариғо, улким андоқ йана шаҳриёр,
Жаҳон ичида кўрмагай рўзгор.
Дариғо, улким андоқ шаҳи покдин
Фалак кўрмагай, балки рўйи замин.
Дариғо, ул шаҳаншоҳи бу тахту тож,
Ки шаръ ила дин топди андин ривож.
Дариғо, улким андоқ йана бу спехр,
Анингдек шаҳи кўрмагай моҳу мехр⁴.

¹ Шужоъбон - ботир, довьюрак, жасур.

² Салоҳиддин Тошкандай, Темурнома, «Чўлпон» нашриёти, Т., 1990 й., 327-бет.

³ Ўша китоб, 327-бет.

⁴ Шарафиддин Али Яздий, Зафарнома, «Шарқ» нашриёт-матбаа концерни бош таҳририяти, Т., 1997 й., 297-бет.

XXXV

ТУРК ТЎРАСИ¹
ТУРК ТЎРАСИДА 33 ҲУКМ

1.

Бор оламлар ҳоқони аъло
Ягонадир Тангри таоло.

2.

Тангри лутфин кутган ҳар банда,
Гар бўлмайин деса шарманда,
Истаса ҳар қанча марҳамат,
Яратганга ёлворсин фақат.

3.

Азалдан ҳар бир туркка басма-бас,
Давлат, Хоқон, Тангри азиз, бас!

4.

Битта қилич битта қин билан,
Турклар яхлит битта дин билан.
Қиз ҳам фарзанд азиздан-азиз,
Икки эрга берилмас ҳаргиз.
Барча турк ҳам ягона будун,
Қонунлар ҳам ягона бутун.
Муқаддас ҳақ қонун-қоида,
Адолат бор қонун бор жойда.
Қонун асрар мазлумни омон,
Гуноҳкорга бироқ беомон.
Ким ишонмас қонунга токи,
Амал қилмаса гар ва ёки,
Гўёки хор телба, девона,
Турк халқига буткул бегона.

¹ Тўра – Кўк турклар салтанатидаги илохий ва давлат қонунлари. Қозоғистон ва Мўғилистон дашти қипчоқидаги тош китоблардаги ёзувлардан. Ўрхун-Энасой битиклари, V – VII асрлар. Муаллиф эскартиши.

5.

Қудратли бўлса ҳам бус-бутун,
Ҳеч ким бўлмас қонундан устун.
Бирлигимиз тамал тоши шу,
Қудратимиз аввал-боши шу.

6.

Чўпон асрар сурувни омон,
Оилага жавобгар ҳамон.
Адолатга хоқон ҳам толиб,
Бўлиши шарт жангларда ғолиб.
Зафар учун берар, бас, жавоб,
Зафар билан топар у савоб.

7.

Ҳар битта турк аскарари жўмард,
Ўз жуфтини авайлаши шарт.
Эъзоида бўлсин , бас, оти,
Қарғамасин деса худойим,
Ардоқласин отини доим.

8.

Ҳар битта турк азизу азим,
Фақат қилар отага таъзим.
Тайёр қилар мудом ошини,
Онасига эгар бошини.
Боболарин билиб муҳтарам,
Таъзим қилар доим унга ҳам.

9.

Хизматга шай доим қошида,
Дўсту ёрин тутсин бошида.
Азалдан дейдилар: ён қўшнинг,
Наинки ён қўшнинг – жон қўшнинг.
Яхши сўзлаб ҳамиша такрор,
Қўшниларни сийлаши даркор.

10.

Қийналса ҳам бағри бўлиб қон,
Сўзламасин ҳеч кимса ёлғон.

11.

Ўзга мулкин ўмарган одам,
Далил билан ушлангани дам,
Қийматини тўлайди молнинг,
Ўмарилган моли ҳалолнинг.
Даъвогарлар ҳатто ҳижжалаб,
Не тонг, қилса мол-мулкин талаб.
Ҳатто ўғри тўкиб қонини,
Лозим топса, олар жонини.

12.

Кимки хотинларни хўрласа,
Номаҳрум жувонни зўрласа,
Янчган каби алвон лолани,
Номусига тегса болани,
Бошида минг маломат тоши,
Олий жазо – олинар боши!

13.

Қайда ишласа қай инсон,
Ҳийла-найранг қилса ногаҳон,
Қаллоблиги учун у катта,
Жавоб берар сўзсиз албатта.

14.

Қўрқоқликдан кимки гап очар,
Қўрқоқларча урушдан қочар,
Жўнатилар дўзах қаърига,
Дўзах қаъридан ҳам нарига.

15.

Гар тилса душман омонлик,
Қилинмайди унга ёмонлик.
Ўйнатмаймиз бошида қилич,
Кун кўради юртимизда тинч.
Асирлар эл бўлса росмана,
Берилади уй ва бошпана.

16.

Ҳовлиққанча қайси бир инсон,
Гар ноўрин кўтарса исён,

Ибрат учун баҳаққи Худо,
Ўз бошидан қилинар жудо.
Ким ҳаққоиний қилса гар даъво,
Ҳар даъвоси қилинар раво.

17.

Хоҳи оқу, хоҳи қора тан,
Ҳеч ким устун бўлмас даъфатан.
Тоғлар боли сингари лазиз,
Тангрининг ҳар бандаси азиз.

18.

Камтаринлик – мунаввар чироқ,
Кибрдан сиз бўлгайсиз йироқ.
Эъзоз топай десангиз холис,
Нафратдан ҳам бўлгайсиз олис.

19.

Дўқ келганга қиладиган дўқ,
Золимларга раҳму шафқат йўқ.
Қай бир жойда кучайса зулм,
Ҳимояга олинар мазлум.

20.

Адолатли ҳақ роҳимизда,
Бор ожизлар паноҳимизда.
Ногирону ҳар бир касалманд,
Ҳимматимиз билан шод-хурсанд.
Аёллару болалар бари,
Ҳаёт боғин раъно гуллари.
Қошимизда мудом куну тун,
Ҳар биттасин ҳақлари устун.

21.

Қизингиз етса ҳам вояга,
Мудом муҳтож у ҳимояга.
Талабгори бўлиб гар хоқон
Совчи қўйса ҳамки ногаҳон,
Гар тегмайман деса қизингиз
Рад жавоби бўлсин сўзингиз.

22.

Ҳеч битта турк касдай эси пас,
Кераксиз деб дарахтни кесмас.
Билиб-билмай эртами ё кеч,
Ифлос қилмас оқар сувни ҳеч.

23.

Кенгашмоқнинг қадрини билар,
Билмаганин маслаҳат қилар.
Билганларин билмайман деса,
Ўзидан ранжисин, панд еса!
Сўраб билган бўлади олим,
Сўрамаган – ўзига золим.

24.

Яшнагандай бир жойда дарахт,
Ўз касбидан ҳар ким топар бахт.
Хор бўлмасин ҳеч ота хунар,
Хунар билан барака унар.

25.

Камчиликни кўрмай ҳеч қачон,
Қидирманг ғаламисдай нодон.
Ниятингиз холис ҳамиша,
Яхшиликни қилгайсиз пеша.

26.

Насиб этса қудрат – саодат,
Кечиришни қилгайсиз одат.
Кучсиз бўлиб қолсангиз ногоҳ,
Сабру тоқат бўлсин бас ҳамроҳ.

27.

Ўтган кунда қолсин ҳар хато,
Келажакка боғламанг асло.

28.

Кимни азиз билган бўлсангиз,
Гар яхшилик қилган бўлсангиз,
Қанча катта бўлса ҳам ҳалол,
Барчасини унутинг дарҳол.

Лекин сизга ким қилса ҳиммат,
Бамисоли содиқ ҳар уммат,
Танингизда то жонингиз бор,
Яхшилигин унутманг зинҳор.

29.

Ишласангиз ҳам қайси жойда,
Адолатни қилинг қоида.
Эртаю кеч тартиб-интизом,
Ҳалолликни қилгайсиз низом.

30.

Токи ҳаёт саҳнида борсиз,
Гуноҳ қилманг кимсадай орсиз.
Замин юксак фазоси билан,
Ҳар бир қилмиш жазоси билан.
Ва лекин ҳар бир яхши амал,
Тақдирланар бир кун мукаммал.

31.

Йўлдан уриб олтин-зар пора,
Манглайингиз бўлмасин қора.
Ёддан чиқиб ору диёнат,
Халқингизга қилманг хиёнат.

32.

Хоқон учун жирканч разолат,
Ҳамиша дастури адолат.
Қонунларга қилиб риоя,
Юрту халқни қилар ҳимоя.
Қилинмаса қонунга амал,
Давлат ҳам йўқолар мукаммал.
Агар ногоҳ давлат йўқолса,
Не ажаб, халқ қул бўлиб қолса!

33.

Ўғуз жаноблари турк халқин,
Даъватимга «лаббай!» деб қалқинг!
Қуламаса гар мовий осмон,
Ёрилмаса замин ногаҳон,

Ёвлар ҳатто бўлса ҳам чақин,
Юртингизга йўламас яқин.
Мулкингизга ҳеч чанг солмайди,
Қонунингиз буза олмайди.
Ўзингизни олингайсиз қўлга,
Содиқ бўлинг доим ҳақ йўлга.

XXXVI

ХОТИМА

Шукрона

Аё, ўн саккиз минг олам султони,
Жумла аҳли мўмин қодир Раҳмони,
Ўзингга минг ҳамду сано беадад,
«Бандам!» дея бердинг беадад мадад.
Лутфинг учун минг бор шукур айтарман,
Ҳузурингга амринг билан қайтарман.
Мўминлар қатори ёд этдинг, ё Раб,
Марҳаматинг билан шод этдинг, ё Раб!
Ўн саккиз минг олам азиз мезбони,
Сендай азиз мезбон мен ҳам меҳмони.
Сенинг ҳар бир ишинг аъло беҳато,
Жаннат каби ватан айладинг ато.
Бу юртда беҳиштдай бир хона бердинг,
Меҳрибон отаю ҳам она бердинг.
Дунёга то келдим паноҳим бўлдинг,
Муруввати уммон Оллоҳим бўлдинг.
Амру фармонингга замин у замон,
Олиб ўтдинг минг бир балодан омон.
Гоҳи қор, гоҳ жала-сел билан бўлдим,
Ҳамиша жафокаш эл билан бўлдим.
Бисёр лутфинг билан вояга етдим,
Кексалик сингари қояга етдим.
Қалбимга солдинг Сен калом ишқини,
Олис авлодларга салом ишқини.
Фарҳоддай мардона азми билан ҳам,
Юксалдим шоҳона назми билан ҳам.
Ўзбекман, туркийлар бир бандидирман,
Алп Эр Тўнгаларнинг фарзандидирман.

Минг бир аср ичра тарихим пинҳон,
Мендирман музаффар султон Ўғизхон.
Биргаман бор амри вожиблар билан,
Аллома Юсуф Хос Ҳожиблар билан.
Ҳазрат Навоий ҳам ишонган боғим,
Ҳазрат Амир Темур суянган тоғим.
Алқайман Сен каби қодир Раҳмонни,
Бизларга бердинг сен Соҳибқиронни!
Юртпарвар ҳар ўзбек ғурури Темур,
Қалбида мастона сурури Темур!
Унга армон бўлса қайси ўлка, ер,
Қалам билан олди ҳазрат Алишер!
Қай халқларни олам ултони қилдинг,
Ўзбекларни олам султони қилдинг.
Сенинг лутфинг билан қучганмиз зафар,
Илоҳо, то абад қилгин музаффар!

* * *

Минг шукур, оқарди сочу соқолим,
Ҳикматга пайваста нақлу мақолим.
Касб қилдим ки мен ҳам назмбозликни,
Гулшани ишқ ичра базмбозликни.
Зиёда Машрабдай мастоналардан,
Бошим олмам ҳамон остоналардан.
Ҳамон ишқ гулшани ичра булбулман,
Булбулдай то ҳамон ҳар гулга қулман.
Шеърият боғида сўзимни очдинг,
Лутфу ҳиммат билан кўзимни очдинг.
Танидим жамики яхши-ёмонни,
Қадрини англадим соҳибқиронни.
Темурга бағишлаб ҳар ижодкор мард,
Асарлар ёзмоғи, Худо ҳаққи, шарт!
Турфа хил орзую умид домида,
Буни англаб етдим умрим шомида.
Кексайган чоғимда мен ҳам, алқисса,
Буюк бу аъмолга қўшдим, бас, ҳисса.
Амир Темур зобит бағоят ўктам,
Шаънига муносиб шоҳ асарлар кам.
Темуршуносликнинг қадри йўқ бизда,
Темуршуносларнинг марди йўқ бизда.

Гарчи сон-саноқсиз шоирзодалар,
Бироқ қаҳат ҳамон Шайхзодалар!
Қодиров¹дай олим адиблар даркор,
Одил Ёқубовлар туғилгай тақрор.
Яна ҳам бойитиб сўз гулшанини,
Юксалтирмақ зарур Темур шаънини!
Темурни васф этган «Хамса»дай азим
Бағоят шоҳона асарлар лозим.
Нурали Қобул ҳам от суриб дадил,
Тарихий асарлар ёзмоқда одил.
Романлари ҳажман гар бироз катта,
Заҳмати олқишга лойиқ, албатта.
Турфа ташвиш билан ёзи ва қиши,
Нуқсондан холимас ҳар банда иши.
Мен ҳам гуноҳлардан холи эмасман,
Достонимни зинҳор аъло демасман.
Кексайдим, гар ёздим жуда ҳам секин,
Яхши ният билан ёздим ва лекин.
Турфа хил китоблар бахш этди илҳом,
Ёздим фақат илҳом тутганида жом.
Тарихий бир достон ижод ҳам қилдим,
Ижод гулшанини обод ҳам қилдим.
Аввало, Яратган эгам ҳиммати,
Темур шаъни билан юксак қиммати.
Достоним сен ўзинг азиз қил, ё Раб,
Болу асал каби лазиз қил, ё Раб!
Бу янги асарим муборак бўлсин,
Ҳамиша ёр Тангри таборак бўлсин.

тамом

¹Қодиров – атоқли адиб Пиримқул Қодиров.

АЛИШЕР НАВОЙЙ

ДОСТОН

Бисмиллоҳир роҳманиир роҳиймм.

ТАРИХЧИ ХОНДАМИР ҲИКОЯСИ

Бошида мунаввар иқбол қуёши,
Олти ёшдан ошар Алишер ёши.
Шоҳруҳ Мирзо вафот этади ногоҳ,
Яна тахт талашар шаҳзодалар, воҳ.
Салтанат пойтахти Ҳирот безовта,
Оила тинчини ўйлар ҳар ота.
Ғиёсиддин аҳли аёлин олиб,
Ироққа йўл солар қисматдан нолиб.
Неча йил ватандан йироқда бўлди,
Дўсту ёрларидан фиरोқда бўлди.
Абулқосим Бобур Ҳиротда султон,
Ниҳоят тинчийди серғалва замон.
Бор будини олиб яна тез қўлга,
Ғиёсиддин яна отланар йўлга.
Ҳиротга йўл олар катта бир карвон,
Ҳеч кимни саргардон қилмасин даврон.
Карвон кетиб борар демай шом-саҳар,
Ортда қолар неча қишлоғу шаҳар.
Ниҳоят поёнсиз саҳро бошланар,
Толиққан одамлар кўнгли ғашланар.
Забтга олар қайноқ ёзнинг иссиғи,
Бешафқат саратон офтобин тиғи.
Работларда ҳордиқ олиб кун бўйи,
Карвон энди тинмай юрар тун бўйи.
Ёш болакай кўнгли тўқ бўлар доим,
Тўқ бола аксари шўх бўлар доим.
Кун бўйи ҳеч тиним билмай Алишер,
Тинмайин ўйноқлар мисли бола шер.
Кеч кириб тушганда иссиқнинг тафти,
Салқинроқ тортганда саҳронинг кафти,

Ҳиротга йўл олган яхши бир сана,
Катта карвон йўлга тушади яна.
Карвон тун бағрида аста йўл юрар,
Аста йўл юрса ҳам жуда мўл юрар.
Аста қанотланар саррин шаббода,
Уйқу сеҳри гўё асрий бир бода,
Каттаю кичикни ногоҳ маст қилар,
Тақдир ҳукми гўё ёвдай қасд қилар.
От узра мудрайди ёш Алишер ҳам,
Толиқса дам олар ҳаттоки шер ҳам.
Ухлар қайрилгандай икки қаноти,
У каби мудрайди гўёки оти.
Ўзи ҳам, оти ҳам ғоят толади,
Ногаҳон карвондан ортда қолади.
Дашт ичра шу асно адашиб кетар,
Ўзи ҳам билмас қай манзилга етар.
Отидан сирғалиб тушар ер узра,
Уйқуда буни ҳам билмайди сира.
Илм нури билан ёришгандай онг,
Офтоб нури билан оқаради тонг.
Алишер кўзини очади аста,
Атрофига боқар мисоли хаста.
Уфққа туташган чексиз биёбон,
Чексиз биёбонда кўринмас бир жон.
Гўё олис сафар учун шайланиб,
Сал нарида оти турар айланиб.
Алишер бўлса ҳам ҳали ёш бола,
Зийраклиги билан элга бош бола.
Отасин сўзларин эслар албатта,
«Шарқ томонда Ҳирот шаҳримиз катта!»
Тангри номин дилдан зикр қилади,
Шарқ томон юрай, деб фикр қилади.
Алишер фурсатни бой бермай шу тоб,
Карвоннинг изидан йўл олар шитоб.
Бироқ карвон олис кетган бенишон,
Кўринмас кўзига бирон-бир нишон.
Умидсизлик билан бағри бўлар хун,
Саҳрони тандирдай қиздиради кун.
Юзидан сув каби куйилади тер,
Бир қултум сувга зор чанқар Алишер.

От туёғи қумга – ерга ботади,
Алишер иссиқдан терга ботади.
Жазирама ичра жимиерлар сахро,
Гўё жон битгандай қимиерлар сахро.
Қуёш само узра аланга ялов,
Аждарҳо сингари пуркайди олов.
На бир жонзот, на бир тангадай соя,
На пушти паноҳ, на ҳамроҳ ҳамсоя.

Дафъатан, ё фалак, бу қандайин сир,
Алишерни қилар бир тилсим асир.
Гўё денгиз ичра мовий бир елкан,
Олисда бир гумбаз кўринар улкан.
Гумбазни мўлжаллаб йўл юргач бир оз,
Кўринар бу гумбаз отлиқдай шаввоз.
Во ажаб, яқинроқ боргани сайин,
Кичрайиб борарди бу гумбаз тайин.
Ундан кўзин узмас Алишер ҳамон,
Дубулға ғилофи қилади гумон.
Ўзича турфа хил тахмин сўйлайди,
Сароб бўлса керак, деб ҳам ўйлайди.
Алишер етади унга ниҳоят,
Ҳайратланар уни кўриб бағоят.
Сув тўла офтоба унга дуч келар,
Сув ичиб қалбига яна куч келар.
Тангри кимга берса меҳрин зиёда,
Намоён айлағай сеҳрин зиёда.
Барча мушкулларин осон қилади,
Ўксиган кўнглини осмон қилади.
Чўлда Алишерга ҳаёт бахш этар,
Адашган чоғида баёт бахш этар.
Уни мулозимлар ҳам топар шу дам,
Яна бўлар ота-онага ҳамдам.
Карвон чўл бағрида кетиб боради,
Ҳиротга соғ-омон етиб боради.

НАВОИЙ ҲИКОЯСИ

Мирзо Абу Саид султонлик даври,
Ниҳоятда ғариб камина таври.

Бизга хайрихоҳлик қилмади бу шоҳ,
Тоғаларимни у қатл этди, эвоҳ.
Отамдан қолган бой меросимни ҳам,
Тортиб олди ҳатто султон муттаҳам.
Билмадим неларнинг қасди эди бу,
Тақдирнинг бешафқат дасти эди бу.
Муқаррар шубҳасиз бу асрий садо:
Гадонинг душмани ҳамиша гадо.
Қирқ дарвеш кулбага сиғар бегумон,
Икки шоҳга торлик қилар бор жаҳон.
Тил топишса ҳамки нафс ҳарислари,
Келиша олмас ҳеч тахт ворислари.
Тахт кимни одамзот ботили қилар,
Фарзандни отанинг қотили қилар.
Мени Бойқаронинг дўсти деб ҳалол,
Ҳатто жосуси деб билган, эҳтимол.
Шу боис бўлсам ҳам ижодкор яхши,
Ҳатто шоирларнинг бўлсам нақши,
Бизга илтифотин кўрмади раво
Бизга зиндон бўлди Ҳирот боҳаво.
Ғариб бенавога дўндим дафъатан,
Қаттиқ қисматимга кўндим дафъатан.

* * *

Жума намозидан чиқиб қай бир кун,
Шаҳарда кезардим юрак-бағрим хун.
Бошяланг ва оёқяланг бир гадо,
Қисмат зарбасидан мен каби адо,
Умидвор ҳар кимга қўл чўзар эди,
Ёлвориб менга ҳам у шундай деди:
«Ўзим каби юпун ҳамда яланғоч,
Ғариб бола-чақам йўлимга зор оч.
Эрталабдан буён бирон бир одам,
Садақа қилмади сариқ чақа ҳам.
Наҳот одамларда қолмади ҳиммат,
Наҳотки ҳимматни унутди уммат?
Наҳотки қисматим дарду ғам, армон,
Лоақал сиз бўлинг дардимга дармон!
Қадам олишингиз шоҳга ўхшайди,
Ҳар бир нафасингиз оҳга ўхшайди.

Кўзингизда меҳр дарёси жўшқин,
Сўзингизда сеҳр дарёси жўшқин!
Эй, мард йигит, бўлинг дардимга даво,
Бир гадо ҳожатин қилгайсиз раво!
Унинг сўзларига кўнглим овланди,
Дафъатан гадога меҳрим товланди.
Ёнимда энг сўнгги бор эди танга,
Таваккал деб бердим уни ўшанга.
Бола-чақасининг раҳмини едим,
Худо ризқим ўзи беради дедим.
Ўша жойдан ўтдим яна шом пайти,
Гўёки ношуд бир қаламкаш байти,
Ўша гадо гапин қиларди такрор,
Гўёки бағрини тиларди такрор.
Дарғазаб қилди бу нафси қонмаган,
Номуссиз, ҳар ёлғон сўздан тонмаган.
Жирканиб ҳаттоки солмасдан назар,
Йўлда давом этдим дея «Алҳазар!»

САМАРҚАНД ҚАСИДАСИ

Ассалом, Темурхон пойтахти азим,
Қошингда Навоий айлагай таъзим.
Жабру ситамлардан қочиб келдим мен,
Бошингдан бор меҳрим сочиб келдим мен.
Олти томонингда олти дарвоза,
Шуҳрати бор олам ичра овоза.
Менга ҳам шуҳрату шон ато қилгин,
Хаста Навоийга жон ато қилгин.
Сен олтин бешиксан боболаримга,
Жаннатга эшиксан момоларимга.
Ўқ илдизинг олис мозий қаърида,
Иқболинг сарбаланд бахт минбарида.
Азалдан қадимий Турон қалбисан,
Ҳаттоки бор жумла жаҳон қалбисан.
Бағрингда маърифат қуёши порлар,
Қуёш каби қайноқ бағрингга чорлар.
Қоя каби қодир, эй, метин бардош,
Искандарга ҳам сен эгмагансан бош.
Босқинчилар қанча қилса ҳам вайрон,
Қад ростларсан қилиб барчани ҳайрон.

То сенинг мафтункор минг бир сириг бор,
Мен каби беадад минг асириг бор.
Замининг покиза, мусаффо ҳаво,
Мендай ҳар дардманднинг дардига даво.
Англамоқ даргумон Самарқанд сириг,
Дардга дармон обинг бол каби шириг.
Саррин шаббодалар жон ҳам бахш этар,
Юрагимга шеъру ашъор нақш этар.
Азизавлиёлар конисан азал,
Туроннинг шуҳрату шонисан азал.
Қадимий Рум азал Мағриб машъали,
Самарқанд сайқали Шарқнинг наъшали.
Барчани маст қилар асрий жоминг бор,
«Боқий шаҳар!» деган улуғ номинг бор!
Муҳташам Қўксарой Темурхон қасри,
Мардона ўзбекнинг шараф-шон асри.
Кўзни қамаштирар юлдузинг-ойинг,
Боғи беҳишт каби Бўстонсаройинг.
«Боғи Баланд», «Боғи Шамол»инг гўзал,
Лол айлар жамолу камолинг гўзал.
Боғи Дилкушою ҳам Боғи Беҳишт,
Гўзалдан ҳам гўзал гулбоғи беҳишт.
Бутун умр заҳмат чеккан беором,
Соҳибқирон олар бағрингда ором.
Азалдан мардона асадхонасан,
Фазони кашф қилган Расадхонасан.

* * *

Бу диёр аҳлидай йўқ ҳеч бахтиёр,
Буюк салтанатлар юрти бу диёр.
Мозийга баногоҳ солсам гар назар,
Дафъатан ҳайратга солар, алҳазар.
Милоддан олдин ҳам бу юртда суюк,
Салтанатлар бўлган буюкдан-буюк.
Улардан биридир Турк хоқонлиги,
Туркий қабилалар буюк хонлиги.
Қорахонийлардан беради хабар,
«Қутадғу билиг»дай дoston мўътабар.
Босқинчилар ҳамла қилган неча бор,
Ўтмишда зулматли минг бир кеча бор.

Ҳаддидан ошса ҳам ҳар қанча зулм,
Эрк учун курашган халқимиз мазлум.
Ким ҳам билмас, айтинг, Муқанналарни,
Оллоҳ раҳмат қилган бўлсин аларни.
Эрк учун жанг қилган қанча бек ва бий,
Улар ичра тенгсиз Маҳмуд Торобий.
Ҳурриятга доим толиб бу диёр,
Темур Малик билан ғолиб бу диёр.
Жалолиддин каби қилса гар хитоб,
Чингизийлар қўрқиб титрагай шу тоб.
Ярим дунё узра бўлган ҳукмрон,
Улар ичра тенгсиз шоҳ Соҳибқирон.
Кимларнинг холини қилмаган у танг,
Сира енгилмаган қанча қилиб жанг.
Ғолиб ялови у дини исломнинг,
Ғолиб қиличи ҳам қини исломнинг.
Темур барпо қилган буюк салтанат,
Тарихда тенги йўқ беқиёс санъат.
Самарқандни олам меҳвари қилган,
Наинки меҳвари, гавҳари қилган.

* * *

Ҳазрат Алишер Навоийнинг ўзи томонидан 1470 – 1476 йиллар орасида тузилган «Бадоеъ ул-бидоя» («Бадийлик ибтидоси») девони 777 ғазал, 3 мустазод, 5 мухаммас, 2 мусаддас, 3 таржеъбанд, 46 қитъа, 85 рубоий, 10 луғз (чистон), 52 муаммо, 10 туюқ, 53 фарддан ташкил топган. Шу пайтгача ўтган бирор туркий шоир бундай мукамал девон тузмаган эди. Шундан кейин ёзган 862 ғазали асосида 1476 – 1482 йиллар орасида иккинчи девони «Наводир ун-ниҳоя» («Беҳад нодирликлар»)ни тузди.

НАВОИЙ

«Бадойиъ ул-бидоя», дебочадан

Бисмиллоҳир роҳманир роҳийм,
Ўзинг қўлла, қодир Илоҳим!

(Парвардигори оламга ҳамду сано ва шукрона)

Ўзингсан бебаҳо тенгсиз жавоҳир,
Ақлни лол қилар афсунгар соҳир.
Ишқ аҳлига олмос забон бахш этдинг,
Ишқ гавҳарин қалби ичра нақш этдинг.
Ашъорин бол каби лазиз қилгансан,
Олам аҳли ичра азиз қилгансан.
Ғазалнавислари ишқ девонининг,
Булбуллари муҳаббат айвонининг,
Олий ҳамдинг аъло мубайян қилмай,
Ҳамдинг билан шеърин музайян қилмай,
Ошиқлар қалбига туғён сололмас,
Назм гавҳарларин қлга ололмас.

Субҳоналлоҳу хувал-алиюл-мутаол,
Ким айлади ишқ баҳрини молломол.
Инсонни чу анда солди ғаввос мисол,
Ҳам гавҳари ҳол берди, ҳам дурри мақол.

Беқиёс гўзаллар жамолин боғи,
Юлдуз каби порлар кўзлар чароғи,
Ошиқ аҳлин азал кўзининг нури,
Ошuftа қалбларнинг бебаҳо дури.
Бунинг шукрин қилмай, қодир завоҳир,
Шеър битишда қанча бўлсам ҳам моҳир,
Бийрон булбуллари назм бўстонин,
Ишқу муҳаббатдай базм бўстонин,
Хаёл гулшанида қанча кезса ҳам,
Анор янглиғ ҳатто бағрин эзса ҳам,
Гўзаллар ҳуснига ғоят муносиб,
Таъриф топа олмас мисли ғўр косиб.

Алҳамду лимужидил-ҳадоё ва ниъам,
Ким кести вужуд боғидин хори адам.
Ул боғда ҳар гул ўतिकим, чекти алам,
Жон эвини ёрутти, назар шамъинн ҳам.

(Расули акрамга наът)

Ҳамду сано, шукур айтиб тил билан,
Эътироф этсанг ҳам ҳатто дил билан,
Кўнгил билмас асло нелигин ором,
Насиб этмас сира ром айлаган ком.

То рисолат буржин мунир ахтари,
Ҳам нубувват дуржин тоза гавҳари,
Расулллоҳ наъти восита бўлмас,
Саловати аъло васила бўлмас.

Муҳаммадким, набийлар ичра бир ой,
Наинки ой, қуёшдир оламорой.

Олам аҳли ичра сен мисли малак,
Сен туфайли барпо ҳар тўққиз фалак.

Яшиндан тез учар тулпори чаққон,
Янги ой тулпорин кўксида қалқон.

Буроқин абзали Биржису Ноҳид,
Бир жуфт узангиси ой билан хуршид.

Залолат кўйининг маҳзунларига,
Жаҳолат даштининг мажнунларига,

Расул шафоатин, ё Раб, ёр айла,
Мендай бандангни ҳам бахтиёр айла.

*Ва саллаллоҳу алайҳи ва ало олиҳит-таййбин ва ас-
ҳобиҳиттоҳирин ва ало ман табаъаҳум ажмаъин ила
явмидин.*

* * *

Паришон бу девон варақнигори¹,
Бу ишқ дафтарининг қиссагузори²,
Мубталоси меҳнат паймонасининг,
Заҳматкаши заҳмат хумхонасининг,
Шайдолик гузарин расвоси азал,
Расволик кўчасин шайдоси азал,
Вафо бўстонининг дostonсаройи,
Дарди ишқ булбули, яъни Навоий,
Тавба тазарруни фарзу қарз билар,
Тангрим авф айлагай, андоқ арз қилар:
Мудом шароб шавқи кўнгилга маҳбуб,
Ёр висолин завқи хотирга марғуб,
Асрий ишқ бодаси билан жоним маст,
Бода ишқи билан кўнглим ҳам сармаст, –

¹ Варақнигори – тартибловчиси, тузувчиси.

² Қиссагузори – қиссагўйи.

Бўлмаса олдимда гулрух соқий, аҳволим хароб,
Йўқ эса соқийда гулгун жоми май, бағрим кабоб.

Ақлу ҳушим бода селининг ғарқи,
Бор-будим кул қилди оташ ишқ барқи:

Кимки ишқу май қўлида мубтало бўлгай,
Боши узра ҳар лаҳзада юз бало бўлгай.
Гар бу бало беомондир шудир тилагим,
Бу балолар қисматимда бехато бўлгай.

Онгу тафаккурдан бегона кўнглим,
Дарбадар Мажнундай девона кўнглим,
Туну кун оёғим яланг, ёқам чок,
Майхона йўлида сармасту бебок.
Ҳар лаҳза фиғоним етиб фалакка,
Улфат дуч келган ҳар авбош халакка.

* * *

Куюндай саргардон қарорим ҳам йўқ,
Қалбимга қўш қанот барорим ҳам йўқ;
Гоҳ дилдор жамолин ҳайрати билан,
Гоҳ ағёр хаёлин ғайрати билан,
Гоҳ висол баҳорин интизоридан,
Гоҳ фироқ хазонин изтироридан;
Гоҳида айш қилиб сипқориб шароб,
Майпарастлик қилиб гоҳида хароб,
Гоҳида майфуруш иноятидан,
Гоҳида муҳтасиб шикоятдан,
Самимий айтсам гар сизга, халойиқ,
Айни ҳол ва яна хаёлга лойиқ:
Кўнглимда ҳар фикр бўлса гар пайдо,
Шеърга солар эдим дарҳол мен шайдо.
Ғазалимга халқ жон фидо қиларди,
Қўшиқ қилиб куйлаб нидо қиларди.
Қай битта ғазални битсам дафъатан,
Эл ичра у машхур бўларди, зотан.
Сира тушмас эди тилидан халқнинг,
Дарҳол жой оларди дилидан халқнинг.
Наинки майпараст харобот аҳли,
Жамики тақводор муножот аҳли,

Наинки яхшилар, барча разиллар,
Жамики оқилу барча фозиллар,
Шеъру ғазалларим тилида доим,
Наинки тилида, дилида доим.
Замона муҳтарам озодалари,
Мартабаси баланд шаҳзодалари,
Ғазалларим ғоят қиммат биларди,
Эъзозлаб Ҳотамдай ҳиммат қиларди.
Ғоят олийҳиммат улардан бири,
Бири деманг асло ғоят кабири:
Салтанат ганжининг олтин офтоби,
Қаноат кунжининг хоку туроби,
Илму зако аҳлин фард ягонаси,
Фақру фано хайлин бенишонаси,
Лол қилар бор аҳли дақойиқ¹ни ҳам,
Нозиктаъб бор аҳли ҳақойиқ²ни ҳам,

Атвори дарвешу ўзи шоҳнишон,
Дарвешларнинг шоҳи Муҳаммад Султон.

* * *

Бирон янги ғазал битганим ҳамон,
Қўлма-қўл бўларди дарҳол шу замон.
Инимдай тезфаҳм шаҳзодалар ҳам,
Нозикдид ҳамсуҳбат мирзодалар ҳам,
Ғазалдан пешма-пеш нусха кўчириб,
Элга тарқатарди қушдай учириб.
Ошуфта ошиқлар ёд қилар эди,
Гулузорлар кўнглин шод қилар эди.
Ашъорим шавқидан бор ғариблар шод,
Асилзодаларнинг кўнгли ҳам обод.
Жондан севсам ҳамки ғазал ёзишни,
Сира ўйламасдим девон тузишни.
Илтимос қилса гар азиз аҳбоблар,
Таклиф қилсалар ҳам лазиз асҳоблар,
Рад қилмасам ҳамки дафъатан зикр,
Кўнглимдан ўтарди шундай бир фикр:

Ҳеч шубҳасиз кулар эл бирон гап айтса Мажнун,
Гапларин жам қилса гар яна ҳам кулар афзун.

¹ Аҳли дақойиқ – илму маърифатли кишилар.

² Аҳли ҳақойиқ – ҳақиқат аҳли, ҳақиқатпарварлар.

Гўё ақлу ҳушдан буткул бегона,
Кулар ёш боладай сармаст девона.

Ҳар юртда тол билан терак бўлади,
Масхарабозлик ҳам керак бўлади.

Бежиз даъват қилмас дея бутун эл,
Гоҳ девон тузишга боғлар эдим бел.
Бироқ бу борада ақлим лол эди,
Нетайки, бошиада йни ҳол эди:

Ҳар кун ўзга бир ишқ билан афсона,
Ҳар тун ўзга бир шам узра парвона,
Касбу кори жунун, макон майхона,
Нетиб девон тузар ахир девона?!

Лекин ҳар девона даво ҳам топсин,
Навога ташна эл наво ҳам топсин.
Бартараф бўлиб бор май, ишқу жунун,
Қўш қаноти бўлсин илму фан, фунун.

* * *

Соҳиби девонлар марҳум қай бири,
Минг шукур, барҳаёт қай бир кабири.
Ҳасрат бешасининг ғазанфари мард,
Ишқ оташгоҳининг самандари мард,
Маънавий жавоҳир конин маъдани,
Шеърият фазосин тулпор самани,
Лол қилар ижодин бўстони аъло,
Хусрав Дехлавийнинг девони аъло.
Фано майхонасин ёқаси чоки,
Бало паймонасин масти бебоки,
Муҳаббат сирларин ажиб огоҳи,
Фарҳоду Мажнундай ошиқлар шоҳи.
Ғайб ул-лисон – олий унвон соҳиби,
Ҳофиз Шерозий ҳам девон соҳиби.
Қудс шабистонин шаъми анвари,
Унс гулистонин хўб суханвари,
Шеърият тўтидай ширинкаломи,
Жаноби махмуди Мавлоно Жомий!
Девони ҳам мудом қўлимда доим,
Йўлдошу қўлдошим йўлимда доим.

Туркий шеърятнинг икки булбули,
Наинки булбули, тулпор дулдули,
Бири Туркистонда машхур бағоят,
Бири Хуросонда шуҳратли ғоят,
Мавлоно Саккокий ғоят хуш калом,
Ҳам Мавлоно Лутфий малик ул-калом,
Нодир девонлари тилларда дoston,
Яратар вайрона дилларда бўстон.
Форсий ашъорлари ром қилган бизни,
Туркий шеъри қатли ом қилган бизни,
Шоҳ байтида юзлаб дури маънонинг,
Дури деманг, ёрқин нури маънонинг,
Ҳулқи аъло, лутфи лазиздан лазиз,
Дўсти қадрдоним азиздан-азиз,
Ҳайратда қошида шоирлар хайли,
Шеър-ашъор султони Шайхим Суҳайлий,
Шеър боғидан сара чечаклар узган,
Барча ҳавас қилар шоҳ девон тузган.
Заройиф¹ нозимлар латофатшиор,
Латойиф² роқимлар зарофатнисор,
Ғоят ихлос билан аз рўзи азал,
Гўзалдан ҳам гўзал битганлар ғазал.
Моҳир ғаввослари маъно баҳрининг,
Соҳир шунқорлари фано наҳрининг.
Камина наинки хиёбонларда,
Сарсон бир девона биёбонларда.
Саҳройи бир банда баҳрда нетар,
Тушса гар шубҳасиз ғарқ бўлиб кетар.
Башарти, тушсам ҳам журъат билан мен,
Дурлар топарманми суръат билан мен?

Тўртлик:

Шоирлар нафсидан воз кечган тамом,
Юксак самоларда қилгайлар хиром.
Мен ғариб заминда хору зор мудом,
Улар билан парвоз бир орзудир хом.

¹ Заройиф – ўткир сўз, доно фикрли.

² Латойиф – нозик таъли.

* * *

Хитоб қилди ногоҳ шоҳаншоҳ ҳамроз:
«Аё, афсунгару афсонапардоз!

Наинки шеър боғин ширинзабони,
Шеърят мулкининг соҳибқирони.

Илҳом парилари мудом ҳамроҳинг,
Яратганнинг ўзи пушти паноҳинг.

Шоирлик гултожи азиз бошингда,
Фозиллар ҳам таъзим қилар қошингда.

Бағринг элга меҳр билан очарсан,
Ашъор гавҳарларин элга сочарсан.

Улусни ром қилар бийрон овозинг,
Лочин каби ғоят юксак парвозинг.

Шеър у ашъорларинг аъло дурдона,
Бошингда самовот ҳатто парвона.

Ашъорларинг аъло гулдай очилган,
Ва лекин юлдузлар каби сочилган.

Барчасини девон тузиб жам қилгин,
Бизларнинг кўнглимиз хотиржам қилгин.

Шеър у ашъор билан қойил ҳам қилдинг,
Ҳиммат кўрсатгани мойил ҳам қилдинг.

Бизнинг сўзларимиз олий фармон бил,
Девон тузиш учун сен ҳам ғайрат қил.

Шеър у ашъорлар ҳам фарзанд мисоли,
Ҳулқи аъло фарзанд инсон иқболи.

Равоми бизларнинг дорилзамонда,
Уларни дарбадар қилмоқ жаҳонда?!

Яхши ҳоким элни қилган каби жам,
Барча шеърларингни тўплагин сен ҳам.

Сен учун шеърларинг фарзанд озода,
Биз учун ҳам азиз мисли шаҳзода.

Улар бечора, биз кўкси қалқонмиз,
Номеҳрибон бўлсанг биз меҳрибонсиз.

Фармони олий бу – иш бошла дарҳол,
Бизлар дуодамиз – ёр бўлсин иқбол!

Девон тузмагунча тинмагин бир дам,
Яратган ёр бўлсин, валлоху аълам!»

* * *

Мен ҳушим йўқотдим вожиб хитобдан,
Ҳатто тошдай қотдим ажиб итобдан.
Дафъатан қаламим тили лол бўлди,
Тилим лолу кўнглим ҳам беҳол бўлди.
Ғайрат қилай десам қувватим йўқ ҳеч,
Узр сўрай десам қудратим йўқ ҳеч.
Калимага сира айланмай тилим,
Изтиробга тушди шикаста дилим.
Мен учун бағоят оғир айни пайт,
Баногоҳ кўнглимга келди айни байт:

* * *

Бийрон булбулнинг навоси ўз бошига бўлар бало,
Эй Навоий, ташвиш бўлди сенга ҳам шеърларинг аъло.

* * *

Бироқ тафаккурим туғёнлар қилди,
Эзгуликка чорлаб исёнлар қилди.

Дедимки: «Бу, ахир, қандай нодонлик?
Қандай ожизлигу ҳам нотавонлик?

Ранж тортмай одам ҳеч топарми фароғ?!
Бағри ўртанмайин ёнарми чароғ?!

Уруғ ерга тушиб чечак бўлади,
Қурт жонидан кечиб ипак бўлади.

Лола пиёзича ғайратинг йўқми?!
Пилла қуртича ҳам ҳимматинг йўқми?

Сидқидилдан ишни бошла мардона,
Ниҳоят шоҳ девон тузгин дурдона.

Мададкоринг Султон Ҳусайндай шоҳ,
Пушти паноҳ ҳатто муқтадир Оллоҳ!»

Ва шоҳ фармони дилга нақш этдим,
Ўзимга куч билан қувват бахш этдим.

Тангрига неча бор илтижо айлаб,
Султондан ҳам мадад боз рижо айлаб,

Ўзимни мўътабар ишга чоғладим,
Девон тузиш учун белим боғладим.

Наинки бу девон – ҳурлари бисёр,
Теран уммон ҳикмат дурлари бисёр.

Наинки безавол мангу баёт бу,
Эл дардига даво оби ҳаёт бу!

* * *

Қайда баҳор бўлса, чаман ҳам бўлар,
Қайда чаман – гулу суман ҳам бўлар.
Қайда хазон бўлса, тикан ҳам бўлар,
Қайда тикан – ранжу миҳан¹ ҳам бўлар.

Зоҳид бўлмас сира харобот ичра,
Фосиқ нетар аҳли муножот ичра?
Рўшнолик топмас ҳеч сарсон мусофир,
Хор бўлар ёт элда етти ёт ичра!

* * *

Иморат тикласа бир одам бардам,
Пештоқиға исмин ёзарлар шу дам.
То бор экан айни бино муҳташам,
Унутмайди унинг исмин ҳар одам.

* * *

Муродим бу юксак қаср бетимсол,
То қиёмат, ё Раб, топмасин завол.

Ажиб бино, султон бунёд айлаган,
Замона қасридек обод айлаган.

Уни султон барпо қилди бунёдкор,
Мени меъмор дегин ё бир хизматкор.

Хоҳи ишчи, хоҳи меъмори моҳир,
Ҳар бирининг иши бинода зоҳир.

¹ Миҳан – меҳнатнинг, яъни заҳматнинг кўплиги.

Султоннинг қасрига ғоят бебаҳо,
Меъмору ишчилар қилолмас даъво.

Халил гар Каъбани обод айлади,
Ким айтар: бу ишни устод айлади?

Искандар деворин то қилди бунёд,
Меъмору ишчисин ким ҳам қилар ёд?

Иморат тиклашга ким пул харж қилар,
Пештоқиға наққош исмин дарж қилар.

Бинога қай одам солса гар асос,
Бино исми билан аталгай ҳассос.

Азалдан бу элда хайрли одат,
Бино асосчиси топар саодат.

Султон исмин, токи бу сирни билдим,
Қаср пештоқиға дилдан дарж қилдим.

Юксак қаср мудом барқарор бўлсин,
Пештоқида султон исми бор бўлсин.

Барча ҳавас қилар нурхона доим,
Бошида юлдузлар парвона доим,

Шоҳаншоҳ ҳаётин юксак биноси,
Метин бўлсин мисли фалак асоси.

Тангрим раво қилиб орзую комин,
Барча ниятига етказсин, омин!

* * *

Гул бўлса, тикан доғи бўлур бўстонда,
Дур бўлса, садаф доғи бўлур уммонда.
Сукр ўлса, хуммор ҳам бўлур давронда,
Айб айлама, сода байт бу девонда.

Юз гул аросида бир тикан бўлса, не тонг?!
Юз яхши ичинда бир ёман бўлса, не тонг?!
Минг соғар ичилса, уйлаким оби ҳаёт,
Бирининг таҳида дурди дан бўлса, не тонг?!

Сўз риштаси узолди ва мақсуд гавҳари орада қолди. Бу мазкур бўлгон маҳодимға ҳосилки, илтимосим будурурким, яъни:

Бу номағаким, хомам этибтур таҳрир,
Айларда наззора аҳли маъни бир-бир,
Тақсир топилса, айласунлар тағйир,
Тағйир берурда қилмасунлар тақсир.

Айб истагучики, сўзидур барча хилоф,
Ферузани хармуҳра дебон сурса газоф.
Чун жавҳарини зоҳир этар, айла муоф,
Мундоқ жавҳарийға тенгри бергай инсоф.

Ё раб, чекибон кўп рақам журму гуноҳ
Номамни қаро қилдиму умрумни табоҳ.
Раҳмат суйидин юмасанг ул номани, оҳ,
Маҳшар куни неткамен мени номасиёҳ?!

Ком айла Навойға фанони, ё Раб!
Чун бўлди сенинг йўлингда фоний, ё Раб!
Лутф айла бақойи жовидоний, ё Раб!
Ул дам сен бил, не қилсанг они, ё Раб!

МАКТУБ

**Алишер Навоийдан шахзода
Бадиуззамон Мирзога**

(«Муншаот» 55-мактуб)

«Бисмилло...» деб сўзим бошладим, илло,
Хайрли ҳар ишнинг боши – «Бисмилло...»
Қуръони карим ҳар мўмин дастури,
Ҳадиси шариф ҳам – Расул мастури.
Мусулмон бўлайин деган мукаммал,
Қуръону ҳадисга, бас, қилгай амал.
Парвардигор қилар қай ишни инкор,
Мўмин инсон уни қилмайди зинҳор.
Тангрининг амрига қилган итоат,
Балолардан омон, топгай саодат.
Ҳамиша жонимиз ғамини еймиз,
Балолардан Тангри асрасин деймиз.

Ҳар мўмин мақсади азим-аозим,
Ортиқ тақводор ҳам бўлиши лозим.
Хонлар то юлдузни кўзлар самода,
Тангри ҳар амрига бўлгай омода.
Гадонинг тилаги бир кумуш танга,
Коса ош кифоя оч жону танга.
Хон қайда, қайдадир хор гадо абгор,
Соҳиби тахт неча юртга талабгор.
Султоннинг нияти то ғоят катта,
Худо демоғи шарт зиёд, албатта.
Фарзу қарз амални шарт деб билгайсиз,
Мўмин султонларга ҳос иш қилайсиз.
То турфа балодан ҳамиша омон,
Давру даврон насиб этгай беармон.
Тангрини қилайин десангиз рози,
Отангизни зинҳор қилманг норози.
Ота ғазабига дучор ҳар банда,
Тангри қаҳрига ҳам учрар, шарманда.
Зотан, азал шайхлар дер: «Волидука,
Эй фарзанд, сен учун азиз Раббука!¹»
Отамиз туфайли, асли, ҳаётмиз,
Отаю онамиз битган баётмиз.
Билиб айтган Ҳақим Сулаймон² зотан,
Ёдимга тушди бу ҳикмат дафъатан:
Отани қодир қаййум³ дейдилар,
Онани розиқи марсум⁴ дейдилар.
Одобли фарзанддан йироқ ҳар бало,
Адиб Аҳмаднинг ҳам ҳикмати аъло:
«Атодин хато келса, кўрма хато,
Савоб бил хато қилса дағи ато.
Атонинг хатосини билгил савоб,
Сени юз балодин қутқаргай Худо».

¹ Асли: «Волидука - раббука» – яъни, Отанг – парвардигорингдир.

² Ҳақим Сулаймон – тасаввуф намояндаси. Навоий «Насойим ул-муҳаббат» асарида кўрсатишича, Ҳақим ота номи билан машҳур бу зот Хожа Аҳмад Яссавий муридидир. Исми Сулаймон бўлиб, унга Ҳақим ота лақабини Аҳмад Яссавий берган.

³ Қодир қаййум – отани абадий қудрат эгаси Аллоҳга нисбат берилади.

⁴ Розиқи марсум – онани барча жонзотга ризқ берувчи Тангрига нисбат берилади.

Менинг ҳам пандимга тутгайсиз кулоқ,
Токи кўз ёшингиз бўлмасин булоқ:
«Отангни эъозлаш бўлса одатинг,
Яхши одат боис тахт саодатинг.
Отанг ҳар сўзини билсанг гар фармон,
Ўғлинг ҳам бўлади дардингга дармон».
«Бошингни фидо қил ота қошига,
Жисмингни садқа қил она бошига.
Икки жаҳон бахтин қилсанг иқтизо,
Отаю онангни қилгайсан ризо.
Бўлсин десанг кеча-кундузим нурпош,
Бирисин ой билгин, бирисин қуёш.
Уларнинг юрагин сиқмагин зинҳор,
Чизган чизиғидан чиқмагин зинҳор»¹.

* * *

Холис сабоқ берар оқсоқол тарих:
Иброҳим Халилнинг отаси Торих
Бут йўнувчи уста бўлган бутпараст,
Бутга сажда қилган чин дилдан сарбаст.
«Кимга сиғинишни билгайсиз!» дея,
Бир Аллоҳга сажда қилгайсиз!» дея,
Отасига танбеҳ берган Иброҳим,
Ўша палла меҳри чексиз Аллоҳим:
«Отанинг қадрини билгайсан азим,
Оҳиста сўзлагин қилганча таъзим»,
Дея Иброҳимга панд берган Ўзи,
Панд демай, аслу қанд берган Ўзи.
Юсуф билан боғлиқ ибратли калом,
Одобсизлик қилган алайҳиссалом.
От устидан тушмай кўкрагин керган,
От узра отага, бас, салом берган.
Ларзага келгану илоҳий фазо,
Юсуф учун тайин қилинган жазо:
Барча набийлардан етмиш йил кейин,
Жаннат боғларига киради тайин.
Нуҳ алайҳиссалом ўғли бўлган Хом,
Одобсизлик қилган гўёки авом.

¹Муаллиф шеърӣ табдили.

Шу асно отанинг қарғишин олган,
Гўё кўмир каби қорайиб қолган.
Хом ҳам айро тушган одоб савмидан.
Пайғамбар чиқмас ҳеч унинг қавмидан.

* * *

Сизга ихлос билан мен банда,
Насиҳатни қилмасман канда.
Шоҳаншоҳнинг ўғлисиз азиз,
Ҳам ўғил ҳам бексиз, шубҳасиз.
Шоҳаншоҳга ҳар мусулмон бек,
Набийнинг тўрт ёрин бириддек.
Ғарибларнинг ишонган боғи,
Ва шоҳнинг ҳам суянган тоғи.
Шоҳга фақат чин сўзни дейди,
Охиратнинг ғамини ейди.
Жазосиз ҳеч қолмайди ёмон,
Бор яхшилар саломат-омон.
Кўз тикмас ҳеч элнинг молига,
Аҳли аёл – бор ҳалолига.
Ўйлар элнинг амниятини,
Саодатли жамиятини.
Мўминларни қилар у рози,
Эл ҳам дуо қилиб ҳамрози.
Насаби ҳам улуснинг нақши,
Саройда ҳам ҳар иши яхши.
Шоҳнинг бўлса бундай ишбоши,
Завол билмас давлат қуёши.

* * *

Ноибларнинг бордир акс ҳам,
Ўтакетган сурбет, муттаҳам.
Ёлғончию бадният ноиб,
Каззоб бўлар, бўлмас ҳеч сойиб.
Мусайлама¹ каби бедаво,
Пайғамбарлик ҳам қилар даъво.
Турфа сохта ҳукмлар бичар,
Жабр қилиб эл қонин ичар.

¹ Мусайлама каззоб – ёлғончи, пайғамбарлик даъвосини қилган.

Нафси ёмон – тўймайдим асло,
Ёмонлигин қўймайди асло.
Ёлғон сўзлар рости чинидир,
Халққа жафо ёлғиз динидир.
Бадавлатми ё бир бечора,
Талаб қилар барчадан пора.
Ширин сўзласа ҳам тилида,
Қора ният қора дилида.
Ҳаромхўрлик доим ризқ-рўзи,
Доим ўзга иши ва сўзи.
Жонга тегар кўзин қилиб лўқ,
Шоҳ қасрида унга ҳеч жой йўқ.

* * *

Қиссадан ҳисса шу: муродга қайтай,
Шаҳзодам, дилдаги гапларим айтай.
Сизга умру давлат тилаб келганман,
Алпомишдай савлат тилаб келганман.
Давлат жировини чиқармай қўлдан
Адашманг деганман ҳеч тўғри йўлдан.
Номуносиб бир иш этсангиз содир,
Насиҳат қилганман холис, баҳодир.
Яна номуносиб йўл тутгандайсиз,
Отангиз ҳурматин унутгандайсиз.
Яна насиҳатни фарз деб биларман,
Барча насиҳатим арз деб биларман.
Биздай хайрихоҳлар танг қилиб холин,
Сўрамай олибсиз вилоят молин.
Сўрасангиз қилмай иш одатга зид,
Олган бўлардингиз тухфа ҳам мазид.
Отангизга қўпол йўллабсиз нома,
Сизга ярашмайди бундай ҳангома:
«Бу томон юборманг ҳеч янги ҳоким,
Белимда қувватим бор экан токим,
Ҳеч кимга бермайман Астрободни!»
Ким шоҳга шу асно арз қилар додни?!
Ироқни олишни ният қилибсиз,
Бу ишни шунчалар осон билибсиз.
Шоҳ билан бу ишни келишмоқ лозим,
Ўзгача йўл тутса бошқа мулозим,

Чидаса бўларди, шаҳзодам, аммо
Сизнинг бу ишингиз хато, муаммо.
Яна бир ишингиз лол қилди қилди бизни,
Таний олмай қолдим, шаҳзодам, сизни.
Соқол эр йигитга кўрку сабоҳат,
Мажбурлаб қирдириш айна қабоҳат.
Аркони давлат ҳам бўлса бесоқол,
Қани айтинг, кимга ёқар бундай хол?!
Қирдириб кексаю ёш соқолини,
Ғоят танг қилибсиз элнинг холини.
«Зотан, ҳар бир очиқ кўзга мўй йўлдош,
Тўғри пешонада бир жуфт эгри қош»¹.
«Сиз бугун дегайсиз: «Қирилсин соқол!»
Бошқа шоҳ «Қирманг!» деб амр этар дарҳол.
Қолбуки, бу ишга солсангиз назар,
На бир тук кўпаяр, на топар завол»².
Бундан кўра элнинг дардини бўйланг,
Элни бой-бадавлат қилишни ўйланг.

* * *

Шаҳзодам, не асно кўнглим бўлсин тўқ,
Қай бир номангизда Мирзо³ исми йўқ.
Холис айтай қўлим кўксимга босиб,
Сизга бу хунар ҳеч эмас муносиб!
Балки эс-хушини ногоҳ йўқотиб,
Хатога йўл қўйган паришон котиб.
Бу хатни, ҳайратим ошар тобора,
Наҳот жўнатдингиз кўрмай бир бора?

* * *

Бойсунғур Мирзодай қасд қилиб зинҳор,
Бобур Мирзо⁴дай ким сизни қилди хор⁵?

¹ Мирзо Абдулқодир Бедил байти, муаллиф эскартиши.

² Мирзо Абдулқодир тўртлиги, муаллиф эскартиши.

³ Мирзо – Хусайн Бойқаро назарда тугилган. Қадимда, бирор нишон, яъни расмий фармон, нома, ариза ёки хабар ёзилса, матн тепасига ўзига хос тарзда ўша давлат подшоҳининг номи ёзилган.

⁴ Бобур Мирзо – Бойсунғур Мирзонинг учинчи ўғли Абулқосим Бобур Мирзо.

⁵ Бойсунғур Мирзонинг ўғли Абулқосим Бобур Мирзога нисбатан қаттиққўллиги назарда тутилади.

Наҳот Абдулатиф¹ каби тутиб йўл,
Сиз ҳам отангизга кўтарсангиз қўл?!
Ахир, огоҳ қилар қасоскор қумри:
«Олти ойдан ошмас падаркуш умри!»
«Падаркушга шоҳлик насиб этмайди,
Шоҳ бўлса ҳам олти ойга етмайди»².

* * *

Султоннинг суянган тоғи сиз асли,
Ҳаттоки ишонган боғи сиз асли.
Сизни юрагим бир пораси дейди,
Ҳатто икки кўзим қораси дейди.
Биларсиз қанчалар холис бу сўзим,
Ахир барчасига гувоҳман ўзим.

* * *

Амир Темур ўғли Умаршайх Мирзо,
Умаршайхнинг ўғли Бойқаро Мирзо.
Бойқаронинг ўғли Мансур шубҳасиз,
Мансур ўғли эса Султон, биласиз.
Мирзо Темур Бекка тўртинчи авлод,
Соҳибқирон руҳин мудом қилар шод.
Ҳар жума хутбада ёд қилинади,
Дуо билан руҳи шод қилинади.
Сиз эса... хатингиз муҳим қисми йўқ,
Туғросида Султон азиз исми йўқ.
«Отам қариб кучдан қолдилар!» деманг,
Хато йўлга кириб ногоҳ панд еманг.
Отангиз эъзозланг гинаю кексиз,
Тангри таолонинг қудрати чексиз.
Кексайган отага қилиб мурувват,
Фарзанд бўлиши шарт белига қувват.

* * *

Омон бўлсин доим Султоннинг боши,
Сизга ҳам ёр бўлсин иқбол куёши.
Йигирма кун бўлди – Султон беором,
Сира тиним билмас саҳардан то шом.

¹ Абдулатиф – Мирзо Улуғбекнинг падаркуш ўғли.

² Низомий Ганжавий байти таржимаси. Асли: «Падаркуш подшоҳеро нашоёд, Агар шояд ба шаш моҳаш напойд.»

Сўзларим ҳақиқат, ишонинг иним,
Ҳеч бир хизматчига бермайди тиним.
Хазиначиларнинг бошида ташвиш,
Ҳисоб-китобларни қилдилар тафтиш.
Вазир ноиблари – парвоначилар,
Қора қулдан баттар хизматин қилар.
Котиблар кетма-кет ёзар фармойиш,
Барча жонбозлигин қилар намойиш.
Давлат ва ҳукумат иши серзаҳмат,
Заҳматкаш бор сарой аҳлига раҳмат.
Ҳамиша шу асно бўлганида иш,
Четлаб ўтар эди бизни кўп ташвиш.

* * *

Сўзларимга амал қилгансиз доим,
Доимо мукаррам қилсин Ҳудойим.
Ҳамиша мен сизни ёқлаб келарман,
Барча айбингиз ҳам оқлаб келарман.
Гувоҳ барчасига меҳрибон Аллоҳ,
Ўзингиз ҳам кўп бор бўлгансиз гувоҳ,
«Тўнғич фарзандингиз, қилинг илтифот!»
Дея султонга мен эслатарман бот.
Нетиб барча ишдан ғофил бўларман,
Сиз учун ҳамиша кафил бўларман.
Бу хат асли менинг аччиқ фиғоним,
Фақат сизлар учун қуяди жоним.
Айрим дўстларингиз, эвоҳ, суймайди,
Уларнинг этаги ҳатто куймайди.

* * *

Ҳар қандай шубҳадан бўлгайсиз олис,
Мактубни мен ўзим йўладим холис.
Султон бергани йўқ ҳеч қандай фармон,
Дардингизга бўлай дедим боз дармон.
«Давлат ишларига оид сўзингиз
Зарур!» дея амр қилган ўзингиз.
Фикрларим айтдим мен жазм қилиб,
Қабул айлагайсиз барчасин билиб.
Давлатингиз Тангрим бардавом қилсин,
Бахту иқболингиз мустадом¹ қилсин.

¹ Мустадом – абадий.

МАКТУБ

Алишер Навоидан шахзода
Бадиуззамон Мирзога*(«Муншаот» 57-мактуб)*

Бу фақир кулингиз хизматга шайман,
Бахту камолингиз ўйлаб яшайман.
Султон «Тўнғичим!», деб қилди иноят,
Бу кун амрингизда бутун вилоят.
Отангиз қатори мен ҳам отаман,
«Болам!» деб гоҳида ғамга ботаман.
Мўмин бандаларга толиб ҳамиша,
Тангрим ўзи қилгай ғолиб ҳамиша.
Доимо ёр бўлсин бахту саодат,
Беш маҳал номозни қилгайсиз одат.
Номоз билан азиз бўлар ҳар банда,
Бомдодни сира ҳам қилмангиз канда.
Азиз-авлиёлар муқаддас тарзи,
Эл билан ўқилгай номознинг фарзи.
Саройда ҳам масжид бўлса гар аъло,
Не тонг, четлаб ўтса турфа хил бало.
Эрта билан чиққач ҳарамдан аста,
Маҳкамада ишни бошланг ораста.
Ҳар бир арзу додга тутгайсиз кулоқ,
То халқнинг кўзи ёши бўлмасин булоқ.
Турфа ғаразгўйлар урмасин йўлдан,
Ҳокимлик жиловин чиқарманг қўлдан.
Собитқадамликда бор фойда-барор,
Доим адолатли чиқаринг қарор.
Бу ҳам ҳукмдорлик энг муҳим шарти,
Зулм қилган бўлса кимдир башарти,
Золимга бергайсиз шундай бир жазо,
Ўзгаларга сабоқ бўлсин бу сазо.

* * *

Сўнгра яхши ният билан оғушта,
Хотиржам қилгайсиз сиз ҳам нонушта.
Махсус қабулхона ичра сўнг тайин,
Хизматчилар билан пухта атайин,

Давлат ишларини кўринг, албатта,
Мол-мулк масаласи қолмасин четда.
Бу масалаларга такроран қайтинг,
Фикру режаларни барчага айтинг.
Қанча пухта бўлса маҳкамада иш,
Элу юртда шунча кам бўлар ташвиш.
Белгилансин ҳар бир топшириқ куни,
Вақтида бажариш шарт бўлсин уни.
Асло панд емайди талабчан сардор,
Ҳар бир ишдан доим бўлинг хабардор.
Топширилган ишни ҳар бир мулозим,
Ўз вақтида адо этиши лозим.
Белгиланган пайтда қилмаса агар,
Бу ҳақда вақтида бермаса хабар,
Обрўйини сақлаб маъмуриятни,
Ҳис қилиши учун масъулиятни,
Дакки-дашном билан тергаб ҳижжалаб,
Пухта ишлашини қилгайсиз талаб.

* * *

Аввал ҳам неча бор айтганман гирён,
Шароб қилар имон, дин қасрин вайрон.
Майпараст Раҳмонга бегона бўлар,
Шайтоннинг малайи, девона бўлар.
Шароб хазон қилар баҳор фаслингни,
Хазон қилиб бузар тоза аслингни.
Ўтиниб сўрайман мисоли падар:
Лоақал май ичманг пешинга қадар!
Узоқ чўзилса гар кечки зиёфат,
Зиёфат эмас, бўлар бир офат.
Соз билинг ишрату айшнинг озини,
Токи қанда қилманг тонг номозини.

* * *

Омон бўлсин доим азиз жонингиз,
Беҳуда ўтмасин ҳеч бир онингиз.
Жаҳонда китобдан яхши ёр бўлмас,
Маърифатсиз одам бахтиёр бўлмас.
Мустаҳкам пойдевор қалъа негизи,
Илм ва маърифат бахтнинг негизи.

Тарих китоблари зарур сиз учун,
Хусусан, бағоят азиз биз учун,
Қўлдан қўйманг асло «Зафарнома»ни,
Шонли тарих ичра сафарномани.
Юксак марраларга толиб бўлгайсиз,
Амир Темур каби ғолиб бўлгайсиз!

* * *

Сарой имомию сарой қориси,
Сино ва Ғаззолий бўлсин вориси.
Беш маҳал номозда кўзу қош бўлсин,
Наинки кўзу қош, азиз бош бўлсин.
Барча муҳтасибни қўллаб худойим,
Даъват қилсин элни номозга доим.

* * *

Сарой ичра улуғ зотлар муҳтарам,
Ҳафтада икки кун бўлар жамулжам.
Муҳаммад Саной қадрини билинг,
Унинг қадрин билиб иззат ҳам қилинг.
Муборак амрингиз билан атайин,
Шароит ишларин бажарсин тайин.
Зарур пайт сиздай зот пойида бўлсин,
Токи бу ишлар ҳам жойида бўлсин.

МАКТУБ

Алишер Навоидан Сарой амири Хожа Шаҳобиддин Абдуллоҳга

Сизни ўз инимдай иззат қиларман,
Ҳатто фарзандимдай азиз биларман.
Тангри, бор дардларга даво айлаган,
Амирликни сизга раво айлаган.
Мансабу мартаба ром қилар бизни,
Иззату нафс қатли ом қилар бизни.
Мансабдор ғафлатнинг домида бўлар,
Ҳатто ҳалокатли комида бўлар.
Шоҳ илтифоти ҳам сармаст қилади,
Банда нафсу ҳирсин сарбаст қилади.

Умид билан боқар унга халойиқ,
Эл ишончин ҳамма оқламас лойиқ.
Қай амирнинг тўкис ақли бўлмайди,
Халққа манзур кору нақли бўлмайди.
Чикора ақлининг забардастлиги
Йўлдан ургач юсак мансаб мастлиги.
Унутар фалакнинг қасоскорлигин,
Ҳар қандай гуноҳга жазо борлигин.
Эрк берар бетайин армонларига,
Боқмас Тангрининг ҳақ фармонларига.
Ўзини ҳар ишга қодир деб билар,
Жумла элдан афзал, нодир деб билар.
Ўйламас мансабин омонатлигин,
У каби мансабдор тумонатлигин.
Шоҳга хиёнаткор, элга сержафо
Амир демас: - Мансаб, умр – бевафо!
Қилмишидан кулар душман ҳар банда,
Яқин дўсту ёри абгор шарманда.
Қайғурса биродар, ота-оналар,
Таажжуб, ҳайратда бор бегоналар.
Худо асрасин бу тубан мастликдан,
Барча разилликдан баттар пастликдан.
Ҳеч ким кибр билан худбин бўлмасин,
Эс-хушдан айрилиб бадбин бўлмасин.
Сотилмасдан мўмай бор пораларга,
Хайрихоҳ бўлгай бор бечораларга.
Ақл билан дармон дардига элнинг,
Росмана айласин мардига элнинг.
Буларнинг барига ўзим гувоҳман,
Мен ҳам асли нодон, ношуд гумроҳман.
У пайтлар манглайим, нетай, шўр бўлган,
Ғафлат босиб икки кўзим кўр бўлган.
Хатоларим эслаб гарчи беҳушман,
Кейинги пушаймон ўзингга душман.
Бағримни ўртайди бешафқат армон,
Кўз ёш ҳам дардимга бўлолмас дармон.
Фойдамни билмадим серғайрат пайтим,
Бугун кучдан қолиб армонли байтим.
Мансабу давлат ҳам Тангри ҳиммати,
Бойлигу савлат ҳам Тангри ҳиммати.

Эй сизлар, ҳамроҳу маҳрами шоҳнинг,
Амрини унутманг қодир Оллоҳнинг.
Кибру манманликка берилиб юрманг,
Ғафлатга ботиб кўп керилиб юрманг.
Зарур кўрманг токи бу дунёда ҳеч,
Наинки бу дунё, у дунёда ҳеч.
Тангрининг қаҳридан ваҳм қилгайсиз,
Ғариб ожизларга раҳм қилгайсиз.
Додин раво айланг хору зорларни,
Кўнглини шод айланг хизматкорларни.
Ночор кимсаларга ҳам ҳиммат қилинг.
Ҳиммат билан ёвни ҳам уммат қилинг.
Дилларни оғритманг ҳеч кўпол сўзлаб,
Савоб қилинг маҳшар кунини кўзлаб.
Малҳам бўлсангиз эл жароҳатига,
Етарсиз жаннатнинг фароғатига.
Нафс-шайтон макридан эмин бўлгайсиз,
Адолат мулкида амин бўлгайсиз.
Ажал фариштасин ҳозир деб билинг,
Ўзингиз ҳақ ишга нозир деб билинг.
Барча қинғир ишдан олислик аъло,
Фариштадай ҳалол-холислик аъло.
Қароқчи бўлгандан шайтон қўлида,
Имони бут бўлинг Раҳмон йўлида.
Давлату халқ, лашкар фойдасин кўзланг,
Тап тортмай мардона рост гапни сўзланг.
Тўғри сўзингиз гар топмаса қадр,
Тангри охиратда айлагай садр.
Ёмон иш қилганлар бошида бало,
Ҳатто минг балога доим мубтало.
Ҳою ҳавас учун олишманг асло,
Обрўни бой бериб солишманг асло.
Мушкул муаммога келсангиз гар дуч,
Сабр қилинг, сабру тоқат берар куч.
Нафсингиз бошимга бало деб билинг,
Халқнинг манфаатин аъло деб билинг.
Бироқ баридан ҳам ҳатто бус-бутун,
Илоҳий амрни билгайсиз устун.
Четлаб ўтиб қисмат офат дўлини,
Ҳақиқатни айтинг топиб йўлини;

Токи Парвардигор бўлиб мададкор,
Ҳақ сўзингиз қабул қилсин ҳукмдор.
Ёшларни ром айланг меҳрингиз билан,
Дўстларни ўртоқлик сеҳрингиз билан.
Кимнинг ёши улуғ ва бўлса катта,
Уларни эъзозлаш савоб, албатта.
Амал қилиб шоир ҳикоятига,
Етгайсиз Тангрининг ҳидоятига.

МАКТУБ

(«Муншаот»дан, 89-мактуб)

Мазкур мактуб, навоийшунос олим А. Ҳайтметовнинг фикрига кўра, Навоийнинг отадош акаси Шайх Баҳлулбекнинг невараси Мириброҳимга йўлланган (қаранг: Навоийнинг тутинган ўғли. Мерос ва ихлос. Т., 1985 йил, 132-135-бетлар). Адабиётшунос олим Қ. Эргашев эса мактуб мазмунининг бошқа жиҳатларига асосланиб, сўз бораётган шахс Шоҳқули исмли моҳир ғижжакчи йигит эканини эътироф этади (қаранг: Қодир Эргашев. Ноқобил фарзанд ким? «Туркистон» газетаси, 1991 йил, 21-август.).

Рубоий:

Эй, нафсин майлига гирифтор бўлган,
Шайтондай иш қилиб гуноҳкор бўлган,
Тақвоси ҳурматга сазовор бўлган,
Бироқ фиску фуруж билан хор бўлган.

* * *

Ақлини йўқотган саргардон авбош,
Бахтин бошин еган тайинсиз бебош,
Сендай ношукурдан воз кечиб тамом,
Ниҳоят тинчланиб олдим мен ором.
Бежиз эмас сира бу қаҳру ғазаб,
Қилмишларинг қилди ғоят дарғазаб.
Одам бўларсан, деб қўлингдан тутдим,
Насиҳатлар қилиб, мевасин кутдим.
Онангдай парвона бўлиб эрта-кеч,

Отангдай меҳримни аямадим ҳеч.
Одам бўлсин дея азиз-мўътабар,
Ҳамиша ҳолингдан олардим хабар.
Барча ғамхўрлигим кўриб басма-бас,
Жумла эл қиларди бахтингга ҳавас.
Имкон қадар бердим сувратингга зеб,
Ҳаттоки замиринг, сийратингга зеб.
Кўпларни ром қилдинг савлатинг билан,
Вазмин феъл-атворинг – давлатинг билан.
Ҳунарнинг таълиму ибодат бўлди,
Йўлдошинг иқболу саодат бўлди.
Ҳирот каби пойтахт шаҳри азимда,
Шоҳ Бойқаро тузган гўзал базмда,
Одамлар кўнглига ғалаён солдинг,
Барча ҳавас қилар тухфалар олдинг.
Шаҳзодалар билан яйрадинг сен ҳам,
Булбулдай беармон сайрадинг сен ҳам.
Сени жигарим деб азиз билганим,
Ҳатто фарзандимдай лазиз билганим,
Аён бўлди барча шоҳу гадога.
Лекин дўстлар дерди мендай адога:
«Тож узра феруза бўлмас ҳар мунчоқ,
Оддий шиша зумрад бўлмас, яхши боқ».
Ғанимлар масхара қилиб ошқора,
Дердилар: «Эй ғофил, манглайи қора!
Эс-хушинг бор, яхши ўйлагин танга,
Ҳамма учкундан ҳам чиқмас аланга.
Кучук ва хўтикка наинки меҳр,
Таъсир қилмас ҳатто афсуну сеҳр;
Қанча уринсанг ҳам эшак, ит бўлар,
Пушаймон еб, охир кўнглинг хит бўлар.
Бундай гапларга ҳеч бермай эътибор,
Яхши ният билан ғоят беғубор,
Белим маҳкам боғлаб жидду жаҳд қилдим,
Сени одам қилиш учун аҳд қилдим.
Заҳматим натижа берди ниҳоят,
Сен моҳир созанда бўлдинг бағоят.
Барча дардларини қилиб ҳавола,
Ғижжак қилар эди қўлингда нола.
Юракларга қувонч бахш этарди гоҳ,

Ҳаёт шавқу завқин нақш этарди гоҳ,
Олам ичра гўё қайта жон топдинг,
Хожа Абдулқодир¹ каби шон топдинг.
Гарчи ғоят гўзал наволар туздинг,
Гўзал наволарни сен ўзинг буздинг.
Эътиқод жиловин чиқардинг қўлдан,
Адашдинг, во дариғ, ҳақ тўғри йўлдан!
Баҳоринг дафъатан дўнди қишларга,
Тап-тортмай қўл урдинг нопок ишларга.
На панду насиҳат кор қилди сенга,
Қилмишинг оламини тор қилди менга.
Гарчи тавба қилиб қасамлар ичдинг,
Ичган қасамларинг уялмай бичдинг.
Элдан уялиш йўқ, Худодан қўрқиш,
Шаънингни булғади қилмиш-қидирмиш!
Ортиқ на ўзингга ишониб бўлар,
На ваъда сўзингга ишониб бўлар.
Одил гапларимга қулоқ солгин жим,
Зотан, қасамхўрга ишонмас ҳеч ким.
Ота амридан ким товласа бўйин,
Устоз-шогирдликни ҳам дейди ўйин;
Тангрининг йўлидан чекинган одам,
Оқ бўлар Тангрию устозига ҳам.
Жамики эл ичра бўлиб шарманда,
Гуноҳга ҳам ботар ёлғончи банда.
Ҳалокатли томчи заҳарнинг кучи,
Кўр қилгани каби игнанинг учи,
Ёлғон ҳам обрўйин тўкар инсоннинг,
Ҳаттоки офати дину имоннинг.
Яна чиқарсам деб қуш каби қанот,
Уялмай сен менга юборибсан от.
Хомтама бўлмагин, кўчиб бўлгансан,
Кўнглим дафтаридан ўчиб бўлгансан.
Ортиқ манглаймни қилмасман ҳеч шўр,
Ҳассасин бир бора йўқотади кўр.

¹ Хожа Абдулқодир – Хожа Абдулқодир бин Ғайби ал-Ҳофиз ал-Мароғий, машҳур мусиқашунос ва моҳир созанда, ашулачи ва бастакор. 1340 йилда Эрон Озарбайжонининг Мароға шаҳрида туғилиб, 1435 йилда вафот этган. Умрининг қирқ йилдан ортиғини Амир Темур ва темурийлар саройида хизмат билан ўтказган. Хожа Абдулқодир форсий ва туркий тилларда шеърлар ҳам ёзган.

Яна билиб олгин, эй сен, муттаҳам,
Номинг чиқарганман «Мажолис»¹дан ҳам.
Бундан буён яхши бил, эй девона,
«Ҳиротлик!» деган ном сенга бегона.
Жонинг керак бўлса, бўлгайсан огоҳ,
Сендан юз ўгирган ҳатто шоҳаншоҳ!
Зинҳор қайта кўрма ортга, изингга,
Ўзинг болта урдинг ўқ илдизингга.
Во дариғ, сен ғафлат чоҳига ботдинг,
Тош каби нодонлик роҳида қотдинг.
Ўзингни яхши деб ёзганинг ортиқ,
Бу ҳам бир ақлдан озганинг ортиқ.
Ҳамон «Камтарман!» деб даъво қиларсан,
Асли ҳамон кибру ҳаво қиларсан!
Такаббурлик, кибр – шайтоннинг иши,
Манманлик ҳамиша – нодоннинг иши.
Камтарин-камсукум камол топади,
Такаббур ва манман завол топади.
Барча қилмишларинг билар халойиқ,
Сени жазоласам бўларди лойиқ.
Лекин на насиҳат-панд таъсир қилди,
На яхши нияту ўй асир қилди.
Ўнганмаган қасам-сазо билан ҳам,
Ўнганмайди қаттиқ жазо билан ҳам.
Токи бедаводир сендай мубтало,
Сени жазолаш ҳам бўлар бир бало.
Ва лекин ортиқча бўлмасман диққат,
Менга таскин берар кўҳна ҳақиқат:
Ёмон гар ёмонлик қилиб ўлмайди,
Ёмонлиги каби жазо бўлмайди.
Афсуски, ғафлатга маҳкум бандасан,
Бу гапни англашдан маҳрум бандасан!»

Рубоий:

Эй ғофил, ғафлатга вужудинг мағлуб,
Барча ёмонликлар наздингда марғуб.
Ваъдангни унутиб йўқолдинг бадар,
Ваъдабозлик бўлмас бундан ҳам баттар²!

¹ Мажолис – Навоийнинг «Мажолис ун-нафоис» асари.

² Бу мактуб 1495 йилдан кейин ёзилган.

СУЛТОН ВА ВАЗИР

ривоят

Бўлган экан бир вазир сарвар,
Ҳақиқатгўй, адолатпарвар.
Суянгани дину диёнат,
Шоҳга қилмас экан хиёнат.
Ҳар ишида адолат шиор,
Доғ тушмаган номус билан ор.
Ҳукмдорга самимий холис,
Хизмат қилган ўттиз йил олис.
Ҳар бир инсон тўғри ва ҳалол,
Бадниятга ҳамиша малол.
Вазирнинг ҳам софдил ҳар қалай,
Душманлари бор эди талай.
Мунофиқ ва хиёнаткор деб,
Имонсизу ҳам нобакор деб,
Тарқатдилар саройда миш-миш,
Вазир учун бўлди бу ташвиш.
Қутурган ит каби ҳурдилар,
Подшони ҳам йўлдан урдилар.
Шоҳаншоҳ ҳам бўлиб бадгумон,
Ҳатто қаҳри келиб бегумон,
Вазирининг аълодан- аъло,
Ёғдирар бошига минг боло.
Вазир дарҳол маҳкум қилинар,
Ўлимга ҳам ҳукм қилинар.
Олий жазо олган бандалар,
Тухматга ҳам қолган бандалар,
Оёқ-қўли дарҳол боғланиб,
Юрак-бағри беҳол доғланиб,
Ташланарди қафасга қора,
Итлар қилар эди садпора.

Шоҳаншоҳ: «Бу қулай пайт, – дейди,
Гар тилагинг бўлса айт», – дейди.
Вазир дейди қилганча таъзим:
«Сўнгги гапим, эй шоҳи азим,
Ўлдиргани ошиқмай туринг,
Қатл кунин ўн кунга суринг.

Рад этманг ҳеч сўнгги арзимни,
Одамлардан узай қарзимни.
Фарзандларга улашиб мерос,
Иш битирай мўминларга хос.
Ҳисоб-китоб барча ишларни,
Ҳал қилайин бор ташвишларни».
Айни барча юмушлар учун,
Шоҳ вазирга беради ўн кун.
Вазир уйда юз тилло олиб,
Йўлга тушар ҳамёнга солиб.
Шамол каби дафъатан елар,
Шоҳ сағбони олдига келар.
Итбоқарга бериб бор пулни,
Қутқар, дейди мен каби қулни.
Эл қатори ҳиммат қилгин сен,
Итларингни ўн кун боқай мен.
Рухсат олиб вазир мардона,
Бор итларга бўлар парвона.
Обу овқат берар тинмасдан,
Ювиб-тарар ҳеч эринмасдан.
Итлар кўзин узмай йўлидан,
Овқат кйди вазир қўлидан.
Ишга солиб барча сеҳрини.
Қозонади итлар меҳрини.

* * *

Ва ниҳоят ўн биринчи кун,
Вазир бағрин яна қилиб хун,
Итлар ичсин қонини дея,
Ҳатто олсин жонини дея,
Ташладилар қафасга дарҳол,
Ва лекин рўй берди ажиб ҳол.
Вазир боши узра мастона
Итлар бўлар эди парвона.
Вазирни не итлар таларди,
Қўлларини тинмай яларди.
Буни кўрган барча бош қотди,
Шоҳаншоҳ ҳам ҳатто тош қотди.
Султон деди: «Бу қандайин сир,
Негиб қилдинг итларни асир?!»

Вазир деди: «Қилиб иззатин,
Ўн кун қилдим итлар хизматин.
Мендан итлар кўнгли ҳам тўлди,
Ўн кундаёқ бари эл бўлди.
Сиз туҳматга қолганим билиб,
Юрагимни яна ҳам тилиб,
Унутиб бор холис хизматим,
Ҳатто сира қилмай иззатим,
Содиқ қулингизга бенаво,
Ох, ўлимни кўрдингиз раво!»
Султон меҳри ногоҳ мавжланди,
Тўлқин уриб ҳатто авжланди.
Вазир дарҳол озод қилинди,
Вайрон кўнгли обод қилинди.

* * *

Ҳусайн ҳам ҳимматдан олис,
Қиёматли дўстини холис,
Бамисоли ёвуз бир дарға,
Ўз шаҳридан қилар бадарға.

РИВОЯТ

Барча эл қатори мўмин бир банда,
Масжидга қатнашни қилмасди канда.
Насиб этгай дея мангу саодат,
Қиларди жамоат билан ибодат.
Нимадир бўлдию кўринмай қолди,
Масжид имомининг тинчи йўқолди.
Икки ҳафта ўтди, лекин у одам,
Масжидга бир бора кўймади қадам.
Хавотирга тушиб, бўлиб беором,
Унинг уйига йўл олибди имом.
Совуқдан ҳам совуқ қиш куни эди,
Ҳамма иссиқ уйнинг тутқуни эди.
Имом у одамни топибди ёлғиз,
Жилмас эмиш ўчоқ ёнидан ҳаргиз.
Салом-алиқдан сўнг иккиси ҳам жим,
Осмонга термилган каби мунажжим,
Оловдан кўзларин узишмабди ҳеч,
Сукунат оромин бузишмабди ҳеч.

Ўчоқда пориллаб олов ёнармиш,
Кўмир бўлаклари лов-лов ёнармиш.
Имом уй эгасин ҳайратга солиб,
Ўчоқдан лаҳча чўғ кўмирни олиб,
Бир четга қўйибди. Яна демай сўз,
Ўша лаҳча чўғдан узмабди ҳеч кўз.
Вазмин имом каби ғоят хотиржам,
Чўғдан кўз узмабди уй эгаси ҳам.
Лаҳча чўғ ниҳоят аста сўнибди,
Ниҳоят батамом сўниб тўнибди.
Имом сўнган кўмир парчани яна,
Ўчоққа жойлабди аста росмана.
Тафт бериб ўчоқда кўмир барчаси,
Яна ўт олибди кўмир парчаси...
Ниҳоят ўрнидан имом турибди,
Кетиш учун эшик томон юрибди.
Уй эгаси туғён тушиб дилига,
Эрк берибди ногоҳ у ҳам тилига:
«Мени йўқлаб келиб, кўп шод қилдингиз,
Вайрона кўнглимни обод қилдингиз.
Ҳикматдан холимас сиз тортган заҳмат,
Оловли насиҳат учун минг раҳмат.
Ортиқ то жоним бор экан бу танда,
Жамоат намозин қилмайман канда!»

«ҒАРОЙИБ УС-СИҒАР» ДЕБОЧА

Минг бор ҳамду сано қодир эгамга,
Ҳар ишга қодир у нодир эгамга.
Оламни яратган илоҳий сўзи,
Йўқдан бор айлади бандасин Ўзи.
Инсонни ончунон муҳтарам қилган,
Бийрон забон билан мукаррам қилган.

Рубоий:

Тангри бор оламни бор-оғоз этди,
Илоҳий қаламин нақшпардоз этди.
Инсонни нутқ билан боз эъзоз этди,
Нутқ аҳлин назм ила сарафроз этди.

* * *

Яна ҳамду сано айтай беадад,
Шукроналар айтай беадад, беҳад.
Шоирлар зеҳнини равшан нур қилди,
Сеҳрли каломин гавҳар-дур қилди.
Яратди жаннатдай назм боғини,
Назм не, шоҳона базм боғини.

Рубоий:

Бор башарга берди каломнинг комин,
Нутқ билан пайваста назм эҳтиромин.
Назм ичра сарбаланд ижод низомин,
Шоирларга юксак шуҳрат мақомин.

Жаллат олоуху ва амнат нуамоуху ва ло илоҳа ғайруху.

Беназир шавкати улуғдан-улуғ,
Нозу неъматлари зиёда қутлуғ,
Ғоят олиймақом муқтадир Оллоҳ,
Шубҳасиз, йўқ ундан ўзга бир илоҳ.

* * *

Расули акрамга минг бир саловат,
Жаннат боғларида топгай ҳаловат.
«Шеърда теран ҳикмат, сеҳр бор» деган,
«Сеҳрга пайваста меҳр бор» деган.
Арши аъло сари ғолиб сурган от,
Шоирлар мақомин юксалтирган зот.

Рубоий:

Араблар назмда қилдилар шитоб,
Қилдилар турфа хил даъвою итоб.
Расули акрам то айлагач хитоб,
Даъволар сўндилар бамисли симоб.

* * *

Ва саллоллоҳу алайҳи ва ало олиҳи ва асҳобиҳи ва саллам.

Алфақир-ул-ҳақир Амир Алишер,
Қулоқ тутинг, дўстлар, сизга нелар дер:
Азалдан ашъору шеърга ташнаман,
Наинки ташнаман, азал ошнаман.

Хаёлим дурахшон ахтарларини,
Қалбимнинг дурахшон гавҳарларини,
Аввало жамладим икки девонга,
Тортиқ қилдим халку аҳли девонга.
Йиллар ўтди. Холис қилсам гар зикр
Хаёлимга ногоҳ келди шу фикр:

Рубоий:

Шоир дея машхур қилдинг отимни,
Шеър ёзиб ўтказдим аксар вақтимни.
Ортиқ рўкач қилмай шеър-абётимни,
Зиёд айлай тоат-ибодатимни.

Рубоий:

Қолган умримни ҳам бас барбод этмай,
Ўзимни улфатлар билан шод этмай.
Ҳар пари ишқида дод-фарёд этмай,
Дардим айтиб ашъор-шеър бунёд этмай.

Рубоий:

Эллигу олтмишга етди қадамим,
Неларни битмади чаққон қаламим.
Ижод билан ўтди ҳар лаҳза-дамим,
Айни дам ҳасрату алам ҳамдамим.

* * *

Фақири номурод ҳақири ношод,
Фақат шеърлар ёзиш билан эдим шод.
Султон амри билан ғоят бахтиёр,
Девонларни туздим мен беихтиёр.
Дармон бўлди бизга унинг фармони,
Шоҳаншоҳ фармони дардим дармони.

* * *

Гар ҳамон шеърият домида эдим,
Турфа хаёлларнинг комида эдим:

Рубоий:

Одамни ром қилар турфа хил хаёл,
Наинки турфа хил, ҳатто хомхаёл.
Бироқ қиёматда Тангри зулжалол,
Не кўйга солишин ўйламас алҳол.

Рубоий:

Шеър битса агарда бермай эътибор,
Ўзида бўлмаса яна ихтиёр.
Яна йўқ бўлса гар унда иқтидор,
Одам иш қилолмас ҳеч беихтиёр.

* * *

Ўз ҳукмин ўтказар ва лекин ҳаёт,
Улфату кулфатим яна шеър баёт.
Дарди ишқ наинки маст қилиб зиёд,
Жону имонига қасд қилиб зиёд,
Минг дарду балога гирифтор қилди,
Ҳатто ҳаётимни ҳам душвор қилди.
Бало тошларини отди бошимга,
Заҳар ва заққум ҳам қўшди ошимга.
Қанча умидларим пайҳон айлади,
Ер билан ҳаттоки яксон айлади.
Наинки мардона жўмард тополмай,
Дардим айтиш учун ҳамдард тополмай,
Токи дарду алам армон топардим,
Шеър битиб дардимга дармон топардим.
Чорасиз қолганда илму фунуним,
Бағрим қон қилганда ишқу жунуним,
Қасд қилганда ҳар гал тақдири азал,
Таскин топар эдим битиб шеър-ғазал.

* * *

Азоблардан хаста бир тандек бўлдим,
Ҳатто жони чиққан бадандек бўлдим.
Гўёки етгандай ногоҳ заволим,
Нафас олгани ҳам келмайин ҳолим.
Дармонсиз бемордай заифдан-заиф,
Заифдан ҳам заиф мисоли майиб.
Бир нафас ўзимни олсам қўлимга,
Лекин юра олмай аксар йўлимга.
Шеърларим ишқимнинг туғёни аъло,
Наинки туғёни, исёни аъло.
Минг бир алам билан дилим ғамланди,
Дарду ҳасрат тўла шеърлар жамланди.
Вафо қилмас ало қисмат сержафо,
Жафокор қисматдан қутмайин вафо.

Ноаён маккора тақдир аъмоли,
Қайга эсар эрта қисмат шамоли.
Ғанимлар кўнгли ҳеч обод бўлмасин,
Шунча меҳнатларим барбод бўлмасин,
Енг шимариб ишга киришай аста,
Ғазалларим тўплаб қилай гулдаста.
Ва лекин то ҳамон журъатим йўқ ҳеч,
Дадил ва мардона суръатим йўқ ҳеч.
Тангри ўзи яна иноят қилди,
«Бандам!» дея сийлаб ҳидоят қилди.
Хуш насимлар давлат тоғидан келди,
Саодат элчиси ғоят мўътабар
Салтанат боғидан келтирди хабар.
Олиймақом олий амру фармони,
Хоқону султонлар дардин дармони.
Фармонини ўпиб, қош устига қўйдим,
Эъозлаб ҳатто бош устига қўйдим.
Аъло амри билан азимдан-азим,
Девонлар тузгани қилдим мен жазм.

Рубоий:

Фалакка ҳам таъсир қилса фармони,
Ва лекин суст ўтса шоҳнинг даврони,
Поёнсиз бўлса ҳам вақту замони,
Бирон иш қилишнинг бўлмас имкони.

Рубоий:

Минг бандаси хоқон ва қайсар янглиғ,
Юз чоқари Доро, Искандар янглиғ.
Тахтин поялари чархи аҳзар янглиғ,
Ҳам тожиға қубба меҳри анвар янглиғ.

Рубоий:

Меросий фуқаро бор аҳли одам,
Мерос ҳамда мулки жумлаи олам.
Ҳайрон карамидан ҳаттоки Ҳотам,
Адлига таъзимда Нўширавон ҳам.

Рубоий:

Қисматга ҳам таъсир қилар фармони,
Қайсар тақдир ҳатто дардин дармони.

Зухра ҳам хизматда базми замони,
То қиёмат завол билмас даврони.

Рубоий:

Ҳақ кўнглин илмга махзан айлаган,
Ҳар фанда олими пурфан айлаган.
Тахтини самодай улкан айлаган,
Фақир кунжин қалбан маскан айлаган.

Рубоий:

Иқбол давлат майин боз тутган сарбаст,
Ҳам бу бода билан айлаган сармаст.
Мақомин самодай қилган забардаст,
Лекин ўзин тутар тупроқдан ҳам паст.

Рубоий:

Иқбол қибласидай давлату жоҳи,
Эзгулик Каъбаси буюк даргоҳи.
Шоҳлар дардмандию хушёр огоҳи,
Во ажаб, жамики дардмандлар шоҳи.

* * *

Султон ибн султон, хоқон ибн хоқон,
Ғозий Султон Ҳусайн шоҳ Баҳодирхон,
Муаззам салтанат забардаст шоҳи,
Дунёю давлату диннинг паноҳи.
Давлатин барқарор айлағай Оллоҳ,
Савлатин сервиқор айлағай Оллоҳ.
Инъом-эҳсонларин зиёда қилсин,
Ғанимларин мағлуб пиёда қилсин.

Рубоий:

Орзуси фалакдай чўнг, аъзам бўлсин,
Базми ҳам осмондай муаззам бўлсин.
Шоҳлар эъзозида муҳтарам бўлсин,
Унга таъзим қилиб жамулжам бўлсин.

Рубоий:

Шоҳга қил ҳар он юз иноят, ё раб,
Йўлларин ёритсин ҳидоят, ё раб,
Умрин узун айла бағоят, ё раб,
Зиёд қил давлатин ниҳоят, ё раб.

* * *

Муҳташам фалакдай даргоҳдан аъло,
Арши азим каби боргоҳдан аъло,
Султон соҳибқирон¹ фармони келди,
Фармон деманг, жоним дармони келди:

Хусайн Бойқаронинг Навоийга мактуби

Эй, ғоят муҳтарам ва азиз дўстим,
Шоҳ байтлари мисли бол лазиз дўстим.
Амримиз ижросин ортиқ қилдингиз,
Бизга икки девон тортиқ қилдингиз².
Бирида муҳаббат тароналари,
Муҳаббат гулханин парвоналари,
Ошиқлар додию фарёди баланд,
Ҳайратда ҳатто назм савдо баланд!
Бирида ғазаллар шавқи зиёда,
Шавқидан мухлислар завқи зиёда.
Қийғос гуллаган бор нахли муҳаббат,
Эси оғиб куйлар аҳли муҳаббат.
Янги шеърларингиз қўлимда яна,
Қўлимда не, ўнгу сўлимда яна.
Ғазалу ашъорлар дури десамми,
Ошиқлар дийдасин нури десамми!

* * *

Улар ҳам жамланса, эй дўсти азиз,
Яна икки девон бўлар шубҳасиз.
Юлдуз бўлмагандай кундан ҳам аъло,
Бирон иш бормикан бундан ҳам аъло.
Қанча талаб қилса бу кутлуғ юмуш,
Зиёда сарфлармиз олтину кумуш.
Мақсаддай тортилган кўзга нил билан,
Бу ишга киришинг чин кўнгил билан.
Бизларга шарт эмас ташаққурингиз,
Олмосдай бўлса бас тафакқурингиз.

¹ Алишер Навоий Хусайн Бойқарони аксарият юсак эҳтиром билан Султони соҳибқирон деб эъзозлайди.

² Хусайн Бойқаро фармони билан Навоийнинг бундан олдин икки девон – «Бадойеъ ул-бидоя» ва «Наводир ун-ниҳоя» девонларини тузганига ишора.

Қалам тебратарсиз ғоят саришта,
Шеърү ашъорингиз мисли фаришта,
Фаришталар билан базм қилгайсиз,
Икки девон учун азим қилгайсиз.
Худо қувват берсин ғайратингизга,
Бизни ошно қилинг хайратингизга.
Шеърят гулшанин обод қилгайсиз,
Олам аҳлин яна ҳам шод қилгайсиз.
Деҳлавий тўрт девон тузган дейдилар,
Ноласи оламини бузган дейдилар.
Тўрт девон тузгандир бахш қилиб жонни,
Лекин биз кўрмадик тўртта девонни.
Балки буни айтган ниятдай йироқ,
Амалга ошира олмаган бироқ.
Деҳлавий «Хамса»син таҳсинлар айта,
Ҳирот ҳаттотлари кўчирди қайта.
Мисоли гўзаллик расидалари,
Тилдан тушмас асло қасидалари.
Ҳамроҳ бизга афсун хитоби билан,
Безавол неча шоҳ китоби билан,
Ва лекин дунёда ғоят сержафо,
Йўқолгани каби аксари вафо,
Кексанинг белидан кетгандай қувват,
Йўқолгани каби меҳру мурувват,
Йитгандай дардимиз дармонлари ҳам,
Йўқолган Деҳлавий девонлари ҳам.
Юзлаб шоир учун қўл етмас армон,
Зора, дардларимиз топсаю дармон,
Бизга насиб қилган каби тожу тахт,
Сизга насиб қилса, не ажаб, бу бахт.
Бир четга суриг бор майда ташвишни,
Дарҳол бошлагайсиз бу эзгу ишни.
Токи бу девонлар шоҳ асар бўлсин,
Мангулик қасрига роҳ асар бўлсин.
Раво айлаб барча эзгу комимиз,
Мангу муҳрласин шонли номимиз!

* * *

Султон мактубини олдимү алҳол,
Яна ҳам бўлдим мен нотавон беҳол.

Шоҳоншоҳ фармони қатъий бегумон,
Мен эса қувватсиз мисли чалажон.
Безовта қилиб у ҳар бир онимни,
Ларзага ҳам солди жисму жонимни.
Узр сўрагани андиша қўймас,
Ахир, Султон буни неларга йўймас.
Қандай узр сўрай бошим қилиб ҳам,
Яраша олмасман танг ҳолимни ҳам.

Рубоий:

Ўринли бўлса ҳам шикояту арз,
Девон тузиш менга ҳам қарзу ҳам фарз.
Жаҳд билан то ўзин масъул билади,
Чумоли ҳам филнинг ишин қилади.

* * *

Ҳолимни қилмасам ҳамки гар аён,
Шоҳоншоҳга ҳолим танглиги аён.
Хасталик зўрайиб нотавон бўлдим,
Хазондай сарғайиб саргардон бўлдим.
Гарчи ўнгангандай бўлса ҳам ҳолим,
То ҳануз жуда ҳам оғир аҳволим.
Ичган шарбатим ҳам кўзнинг ёшидай,
Тановул қилганим бола ошидай.
Йилдан ҳам узунроқ чўзилади кун,
Таъбимни яна ҳам қора қилар тун.
Ҳамон дармони йўқ оёқ-қўлимни,
Топиб юролмайман ҳамон йўлимни.
Дардларимга дармон ҳамроҳга зорман,
Кўнглимни тушунар огоҳга зорман.
Зиммамга замон зўр юкларни ортар,
Чивин нетиб филнинг юкини тортар?
Бусиз ҳам чивиннинг ахир холи танг,
Бусиз ҳам бечора кун кўрар аранг.
Айтинг, ҳайрон қилиб қай бир кишини,
Кумурсқа қилганми шернинг ишини?
Башарти, бирон иш бошласа агар,
Касали зўраяр унинг муқаррар.

Рубоий:

Икки девон учун қилганда рағбат,
Ёш бир йигит эдим, жойида сиҳат.
Кексайдим, хастаман, йўқ кучу қувват,
Бу ишни қилгани сира йўқ журъат.

* * *

Илк девонларимни тузиш бобида,
Турфа мадад билан оби-тобида,
Тахрирлар билан ҳам бағоят қиммат,
Султон соҳибқирон кўрсатди ҳиммат.
Ҳар ғазал устида фикр қиларди,
Аъло фикрларин зикр қиларди.
Мисоли Ҳотамдай қилиб мурувват,
Менга бахш этганди мудом куч-қувват.
Айни палла заиф ҳам нотавонман,
Ожизу хастаю ҳам паришонман.
Тангрининг ёзию қиши зиёда,
Тожу тахт соҳибин иши зиёда.
Қайсар ғанимларин холин танг қилиб,
Гоҳида ўлкалар олар жанг қилиб.
Гоҳи қилиб холис насиҳату панд,
Юртни обод қилиш билан бўлар банд.
Гоҳида мастона ҳамдард ғамгусор,
Халққа бор-будини айлағай нисор.
Гоҳида пайваста кекса-ёш билан,
Ибодат қилар гоҳ кўзда ёш билан.
Ташвиши хазина ва сармоя нақд,
Мени эслашга ҳам тополмай вақт.
Каттадан ҳам катта неча минг карра,
Қуёшнинг ёдига келарми зарра.
Банд қилгач бутун юрт, улуснинг иши,
Ёдига келмас бир гадо ташвиши.
Ва лекин менга ҳам ҳиммат қилмаса,
Ҳиммат билан содиқ уммат қилмаса,
Ғамхўр устоз каби тутиб қўлимни,
Катта очмаса гар юрар йўлимни,
Буни уддалашим бағоят гумон,
Орзу ҳам қилолмам ҳатто бегумон.
Девонлар тузгайсан дея шоҳаншоҳ,
Ҳолимдан гоҳи-гоҳ бўлмаса огоҳ,

Ночор ҳолим билан, айтинг, дафъатан,
Девонларни нетиб тузарман, зотан?
Ва лекин хаста бу Навоий гадо,
Нетиб талаб қилай султондан садо!
Замоннинг бўлса ҳам забардаст шоҳи,
Нетиб бўлсин ҳар бир одам огоҳи!
Тақдирдан нолисам гуноҳ бўлади,
Сабрлига Тангри паноҳ бўлади!

* * *

Дарду ҳасратларим изҳор айладим,
Орзу-армонларим ошкор айладим.
Наинки дард билан ғоят сиқилдим,
Фарёд тортиб марҳум каби йиқилдим.
Ва лекин дафъатан қуёш балқиди,
Кўзимда қувончли кўз ёш қалқиди.
Иноят боргоҳи садо айлади,
Ҳидоят коргоҳи нидо айлади:
Кўнглингга иштибоҳ солмагин асло,
Ваҳималар қилиб толмагин асло.
Номард кимсаларнинг сўзин демасмиз,
Сенинг ҳолингдан ҳеч ғофил эмасмиз.
Бизни унутди деб ғамга тўлибсан,
Содиқ лутфимиздан ғофил бўлибсан!
Барчаси беҳуда доду фарёдинг,
Кўнглимиз тўрида ҳамиша ёдинг.
Бизга бегонамас девон ташвиши,
Ахир бу давлатнинг ҳам муҳим иши.
Наинки кам бўлар иноятимиз,
Фақат ортиқ бўлар ҳидоятимиз.
Ўша тартиб, ўша қоида бўлар,
Девонлар биз учун чўнг фойда бўлар!
Илҳом бахш айлагай эътиборимиз,
Навоийга фидо бизнинг боримиз.
Бағринг ўртамасин сира ҳам армон,
Дардингга, шубҳасиз, бўлармиз дармон.
Тангри берган қудрат, шижоат билан,
Тоҷу тахтдай юксак саодат билан,
Барчани сафарбар қилиб басма-бас,
Барча муаммони ҳал қиламиз, бас.

Рубоий:

Шоҳаншодан лутф ва эҳсон топдим,
Умидим гулзорин бепоён топдим.
Наинки дардимга минг дармон топдим,
Гўё ўлган эдим, янги жон топдим.

* * *

Бу даъват қалбимга қанот бахш эди,
Қатъиятни қалбим ичра нақш этди.
Дафъатан топгандай беҳисоб барор,
Жидду жаҳд билан мен айладим қарор.
Шоҳаншоҳ сўзлари қувват бегумон,
Кўнглимда қолмади хавотир, гумон.
Яратгандан яна мадад ўтиндим,
Ғазаллар битишга яна тутиндим.
Яна илҳом билан ҳамнафас, ҳамроз,
Ашъор самога айладим парвоз.
Ижод завқи билан яйрай бошладим,
Бийрон булбул каби сайрай бошладим.

Рубоий:

Ҳар кун ёзар эдим бир-икки ғазал,
Уч-тўртта ғазал ҳам ёзим қай маҳал.
Пардозинга наинки ғоят мукамал,
Паривашлар каби гўзалдан-гўзал.

Рубоий:

Юз хур каби барча гўзал нозу фани,
Кашмирий, Румийю Хитой ҳам Хўтаний,
Шоҳга тортиқ қилса гар бу тоифани,
Ҳеч шубҳасиз тужжор бўлар ғоят ғани.

* * *

Кашмирий афсунгар, дилрабо, дилкаш,
Румийси фарангий каби кофирваш.
Хитойи хунрездай овлайди шер ҳам,
Хўтанийга мағлуб шер каби эр ҳам.
Ғоят оро бериб қошу кўзига,
Қайта сайқал бериб ҳар бир сўзига,
Ҳар бирин ардоқлаб жонимдан ортиқ,
Пешма-пеш қилардим султонга тортиқ.

Ғазалларим аъло биларди султон,
Чин дилдан таҳрир ҳам қиларди султон.
Нозик диди билан нафосатга бой,
Ғазаллар касб этди ўзгача чирой.
Наинки ҳар байтим шоҳона бўлди,
Дуру гавҳар каби дурдона бўлди.
Наинки беназир бўлди девоним,
Султондай оламгир бўлди девоним.
Наинки раънолар бўстони бўлди,
Ҳикмату маънолар уммони бўлди.
Шоҳона лутф билан боғлаб қўш қанот,
«Ҳазойин ул-маоний»деб қўйдим от.

Рубоий:

Шоҳона хазина айладим маъмур,
Кўзин қорасидай шоҳ асрар масрур.
Бахш бахш жамики дилларга сурур,
Ё Раб, бу сурурга етмагай футур.

Рубоия:

Бу баҳрки, ганжи ломаконий дедилар,
Ҳар қатрасин оби зиндагоний дедилар.
Шаҳ махзани табъидин нишони дедилар
Ким, ани «Ҳазойин ул-маоний» дедилар.

* * *

Куёш атрофин бир айланса замин,
Тўла бир йил бўлар тарихда тамин.
Йил ичра шубҳасиз ҳам тўрт фасл бор,
Тўрт хил ноёб унсур – тўрт хил асил бор.
Навқирон йигитдай ҳайратга тўлдим,
Мен ғам умримни тўрт фаслга бўлдим.
Етти-саккиз ёшдан йигирма қадар,
Турфа хил хаёллар қилган дарбадар,
«Ғаройиб ус-сиғар» – ўсмирлик даври,
Баҳорим гуллари гуллаган саври.
Йигирмадан ўттиз беш ёшгача то,
Йигитлик даврони қалбим шўх сато,
«Наводир уш-шабоб» энг шодон палла,
Оташин ишқ фасли саратон палла.

Ўт бешдан токи қирқ беш ёшгача,
Куз фасли мисоли завқи бошқача,
«Бадойиъ ул-васат» – шавқ паймонаси,
Ҳаётим лавҳида завқ майхонаси.
Азиз деб кексалик қишдай паллани,
Бошимга қўндириб қордай саллани,
Қирқ бешдан олтмишга киргунча аста,
Бир куни соғ бўлсам, бир ҳафта хаста,
Шодлигим оз, аксар насибам алам,
Ёзилган ғазаллар ҳамдардим қалам,
«Фавойид ул-кибар» – тўртинчи девон,
Ишқ дарду ранжлари жамулжам дoston.

Рубоий:

Бахш этдим умрининг ҳар баҳорин ҳам,
Ҳаётим бўстону лолазорин ҳам.
Олтин куз фаслини зарнисорин ҳам,
Қумуш каби нуқра қишу қорин ҳам.

* * *

Шеър ашъорларим бўстонларида,
Шоҳона «Хамса»нинг дostonларида,
«Назм ул-жавоҳир»у «Мажолис...»да ҳам,
«Зубдат ут-таворих» – зўр ҳодисда ҳам
Чексиз ҳимматидан бўлиб миннатдор
Султон Ҳусайнни мадҳ этдим такрор.
Тангрига ҳам ҳамду сано беадад,
Бахтиёр айлади қилиб минг мадад.
Бу бахтга шоирлар ёшу кабири
Муяссар бўлмаган юздан ҳам бири.
Наинки ҳаётим шомига етдим,
Ҳаётим аксари комига етдим.
Лол қилиб жамики аҳли инсонни,
Шеър билан забт этдим жумла жаҳонни.
Ягона армоним васли Тангрининг,
Дардимга дармоним асли Тангрининг.
Тангрининг ҳукмига итоат қилиб,
Расул шариатин саодат билиб,
Имоним саломат, иродама маҳкам,
Не ажаб, етишсам олий бахтга ҳам.

* * *

Навоий сўзига беринг эътибор,
Сизга айтадиган васиятим бор:
Девоним кўчирган барча хаттотлар,
Уларни ўқиган барча авлодлар,
Ҳотам каби қилиб менга мурувват,
Қалбимга шоҳона бахш этган қувват,
Султон Ҳусайнни дуо қилсинлар,
Султонни ҳам мангу азиз билсинлар.

* * *

Сизларга яна бир арзимни айтай,
Залилу заволли тарзимни айтай.
Қариган чоғимда дардга чалиндим,
Тангрига «Шифо бер!» дея ялиндим.
Бошдан-оёғимда сув яра тушди,
Жонимни азоблар қув яра тушди.
Ўргамчак тўридай қоплади таним,
Пайса-пайса бўлди бутун баданим.
Ҳолимдан ҳайратда дўсту ҳабиблар,
Даво топа олмай ҳайрон табиблар.
Хаёлим паришон, пойма-пой сўзим,
Кўнглимга қил сиғмас, беҳолман ўзим.
Таним чўғдай қизиб, безгак тутар гоҳ,
Кўнглим озиб, бошим айланар ногоҳ.
Саҳардан шомгача иштаҳам йўқ ҳеч,
Ухлолмай тўлғаниб чиқарман ҳар кеч.
Ишим фақат оху зор бўлиб қолди,
Кенг олам қафасдай тор бўлиб қолди.
Томоғимдан ўтмас луқма ҳам ҳалол,
Ширин такаллуф ҳам мен учун малол.
Замондошлар зулми заққум ошимдир,
Эртаю кеч обим қонли ёшимдир.
Ёрдам бермасалар туришим гумон,
Турганим билан ҳам юришим гумон.
Токнинг суянчиғи бўлгандай васса,
Амаллаб турсам гар таянчим ҳасса.
Ғарибман, менда на инон-ихтиёр,
Йўлга тушар бўлсам гар беихтиёр,
Икки одам аранг отга миндирар,
Яна икки одам отдан индирар.

Отнинг устида ҳам ғариб бурдадай,
Аранг ўтираман тирик мурдадай.
Уйга қайтиб яна ҳолим танг бўлар,
Жисму жон-у, оёқ-қўлим ланг бўлар.
Наинки ҳоли танг касал бемордай,
Ҳаттоки кўп йиллик ўсал бемордай,
Ўзимга келолмай неча куну тун,
Бедаво бемордай бағрим бўлар хун.
Нетайки, ҳаётим гули пажмурда,
Гўё жонсиз заиф таним озурда.

Рубоий:

Шомдан саҳаргача ингранмоқ ишим,
Бу ёнидан у ёнига ағнамоқ ишим.
Иситма ўтида гоҳ ёнмоқ ишим,
Совқотиб гоҳ яна ўранмоқ ишим.

Рубоий:

На қалбимда кўру на белда қувват,
На кўнглимда шодлик, на танда сиҳат.
Мендай хаста учун муносиб хилват,
Холим танг, уйимдан чиқолмам ҳеч вақт.

* * *

Шоҳаншоҳ инъомлар қилди бағоят,
Шоҳона эҳсони ҳам бениҳоят.
Ҳаётим давлатли даргоҳда ўтди,
Бахту саодатли боргоҳда ўтди.
Парвардигор яна кўнглим шод қилсин,
Дарду заҳматлардан ҳам озод қилсин.
Қанча умрим қолди, қайдан ҳам билай,
Лекин то фурсат бор тавбалар қилай.
Гуноҳим кечиргай мен гумроҳни ҳам,
Азиз бандам десин шаҳаншоҳни ҳам.

* * *

Эҳтимол, меъёрдан ортиқ сўзладим,
Лекин фақат яхши ният кўзладим.
Гар бисёр сочар дур қаламим менинг,
Шеър шеър саҳнида аъламмим менинг,
Тангрига ёлвориб олисдан-олис,
Дуо қилганим соз Султонни холис:

Рубоий:

Чексиз чархи фалак беғубор бўлгай,
Собиту сайёра барқарор бўлгай.
Собиту сайёра токи бор бўлгай,
Тангри ҳар ишингдан хабардор бўлгай.

Рубоий:

Тахтинг осмон каби мўътабар бўлсин,
Бахтинг офтоб каби мунаввар бўлсин.
Мулкинг Искандардай баҳру бар бўлсин.
Умринг мисоли Нуҳ пайғамбар бўлсин.

Рубоий:

Даргоҳинг иқбол-бахт макони, ё Раб,
Бошинг узра тожи Каёний, ё Раб.
Маст қилиб мангулик жоми ҳам, ё Раб,
Ёр бўлсин мангулик коми ҳам, ё Раб.

ҲИКОЯТ

Билмам, бу бўлганми, ё
Бўлмаганми ҳаётда.
Ривоятнинг манзили
Қадим шахри Ҳиротда.

Бир кун шоир Биноий
Важ қилиб заруратни,
Зиёрат этмоқ бўлди
Мир Алишер ҳазратни.

Чақириб, дарвозанинг
Зулфинига қўл солди.
Шу он ҳовлидан бир ит
Безовта ҳуриб қолди.

Шумлик келиб хаёлга,
Биноий бош чайқади.
Пешвоз чиққан ҳазратга
Сўз ўйини бошлади:

«О, ҳазратим, итингиз
Хонишни биладирму?»

Исмингизни эшитса
Шўх «наво» қиладурму?

Номига кинояни
Эшитдию, шул они,
Вазмин жавоб айлади
Сўз мулкининг султони:

«Ҳа, йўлдан топиб келдим,
Тўйғаздим,кўнгли тўлди.
Ювиб-тараган эдим,
«Бинойи»дек ит бўлди¹.

НАВОИЙ МОНОЛОГИ

«Маҳбуб ул-қулуб»дан

Гоҳи макон ичра нотавон бўлдим,
Гоҳи замон ичра комирон бўлдим.
Ҳам иссиғу совуқ кўрдим замонда,
Ҳам аччиғу чучук тотдим жаҳонда.

* * *

Фуқаронинг ғариб ҳамда гадоси,
Пари пайкарларнинг шайдо, адоси,
Мир Алишер фақир – элнинг фақири,
Тахаллуси Навоий, элнинг ҳақири.
Ҳаётим аввали бошидан ғоят,
Ҳаттоки сўнггига қадар ниҳоят,
Фитналарнинг кони даврон ичида,
Фиғон тортиб ўтдим армон ичида.
Дилда неча ният ялов ҳам бўлди,
Йўлимда гоҳ обу олов ҳам бўлди.
Не юртларни нажот истаб кезганман,
Юрагимни анор янглиғ эзганман.

* * *

Таъна тошларига гоҳ нишон бошим,
Гоҳо заҳар-заққум ҳам обу ошим.

¹ Ҳикоят муаллифи шоир Нурбек Бобоназаров.

Гоҳида зор бўлиб бир бурда нонга,
Гоҳо чидаб турфа қавми нодонга,
Мадрасада илму фанни дўст тутдим
Илм нури билан кўнглим ёритдим.
Донолар пойига минг бор юз кўйдим,
Сажда қилиб азиз отамдай суйдим.
Аҳли сафо ичра аржуманд бўлдим,
Улар меҳри билан сарбаланд бўлдим.
Пасткашлар гоҳида айладилар хор,
Разиллар наздида гоҳ беэътибор.
Парилар жонимга туғён солдилар,
Бир жонимни ҳатто минг бор олдилар.
Бахиллар кўнглимни гоҳ синдирдилар,
Бошим узра тошлар ҳам ёғдирдилар.
Гоҳо ғурбат ичра ўзни унутдим,
Ўлмаган жонимга мотам ҳам тутдим.
Мудом камарбаста қодир бел билан,
Бир тану жон бўлдим она эл билан.
Гоҳида салтанат ҳам оромгоҳим,
Гоҳо хилват саҳро бўлди паноҳим..
Гоҳо она юртдан олис, йироқда,
Зардоблар ҳам ютдим доғи фироқда.
Азизлар қошида азиз ҳам бўлдим,
Ҳаттоки бол каби лазиз ҳам бўлдим!

* * *

Аммо шуғл-комронлиғ чоғида,
Кўнгул мулки халқ зарби булғоғида
Гоҳ аморат маснадида ўлтурдум
Ҳукумат боргоҳида додхоҳ сўрдум.
Гоҳи сарой ичра тараҳҳум туздум,
Ўзим элу юртга комрон кўргуздум.
Гоҳ макрумат айвонин макон қилдим,
Акобир-ашрофни ҳам меҳмон қилдим.
Гоҳ нишот боғида базм тарҳи солдим,
Соқий, мутриб базмидин баҳра олдим.
Мухолиф тождорлар ичига кирдим,
Тил топиши учун ҳам қарор бердим.
Гоҳ ҳарб маъракасиға ўзум солдим,
Жаҳл туҳматин ҳам бўйнулга олдим.

Ва гоҳ хайрот аҳлига ўзум қоттим
Ва ҳар навъ хайр буқбалари тузаттим.
Андоқки, саъйимдин работлар бўлди
ва мусофирларга нишотлар бўлди.
Ҳар кўйу кўча ичра югурубмен,
Турфа элга ўзумни еткурубмен,
Яхши-ёмон афъолин ҳам билибмен,
Улус хислатин тажриба қилибмен.
Хайру шаръ нўшу ниш ҳам етибдур
Заҳму марҳамин кўнглум дарк этибдур.
Ва замон аҳлидин баёзи асҳоб,
ва даврон хайлидин ҳам баъзи аҳбоб
ки, бу ҳоллардин тамом хабарсиздур,
Бу хайру бу шаррдин асарсиздур.

РИВОЯТ

«Асли қандай дея майсанинг ранги?»
Бир кун тортишдилар тулки ва ҳанги.
«Майса ранги – сариқ!» деб айтди эшак,
Тулки деди: «Майса – ям-яшил бешак!».
Эшак даъвосидан асло қайтмади,
Тулки «гапинг тўғри» дея айтмади.
Тортишув авжига чиқиб тобора,
Иккиси ҳам терга ботдилар қора.
Нуқта кўйиш учун бу ажиб сирга,
Шерхоннинг олдига бордилар бирга.
Антиқа бир ҳукм чиқарар Шерхон,
Ўрмондаги барча ҳайвонлар ҳайрон.
Эшакни бегуноҳ дейди шаҳриёр,
Уч ойга қамайди тулкини айёр.
Тулки бу ҳукмдан бўлар норози:
«Қани адолатинг, эй одил қози!
Ўзингизга ҳам бу шубҳасиз аён,
Ям-яшил майсанинг ранги бегумон!»
Шерхон деди: «Майса – ям-яшил, тўғри,
Лекин сенинг қилган ишинг нотўғри.
Эшак каби аҳмоқ билан баҳслашиб,
Тўғри йўлдан ногоҳ кетдинг адашиб.

Биласан, эшакда бўлмас фаросат,
Унинг жойи шундан доим аросат.
Қанча гапирсанг ҳам уқмайди асло,
Қанча ўргатсанг ҳам юқмайди асло.
Наинки у билан баҳслашган одам,
Наф топмас шунчаки гаплашган одам.
Беҳуда ғазабга тўлганинг учун,
Эшаклар билан тенг бўлганинг учун,
Умрбод дарс бўлсин дея атайин,
Сенга шундай жазо қилдим мен тайин».

Зайниддин Восифий ҳикояси

Замона султони – Султон Бойқаро,
Оламда йўқ биздай бахтли фуқаро.
Салтанат пойтахти муслумонобод
Азим Ҳирот шаҳри бағоят обод.
Мавлоно Жомий бу шаҳарнинг жони,
Ҳазрати Алишер шуҳрату шони.
Шавкатли ва шонли давронга доир,
Ҳар икки ҳиротлик биттаси шоир.
Гадо ҳам, султон ҳам шоир ватан бу,
Шеъроят аҳлига жон билан тан бу!
Мен ҳам шу шаҳарда дунёга келдим,
Бахтимни ахтариб югурдим-елдим.
Ўн олтига етиб-етмасдан ёшим,
Каломуллоҳ бўлди азиз йўлдошим.
Оят-сураларни ёниб ёд олдим,
Қалбимга қуръоний нақшлар солдим.
Қулингиз гар ғариб пиёда эди,
Қалбимда шеър ишқи зиёда эди.
Навой офтобдай ғоят пурзиё,
Мени ҳам қиларди ғоят маҳлиё.
Ҳаққи рост: гоҳ ичу этим ер эдим,
Ҳазрат назарига тушсам дер эдим!
Бир гуруҳ шоиру фозиллар бир кун,
Бозори малик¹да кезардик дуркун.
Ғоят қизғин ашъор баҳси тилларда,
Денгиздай жўш урар оташ дилларда.

¹Бозори малик – Ҳиротдаги катта бозор.

Йўлимиздан чиқди бир таниш киши,
Кишики бағоят антиқа иши.
Барчанинг ишончин солзуриб елга,
Қай совуқ қилмиши ёқмаган элга.
Лақабини дерлар Ҳофизи Ғамза,
Итдай феъли ёмон баҳайбат Ҳамза.
Унинг қўлида бор эди бир китоб,
«Бу қандай китоб?» деб қилдим мен хитоб.
«Сайфий Бухорийнинг асари ажиб,
Муаммо¹ ҳақида бу китоб нажиб!»
Менга зарур эди жуда бу асар,
Ҳофиз Хусайнга дедим сарбасар:
«Китобинг бериб тур, қурбонинг бўлай,
Хўп дегин. Мен тезда кўчириб олай!»
Ҳофиз хунасадай ғамзалар қилди,
Юзинг-кўзинг демай бағримни тилди:
«Ғор сичқони қайда – гулоб қайдадир,
Кар қулоқ қайдаю рубоб қайдадир!»
Сурбет жавобидан ғазабга тўлдим,
Иzza бўлиб гўё дафъатан ўлдим.
Оёғимни дарҳол олиб қўлимга,
«Турқинг курсин!» дея кетдим йўлимга.
Кўзёшим гулоби ювиб юзимни,
Қўйгани жой топа олмай ўзимни,
Ҳамзани Худога қилиб ҳавола,
Жон томирим қилди рубобдек нола.
Уйга етиб келдим нолон ва гирён,
Аламдан шикаста юрагим вайрон.
Бадбин Ҳамзаларни кўрмай деб сира,
Қамалиб олдим мен хонамга хира.

* * *

Хасис сахий бўлмас қилган билан арз,
Тангри амалларин адо этиш фарз.
Масжид ичра ўқиб шом намозини,
Аллоҳдан ёлвордим кўнгим розини.
Намозни тугатиб солсам гар назар,
Деворга суяниб кимдир, алҳазар,

¹ Муаммо – шундай аталадиган шеърий санъат назарда тутилган.

Мисоли кимдандир ранжиган бола,
Йиғлаб қилар эди астойдил нола.
Ҳақиру фақирдай эгиб бошини,
Беармон тўкарди кўздан ёшини.
Дедим: «Эй бечора не кечди ҳолинг,
Менга баён қилгин забун аҳволинг!»
Бошини кўтариб боқди мен томон,
Ё Раб! Гўзал йигит мисоли Ғилмон!
Ва лекин ёш билан тўла кўзлари,
Юрагим қон қилди аччиқ сўзлари:
«Абдурахмон Чалабий отим,
Табриз ичра таниқли зотим.
Ҳожиларда й ахтарган савоб,
Қилай дедим Ҳиротни тавоб.
Бўлмаса ҳам отам гар рози,
Қиблагоҳим қилиб норози,
Маблағу мол билан мен нодон,
Йўлга тушдим пинҳон бу томон.
Ҳиротга бир фарсах қолганда,
Карвон аҳли жуда толганда,
Соқи Салмон бўйида тиндик,
Афсуски, сал шошиб севиндик.
Хавфу хатар ортда қолди деб,
Насибамиз шом пайтида еб,
Қаттиқ ухлаб олибмиз ором,
Иш қилибмиз бўз боладай хом.
Қароқчилар пайт пойлаб лекин,
Тақиб қилиб йиртқичдай секин,
Ўша тунда таппа босишди,
Кимни отиб, кимни осишди.
Аксарият карвон таланди,
Кимлар бўлди ҳаттоки банди.
Қиёматдай, ҳеч эслагим йўқ,
Санчилди дафъатан битта ўқ,
Яраланиб қўлимдан, гаранг
Жоним сақлаб қолдим мен аранг.
Ҳолим кўриб турибсан, мана,
Шу масжиддан топдим бошпана!»

Йигитча топмасин деб ногоҳ завол,
Уйга олиб келдим мен уни дарҳол.
Асрларки ором билмас бу фалак,
То ҳануз безовта чарх уриб халак.
Ором ахтарар гар тинмай бу маво,
Ва лекин дардига тополмас даво.
Чунки ҳеч дармон йўқ юрган йўлида,
Дармон бўлар малҳам ҳам йўқ қўлида.
Малҳами бор қўшним бор эди табиб,
Барча дардмандларга дармон бир ҳабиб.
Бошлаб келдим уни бемор қошига,
Наинки қошига - бемор бошига.
Кўп ўтмай тузалди, хуллас, жароҳат,
Мусофирнинг жони топди фароғат.
У мендан жуда ҳам бўлиб миннатдор,
Деди: «Сизни рози қилишим даркор.
Муаммо илмида моҳирман жуда,
Илми нужумда ҳам соҳирман жуда.
Сиз ҳиммат қилгандай Ҳотамдай бизга,
Шу икки илмни ўргатай сизга».
Мен унинг дардига бўлгандай малҳам,
Даво топди менинг дардимга у ҳам.
Дафъатан эсладим хасис Ҳамзани,
Китобин қизғаниб қилган ғамзани.
Шукур ниятимдан қилмасдан жудо,
Холис мураббийни етказди Худо.
«Дилдаги армоним кетказди Тангрим,
Сизни менга ўзи етказди Тангрим,
Муаммо санъатин ўргатсангиз гар,
Миннатдор бўлардим қиёмат қадар».
Муаммо илмига киришдим қаттиқ,
Пухта билиш учун тиришдим қаттиқ.
Табризлик ҳеч дариғ тутмай меҳрини,
Ўргатди муаммо илмин сеҳрини.
Илми маърифатга ким бўлса ғани,
Осон ҳатто мушкул муаммо фани.
Ёзиб истилоху шарҳларин барин,
Ёд олдим бу фаннинг қоидаларин.

Муламмаҳ муаммо ёзиб кўрсатди,
Бу фанни астойдил менга ўргатди.

* * *

Бандаси билмайди ишин Раҳмоннинг,
Сафари қариди Абдураҳмоннинг.
Ироқдан одамлар келиб етдилар,
Иззат-ҳурмат билан олиб кетдилар.
Ўрганиб қолгандим мен унга анча,
Айрилгач, бир муддат қийналдим қанча.
Қисмат неки берса олмай қўймайди,
Эвоҳ, қонимизни ичиб тўймайди!
Абдураҳмон сеҳрин қилиб омухта,
Муаммо илмини ўргатди пухта.
Бу фанда ажойиб аъмолга етдим,
Барча ҳавас қилар камолга етдим.
Кони фойда пухта олинган таълим,
Ҳаттоки жавобин қилмасдан маълум,
Аксари муаммо айтилган ҳамон,
Жавобин топардим дарҳол бегумон.
Ҳиротда мен анча бўлсам ҳамки ёш,
Бу фанда кўпларга бўлиб қолдим бош.
Кимлар тап тортмасдан тикиб катта дов,
Илмимга ишониб ўйнарди гаров.

* * *

Олис Рум¹дан бир кун келди бир меҳмон,
Муаммо илмида ғоят билимдон.
Мушкул муаммолар айтиб у, қаранг,
Одамлар ҳолини қилсам деган танг.
Ниҳоят айтган ҳам мушкул муаммо,
Ҳеч ким тополмаган жавобин аммо.
Бир дўстим албатта менга ишониб,
Гаров ўйнаган тез кўзлари ёниб.
«Ким ютса юз танга олади!» деган,
«Ютқазган армонда қолади!» деган.
Ўша кунлар тобим бўлмасдан аҳлол,
Уйда истималаб ётардим беҳол.

¹ XV асрда Рум атамаси ҳозирги Туркияга нисбатан ишлатилган.

Бу ҳам етмагандай юрагим сиқиб,
Бир гала одамлар келди ҳовлиқиб.
Дедилар: «Бу ҳолинг билмас эдик биз,
Гар билсак, безовта қилмас эдик биз!»
Дардни писанд қилмас раста, ёш эдим,
«Ўша муаммони ўқинглар!» дедим.
Улар деди: «Толиб қолманг сиз яна,
Яхшиси, келармиз бошқа бир сана».
Мен дедим: «Бир нафас бўлинглар ҳамдам,
Одам дардин, ахир, олади одам».
Ниҳоят ўқилди муаммо – сир байт,
Дўстим умидвор дер: «Жавобини айт?!»
Албатта, бир нафас ўйланиб қолдим,
Барча ҳайрон боқар, хаёлга толдим.
Сўнгра дедим: «Амин эмасман тамом,
Байтдан чиқса керак «Сайфи» деган ном».
Муаммо устаси румлик у одам,
Ҳайратдан «алҳазар!» дея дам-бадам,
«Баҳсда енгилдим!» деб олдию тан,
Юз тангани санаб берди дафъатан.
Дўстим шод, ишончин оқлаганимга,
Ҳирот обрўйин ҳам сақлаганимга.
Шойи белбоғ берди эъзозлаб ортиқ,
Эллик хоний танга ҳам қилди тортиқ.

* * *

Навоий мисоли афсунгар Масиҳ,
Дўстлари ҳам Билол мисоли фасиҳ,
Фасиҳ Соҳибдоро улардан бири,
Фасоҳат аҳлининг пешвою пири.
Бежиз Фасиҳиддин эмасдир оти,
Азиз фасиҳлардан муҳтарам зоти.
Шубҳасиз ҳар кимга ўз қавми лазиз,
Мен Соҳибдорога жиянман азиз.
Бир кун отам билан бордик меҳмонга,
Хонадони ўшар гўзал бўстонга.
Гўёки жаннатдан қилинган нозил,
Уйи тўла неча оқилу фозил.
Соҳибдоро деди бериб эътибор:
«Зайниддин бўлибди мисоли шунқор!»

Отам деди: «Назм бунга ҳам пеша,
Тоғага тортади жиян ҳамиша.
Бу ҳам ўзингиздай хушзабон шоир,
Тоғаси сингари паҳлавон шоир.
Гарчи ёш бўлса ҳам нофизи Қуръон,
Ҳофиз Шерозийдай ҳофизи Қуръон.
Маърифатга ташна илм толиби,
Муаммо фанида Ҳирот ғолиби».

Тоғам деди: «Фарзанд камоли бахтдир,
Хешлари учун ҳам муҳташам тахтдир.
Мен ҳам доврўғини эшитдим, зотан,
Салоҳиятига кўплар берган тан.
Ҳазрат суҳбатига бўлса мушаффар,
Шубҳасиз, яна ҳам топар шон-шараф.
Лекин аввал ўзим қилай имтиҳон,
Навоий суҳбати эмас ҳеч осон.

Кашшофи ҳаттоки самоий сирнинг,
Кўнгли жуда нозик Ҳазрати Мирнинг.
Сўраса бирон-бир фозилни ногоҳ,
Агар бўлмасангиз сиз ундан огоҳ:
«Кимки бўлай деса менга мулозим,
Дейди: Олимларни билиши лозим!»

Даврада муаммо ўқиган ҳамон,
Жавоб топмасангиз унга шу замон,
Шарманда ҳам қилар, изза ҳам қилар,
Бағрингиз куйдириб жизза ҳам қилар.
Ҳазрати Мир даҳо шоир, албатта,
Даҳолар талаби ҳам бўлар катта.
Олимларга нажот меҳрининг баҳри,
Золимларга офат қаҳрининг заҳри».

Тоғам мен томонга юзланди шу пайт:
«Қани «Гулистон»дан ўқинг гўзал байт!»

Сидқидилдан қилган каби ибодат,
Айни сатрларни қилдим қироат:

«Бани одам аъзойи якдигаранд,
Ки дар офариниш зи як гавҳаранд.
Чу узве бар дард оварад рўзгор,
Дигар узвҳоро намонанд қарор.

Ту к-аз, меҳнати дигарон бегами,
 Нашояд, ки номат ниҳанд одами»¹.
 Тоғам дер: «Бу байтлар ғоят бамаъни,
 Ҳофиз руҳини ҳам шод қилинг, қани!»
 Барчага яна бир қилдим-да таъзим,
 Яна авжга чиқди ашъорий базм:
 «Чу рўят меҳру маҳ тобон набошад,
 Чу қаддат сарв бўстон набошад.

Чу лаълу лўълўят дар дилфурўзй,
 Дуру даръёву лаъли кон набошад.

Чу финдиқ пистааш хандад ба холам,
 Чаро бодоми ман гиръён набошад?

Саводи куфри зулфи ў, ки дилро
 Ба рўи ту аз он имон набошад.

Ба ту нисбат набошад ҳеч танро,
 На тан, билло, ки мислаб жон набошад.

Агарчи хаст ширин шеъри Ҳофиз,
 Чу лаъли хисрави хубон набошад»².

¹ Саъдий Шерозийнинг «Гулистон» достонидан. Таржимаси:

То ягона ота ҳам она,
 Аҳли башар яктан ягона.

Бир аъзога гар озор етар,
 Жисми жондан бор дармон кетар.

Аҳли дардга ким бўлмас даво,
 Одам эмас, дарди бедаво.

² Ҳофиз Шеърий ғазали.

Юзунгдек ёрқин ой осмонда ҳам йўқ,
 Қаддингдек сарв ҳеч бўстонда ҳам йўқ.

Лабингдек лаъл йўқ – дил этгувчи шод,
 Тишингдек тоза бир дур конда ҳам йўқ.

Лабинг жонбахш райҳон орасида –
 Бу хислат чашмаи ҳайвонда ҳам йўқ.

Санга бир тан тенг бўлмас бу жаҳонда,
 Тан эрмас, ушбу тенглик жонда ҳам йўқ.

Эрур Ҳофизни шеъри ширин, аммо,
 Ширинлик ёр лабидек онда ҳам йўқ.

Ҳуришд таржимаси.

* * *

Ниҳоят даврада деди бир одам:
«Қани, эшитайлик Навоидан ҳам!».
«Лайли ва Мажнун»дан ўқидим парча,
«Баракалло!» деди даврада барча.
Тоғам фахрланиб сўзлади дадил:
«Бизнинг имтиҳондан ўтдингиз одил.
Даъватимиз хушёр кутингиз бизни,
Ҳазрат суҳбатига чорлаймиз сизни.

* * *

Ниҳоят Навоий меҳмони бўлдим,
Гадо ногоҳ замон султони бўлдим.
Жаннат боғи каби бўстони аъло,
Жамулжам ҳамроҳу дўстони аъло.
Гўё фаришталар базмидай гўзал,
Навоий шоҳона назмидай гўзал.
Давра тасбеҳида мисли гавҳар-дур,
Нуроний юзидан ёғиларди нур.
Эс-хушим йўқотдим баногоҳ, ё Раб,
Ҳазрат сўзлаганда мен томон қараб.
Дедики: «Муаммо бобида моҳир,
Маҳорати унинг кўзида зоҳир!»
Дафъатан лафзидан гўё томиб бол,
Ушбу муаммони ўқиди дарҳол:

«Боғро бин аз хазон бефарру, сарв аз жо шуда,
Булбулаш барҳам зада минқору, ногўё шуда»¹.

Бу муаммони мен билардим ёддан,
Шу боис ўйланиб қолдим дафъатан.
Худо ҳаққи гўё айёр мулозим,
Ёлғон гапиришни топмадим лозим.
Ҳақиқатгўйликда бисёр наф-барор,
Ростини айтишга қилдим мен қарор.
Дедим, бас, ҳайратга солиб ҳаммани:
«Ёддан биламан мен бу муаммони».
Навоий ҳам гўё ҳайратда қолди,

¹ Боғни кўр, хазонрезликдан кўрки қолмабди, сарв ўрнида йўқ, Бул-булнинг тумшуғи йўқ бўлиб, куйлашдан қолибди.

Бир нафас бош эгиб хаёлга толди.
Даврага юзланиб деди ниҳоят:
«Зайниддин – бизларга маъкул бағоят.
«Буни мен биламан, айтинг бошқасин»,
Деб бизга ўз илмин қилар намойиш.
Ҳамиша Худонинг ўзи сақласин,
Барча мушқуллари топсин кушойиш!»
Навоийдан қутлуғ дуони олиб,
Восифий ҳам бўлди илмда ғолиб!

РИВОЯТ

Ёмон бир туш кўрди бир куни султон,
Бу туш қилди уни ҳам лолу ҳайрон.
Чуқур ўйга ботиб, хаёлга толди,
Содиқ вазирини чақириб олди.
Дедики: «Тайёрлан, чиқармиз йўлга,
Неки зарур бўлса, олгайсан қўлга».
Султон билан вазир кетиб боради,
Йўлда бир қишлоққа етиб боради.
Тушида кўрган жой, таниди султон,
Юмуш билан машғул қанча оломон.
Йўл бўйида ётар бир жасад абгор,
Ҳеч бир одам унга бермас эътибор.
Шаҳаншоҳ оммадан сўради шунда:
«Айтинг, қандай марҳум ётибди бунда?»
Бир одам дедики: «Сўраманг, меҳмон,
Ароқхўр бир банда беҳаё, нодон.
У менинг қирқ йиллик ён қўшним асли,
Дўзахий гуноҳкор, бузилган насли!
Қўли гул тақачи бўлган у бироқ
Одамийлик унга тамоман йироқ.
Катта пул топарди ишлаб мисли қул,
Лекин ароқ сотиб оларди нуқул.
Кўтариб олганча кўп шишаларни,
Бошлаб ҳам келарди фоҳишаларни.
Уларнинг қадами узилмас эди,
Лекин турмуши ҳеч бузилмас эди.
Ошно тутинганди телба ел билан,
Намоз ўқимасди асло эл билан.

Мархумдан гўёки қилгандай ҳазар,
Тарқаб кетди ҳамма солмасдан назар.
Вазир деди: «Шоҳим, уринманг сиз ҳам,
Тинчгина бу ердан кетайлик биз ҳам».
Султон деди: «Бироз ошиқма вазир,
Бежиз туш кўрмадим ғоят дилпазир.
Бу туш ҳикматини билишим керак,
Қалбим буюрганин қилишим керак.
Мархумни ювайлик, кафанлаб аста,
Қабрга қўярман ўзим оҳишта».
Жасадни кўтариб олдилар икков,
Кўшни қишлоққа йўл солдилар икков.
Масжидда жасадни ювдилар тоза,
Ва асрий удумдан олиб андоза,
Оҳишта кафанлар экан шаҳаншоҳ,
Мархумнинг чехраси жалб қилди ногоҳ,
Гўё жаннатдаги фариштау хур,
Мархум чехрасида жилва қилар нур.
Лабларида ўйнар сирли табассум,
Мисоли бегуноҳ гўдакдай маъсум.
Вазир деди: «Шоҳим, бу ажиб бир ҳол,
Одамлар айтгандан ўзгача аҳвол.
Нурли чехрасига берсам эътибор,
Бу одам ёмонга ўхшамас зинҳор.
Вафот этганидан, баҳаққи Оллоҳ,
Аҳли аёлини қилайлик огоҳ».
Шаҳаншоҳ дедики: «Гапларинг аъло,
Сен мархум бошидан жилмагин асло.
Мен унинг уйига бориб келаман,
Имкон қадар барча гапни биламан».
Ахтарган топгандай Каъба туллоҳни,
Султон кезиб қанча кўчаю роҳни,
Каттаюкичикдан сўраб бирма-бир,
Мархумни уйини топади охир.
Бор гапни айтади султон мўътабар,
Хотини топади бор гапдан хабар.
Кўз ёши маржондай тизилиб қатор,
Барча гапни қилар султонга ошкор:
«Менинг эрим азиз бир инсон эди,
Жаҳон ичра тенгсиз бир жаҳон эди.

Бор топган пулига, гувоҳ Худойим,
Ростдан ароқ олиб келарди доим.
Ҳамқишлоқлар ичиб бўлмасин деб маст,
Ўрага тўкарди барчасин чапдаст.
Баъзида ростдан ҳам лабини тишлаб,
Бузуқ аёлларни келарди бошлаб.
Мен улар барига мисли муаллим,
Имон-эътиқоддан берардим таълим.
Ибодат қиларди астойдил ҳар кеч,
Қишлоқ масжидига чиқмас эди ҳеч.
Боладай ошиққан ҳар кун сабоққа,
Жумага қатнарди кўшни қишлоққа.
Десам: «Нима азоб қатнаб пиёда»,
Дерди: «Имомига меҳрим зиёда».
Шу боис ростини айтсам гар сенга,
У масжид Каъбадай азиздир менга».
Бир кун дедимки, кўшнилари бари,
Олиб қочар сиздан ўзларин нари.
Вақти етиб бир кун ўлсангиз агар,
Ҳеч ким жанозага келмас муқаррар.
Эрим бўлмасин деб ҳеч кимга жабр,
Қазиди ўшанда ўзига қабр.
Мен дедим: Қабр-ку қазилди аммо,
Сизни ким кафанлаб, кўмар, муаммо...»
Шоҳ деди: «Барчасин айтингиз бизга,
Қандай жавоб берди эрингиз сизга?»
Эрим шу он қилди чин дилдан нидо:
«Сира ҳам ғам ема, Худо бор, Худо!
Ўлигим кўчада қолмайди асло,
Шубҳамиз хору зор бўлмайди асло.
Юз ўгирса барча одамлар ногоҳ,
Ўлсам дафн қилар мени шаҳаншоҳ!..»

Навоий ва Сайид Ҳасан Ардашер Ҳасан Ардашер

Илҳом парисидан яхши ёр бўлмас,
Ёлғиз шоир каби бахтиёр бўлмас.
Насрни ота бил, назмни она,
Молу дунё мангу бўлсин бегона.

Олтину кумушни қўлнинг кири бил,
Ўзингни дарвешлар сардор, пири бил.
Ҳамиша ашъору шеър билан бўлгин,
Фақат ҳақиқатни дер билан бўлгин.
Риштаи жонингга жон каби пайванд,
Шеъру ашъорлар ҳам мисоли фарзанд.
Сира ҳам тенги йўқ дунёда ашъор,
Ҳатто фарзанддан ҳам зиёда ашъор.
Ўнта ўғлонинг ҳам бўлса гар жўмард,
Кунинг битиб ногоҳ забтга олса дард,
Дунёдан гар кетар бўлсанг бош олиб,
Фарзандлар кузатар кўзга ёш олиб.
Малҳам бўлолмайди жабрингга сенинг,
Фарзандинг ҳам ётмас қабрингга сенинг.
Жаҳону бор жаҳон аҳли бевафо,
Аҳли аёлинг ҳам қилмайди вафо.
Уларнинг умри ҳам беш кунлик асли,
Беш кунлик меҳмонмиз барчамиз асли.
Ва лекин мисоли осмон безавол,
Мукамал ашъору дoston безавол.
Шоҳона ҳар байтда жўш урар қонинг,
Асрлардан олиб ўтади шонинг.
Шеъру ашъор умр сайқали бўлар,
Шоирнинг безавол ҳайкали бўлар!

Сайид Ҳасан Ардашер

Мавлоно Лутфийнинг ашъори гўзал,
Ёрга маҳлиёлик шиори гўзал:

Сайд этти дилбарим мени ошуфта сочдин,
Солди каманд бўйнума икки қулочдин.

Ҳақиқий шоирнинг билгани-билган,
Мана бу байти ҳам гўзал айтилган:

Нозуклик ичра белича йўқ тори гисуйи,
Ўз ҳаддини билиб, белидин ўлтурур қуйи.

Теран мулоҳаза юритиб лекин,
Хожа Ҳофиз билан қиёслаб секин,

Холис бир хулоса чиқардим, инон,
Афсунгар Шерозий мард «ғайб ул-лисон»!¹
Лутфий, Атойи ҳам мастона шоир,
Аксарият ошиқ, девона шоир.
Ошуфталик дарди изҳорларида,
Фалсафий залвор кам ашъорларида.
Ҳолбуки, Саъдий ва Ҳофизнинг назми,
Ҳаёт фожеаси ҳам гўзал базми!
Улар ашъорида юсак беғубор
Гадодан тортиб то султонгача бор.
Уларнинг кўнгли гар кўзгудай синиқ,
Ҳаёт ҳақиқати акс этган тиниқ.
Сиз Хожа Ҳофизнинг вориси бўлинг,
Замоннинг пешқадам қориси бўлинг.

Навоий ҳикояси

Ардашер уйда қай битта сана,
Дўсту ёр баҳсимиз қизиди яна.
Кимдир салмоқ билан билдириб фикр,
Фикрларин аста айлади зикр:
«Айни бир нарсадан қилинган сархил,
Ашёлар қиймати бўлади ҳар хил.
Гавҳар ҳам, қозон ҳам гар тош, албатта,
Бир-биридан фарқи уларнинг катта».
Ардашер нигоҳи порлади ногоҳ,
Бизни қилди теран ҳикматдан огоҳ:
«Бу хусусда мен ҳам фикрим айтайин,
Улар бир-биридан фарқ қилар тайин.
Тош қозонда пишар ширин таомлар,
Таомни ейдилар ҳам хосу омлар.
Таому овқат шай қозон бор жойда,
Каттаю кичикка бу катта фойда.
Дуру гавҳар гарчи аъло бўлади,
Аксар эл бошига бало бўлади».
Бағоят ўринли эди ушбу байт,
Султон Абу Саид Мирзо ўша пайт,
Зулми ҳаддидан оширар эди,
Элнинг ғазабини тоширар эди.

¹ Ғайб ул-лисон – Ғойиб оламнинг, яъни Парвардигори оламнинг лисони.

Очқўз каби дуру гавҳарга тўймай,
Элдан тортиб олар эди ҳеч қўймай.
Қарангки, ўша кез сал нарида тош
Қозонда билқиллаб пишар эди ош!

Навоий

Эй, фано дайрида сўзин унутган,
Тангри ёди билан ўзин унутган.
Отамдай устозим, ҳар ишда омил,
Раҳбару раҳнамо ҳам пири комил.
Сизга банда бўлиб камина хурсанд,
Мени ҳам дўстиму дегайсиз фарзанд.
Қай бир ғамга дучор айласа даврон,
Нажот топарман мен сиздан бегумон.
Бирон мушкул пайдо бўлса қай маҳал,
Барчасин кенгашиб қилар эдик ҳал.
Саройдан кетсангиз, холим танг бўлар,
Фақат ғанимларнинг кўнгли боз тўлар.
Яхшилар замоннинг бўлса тутқуни,
Бадбин кимсаларнинг туғади қуни.
Ҳолбуки, мансаб деб олишар кимлар,
Мансаб таллашиб ҳам солишар кимлар.

* * *

Билимдонлик ва хушхонлик эмас Шерозда ҳеч манзур,
Кел, эй Ҳофиз, ки биз юзни бўлак юртга ўгиргаймиз.

* * *

Мартаба-мансаб деб, ё Парвардигор,
Ҳатто ўзларини ошкор қилар хор!
Иzzату нафс дея минг найранг қилар,
Турфа найранг билан ҳолин танг қилар.
Улар барча аҳли замондан ёмон,
Имонидан кечган ёмондан-ёмон.
Ичи тўла фасод, сирти ялтирар,
Зоҳиран гар мўмин, ичи қалтирар.
Нафсининг қулига айланган бари,
Шайтоннинг амрига шайланган бари.

Гарчи мўмин каби бош эгиб турар,
Қалбида дев билан шайтон жўш урар.

Тўнлари бўлса ҳам гулдай муаттар,
Бадбўй кўнгли бироқ бадрафдан баттар.

Мисга олтин сувин берса ноинсоф,
Олтинни оловда қилса бўлар соф.

Лекин таъмагирлар жуда бедаво,
Ҳатто кўриб бўлмас дўзахни раво.

Оловни гар ҳамма офат билади,
Булардан олов ҳам ҳазар қилади.

Бутга сиғингандай ҳар бир бутпараст,
Фақат нафсин ўйлар ҳар мансабпараст.

Жаннат сўзини ҳам демаслар асло,
Куйгани ҳам лойиқ эмаслар асло.

Сайид Ҳасан Ардашер

Мен дарвештабиат ҳақир бандаман,
Мансабга хуши йўқ фақир бандаман.
Искандар бўлса ҳам азимдан-азим,
Қошида ҳеч қилгим келмайди таъзим.
Банда бўлса агар бандага банда,
Бундай банда каби бўлмас шарманда.
Ярашмас ҳеч менга бу шармандалик,
Яратганга фақат қилгум бандалик.
Бир кун ўтмай тарқар шароб мастлиги,
Узоқ давом этмас телба, пастлиги.
Мансаб билан мастлик тубдан фарқ қилар,
Бундай мастлик тубан чоғга ғарқ қилар.
Назар солинг: аксар барча амалдор,
Ғоз каби гердайган ғоят димоғдор.
Индамасанг, сира бермас сўзини,
Жамшид каби султон билар ўзини.
Фираъвн сингари мушрик шоҳаншоҳ,
Машаоллоҳ, ўзин санайди Оллоҳ,
Токи мансабидан бўлмагай жудо,
Босар-тусарини билмас, ё Ҳудо!

* * *

Гулзорда пайваста гул билан лола,
Ижод аҳли азал ота ва бола.
Сизни эъзозлайман боламдай азиз,
Шеъру ашъорингиз бол каби лазиз.
Салоҳиятингиз қадрига етинг,
Сиз ҳам бу саройдан бош олиб кетинг.
Шоир учун дўзах золим саройи,
Ижод гулшанида чин шоир жойи.
Ҳазрат Жомий каби сокини хилват,
Илҳом билан бўлинг хилватда улфат.
Султон, салтанат деб фидо қилиб жон,
Ҳаттоки кўксингиз қиларсиз қалқон.
Шоҳларга чикора бахшилигингиз,
Шоҳлар билмас қилган яхшилигингиз.
Сизни давлатига синч қилсам дейди,
Сиз билан юртини тинч қилсам дейди.
Меҳру диёнатдан минг сарҳад олис,
Кўрмадим бағрикенг султонни холис.
Минг йил агар хизмат қилсангиз дилдан,
Қийиқ ахтаради шунда ҳам қилдан.
Арзимаган хато қилсангиз ҳам бас,
Жазога гирифтор қилар басма-бас.
Аксари нияти тун каби қора,
Йиртқичдай бағрингиз қилади пора.
Тахтпараст соҳиби тожлар сервахм,
Ҳеч кимга ҳеч қачон қилмайди раҳм.
Заҳарли илондай беомон заҳри,
Заҳарлайди ногоҳ жўш урса қаҳри.

«МАҲБУБ УЛ-ҚУЛУБ» ДАН

Тўртинчи фасл

ЗОЛИМ ВА ЖОҲИЛ ВА ФОСИҚ ПОДШОҲЛАР ЗИКРИДА

Одил шоҳ кўзгую акси золим шоҳ,
Бири мунаввар тонг, бири зулмат чоҳ.
Зулмни бағоят марғуб деб билар,
Ҳар фиску фасодни маҳбуб деб билар.

Юртнинг нотинчлиги бахш этар ором,
Халқни хонавайрон қилмоқ унга ком.
Обод гўшалар ҳам зулмидан вайрон,
Кабутарнинг ини бойқушга ошён.
Бода базми ичра туғён қилади,
Бу туғён бой юртни вайрон қилади.
Соқийлари масжид ғиштин ўғирлар,
Меҳроб ғишти билан хум оғзин ёпар.
Касбу кори ноҳақ хунрезлик ҳар дам,
Доим хавотирда ҳар битта одам.
Ақлин йўқотса гар маст-аласт ногоҳ,
Уйидан чиқмас ҳеч ҳар мўмин огоҳ,
Фосиқ, бадфеъл бўлса иблисдан баттар,
Халқ аҳли аёлин бошида хатар.
Қайсар жоҳил бўлса гапи пойма-пой,
Меҳрибон Навоийнинг ҳолига ҳам вой.
Эгри феълин доим билар у тўғри,
Элнинг тўғри фикрин дейди нотўғри.
Неча йиллик холис хизматни ҳатто
Унутар қилсанг гар арзимас хато.
Арзимас бир айбинг учун қасд қилиб,
Рост гапинг рад этар бағрини тилиб.
Хато бўлиб чиқса ўз фикри агар,
Дахли йўқ одамни қилар жавобгар.
«Бу фикрингиз хато» деса бирон зот,
Бошига туҳматлар ёғдирар азот.
Бетайин ўйлари бермаса фойда,
Холис одамларга ҳам қилар итоб.
Ҳаттоки аламдан дуч келган жойда,
Хабари йўқларни азоблар шитоб.
Оби ҳаётни гар шоҳ деса оғу,
Маъқулламаганлар бўлар гуноҳкор.
Ёруғ куни деса агар қоронғу,
Таҳсин айтманни қақшатар такрор.
Ўзига тегишли бўлса гар зарра,
Қуёшдан ҳам катта билар минг карра.
Қатра сувин ортиқ билар дарёдан,
Наинки дарёдан, бутун дунёдан.
Одамлар қилса ҳам тортиқ бир олам,
Қиммати сариқ бир чақадан ҳам кам.

Унга фидо қилса эл гар жонини,
Бир пулга ҳам олмас тўккан қонини.
Золим шоҳ оққушни деса гар қарға,
Тўғри дейиши шарт ҳамдам ҳар дарға.
Ёруғ кунни деса агар қора тун,
«Осмон тўла юлдуз!» дегайлар мамнун.
Ўзгача гап айтган ҳар битта киши
Кўксига санчилар золим шоҳ ниши.
Ҳақиқатгўйларнинг хатарда жони,
«Ҳимматли бўл!» деган тўкилса қони,
Ажаб эмас, рост гап ботил наздида,
Барча аҳли доно жоҳил наздида.
Адоват, ҳасаднинг дўкони кўнгли,
Йиртқич газандаларнинг макони кўнгли.
Қатл қилмоқ қонли шиори унинг,
Талон-торож қилиш шикори унинг.
Ёмон шоҳ вазири ҳам бўлар ёмон,
Мисоли Фиръавн ёнида Ҳомон.

РИВОЯТ

Бир юртнинг султони кунлардан бир кун,
Ўзининг шоҳона отида дуркун,
Ҳотамтой қилгани сингари хайр,
Икки олим билан қиларди сайр.
Йўрға отнинг феъли барчага маълум,
Илдамлаб кетибди биринчи олим.
Иккинчи олимни синай деб султон,
Гинадор кимсадай сўзлабди шу он:
«Илмини пеш қилган олим бедаво,
Ярашмас олимга ҳеч кибру ҳаво.
Мен каби шоҳдан ҳам андиша қилмай,
Шоҳона лутфимнинг қадрини билмай,
Илдамлаб кетди у, беғам, беташвиш,
Ростини айтинг-чи, яхшими шу иш?!»
Иккинчи олим дер ўзини босиб:
«Ҳар иши ўзига жуда муносиб.
Олимлар ичида ягона асли,
Андишасизлик ҳам бегона асли.
Бисёр илми қилган шаробдай сархуш,
Қанот ҳам бахш этган бамисоли қуш.

Қўйиб берсангиз гар бу олим шоввоз,
Ҳатто лочин каби қилади парвоз!»
Шу асно арз қилиб иисоли мискин,
Шаҳаншоҳга олим берибди таскин.
Яхши хаёл билан бўлиб пайваста,
Подшо тулпорини тезлатиб аста,
Биринчи олимга етиб олибди,
Уни ҳам оҳиста гапга солибди:
«Анави олимнинг ҳолига қаранг,
Олим ҳам бўларми шунчалар тажанг.
Тезлатган бўлсам ҳам гарчи отимни,
Сира ҳурмат қилмай султон зотимни,
Сурбетларча ортда қолиб кетди, бас,
Бундай иш олимга сира ярашмас!»
Олим дебди: «Шоҳим, уни деманг ғўр,
Олимлик бобида у мендан ҳам зўр.
Сизга эҳтиром чандон зиёда,
Лекин тафаккуру ирфон зиёда.
Ақлу тафакқурин тоғ каби лак-лак,
Оти ҳам кўтара олмасдан халак».
Шаҳаншоҳ уларга юзланар шодон:
«Сизлардан мамнунман камина чунон!
Ҳамжиҳат бўлса гар асли олимлар,
Билганин қилмайди насли золимлар.
Олимлар бўлсалар мисли фаришта,
Бир тану жон бўлар халқ ҳам саришта.
Фаровон яшаса бор аҳли диёр,
Тахтида қоядай қоим шаҳриёр!»

ҲАЖ САФАРИ

Ҳикоят

Муаррих Ғиёсиддин Хондамир ҳикояси

Аён аҳли дилга мунаввар кундай,
Қуръони каримда оят бор шундай:
«Ҳаж сафарига ким бўлса гар қодир,
Фарзи айн тавоби Каъбанинг нодир»¹.

¹ Қуръони карим Ол-и-Имрон сурасининг 97-оятидан. Қаранг: Қуръони карим, ўзбекча изоҳли таржима. Таржима ва изоҳлар муаллифи Алоуддин Мансур. «Қуръони каримни ўрганиш илмий маркази» наши. Т., 2004 й., 93-бет.

Фарзу суннатларга боз қилган амал,
Ҳазратим мусулмон эди мукамал.
Аҳли эл бўлгандай бахтнинг толиби,
Барча шаҳзодалар тахтнинг толиби,
Майсалар бўй чўзган каби нур томон,
Зоҳидлар жаннатда пари, ҳур томон,
Ҳазрат ҳаж сафарин қарз деб биларди,
Росмана муқаддас фарз деб биларди.
Бутун ҳаётида сирли бир тушдай,
Каъбага талпинди қанотсиз қушдай.
Пайғамбар қабрин ҳам қилиб боз тавоб,
Топсам дер эдилар беҳисоб савоб.
Айни шу рубойи тилида доим,
Наинки тилида, дилида доим:
«Ё Раб, Ясриб ва Бадҳога борармиканман,
Гоҳ Макка, гоҳ Мадинада турармиканман.
Замзамалар қилиб Замзам булоғи узра,
Кўз ёш билан уни дарё қилармиканман?!»

* * *

Сафар анжомларин олганча қўлга,
Ҳазрат отландилар неча бор йўлга.
Хайрихоҳ бўлмасдан Бойқаро султон,
Ҳазрат ортга қайтар эди ногаҳон.
Ниҳоят, тўққиз юз тўртинчи йили¹,
Ҳазратнинг бағоят мавжланиб дили:
«Соҳиби тахтга гар зўр садоқатим,
Бироқ қолмади ҳеч ортиқ тоқатим,
Ҳаж сафарига йўл олмасам бўлмас,
Каъба тавобисиз ҳеч кўнглим тўлмас»,
Дея дўстлар билан мисли жону тан,
Машҳад сари йўлга тушди дафъатан.
Бу палла шаҳаншоҳ Хусайн баҳодир,
Марв шаҳри ёнида қурганди чодир.
Рухсат берсин дея султони ҳабиб,
Мактуб олиб учди Абдулҳай табиб.
Машҳадга етмасдан Ҳазрат карвони,
Етиб келди султон жавоб фармони.

¹ Тўққиз юз тўртинчи йили, ҳижрий-қамарий йил ҳисобида – милодий 1499 йил, бошларида.

Наинки мактуб бу, илтимос эди,
Асли барча сўзлар ҳаққи рост эди:

МАКТУБ

Хусайн Бойқародан Алишер Навоийга

«Салтанат устунни, юртнинг таянчи,
Дину давлат арбоб аҳлининг ганжи,
Раҳнамо ҳукумат ва халқ аҳлига,
Фаришталар таҳсин айтар нақлига,
Савоб аъмолларнинг толиби бўлган,
Саодатманд мардлар ғолиби бўлган,
Ҳазрати султоннинг яқин ҳамдарди,
Яқин ҳамдардлари ичра ҳам марди,
Дину дунё ишин тартибга солар,
Холис хизмат билан олқишлар олар,
Амир Алишерга саломимиз бу,
Ўтинчу илтимос каломимиз бу.
Яратганнинг, сизга ёруғ дунёда,
Мадади яна ҳам бўлсин зиёда.
Ҳажрингиз биз учун бўлди бир кулфат,
Қачон дийдорлашиб, бўлармиз улфат.
Турфа ташвиш билан ошно айлаган,
Сизни бир кўришга ташна айлаган.
Мавлоно Абдулҳай етказди хабар,
Ҳажга отланибсиз ки мен беҳабар.
Болалиқдан бирга дўст-қадрдонмиз,
Наинки қадрдон, бир тану жонмиз.
Сиз билан салтанат, юрт ҳам барқарор,
Сиз билан ҳар зафар, ҳар фойда, барор.
Сиздай зотни олий тортиқ биларсиз,
Ҳар бир тилагингиз ортиқ билармиз.
Ҳамжиҳатлигимиз аён ҳар кўзга,
Бунда ҳеч ҳожат йўқ ортиқча сўзга.
Кўнглингизга келса ҳар қандай фикр,
Тортинмай қилгайсиз тўққиз бор зикр,
Дея имтиёз ҳам берганмиз сизга,
Дўстим, сиз ҳам қулоқ тутгайсиз бизга.
Наинки султоннинг иродаси бу,
Чексиз меҳримизнинг ифодаси бу.

Мўминдай бахти бут тавоби бисёр,
Ҳаж сафарининг ҳам савоби бисёр.
Дафъатан эшитиб бироқ лол бўлдик,
Хатто қайғу босиб, қадди дол бўлдик.
Лекин ниятингиз устун билармиз,
Ҳар битта ишингиз ҳурмат қилармиз.
Гарчи бўлсак ҳамки бундан норози,
Қилмоқ учун сиздай дўстимни рози,
Сизсиз заҳар бўлса ҳамки обу ош,
Ижозат беришдан тортмагаймиз бош.
Ўз йўлига шоҳлик, юксак лавозим,
Кўнглимдаги гапни айтишим лозим.
Сафардан кўнглингиз тўлиши керак,
Сиз ўтар юртлар тинч бўлиши керак.
Ироқда беқарор бугун вазият,
Бағдоднинг аҳли ҳам тортар азият.
Нотинч Миср билан Шом чегараси,
Шу ергача келар ғулувлар саси.
Бундай шароитда ҳар қандай ботир,
Марднинг юрагин ҳам босар хавотир.
Менинг шубҳаларим ўринсиз йўйманг,
Азиз ҳаётингиз хатарга қўйманг.
Шарт эмас мен сизга беришим таълим,
Зотан, ўзингизга ҳам яхши маълум:
Йўлда хавф-хатардан ўтгани омон,
Бир талай филурий¹ зарур бегумон.
Яна: узоқ давом этар бу сафар,
Ҳожи бўлиш насиб этсин музаффар.
Ва лекин биларсиз – дунё бевафо,
Шоҳу гадога ҳам қилмайди вафо.
Яна бир учрашиб, эй олам нақши,
Сўнгра хайрлашсак бўларди яхши.
Бу гаплар кўнглингиз қилмасин хира,
Сафарга мен қарши эмасман сира.
Хаёлан қайларга бориб қайтдим мен,
Фақат кўнглимдаги гапни айтдим мен.

¹ Филурий (итальянча fleuret, халқаро номланиши бирлиги florin) – XIII асрда дастлаб Италиянинг Флоренция шаҳрида, кейинчалик бутун Европада зарб этила бошлаган ва Яқин Шарқ мамлакатларига ҳам тарқалган, халқаро нуфузга эга олтин танга.

Қайда бўлманг ёхуд қайси бир жойда,
Икки дунё бахти учун боз фойда,
Савобли ишларни қилишдан толманг,
Қалбингиз буюрган аъмолдан қолманг.
Қандай хулосага келсангиз ҳам сиз,
Ҳеч шубҳасиз қўллаб-қувватлаймиз биз.
Икки дунё бахти сизга ёр бўлсин,
Биздай дўстингиз ҳам бахтиёр бўлсин.
Айбга буюрманг, чўзилди калом,
Яна дийдор насиб этсин. Вассалом».
... Хатни олиб Ҳазрат шукр айтдилар,
Дийдор илинжида ортга қайтдилар.
Ҳаж сафарин ортга суриб бегумон,
Навоий отланди аста Марв томон.
Кўнгли ҳар доимо ҳақ Аллоҳ билан,
Сарахсада учрашди шаҳаншоҳ билан.
Икки қадрдон дўст топишди яна,
Дийдор бўлди улар учун тантана.
Алишер суҳбати билан султон шод,
Дийдордан Алишер кўнгли ҳам обод.
Уч кун давом этди бу базми Жамшид,
Азми Жамшид каби зўр назми Жамшид.
Жамшид каби буюк саховатли шоҳ,
Хусравдай шавкатли, саодатли шоҳ,
Ҳусайн Бойқаро ҳиммати ортар,
Лутфи билан содиқ уммати ортар.
Шоҳона ҳадялар шаҳзодаларга,
Ҳарамда хиромон озодаларга.
Шоҳга садоқати жўш урган ортиқ,
Амиру вазирлар ҳам олар тортиқ.
Беклар ҳадя билан довланар яна,
Садр¹лар кўнгли ҳам овланар яна.
Ўрдугоҳда давом этаркан базм,
Шаҳаншоҳга қилар Навоий таъзим:
«Ҳамиша асрасин сизни Худойим,
Айтган бир гапингиз ёдимда доим:
«Салтанат ишлари бағрим қилиб хун,
Агар тожу тахтдан зериксам бир кун,

¹ Садр – саройда вақф ва дин ишлари билан шуғулланадиган амалдорлар.

Саройдан бош олиб кетганим бўлсин,
Ансорий бошига етганим бўлсин.
Хожа Абдуллоҳнинг мақбарасида¹,
Шеър ашъор битиб, битиб қасида,
Мақбарада оддий ходим бўларман,
Надоматлар айтар нодим бўларман».
Бу орзу сиз учун армонга дўнди,
Ва лекин мен учун дармонга дўнди.
Давлат ишларидан қилсангиз озод,
Хожа мақбарасин қилиб мен обод,
Азизлар қабрини зиёрат қилиб,
Эртаю кеч фақат ибодат қилиб,
Фақат тақво бўлса мен учун пеша,
Тангрини ёд этсам фақат ҳамиша.
Кексайдим, холим йўқ ортиқ юмушга,
Кошки қўл урмасам ҳеч битта ишга.
Ҳаёт заҳматидан ким ҳам толмаган,
Ортиқ қувватим ва кучим қолмаган.
Зотан, ҳар хўжайин дини мукамал,
Кекса қулни озод қилар энг аввал.
Бойқаро шоҳ қалби меҳрга тўлар,
Меҳрдай афсунгар сеҳрга тўлар.
Сўзлайди иззату ва икром билан,
Иззату икрому эҳтиром билан:
«Офтобдай мунаввар юлдуз-ойингиз,
То мулки Хуросон яшаш жойингиз,
Биз учун ҳамиша азиз ўзингиз,
Асло ерда қолмас ҳеч бир сўзингиз.
Баногоҳ юртни тарк этсангиз агар,
Нотинчлик бошланар юртда муқаррар.
Сиз боис Хуросон тинч ва барқарор,
Сиз боис элу юрт бахти барқарор!
Бу илтимосингиз манзурдир бизга,
Ансорий турбасин берармиз сизга.
Муродимиз қилиш кўнглингиз мамнун,
Бунга оид фармон берармиз бугун».

¹ Хожа Абдуллоҳ Ансорий (Абу Исмоил Абдуллоҳ ибн Мнсур Муҳаммад Ҳиравий) (1006 – 1088) – фикҳ олим, мутафаккир, файласуф ва шоир, йирик тасаввуф намояндасининг Ҳиротдаги мақбараси.

* * *

Шоҳ ғоят шод қилар жонажон дўстин,
Тортиқ қилар қора кундузи пўстин.
Ҳар битта тугмаси нодир тилладан,
Кўзни ўйнатишга қодир тилладан.
Зарбофт тўн Навоий қаддига лойиқ,
«Сарполар муборак!» алқар халойиқ!
Бойқаро бағоят жўша ва жўша,
Сарпо тортиқ қилар қўша-қўша.

Шаҳаншоҳ дўстига раҳматлар айтар,
Навоий Ҳиротга оҳиста қайтар.

* * *

Ҳирот гузаргоҳи. Мақбара азим,
Гўёки шоҳона наср ва назм.
Шу ердадир қабри пири Ҳиротнинг,
Оламни ром қилган сири Ҳиротнинг.
Тоғлар қуршовида қай битта тараф,
Бу жойдаги хизмат ҳар кимга шараф.
Навоий бу жойга қўйдию танда,
Тоат-ибодатни қилмайди канда.
Мақбарани қилар яна ҳам обод,
Ҳимматидан Ҳирот аҳлин кўнгли шод.
Қай бир кун осуда қироат пайти,
Эътиборин тортар Ансорий байти:
«Эй зоҳиди худбин, сен эмас маҳрами роз,
Кибру тама омили сенга рўза, намоз.
Ишингни намоз эмас, ниёз этгуси соз,
Пуч барча намоз бўлмас экан сидқу ниёз»!¹

Навоий кўнглида қарор топар аҳд,
Эҳсон улушишга қилар жидду жаҳд.
Барча элга ёзиб тўкин дастурхон,
Дуо олишни у ўйлар ногаҳон.
Айни боғу роғлар гулга кирган чоғ,
Мовий уфқлар ҳам очган кенг кучоқ.
Яшил либос кийган муаззам тоғлар,
Булбуллар навоси дилларни чоғлар.

¹ Хожа Абдуллоҳ Ансорийга мансуб рубоий. Эргаш Очилов таржима-си. Қаранг: «Донишмандлар тухфаси», «Ўзбекистон» НМИУ, 2009, 42-бет.

Шоири замоннинг армони билан,
Эзгу ниятию фармони билан,
Мулозимлар мудом ҳозир у нозир,
Заёфатга қилар барчасин ҳозир.
Бу маърака бўлар гўё катта тўй,
Қассоблар сўйдилар ҳатто етмиш қўй.
Қанча наввослар ҳам тортиқ қилинди,
Нозу неъматлар ҳам ортиқ қилинди.
Катта-кичик тўйсин дея беармон,
Йигирма беш от ҳам қилинди қурбон.
Қанча оби нону қанчалаб патир,
Ҳар бири офтобдай оламга татир.
Дастурхонда болдай қанду асал ҳам,
Шифо топар бир бор еган касал ҳам.
Қозонларда қайнар сергўшт суюқ ош,
Мантию, кабобу палов – қуюқ ош!
Айни пайшанбада нақд пешин чоғи,
Эл билан тўлар бу мақбар қучоғи.
Давранинг тўрида амизодалар,
Амирзода деманг, хон-шаҳзодалар.
Мирзо Султон Аҳмад – султони замон,
Муҳаммад Қосим ҳам ҳамроҳ бегумон.
Жаннат ифорий нафаси ройиҳ,
Кабирдан ҳам кабир шайхул машойиҳ -
Жалолиддин Абу Сайид Пуроний,
Шамсиддин Муҳаммад Руҳий нуроний.
Қутбиддин Аҳмаддай қозию қурро,
Шоирлар Осафий сингари бурро!
Шавкатли Ҳиротнинг азиз зотлари,
Эл тилида мудом азиз отлари.
Акобирлар бари ғоят иззатда,
Мирзодалар белин боғлаб хизматда.
Маърака охирга етиб ниҳоят,
Ўқилди неча бир сураю оят.
Неча ҳамду сано қодир Оллоҳга,
Наътлар ҳам айтилди расулоллоҳга.
Барқарор бўлсин деб шаҳаншоҳ тахти,
Яна ҳам юксалсин дедилар бахти.
Дахл қилмасин деб ҳеч бир ёмонлик,
Барча Навоийга тилар омонлик.

Давлату салтанат суянган тоғи,
Кабиру авом халқ ишонган боғи,
Ҳам пушти паноҳи санъат аҳлининг,
Қўли гул боғбони ашъор нахлининг,
Ҳиммату мурувват жўш урган наҳри,
Ҳирот шаҳрин мангу шавкатли фаҳри,
Навоий таърифин қўймасдан тилдан,
Барча дуо қилди уни чин дилдан!

* * *

Навоий Ансорий мақбарасида,
Ҳамон ғайрат қилар мисли расида.
Сармоясин сарфлаб баҳаққи Оллоҳ,
Шарқий томонида қураар хонақоҳ,
Ғайрат қилар тинмай жўша ва жўша,
Эзгу ишлар қилар қўша ва қўша.
Муқаддас мақбара яна ҳам обод,
Абдулло Ансорий руҳи бўлар шод.

* * *

Навоий кўнглин тарк этмас ҳаж фикри,
Муқаддас ҳаж мудом фикрию зикри.
Каъба зиёратин ўйлайди доим,
Дейди: «Ўзинг йўлим очгин, Худойим!
Расуллоллоҳ қабрин ҳам қилиб тавоб,
Мени ҳожи бўлиб топайин савоб!
Ўзингдан ёлвориб бахту саодат,
Каъбатуллода, бас, қилай ибодат!»

* * *

Қулай имконият бўлганда ҳар бор,
Султондан ижозат сўрайди такрор.
Шаҳаншоҳдан неча азиз аҳли хос,
Навоий номидан қилар илтимос.
Гоҳида розиман дейди гар султон,
Ва лекин ўтмасдан ҳеч қанча замон,
Навоий уйига боради ўзи,
«Бироз шошманг, дўстим!» бор айтар сўзи.

* * *

Лутфидан баҳраманд қанча уммати,
Денгиздай мавжланар шоҳнинг ҳиммати.

Дўстимнинг кўнглида қолмасин армон,
Деб султон чиқарар шоҳона фармон:

СУЛТОН ҲУСАЙН БОЙҚАРОНИНГ ЙЎЛ ФАРМОНИ

Кимларни кимлардан муҳтарам қилар,
Суйган бандасига минг карам қилар.
Тангри таолога минг ҳамду сано,
Сенинг лутфинг билан қодир Раббано,
Абулғозий Султон Ҳусайн Баҳодир,
Овоза қилади фармони қодир.
Бандаси қай томон ташласа нигоҳ,
Ҳар ёнда ҳамиша муҳайё Оллоҳ¹.
Бандаларга Тангри меҳри зиёда,
Минг бир дардга дармон сеҳри зиёда.
Ўн саккиз минг олам шоҳи музаффар,
Энг қуйи осмонга инар тонг саҳар:
«Ёлвориб ким мендан истаса даво,
Барча истакларин қиларман раво.
Илтижо қилса гар давлату иқбол,
Қўшқўллаб мен тортиқ қиларман ҳалол.
Тинглаб ҳар банданинг оҳ-воҳларини,
Кечишга шайман дер гуноҳларини»².
Бу хитобга дарҳол қайтариб жавоб,
Яратгандан кутиб беадад савоб,
Зикр қилса арзир ҳамиша тинмай:
«Лаббай, ё муқтадир, Аллоҳим лаббай»³!
Бежиз эмас айни каломлар ушбу
Фармондан бизларнинг муродимиз шу:
Барча аъмоллари гўё фаришта,
Азиз авлиёдай ғоят саришта,

¹ Фармонда Куръони карим Барақа сурасининг 115-оятӣ шарифаси келтирилган.

² Ҳадисга ишора: Имом Бухорийнинг «Саҳиҳ ул-Бухорий» ҳадис тўпламларида Абу Ҳурайра разияллоҳу анҳудан ривоят қилинган: «Раббимиз таборака ва таоло ҳар кечанинг учдан бири қолганида қуйи осмонга тушади ва: «Менга дуо қилган кимса борми, ижобат қилсам?! Мендан сўраган борми, берсам?! Мендан мағрифат сўраган борми, (гуноҳларини) кечирсам?! дейди» Қаранг: Имом Бухорий, ҳадис № 1145.

³ Асли: «Лаббай Сенга, Аллоҳим, лаббай» – Ҳажда ҳожиларнинг айтадиган зикри, талбия.

Ишқ мулкининг жўмард Тоҳири каби,
Ботини ҳам гўзал зоҳири каби.
Мангуликка монанд суҳбати аъло,
Давраси бамисли жаннат муалло,
Ҳамиша савобли ишлар бошида,
Эзгу аъмолларнинг мудом қошида,
Хоқон ҳукуматин мададкори ҳам,
Наинки мададкор, номус-ори ҳам,
Ҳазрати султоннинг қадрдон дўсти,
Наинки қадрдон, жонажон дўсти,
Қудратли салтанат устуни, синчи,
Фаровон мамлакат тоғдай таянчи,
Ҳақ, ҳақиқат ва дин ишларига бош,
Бор аҳли имонга раҳнамо йўлдош,
Низомиддин Амир Алишер шоён,
Йўл олсам дер Макка-Мадина томон.
Жуда яхши билар илмми ҳар зот,
Тангри каломида қилар илтифот:
Истаган бандасин Оллоҳ ниҳоят,
Мудом тўғри йўлга этар ҳидоят¹.
Башарти намозни қилсангиз одат,
Каъбага юзланиб қилинг ибодат².
Каъба зиёратгоҳ аҳли мўминга,
Ҳаж ҳам қарз имкони бор аҳли динга³.
Каъбани зиёрат қилиб беармон,
Тангри таолога ёлвориб ҳар он,
Бизнинг давлатимиз бўлиб бардавом,
Абадий бўлсин дер мудом беором.
Ҳамиша шиори номус билан ор,
Каъбани зиёрат қилсам деб такрор,
Тошу тахтга содиқ мўминларга хос,
Неча бор бизлардан қилган илтимос.
Фуқаро ҳаётин тинчлигин уйлаб,
Давлат собитлигин низомин бўйлаб,
То шу кунга қадар неча бир фурсат,
Бера олмадик ҳаж учун биз рухсат.

¹ Фармонда Қуръони карим Юнус сурасининг 25-ояти шарифаси келтирилган.

² Фармонда Қуръони карим Бақара сурасининг 194-ояти шарифаси келтирилган.

³ Фармонда Қуръони карим Моида сурасининг 97-яоти шарифаси келтирилган.

Алишер Бек бизлар учун мухтарам,
Арзигай ҳар қанча қилсак ҳам карам.
Уни рози қилиш қарз бизлар учун,
Наинки қарз, ҳатто фарз бизлар учун!
Яхши ният билан айни шу сана,
Ҳаж учун ижозат берармиз, мана.
Ҳаж қилиб беармон дуолар айтсин,
Бағримизга соғу саломат қайтсин.
Ҳамиша қўлласин муқтадир Раҳмон,
Айни мақсад билан чиқардик фармон:
Ҳижоз томон йўлга солар Алишер,
Каъбага томонга йўл олар Алишер.
Бу йўлда қайси бир юртдан ўтса ҳам,
Аҳолию ҳоким аҳли мухтарам,
Йўлдаги хавфсизлик қўриқчилари,
Қўриқчиларга эш йўриқчилари,
Амир Алишерни қилиб эҳтиром,
Сафарда қилмасин асло беором.
Ҳеч кимса қилмасин асло маломат,
Барча ҳамроҳлари бўлсин саломат.
Каъба сари йўлда улар бегумон,
Барча манзиллардан ўтсинлар омон.
Амир Алишерни иззат қилсинлар,
Ҳар битта сўзини қонун билсинлар.
Бирдар дўстлари қодир хоқоннинг,
Азиз фарзандлари соҳибқироннинг,
Амирлару барча бой ва баёнлар,
Доруға, зодагон барча аъёнлар,
Турли манзилдаги аҳли оммага,
Аҳли омма неки, ҳатто ҳаммага,
Теран билгай барча фармоннинг кучин,
Ижроси мажбурий ҳар бири учун.
Ҳамиша ёр бўлиб имон ва инсоф,
Ҳеч ким иш қилмасин фармонга хилоф.
Бамисоли қонун бу олий фармон,
Уни имзолади Ҳусайн Султон.
Бир минг беш юзинчи муборак сана,
Бу фармон ёзилди рости росмана.
Ёзилган санадан, яъни басма-бас,
Иккинчи июндан кучга кирар, бас.

* * *

Айни саратонда чиқар бу фармон,
Кекса Навоий йўқ зарур дармон.
Гарчи жони учун бўлса ҳам жабр,
Салқин кунларгача қилар у сабр.
Ниҳоят саратон иссиғи қайтар,
Навоий шод-мамнун талбия айтар.
Зарур ашёларни олганча қўлга,
Ҳамроҳлари билан тушади йўлга.
Машҳадни мўлжаллаб кетиб боради,
Айнулҳаёт ичра етиб боради.
Жумла аҳли мўмин бўлиб ҳамрози,
Шу ерда ўқилди жума намози.
Кечга томон тоби қочади бироқ,
Сафардан воз кечар вақтинча йироқ.
Уйда шифо топиб дарддан росмана,
Каъбага йўл олсам дейди у яна.
Қанча талпинса ҳам мудом сарбасар,
Навоийга ҳаж ҳеч бўлмас муяссар.

* * *

Муҳаммад Хусайн Мирзо¹ баногоҳ,
Бирор бир кимсани қилмасдан огоҳ,
Унутиб андиша, хаёни буткул,
Очофатдай бўлиб ўз нафсига қул,
Отасин мулкига ҳамла қилади,
Навоий бағрин ҳам ногоҳ тилади.
Исфараойинга қилар у юриш,
Нишопур учун ҳам қилсам дер уруш.
Кекса Бойқаронинг ҳасрати ортар,
Астробод томон лашкарин тортар.

* * *

Ҳирот шаҳрининг бор зодагонлари,
Шайхлар – Навоийнинг қадрдонлари,
Шайх Жалолиддину Тафтазоний ҳам,
Ҳатто Табадгоний каби муҳтарам,
Хусайн Кошифий ҳам эгиб бошин,
Фароҳий сингари олиб йўлдошин,
Амир Жалолиддин ва Абдулқодир,

¹ Хусайн Бойқаронинг тўртинчи ўғли, Астробод ҳокими.

Хожа Абҳарийдай ҳар ишга қодир,
Миллату дин аҳлин аъло сарвари,
Навоий қошига келдилар бари.
Барчасин кўнглида беқиёс ихлос,
Барчаси Ҳазратдан қилар илтимос:
-Таърифга сиғмас ҳеч зарофатингиз,
Хуросон юртида шарофатингиз.
Гўё иморатдай мустаҳкам синчлик
Сиз боис бу юртда ҳукмрон тинчлик.
Гўёки ҳамиша пайваста руҳлар,
Сиз боис ҳамжиҳат турли гуруҳлар.
Шаҳаншоҳ суянган тоғимиз аъло,
Ҳаттоки ишонган боғисиз аъло.
Шаҳзодаларга ҳам азиз ўзингиз,
Ўзингиз сингари азиз сўзингиз.
Улар сизни азиз устоз билади,
Ҳар бир сўзингизга амал қилади.
Биласиз, Ҳиротни тарк этди султон,
Астробод сари кетди бағриқон.
Сиз ҳам тарк этгансиз Ҳиротни агар,
Бирон фитна содир бўлар муқаррар.
Дарё¹нинг ортида турар Шайбоний,
Ўзин соҳибқирон санайди соний.
Ғоят кучга тўлган бамисоли шер,
Бутун Хуросонни қўлга олсам дер.
Ироқу Шомда ҳам нотинч вазият,
Хатарли йўлларда сафар азият.
Мўмин ўз бошига орттирса ташвиш,
Шариатга ҳам мос келмайди бу иш.
Ўтиниб сўраймиз бизлар барчамиз,
Яна дардимизга дармон бўлинг сиз.
Бойқаро давлати бўлиб барқарор,
Зиёда бўлмоғи учун наф-барор.
Хуросон халқин тинч ҳаёти учун,
Мудом шоду хуррам баёти учун,
Бу йил ҳам зинҳор ҳаж фикридан қайтинг,
«Ҳиротдан кетмайин!» деб қатъий айтинг.
Сўзсиз қадрлаймиз камолингизни,
Ҳамда шубҳасиз бу аъмолингизни,

¹ Амударё назарда тутилади.

Имонли ҳожилар бор тавобидан,
Ортиқ билинг етмиш ҳаж савобидан».
Навоийни ўтинч қилар ғоят ром,
Гўё сипқоргандай минг асрлик жом,
Бу оламга қайта келгандай бўлар,
Унинг ҳам юраги меҳрга тўлар:
«Дафъатан қалбимга қўл солдингизлар,
Ҳатто ғоят равон йўл солдингизлар.
Сизгаю бор халққа товланди меҳрим,
Яна сеҳрингизга овланди меҳрим.
Сизлардай оғаю иним бор, ё Раб,
Менинг сиздан бўлак кимим бор, ё Раб!
Ноўрин камтарлик, дарвоқе, нечун,
Сиз учун, халқ учун, она юрт учун,
Бутун ҳаётимни бахш айлаганман,
Меҳрингиз қалбимга нақш айлаганман.
Зиёд бахту иқбол не даркор менга,
Сизларсиз ҳатто кенг дунё тор менга.
Гарчи ҳаж савоби ҳар мўминга фарз,
Эл-юрт розилиги мўмин учун қарз.
Ҳаж қилай деб рости қўп бор чоғландим,
Ниятимга ета олмай доғландим.
«Қулай эмас ҳозир ҳаж учун фурсат»,
Дея шаҳаншоҳ ҳам бермасди рухсат.
Ниҳоят, султондан ижозат олдим,
Каъбани мўлжаллаб ҳатто йўл солдим.
Нетай, саломатлик яна панд берди,
Балки тақдир ўзи сийлаб қанл берди.
Зотан, аҳли мўмин кўнглин қилиш шод,
Тенг вайрон Каъбани қилганга обод.
Мўминлар кўнглини қилиш шод-хуррам,
Афзал элу ҳурлар тоатидан ҳам.
Элу юрт фойдасин кўзладик яна,
Яна бу ниятдан қайтдик росмана».
Бу сўздан даврада шод-хуррам ҳамма,
Хуросон мулкида ҳатто бор омма.
«Икки олам бахтин берсин!» деб Худо,
Навоийни қилар бутун халқ дуо!

2019 – 2020 йил.

ЯКУНИЙ БОБ¹

Навоий ёлғиз қалам тебратади. Ҳаж сафари олдидан сўнги ишларини ниҳоясига етказиш тадоригида. Хурорсон аҳли фаровонлиги йўлида Сарфлаган куч-ғайрати эзгу натижаларни бермаганидан юрак-бағри ўртанади:

Элу юрт ғамида ўртадим жонни,
Фаровон бўларми дедим замонни.
Умид кўзин тиккан мендай мардига,
Даво бўлолмадим элнинг дардига.
Қирғин-баротлардан тутдай тўкилган,
Заҳматдан қомати етти букилган,
Вабою ўлатлар бало бошингга,
Ҳар номи амалдор шерик ошингга.
Солиғу ўлпонлар саноғи йўқ ҳеч,
Жисмингга ёпишган бамисоли печ.
«Хукмлар ўқилур сенинг номингдан,
Тарихлар битилур сенинг номингдан...»
Бироқ маломатдан чиқмайди бошинг,
«Ҳиёнат ёрингдир, жафо йўлдошинг!»
Бир қўлинг меҳнатда, бири урушда,
Умринг гулдай сўлар оғир турмушда.
Минг алам, минг ситам, жафога шайсан,
Тобакай рўшнолик кўрмай яшайсан.
Тобакай рўшнолик ширин туш бўлар,
Озурда кўнглинг, айт, қачон хуш бўлар.
Маст-аласт шоҳларнинг кирарми ақли,
Ё мангу армонми толенинг нақли.
Юкинг зиммангдаги оғирдан-оғир,
Токабай елкангни айлагай яғир.
Хор қисмат карвони имиллар нечун,
қай замон толега етишгай очун?!
Мен орзу қилардим шундай замонни.
То бахти очилгай ҳар бир инсонни.
Илм нури ила диллар чароғон,
Чўлу биёбонлар яшнаб фаровон.
Овуллар чиройи шаҳардан аъло,
Элни қийратмаса минг турли бало.
Қашшоқлик эл учун афсона бўлса,

¹Мазкур боб 2000 йилда ёзилган.

Омбор донга, диллар нур билан тўлса.
Ва шундай комрон мамлакат шоҳи,
Ки ҳар бир фуқаро пушти паноҳи.
Эй умид қуёши, порлайвер, порла,
Шитоб чорла, толе қасрига чорла!

Бир оз тин олгач, давом этади.

Яшаб қўйдим салкам пайғамбар ёшин,
Шитоб ўтди умрим – йилодирим, яшин.
Мен каби шоирни кўп кўрган дунё,
Шоирлар туғилгай бир-бирдан аъло.
Улуғ устодларнинг қўллади руҳи,
Темурий Байқаро даврин шуқуҳи,
Ҳар мисра, байтимга қанот боғлади,
Боз ижод гулшани сари чоғлади.
Арзигаё минг карра айтсам шукрона,
Аксарият кулиб боқди замона.
Салтанат устунни – вазири аъзам.
Шоирни замонман – улуғ, муаззам!
Ҳам устод, ҳам ҳабиб мавлоно Жомий,
Мадад бўлди мудом, беминнар ҳомий...

*Сарой. Навоий қадрдон дўсти Ҳусайн Байқаро
ила ёлғиз дардлашади.*

НАВОИЙ

Номимни ёд этурлар менинг,
Руҳимни шод этурлар менинг.
Шеърлар битдим қалб қоним ила,
Эътиқодим-имоним ила,
Умрим бўйи айро тушмадим,
Ҳою-ҳавасларга учмадим.
Яккаш ёниб ижод қилдим боз,
Ижодимни қисмат билдим боз.
Достонлар инжу яратдим,
Олам аҳлин бунга қаратдим.
Минг ранж ила чекиб боз алам,
Аҳли туркни этдим якқалам.
Орзуларим – эзгу ниятим,
Авлодларга пок васиятим,
Оташ қалбим – ором бегона,
Мисралар яшар мардона.

Бу диёрдан энди кетгайман,
Ҳақ васлига жадал еткайман,
Гарчи Сиздан яқин кишим йўқ,
Бунда ортиқ қилар ишим йўқ.

Ҳусайн БАЙҚАРО

Дўстим, менинг ишонган тоғим,
Қиёматли қондош ўртоғим!
Сиздан бўлак, айтинг, кимим бор,
Сизсиз Ҳирот ғариб қафас, тор.
Жаннатмакон бобом яловин,
Кандакордай топиб қаловин,
Ўттиз йилки мен билан бирга,
Элтиб етиб келдик шу ерга.
Мен-да хориб, тойганман ҳолдан,
Хабардорсиз оғир аҳволдан.
Сиз туфайли тахтада комрон,
Юрт сўрадим, дўстим, беармон.

НАВОИЙ

Йўқ, йўқ, айни Сиз боис, шоҳим,
Яратганга етдими оҳим,
Давлатингиз соясида хур,
Ижод этмиш камина масрур.
Сўзнинг аслин айтар блсам гар,
Юксак толе бўлиб муяссар,
Сизга лойиқ вазири кабир,
Эл корига айладим тадбир.
Аксарият ўртаб бу жонни,
Англаб етдим сирли жаҳонни.
Шу боис ҳам деяверинг хўп,
Асти, дўстим, сиздан қардим кўп.

Ҳусайн БАЙҚАРО

Камтарсиз хўп таҳсинга лойиқ,
Бежиз сизни севмас халойиқ.
Сўранг ҳар не, сўранг, маршаҳат,
Ҳижратдан сўз демангиз фақат.

НАВОИЙ

Менда истак не қилар, дўстим,
Бирга-бирга улғайдим, ўсдим.

Дарди дилим сизга хўп аён,
Такрор бўлгай гар этсам баён:
Навосизлик наво мен учун,
Давосизлик даво мен учун...
Армонларим бисёрдан бисёр.

Ҳусайн БАЙҚАРО

Сўйлайверинг тортинмай зинҳор,
Дастимизда бутун салтанат!

НАВОИЙ

Салтанатми ёхуд шайтанат?!
Ундан ҳеч бир топмадим маъно,
Яккаш, таъма, яккаш таманно.
Эл ризқини боз этган туя,
Амалпараст каззобга уя;
Гарчи ташдан зарҳал-ялтироқ,
Бироқ ичи тубан, қалтироқ;
Айшу ишрат авжига минган,
Кибру ҳаво дилларга инган.
Таъмагирлар айлаган макон,
Доно учун сарой тор зиндон!
Амалдор эл-улусни талар,
Ҳеч уялмай пойингиз ялар.
Калондимоғ айёр вазирлар,
Фисқу фуруж, фитна ҳозирлар.
Йиртқичдайин хом-хариш еган,
Миршабларнинг дегани деган.
Қозиларнинг дастида қонун,
Ичар улар шўрлик эл қонин.
Қилмишларин кўймас ўғрилар,
Зиндон тўла оқил, тўғрилар.
Солиқчилар боз шилиб элни,
Машаққатсиз букмайин белни,
Туваги ҳам тиллодан ҳатто,
Наф йўқ ғўр, гўл муллодан ҳатто.
Бундай юртма мен учун жой йўқ,
Ҳири – зиндон, юлдуз йўқ, ой йўқ.
Ҳаммасидан кечайин такрор,
Ҳирқамни ҳам ечайин такрор,
Алданибман такрор кўз тикиб,

Обрўйимни эл ичра тўкиб,
 Хуфиялар, ё Раб, кўйдингиз,
 Юрак-бағрим тигсиз ўйдингиз.
 Мен ношуд-чи бандаи нодон,
 Салтанат деб жон чекибман, жон...
 Бироқ армон қилмасман зинҳор,
 Чўнг тасалли ҳам чўнг толе бор:
 Неки қилмай эл учун қилдим,
 Эл-юрт дардин муқаддас билдим.

Ҳусайн БАЙҚАРО

Элим-юртим деганингиз не,
 Ҳижрат ғамин еганингиз не?!

НАВОИЙ

Гар инсон йўқ орзу-армонсиз,
 Борми бир зот мендай имконсиз.
 Эсиз бисёр орзу-ниятим,
 Букилди боз пок ҳамиятим.
 Умидларим дўнди саробга,
 Ва айланди қалбим харобга.
 Гарчи бисёр хайрихоҳларим,
 Кўкка ўрлар фарёд-оҳларим:
 Золимлар ҳеч қўймас зулмини,
 Олимлар хор айлар илмини.
 Амалдорлар ўз элига ёв,
 Мушугин пишт деёлмас биров.
 Бу эл учун қайғурдим жуда,
 Бари кетди бироқ беҳуда.
 Очларини тўйдирсам дедим,
 Ғарибларнинг ғамини едим.
 Мадрасалар зиё маскани –
 Қурдим, бироқ фозиллар қани?!
 Қани ахир Мирзо Улуғбек –
 Янглиғ илм осмонида Бек.
 То тирикман, тирикман токим,
 «Халқим!» деган кўрмадим ҳоким.
 Мингбошилар майлига бироқ,
 Ўнбоши ўз қавмидан йироқ.
 Ким минибди амал отига,
 Кибрланиб инсон зотига,

Сурувдаги қўйдаин қарар –
Қандаин эл корига ярар?!
Элим обод кўрсам дедим боз,
Дилини шод кўрсам дедим боз.
Шу мақсадда яратдим боғлар,
Боғларим, воҳ, забт этди зоғлар.
Меҳрим кимга бердим зиёда,
Афсус тошин тердим зиёда!
Бу эл ҳануз ғариб, бпун, оч,
Аксарият гадо, яланғоч.
Бу юрт қачон бўлгай фаровон,
Юрак-бағрим ўртар шу армон.

Ҳусайн БАЙҚАРО

Абдуллатиф янглиғ ғофил, гўр,
Шаҳзодалар тахтгалаб, нонкўр,
Ўткинчи тахт, айшу ишрат деб,
Енгилса-да минг бора панд еб,
Ҳануз қаттол қайрайди қилич,
Тинч қўймас ҳеч, салтанатни тинч.
Улар ёвуз, улар бешафқат,
Дўстим, сиздан ҳайиқар фақат!

НАВОИЙ

Тож бор экан, то бор экан тахт,
Эл-юрт билмас не эканан бахт.
Шаҳзодалар талашгай уни,
Боз тўкилгай бироқ эл хуни.
Оҳ, дўстгинам, ранжиманг, бироқ –
Адолатдан жумла шоҳ йироқ!
Салтанатлар азалдан-азал,
Авомга ён босмас ҳеч маҳал.
Мана бизнинг аҳли Хуросон –
Ҳолин кўриб, бағрим бўлар қон!
Йўқ, яхшиси мен ҳаж баҳона
Олисларга бўлай равона!

Ҳусайн БАЙҚАРО

Тушунаман, гар топса имкон,
Ҳаж қилмоғи фарз ҳам мусулмон.
Осойишта бўлсайди замон,

Кетар эдик бирга бегумон!
Кучдан қолиб қариганимда,
Шоҳликдан-да хориганим-да,
Хушламаган қай ишим Худо,
Ҳаловатдан айлади жудо;
Шаҳзодалар ғаним бир ёндан,
Шайбоқхон бор шимол томондан!
Темур бобом арвоҳи ҳаққи,
Ғанимга хор этмайлик халқни.
Ўзингизга аён вазият,
Шафқат билмас ғаним бадният,
Ҳирига ҳам чанг солгай охир,
Бир замонки, қиёмат зоҳир.
Дўстим, бўлинг менга қўш қанот,
Самарқандга от солайлик, от!
Боболарнинг руҳин этиб шод,
Ғанимлардан айлаллик озод!

(ўйчан, ўзи билан ўзи гаплашаётгандай дейди)

Неча кунки оромим йўқ ҳеч,
Неча кунки, ҳар оқшом, ҳар кеч,
Темур бобо кирар тушимга,
Сизга айтмай айтайин кимга:
Салтанатнинг ғамини ейди,
«Фақат сендан умидим!» – дейди.
«Бобом руҳи бўлсин десанг шод,
Ватанингни қил, – дейди, – озод!»

НАВОЙ

Яна устун келди қўлингиз,
Навой боз сизнинг қулингиз.
Ким ватанга фидо этар жон,
Ҳаж савобин топар бегумон!

*Навойнинг бу хитобидан мамнун Ҳусайн Байқаро
қадрдон дўстини бағрига босади.*

2000 йил.

МУНДАРИЖА

Амир Темур 3

Навоий 221

Адабий-бадиий нашр

Абдуҳамид ПАРДА

ТАНЛАНГАН АСАРЛАР

IV ЖИЛД

Достонлар

Муҳаррир Жавлон Яхшибоев
Бадиий муҳаррир Камолиддин Нурманов
Саҳифаловчи Иномжон Ўсаров

Нашриёт лицензияси: АИ №299, 2017.22.05.

Теришга берилди: 24.04.2021 й.

Босишга рухсат этилди: 15.05.2021 й.

Офсет қоғози. Қоғоз бичими: 84x108^{1/32}.

Самбрга гарнитураси. Офсет босма.

Ҳисоб-нашриёт т.: 9,12. Шартли б.т.: 16,8.

Адади: 50 нусха.

Буюртма №

«OYDIN» нашриёт компьютер
марказида саҳифаланди.

Манзил: Тошкент шаҳри, Юнусобод тумани,
Амир Темур кўчаси, 25 уй.

Тел.: (+99871) 209-38-43, (+99890) 959-58-60